MIHAIL GORBACSOV

ÁTALAKÍTÁS ÉS ÚJ GONDOLKODÁS

Átalakítás és új gondolkodás

MIHAIL GORBACSOV

ÁTALAKÍTÁS ÉS ÚJ GONDOLKODÁS

ORSZÁGUNKNAK ÉS AZ EGÉSZ VILÁGNAK

Kossuth Könyvkiadó
Pallas Lap- és Könyvkiadó

Budapest, 1987

A mű eredeti címe:

М. С. Горбачев
ПЕРЕСТРОЙКА И НОВОЕ МЫШЛЕНИЕ ДЛЯ НАШЕЙ СТРАНЫ И ДЛЯ ВСЕГО МИРА
Москва Издательство политической литературы 1987

Fordította:
S. NYIRŐ JÓZSEF

ISBN 963 272 159 4

© *Mihail Gorbacsov, 1987*
© *Hungarian translation S. Nyirő József, 1987*

Az olvasóhoz

Ezt a könyvet azzal a céllal írtam, hogy közvetlenül szóljak a népekhez. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és bármely más ország népeihez.

Sok állam vezetőivel és más személyiségeivel, társadalmuk képviselőivel már találkoztam. Ezzel a könyvvel viszont az a célom, hogy közvetítők nélkül osszam meg gondolataimat az egész világ állampolgáraival olyan kérdésekről, amelyek kivétel nélkül mindenkit érintenek.

Ezt a könyvet a józan értelembe vetett hittel írtam. Meggyőződésem, hogy ők is, akárcsak én, mi valamennyien — és ez a legfőbb — aggódnak bolygónk sorsáért.

Érintkeznünk kell, a problémákat az együttműködés, nem pedig az ellenségeskedés szellemében kell megoldanunk. Jól tudom, hogy nem mindenki ért egyet gondolataimmal. Igen, tulajdonképpen én sem értek egyet mindennel, amit mások mondanak különféle problémákkal kapcsolatban. Annál inkább folynia kell a párbeszédnek. És ez a könyv az én hozzájárulásom a dialógushoz.

Ez a könyv nem tudományos értekezés és nem propaganda jellegű publicisztika, noha az értékelések, következtetések, elemzési módszerek, amelyekkel az olvasó találkozik benne, természetesen meghatározott értékeken és elméleti premisszákon alapulnak. Könyvem inkább fejtegetés és töprengés az átalakításról, a problémákról, amelyekkel szembe találtuk magunkat, az átalakítások nagyságáról, korunk bonyolultságáról, felelősségteljes és megismételhetetlen voltáról. Tudatosan nem terheltem túl a könyvet tényadatokkal, számokkal, részletekkel. Ez a könyv terveinkről szól, arról, hogyan szándékozunk megvalósítani őket, és, ismétlem: felhívás párbeszédre. Jelentős része az új politikai gondolkodással, a külpolitika filozófiájával foglalkozik. És ha ez a könyv elősegíti a nemzetközi bizalom növekedését, tudni fogom, hogy betöltötte szerepét.

Mi az átalakítás? Miért van szükség rá, mi a lényege és rendeltetése? Mit tagad és mit teremt? Hogyan halad, és mit várhat tőle a Szovjetunió és a világközösség?

Mindezek jogos kérdések. A választ rájuk sokan keresik: politikusok és üzletemberek, tudósok és újságírók, pedagógusok és orvosok, papok, irodalmárok és diákok, munkások és farmerek. Sokan szeretnék megérteni, hogy valójában mi történik a Szovjetunióban, annál is inkább, mert a nyugati újságokban, tévéképernyőkön nem csillapulnak az országgal szemben táplált rosszindulat hullámai.

Az átalakítás társadalmunk szellemi életének középpontjában áll. Ez teljesen természetes: hiszen az ország sorsáról van szó. A változások, amelyeket az átalakítás hoz magával, érintenek minden szovjet embert, érintik a leginkább életbe vágó problémákat. Mindenkit foglalkoztat a kérdés: milyen társadalomban fogunk élni nemcsak mi magunk, hanem milyen társadalomban élnek majd gyermekeink és unokáink is?

Természetes a szovjet átalakítás iránt megnyilvánuló élénk érdeklődés a többi szocialista országban. Ezek az országok is fejlődésük bonyolult, de igen fontos útkeresési időszakában vannak, kidolgozzák és kipróbálják a gazdasági és a társadalmi növekedés gyorsításának útjait. A siker pedig ezen a téren sok tekintetben összefügg együttműködésünkkel, közös ügyeinkkel és gondjainkkal.

Úgyhogy az országunk iránti érdeklődés ma érthető, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ténylegesen milyen nagy szerepet tölt be a nemzetközi ügyekben.

Mindezt figyelembe véve teszek eleget az amerikai kiadók kérésének, hogy írjam meg ezt a könyvet. *Azt akarjuk, hogy értsenek bennünket.*

A Szovjetunió valóban rendkívüli időket él meg. A kommunista párt kritikus elemzésnek vetette alá a nyolcvanas évek közepére kialakult helyzetet, és kidolgozta azt az irányvonalat, amely az átalakításnak, az ország gazdasági és társadalmi fejlődése meggyorsításának, a társadalom valamennyi életszférája megújításának eszméjén alapul. Ezt a politikai irányvonalat a szovjet emberek megértették és elfogadták. Az átalakítás mozgásba hozta az egész társadalmat. A mi országunk hatalmas, sok probléma halmozódott fel, és nem lesz könnyű megoldani őket. De a változások elkezdődtek, és a társadalmi fejlődést már nem lehet visszafordítani.

Nyugaton, az Egyesült Államokat is beleértve, különféleképpen értelmezik az átalakítást. A többi közt úgy is, mintha a szovjet gazdaság katasztrofális állapota hívta volna életre, a szocializmusból való kiábrándulást, a szocializmus eszméinek és végső céljainak válságát tükrözné vissza. Semmi sem állhat távolabb az igazságtól, mint az ilyen értelmezés, bármilyen megfontolások húzódnak is meg mögötte.

Az átalakítás szempontjából természetesen jelentős mértékben serkentően hatott az, hogy elégedetlenek voltunk azzal, ahogyan az utóbbi évek során mentek a dolgok az országban. De az átalakítást még inkább serkentette az a felismerés, hogy a szocializmus potenciális lehetőségeit nem eléggé használtuk ki. Ma, forradalmunk 70. évfordulójának napjaiban, különösen tisztán látjuk ezt. Szilárd anyagi bázissal, sok tapasztalattal, széles szellemi látókörrel rendelkezünk ahhoz, hogy céltudatosan és szüntelenül tökéletesítsük társadalmunkat, mégpedig úgy, hogy mind eredményesebbé igyekszünk tenni — mind mennyiségi, mind minőségi szempontból — egész tevékenységünket.

Mondandómnak elébe vágva megjegyzem: az átalakítás nehezebbnek bizonyult, mint kezdetben képzeltük. Sok mindent újra kell gondolnunk. De minden újabb lépéssel egyre szilárdabb az a meggyőződésünk, hogy helyes az, amit elkezdtünk, és amit teszünk.

Azt állítják olykor, hogy azok az óriási feladatok, amelyeket az átalakítás országunkban napirendre tűzött, szükségessé tették a béke érdekében tett kezdeményezéseinket is, amelyekkel az utóbbi időben a nemzetközi színtéren jelentkeztünk. Ez leegyszerűsített értelmezés. Jól tudják, hogy a Szovjetunió régóta a béke és az együttműködés útján jár, korábban is sok javaslatot tett, amelyek, ha annak idején elfogadják őket, javították volna a nemzetközi légkört.

Igen, belső haladásunk szempontjából érdekünk fűződik a normális nemzetközi körülményekhez. De mi nemcsak azért vagyunk hívei a háború és fegyverkezési verseny nélküli békének, a nukleáris fegyvertől és erőszaktól mentes békének, mert ez optimális feltétele belső fejlődésünknek. Ez a béke az egész világnak objektív szükséglete, amely a jelenkori realitásokból következik.

De új gondolkodásunk itt nem áll meg. A világ nem csupán a nukleáris háború veszélyének légkörében él, hanem egyszersmind olyan körülmények között, amikor nagy társadalmi kérdések megoldatlanok, amikor újabb stresszhatásokat okoznak a kiéleződő globális problémák. Az emberiség olyan példátlan feladatokkal került szembe, amelyek közös megoldása nélkül jövője kérdésessé válik. Ma az összes országok annyira egymásra vannak utalva, mint még soha. A fegyverzetek felhalmozása, különösen a nukleáris rakétafegyverek felhalmozása pedig egyre valószínűbbé teszi világháború kirobbanását, ami megtörténhet akár nem szándékoltan, véletlenül is: műszaki zavar vagy lelki sérülés miatt. Áldozat lesz viszont minden, ami élő a Földön.

Úgy tűnik fel, ma már mindenki egyetért azzal, hogy egy ilyen háborúban nem lesznek sem győztesek, sem legyőzöttek, de hiszen nem lesznek túlélők sem. Ez mindenkit halálos veszedelemmel fenyeget.

A nukleáris halál perspektívája kétségtelenül a legszörnyűbb „forgatókönyv", amely szerint végbemehetnek az események. De van más probléma is. A fegyverkezési verseny spirálja a világ katonai-politikai realitásaival, a nukleáris fegyver előtti politikai gondolkodás még élő hagyományaival együtt akadályozza az országok és a népek azon együttműködésének kialakítását, amely nélkül — ezzel mind Keleten, mind Nyugaton egyetértenek — a Föld államai képtelenek megvédeni a természetet, képtelenek biztosítani a természet javainak ésszerű felhasználását és újratermelését. Tehát élni is képtelenek emberhez méltó módon.

Igen, a világ ma nem olyan, amilyen tegnap volt, és új problémáit nem lehet megoldani a múlt századoktól örökölt gondolkodásmód alapján. Hiszen lehet-e ma ahhoz a tételhez tartanunk magunkat, amely szerint a háború a politika folytatása más eszközökkel?

Vagyis mi a szovjet vezetésben arra a következtetésre jutottunk — és ezt fáradhatatlanul ismételni fogjuk —, hogy új politikai gondolkodásra van szükség. És a szovjet vezetés emellett energikusan arra törekszik, hogy az új politikai gondolkodást átvigye a gyakorlati tettek síkjára, elsősorban is a leszerelés szférájában. Ebből fakadtak azok a külpolitikai kezdeményezések, amelyeket becsületesen javasoltunk a világnak.

Mekkora az új történelmi gondolkodás kiterjedése? Ez az új gondolkodás valóban átfogja korunk egész fő problematikáját.

Bármennyire ellentmondásos is a mai világ. bármennyire sokfélék is a benne jelen levő társadalmi és politikai rendszerek, bármennyire eltérők is a népek különböző időkben történt útválasztásai, ez a világ bizonyos egységet alkot. Valamennyien egy hajó — a Föld — utasai vagyunk, és nem szabad megengedni, hogy ez a hajó hajótörést szenvedjen. Még egy Noé bárkája nem lesz.

A politikának realitásokon kell alapulnia. És a mai világ legszuggesztívabb realitása az, hogy kolosszális katonai, ezen belül nukleáris arzenál összpontosul éppen az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban. Országaink ezért különösen nagy felelősséggel tartoznak az egész világnak. Ettől a tudattól indíttatva mi őszintén igyekszünk egészségesebbé tenni a szovjet—amerikai kapcsolatokat, el akarjuk érni a kölcsönös megértésnek legalább azt a minimumát, amely elengedhetetlen a világ sorsa szempontjából döntő kérdések megoldásához.

Nyíltan megmondjuk, hogy nem fogadjuk el az Egyesült Államok hegemonista törekvéseit és globalista ambícióit. Nekünk nem tetszenek az amerikai politika és élet egyes aspektusai. De elismerjük az Egyesült Államok népének, akárcsak minden más népnek azt a jogát, hogy saját szabályai és törvényei, saját szokásai és ízlése szerint éljen. Ismerjük és figyelembe vesszük az Egyesült Államoknak a mai világban betöltött óriási szerepét, értékeljük azt, amivel az amerikaiak gyarapították a világcivilizációt, számolunk az Egyesült Államok jogos nemzeti érdekeivel, tudatában vagyunk annak, hogy az Egyesült Államok nélkül nem lehet megszüntetni a nukleáris katasztrófa veszélyét, nem lehet biztosítani a szilárd békét. Nincs semmilyen rossz szándékunk az amerikai néppel szemben. Akarunk és készek vagyunk együttműködni minden irányban.

De az egyenlőség, a kölcsönös megértés és a kölcsönös közeledés alapján akarunk együttműködni. Minket olykor nem pusztán kiábrándít, hanem alapos elgondolkozásra késztet, amikor az Egyesült Államokban országunkat agresszornak, „a gonosz birodalmának" stb. tekintik, mindenféle koholmányokat, pletykákat terjesztenek róla, bizalmatlanságot és ellenséges érzületet szítanak népünkkel szemben, különféle tilalmakkal provokálnak bennünket, egyszerűen nem civilizált módon viselkednek velünk. Ez megengedhetetlen rövidlátás.

Az idő múlik, és az időt elvesztegetni nem szabad. Cselekedni kell. A helyzet nem engedi meg, hogy várjunk az eszményi pillanatra: ma van szükség a konstruktív és széles körű párbeszédre. Ebből indulunk ki, amikor tévéhidat létesítünk szovjet és amerikai városok között, szovjet és amerikai politikusok és közéleti személyiségek között, az egyszerű amerikai és szovjet állampolgárok között. Tömegtájékoztatási eszközeinkben ismertetjük a Nyugat álláspontjainak, köztük a legkonzervatívabb álláspontoknak egész színképét. Szorgalmazzuk az érintkezést a más világnézetű, más politikai meggyőződést valló emberekkel. Részünkről ebben az a felismerés fejeződik ki, hogy ez a gyakorlat elősegíti a kölcsönösen elfogadható béke felé való haladást.

Mi sem áll tőlünk távolabb, mint hogy csak a magunk megközelítési módját tekintsük helyesnek. Nincsenek egyetemes receptjeink, de készek vagyunk az Egyesült Államokkal és más országokkal együtt őszintén és becsületesen keresni a választ minden kérdésre, köztük a legnehezebbekre is.

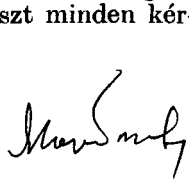

Első rész

Az átalakítás

Az átalakítás forrásai, lényege, forradalmi jellege

Szóval, beszéljünk az átalakításról. Miért és hogyan született ez az eszme? Mit jelent a szocializmus történetében? Mit ígér az átalakítás a Szovjetunió népeinek? Hogyan hathat a külvilágra? Mindezek a kérdések széles társadalmi köröket foglalkoztatnak, és aktív viták folynak róluk. Kezdjük az első kérdéssel.

Az átalakítás halaszthatatlan szükséglet

A Szovjetunióban kibontakozott átalakítás forrásainak és lényegének megértéséhez véleményem szerint fontos figyelembe venni a következőt: az átalakítás nem egyes személyeknek vagy olyan politikusok csoportjának a szeszélye, akiknek hirtelen megnőttek az ambíciói. Ha így lett volna, semmiféle felhívás, sem központi bizottsági ülés, sőt még pártkongresszus sem tudta volna mozgósítani a népet arra a munkára, amely ma nálunk kibontakozik, és amelybe napról napra mind több és több szovjet ember kapcsolódik be.

Az átalakítás megérett szükségesség, amely szocialista társadalmunk mélyben zajló folyamataiból fakadt. Társadalmunk megérett a változásokra, azt mondhatjuk, megszenvedett értük. Az átalakítás késlekedése pedig már a legközelebbi jövőben a belső helyzet kiéleződésére vezethetett volna, és a belső helyzet, őszintén szólva, súlyos gazdasági, társadalmi és politikai válság veszélyét rejtette magában.

Ilyen következtetésekre jutottunk annak a helyzetnek átfogó és nyílt elemzése során, amely a nyolcvanas évek közepére a társadalomban kialakult. Éppen ezzel a helyzettel, e helyzet problémáival találta magát szembe az ország vezetése, amelybe az utóbbi évek során fokozatosan új emberek kerültek. Szeretném elmondani, hogy milyen főbb eredményekkel járt ez az elemzés, amelynek során sok mindent újra kellett értelmeznünk, és vissza kellett térnünk nemcsak közeli, hanem távolabbi történelmünk kérdéseihez is.

Oroszország, amelyben 70 évvel ezelőtt végbement a nagy forradalom, ősi ország, amelynek sajátos történelme bővelkedik kísérletekben, nagy tettekben és tragikus eseményekben, s amely nem kevés felfedezést és kiváló személyiséget adott az emberiségnek.

De a Szovjetunió fiatal állam, nincs hozzá hasonló sem a történelemben, sem a modern világban. Országunk hét évtized alatt — ez pedig igen kevés az emberi civilizáció mércéjén — évszázadokkal felérő utat tett meg. Az egykori elmaradott, félgyarmati és félfeudális oroszországi birodalom helyén létrejött a világ egyik legerősebb hatalma — óriási termelőerőkkel, hatalmas intellektuális potenciállal, magas fokon fejlett kultúrával, több mint száz nemzet és etnikai csoport példa nélkül álló közösségével, 280 millió ember szilárd szociális biztonságával a földkerekség egyhatodán. Mindezek hatalmas és vitathatatlan eredmények. És a szovjet emberek joggal büszkék rájuk.

Nem azért mondom ezt, mert jobbnak szeretném mutatni az országot, mint amilyen. Nem akarok afféle apologétának feltűnni, aki mindenben a magáét tartja a legjobbnak, a legkitűnőbbnek. Az, amire itt emlékeztettem, kézzelfogható valóság, megannyi valóságos tény, népünk több nemzedéke munkájának látható gyümölcse. És ugyanilyen nyilvánvaló, hogy az országnak ez a felemelkedése csak a forradalomnak köszönhetően vált lehetségessé. Ez a forradalom, a szocializmus, azaz az új társadalmi rend gyümölcse, népünk történelmi választásának eredménye. Apáinknak és nagyapáinknak, a dolgozó emberek — munkások, parasztok és értelmiségiek — millióinak hősi tette van mögötte, akik 70 évvel ezelőtt vállalták a közvetlen felelősséget országuk sorsáért.

Szeretném, hogy az olvasó gondolkozzon el mindezen: máskülönben nehéz megérteni, hogy mi történt és történik társadalmunkban. Fejlődésünk történelmi aspektusaira még visszatérek. Most pedig legyen szó arról a bonyolult helyzetről, amely országunkban a nyolcvanas évekre kialakult, és amely az átalakítást szükségessé és elkerülhetetlenné tette.

Fejlődésünk egy bizonyos szakaszában — ez különösen a hetvenes évek második felében vált láthatóvá — első pillantásra nehezen megmagyarázható dolog történt. Lassulni kezdett a haladás üteme, elszaporodtak a zavarok a gazdaság működésében, egymás után halmozódtak és éleződtek a nehézségek, gyarapodtak a megoldatlan problémák. A társadalmi életben — ahogy mi nevezzük — a pangás jelenségei és a szocializmustól idegen más jelenségek mutatkoztak. Kialakult a gazdasági és a társadalmi fejlődés fékezésének sajátos mechanizmusa. És történt mindez olyan körülmények

között, amikor a tudományos-technikai forradalom a gazdasági és a társadalmi haladás új távlatait tárta fel.

Meglehetősen furcsa kép tárult elénk: forog a hatalmas erejű gép óriási lendkereke, de az erőátvitel a munkahelyekre akadozik, vagy nagyon gyengék a hajtószíjak.

Helyzetelemzésünk során mindenekelőtt a gazdaság növekedésének lefékeződésével kerültünk szembe. A nemzeti jövedelem növekedésének üteme a legutóbbi három ötéves tervidőszak alatt több mint felével csökkent, a nyolcvanas évek elején pedig már olyan szintre süllyedt, amely ténylegesen közelített bennünket a gazdasági stagnáláshoz. Az az ország, amely korábban energikusan utolérte a világ legfejlettebb országait, szemmel láthatóan kezdte feladni egyik pozíciót a másik után. Ráadásul növekedni kezdett a lemaradásunk a legfejlettebb országoktól a termelés hatékonyságának növelésében és a termékek minőségének javításában, a tudományos-műszaki fejlődésben, a korszerű technika és technológia kifejlesztésében, gyártásában és alkalmazásában.

A mennyiség hajszolása — különösen a nehéziparban — „mindenek előtt való feladattá", valósággal öncéllá vált. Ugyanez történt az építési beruházásoknál, ahol a munkák elvégzésének hosszú határidői miatt befagyott a nemzeti vagyon tetemes része. Drága, de a legmagasabb tudományos-műszaki paraméterek elérését nem biztosító objektumokat építettek. A legjobb dolgozónak vagy vállalatnak azt ismerték el, akinél vagy amelynél több a munkaráfordítás, az anyagfelhasználás és a pénzkiadás. A normális helyzet az, amikor a termelő, ha lehet azt mondani, „kedvében jár" a fogyasztónak, nálunk viszont a fogyasztó került a termelő hatalmába, kénytelen beérni azzal, amit szíveskednek juttatni neki. És mindez megint csak adózás a „mennyiségnek".

Sok gazdasági vezetőnk gondolkodására az volt jellemző, hogy nem a nemzeti vagyon gyarapításával törődött, hanem azzal, hogy ebbe vagy abba a termékbe minél több anyagot és munkát, munkaidőt sűrítsen bele, és így a terméket minél drágábban adhassa el. Ennek eredményeként a „mennyiség" megvolt, áru viszont nem volt elég. Jóval több nyersanyagot, energiát, más erőforrásokat használtunk fel — sőt egyelőre még ma is többet használunk fel — az egységnyi termék előállítására, mint más fejlett országok. Az a körülmény, hogy országunk gazdag természeti és munkaerőforrásokban, elkényeztetett, nyersen fogalmazva megrontott bennünket. Nem csekély mértékben éppen ezért tudott gazdaságunk évtizedeken át extenzív úton fejlődni.

Mi, akik a mennyiségi termelésnövelés prioritásának eszméin nevelkedtünk, megpróbáltuk megállítani az ütem lassulását, de

főleg a mind újabb ráfordítások módszerét alkalmaztuk: növeltük a fűtőanyag-energetikai ágazatokat, erőltettük a természeti erőforrások termelésbe való bevonását.

Idővel ezek az erőforrások egyre nehezebben hozzáférhetők, mind drágábbak lettek. A termelőalapok növelésének extenzív formái mesterségesen előidézett munkaerőhiányhoz vezettek. A munkaerőhiány nyomásának engedve, hogy valamiképpen javítsanak a helyzeten, nagy összegű indokolatlan, munkával ténylegesen nem fedezett prémiumokat kezdtek kifizetni, rendszeresítettek különféle meg nem érdemelt jutalmakat, ebből pedig azután kialakult az a gyakorlat, hogy jogalap nélkül utalványoztak pénzeket már nyerészkedési céllal. Elburjánzott az élősdiség, hanyatlani kezdett a lelkiismeretes és jó minőségű munka presztízse, a tudatban kezdett meggyökerezni az „egyenlősdi". A munka mértéke és a fogyasztás mértéke közti kapcsolat megbomlása, ami a fékezési mechanizmusnak csaknem döntő láncszemévé vált, korántsem csak a munka termelékenységének növekedését fékezte, hanem a társadalmi igazságosság elvének eltorzítására is vezetett.

Az extenzív növekedés inerciája így vezetett gazdasági zsákutcába, a fejlődésben bekövetkezett pangásra. A népgazdaságban fokozódott a pénzügyi feszültség. Nem segített, hanem a tüneti kezeléssel csak súlyosbította a betegséget, amikor a világpiacra vittünk nagy mennyiségű olajat, más fűtőanyagokat, energiát és nyersanyagokat. Az ezek eladásából származó valutabevételt főleg aktuális feladatok megoldására használtuk fel, nem pedig a gazdaság modernizálásának, technikai elmaradása leküzdésének céljaira.

A gazdaságban bekövetkezett lefékeződés, a gazdasági pangás jelenségei óhatatlanul hatással voltak a társadalom életének más szféráira. A kedvezőtlen folyamatok súlyosan érintették a szociális szférát. A szociális és a kulturális szféra fejlesztésének finanszírozásában kialakult — ahogy mi mondjuk — a „maradványelv", vagyis erre a szférára annyit fordítottak, amennyi megmaradt a tisztán termelési ügyek után. Sajátos „süketség" kezdett mutatkozni a szociális kérdésekkel szemben. A szociális szféra kezdett elmaradni mind technikai felszereltsége, mind a káderek szakképzettsége, mind pedig — főleg — a minőség tekintetében.

És itt újból paradoxonokkal van dolgunk. Társadalmunk sikeresen megoldotta a lakosság foglalkoztatottságának kérdéseit, megteremtette az elvi jellegű szociális garanciákat, és ugyanakkor nem tudtuk teljesen realizálni a szocializmus lehetőségeit azoknak a növekvő szükségleteknek a kielégítésében, amelyek a lakáskörülmények javításával, az élelmiszerek minőségével, sőt mennyiségével,

a közlekedés, az egészségügyi ellátás, az oktatás munkájának kellő szintű megszervezésével, a társadalom fejlődése során természetszerűen fölvetődő más problémák megoldásával kapcsolatban jelentkeztek.

Ostoba helyzet alakult ki. Rengeteg acélt gyártunk, óriási nyersanyag-, fűtőanyag- és energetikai erőforrásaink vannak, úgyhogy ezen a téren a Szovjetunió már rég az első helyen áll, és közben nincs elég belőlük, hiány van azért, mert pazarló módon, nem hatékonyan használjuk fel őket. Az élelmiszergabona termelését tekintve világviszonylatban az első helyek egyikét foglaljuk el — és évről évre sok millió tonna gabonát kell vásárolnunk takarmánynak. Ezer lakosra számítva nálunk van a legtöbb orvos, a legtöbb kórházi ágy — és ezzel együtt vannak súlyos fogyatékosságok, romlik az egészségügyi ellátás minősége. Rakétáink bámulatos pontossággal megtalálják a Halley-üstököst, és randevúra repülnek a Vénuszhoz, és a tudományos és mérnöki gondolkodás e diadala mellett — nyilvánvaló a lemaradás a tudományos eredményeknek a népgazdaság szükségleteire való alkalmazásában, sok háztartási gépünk korszerűtlensége.

De sajnos még ez sem minden. Valahogy csöndben, mintegy észrevétlenül erodálódni kezdtek az eszmei és erkölcsi értékek. Mindenki látta, hogy rohamosan lassul a növekedési ütem, romlik a minőségi mutatók egész komplexuma, nem tudjuk adaptálni a tudományos-műszaki újításokat, lassul az életszínvonal emelkedése, s hogy nehézségek vannak az élelmiszerrel, a lakással, a közszükségleti cikkekkel és a szolgáltatásokkal. Az erőre kapott fékezési mechanizmus pedig az ideológiában is arra vezetett, hogy a megoldásra váró problémák konstruktív elemzésére tett kísérletek és az új eszmék mind nagyobb ellenállásba ütköztek. Felülkerekedett a sikerpropaganda — tényleges és fiktív sikerek propagandája —, hozzászoktunk az egyszerű dolgozók jogos követeléseinek és véleményének, a közvéleménynek a semmibevevéséhez. A társadalomtudományokban virágzott a skolasztikus teoretizálás. A társadalomtudományból kitessékelték az alkotó gondolatot, viszont megfellebbezhetetlen, csupán kommentálható igazságoknak kiáltottak ki felületes, voluntarista értékeléseket és ítéleteket. Elsikkasztották az igazi tartalmat a tudományos, elméleti és egyéb vitákból, amelyek nélkül nem lehetséges a gondolat fejlődése, az alkotó élet. A kedvezőtlen tendenciák nem kerülték el a kultúrát, a művészetet, a publicisztikát, sőt a neveléstudományt, az orvostudományt sem. Itt is felülkerekedett a középszerűség, a formalizmus, az üres szócséplés.

A valóság „problémamentes" bemutatása rossz szolgálatot tett: szakadék támadt a szó és a tett között, s ez társadalmi passzivitást idézett elő, azzal a következménnyel járt, hogy az emberek nem hittek a hirdetett jelszavakban. Érthető, hogy ilyen helyzetben az emberek egyre kevésbé bíztak abban, amire buzdították őket, amit a szónoki emelvényekről mondtak nekik, amit kinyomtattak az újságokban és a tankönyvekben. Elkezdődött a közerkölcsök hanyatlása, gyengült az egymás iránti szolidaritás nagy érzése, amely a forradalom, az első ötéves tervek, a honvédő háború és az azt követő újjászületés idején kovácsolódott ki, mind nagyobb méreteket öltött az alkoholizmus, a kábítószer-fogyasztás és a bűnözés, fokozódott a sekélyességgel, primitív ízléssel és lélektelenséggel házaló, tőlünk idegen „tömegkultúra" sztereotípiáinak behatolása a szovjet társadalomba.

Gyengült a pártirányítás, elmaradt a kezdeményezés néhány fontos társadalmi folyamatban. Már mindenki látta a pangást a vezetésben, a rotáció természetes folyamatának megtörését. Egy bizonyos szakaszban ez arra vezetett, hogy gyengült a párt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának és Titkárságának, sőt egészében a Központi Bizottságnak, a párt- és államapparátusnak a munkaképessége.

Az emberekről, élet- és munkakörülményeikről, a társadalmi közérzetről való igazi gondoskodást gyakran politikai kacérkodással, kitüntetések, címek és jutalmak tömeges osztogatásával cserélték fel. Kialakult a mindent megbocsátás légköre, csökkent az igényesség, lazult a fegyelem, a felelősség. Mindezt leplezni próbálták parádés rendezvényekkel és kampányokkal, nagyszámú jubileum megünneplésével mind a központban, mind helyi szinten. A mindennapi realitások világa és a látszateredmények világa egyre inkább eltávolodott egymástól.

Sok helyi pártszervezet nem tudott kitartani az elvi álláspont mellett, nem tudott erélyesen harcba szállni a kedvezőtlen jelenségekkel, a „minden meg van engedve" hangulattal, a kéz kezet mos gyakorlatával, a fegyelem lazulásával. Mind gyakrabban megsértették a párttagok egyenlőségének elvét. Sok vezető tisztséget betöltő kommunista kivonta magát az ellenőrzés és a bírálat alól, ami kudarcokat idézett elő a munkában, és súlyos törvénysértésekre vezetett.

Egyes vezető szervekben semmibe vették a törvényeket, megbékéltek a porhintés, a korrupció, a hajbókolás és tömjénezés számos megnyilvánulásával. A dolgozókat jogos felháborodással töltötte el azoknak a tisztségviselőknek a viselkedése, akik bizalomnak

örvendve és jogkörrel felruházva visszaéltek a hatalommal, elnyomták a bírálatot, nyerészkedtek. Egyesek éppenséggel bűncselekmények bűnrészesei — sőt szervezői — lettek.

Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy mindennek ellenére ezekben az években is megoldottak sok életbe vágó kérdést. De, először, ez csak egy része volt azoknak a problémáknak, amelyeket már régen meg kellett volna oldani, és, másodszor, még az elfogadott határozatokat sem hajtották végre a gyakorlatban, vagy csak részben teljesítették. És ami a legfőbb: mindezek az intézkedések nem voltak komplex jellegűek, a társadalom életének csak néhány szféráját érintették, sértetlenül hagyták a fékezési mechanizmust.

A pártszervezetek természetesen dolgoztak, a kommunisták nagy többsége őszintén és önzetlenül teljesítette a nép iránti kötelességét. És mégis el kell ismernünk, hogy azokban az években nem sikerült szilárdan eltorlaszolni az utat a becstelen, alattomos, önző emberek előtt.

A párt- és állami szervek gyakorlati tevékenysége egészében véve elmaradt a kor, az élet követelményei mögött. A problémák gyorsabban szaporodtak, mint ahogy megoldották őket. A társadalom mindinkább irányíthatatlanná vált. Mi csak hittük, hogy irányítunk, a valóságban pedig olyan helyzet alakult ki, amelyre már Lenin figyelmeztetett: a kocsi nem oda megy, ahová azok hite szerint tart, akik a kormánykeréknél ülnek.

Természetesen mi sem áll tőlünk távolabb, mint hogy ezt az időszakot is csak feketére fessük. A szovjet emberek nagy többsége becsületesen dolgozott. A tudományban, a gazdaságban, a kultúrában folytatódott az előrehaladás. De annál inkább tűrhetetlenek és fájdalmasak voltak a kedvezőtlen jelenségek és folyamatok.

Azt hiszem, az elmondottak elegendők ahhoz, hogy az olvasó el tudja képzelni, mennyire súlyos lett a helyzet a társadalom különböző szféráiban, milyen nagy szükség volt a mélyreható változtatásokra. A párt talált magában erőt és bátorságot ahhoz, hogy józanul ítélje meg a helyzetet, elismerje a radikális változtatások és átalakítások szükségességét.

Az elfogultságtól mentes, becsületes elemzés eredményeképpen le kellett vonnunk a kérlelhetetlen következtetést: az ország válság előtti állapotba került. Ezt a következtetést a központi bizottság 1985. áprilisi ülésén fogalmaztuk meg, amely elhatározta, hogy fordulatot kell végrehajtani, át kell térni új stratégiai irányvonal érvényesítésére, az átalakításra, és lerakta az átalakítás koncepciójának alapjait.

Ezzel kapcsolatban szeretném hangsúlyozni, hogy ez az elemzés jóval az áprilisi központi bizottsági ülés előtt elkezdődött, és ezért az ülés következtetései mélyen átgondoltak voltak. Ez nem rögtönzés, hanem megfontolt, kiegyensúlyozott állásfoglalás volt. Hiba lenne azt hinni, hogy mindössze egy hónappal a központi bizottság 1985. márciusi ülése után váratlanul felbukkant azoknak az embereknek a csoportja, akik mindent értettek és felismertek, és hogy ezek az emberek minden problémát teljesen tisztáztak. Ilyen csodák nincsenek.

A változtatások potenciálja nemcsak az élet anyagi szférájában, hanem a társadalmi tudatban is érlelődött.

Azok az emberek, akik gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeztek, s akikben volt igazságérzet, bolsevik elvhűség, bírálták az ügyek intézésének meggyökerezett gyakorlatát, aggódva észlelték az erkölcsi hanyatlásnak, a forradalmi, szocialista értékek erózió-jának tüneteit.

A munkásosztály, a parasztság soraiban, az értelmiség körében, a pártapparátusban, a központban és a helyi szervekben lassanként kezdtek komolyan elgondolkozni azon, hogy mi történik az országban, mind többen ismerték fel, hogy így élni tovább nem lehet. Mind többen ütköztek meg és háborodtak fel azon, hogy semmibe veszik az októberi forradalom és a szocializmusért vívott hősi harc által teremtett nagy értékeket. Minden becsületes embert fájdalommal és keserűséggel töltött el a közügyek iránti érdeklődés csökkenése, a lélektelenség és a szkepticizmus, ami különösen az ifjúság körében volt tapasztalható, a munka becsületének degradálódása, a gátlástalan harácsolás. Népünk nagyon érzékeny a szó és a tett közti eltérésre, nem véletlen, hogy népköltészetünket áthatja a hivalkodás és a nagyzolás kicsúfolása, hogy szépirodalmunk, amelynek jelentősége óriási az ország szellemi életében, kíméletlen az igazságtalanság megnyilvánulásaival és a visszaélésekkel szemben. Az írók, a film- és a színházi rendezők legjobb alkotásaikban arra törekedtek, hogy éltessék a szocializmus eszmei vívmányaiba vetett hitet, a társadalom szellemi megújhodásának reményét, s mintegy apránként, a bürokratikus rászólások ellenére, olykor éppenséggel üldöztetés ellenére arra nevelték az embereket, hogy morálisan álljanak készen az átalakításra.

Erről szólva szeretném megértetni az olvasóval, hogy népünkben, a pártban már régóta gyülemlett a forradalmi változtatások energiája. És nem csupán pragmatikus érdekek és megfontolások befolyására jutottunk el az átalakítás eszméihez, hanem a nyugtalan lelkiismeret szavára hallgatva is, a forradalomtól örökölt elpusztíthatatlan eszmei szilárdságnak köszönhetően, olyan elméleti kuta-

tások eredményeként, amelyek elmélyítették a társadalomról szerzett ismereteinket, és erősítették azt a törekvésünket, hogy cselekedjünk.

Lenin elméleti öröksége az átalakítás eszmei forrása

Nagy forradalmunk éltető ereje nagyobb volt annál, semhogy a párt és a nép megbékélhessen azokkal a jelenségekkel, amelyek a forradalom vívmányainak elherdálásával fenyegettek. Számunkra a dialektikus, alkotó gondolatnak, az elméleti gazdagságnak és a politikai előrelátásnak mind a mai napig kimeríthetetlen forrása Lenin elméleti öröksége, a szocializmus lenini eszménye. Lenin alakja pedig a nagy erkölcsi erőnek, az egyetemes szellemi kultúrának, a nép és a szocializmus ügye iránti határtalan odaadásnak örökbecsű példája. Lenin tovább él az emberek millióinak elméjében és szívében. A lenini örökség iránti érdeklődés, az a kívánság, hogy teljesebben, alaposabban, behatóbban ismerjék eredetiben ezt az örökséget, egyre erősödött, ahogy halmozódtak a kedvezőtlen jelenségek a társadalomban, s áttört azokon az akadályokon, amelyeket a skolasztikusok és a kincstári betűrágók emeltek.

Lenin munkáinak tanulmányozása a pártban és a társadalomban nagy serkentő szerepet játszott, amikor magyarázatot és válaszokat kerestünk a felvetődött kérdésekre. Különösen nagy figyelem nyilvánult meg azok iránt a munkák iránt, amelyeket Lenin életének utolsó éveiben írt vagy diktált. Igazolásul saját tapasztalataimra hivatkozom. 1983. április 22-én, a Lenin születésének 113. évfordulója alkalmával tartott ünnepi ülésen éppen azokat a lenini tételeket idéztem, amelyek szerint figyelembe kell venni az objektív gazdasági törvények követelményeit, nagy gondot kell fordítani a tervezésre és az önálló elszámolásra, okosan fel kell használni az áru- és pénzviszonyokat, az anyagi és erkölcsi ösztönzőket. A hallgatóság lelkesen fogadta e lenini gondolatok idézését. Újból éreztem, hogy gondolataim összecsengenek a pártbeli elvtársaknak, sokaknak a hangulatával, akik szívükre veszik kudarcainkat, s őszintén törekszenek a helyzet javítására. Igen, a pártban sok elvtárs nagyon is érezte, hogy a társadalom megújítása elengedhetetlen, hogy a változtatások halaszthatatlanok. Bár meg kell mondanom, hogy ez után az előadásom után mást is érzékeltem: nem mindenkinek tetszett az előadásom — nem volt olyan optimista, mint akkor ezt követelték.

Ma jobban megértjük Lenin utolsó munkáinak lényegét és megírásuk okait. Ezek a munkák lényegében Lenin politikai vég-

rendeletét alkotják. Már súlyos beteg volt, s aggódott a szocializmus sorsa miatt. Látta az új rendre leselkedő veszélyeket. És nekünk meg kell értenünk ezt az aggodalmat. Lenin látta, hogy a szocializmus kolosszális problémákkal találja szembe magát, hogy a szocializmusnak nagyon sok olyasmit kell megoldania, amit a polgári forradalom nem oldott meg. Ezért fel kell használni olyan formákat, amelyek mintegy „nem sajátjai" a szocializmusnak, legalábbis valamiben eltértek a szocialista építésről alkotott és általánosan elfogadott elképzelésektől.

Igen, a lenini időszak igen fontos. Tanulságos azért, mert erőteljesen jelen van benne a marxista—leninista dialektika, amely következtetéseiben a valóságos történelmi helyzet elemzésére támaszkodik. Sokan közülünk már jóval az áprilisi központi bizottsági ülés előtt tudták, hogy mindent újra át kell gondolni, összefüggésben az élet valamennyi szférájával: a gazdasággal, a kultúrával, a demokráciával, a külpolitikával. És ami a legfőbb: le kell fordítani az élet gyakorlati nyelvére.

Nem hangzatos deklaráció, hanem gondosan előkészített program

Az átalakítás koncepciójának problematikája is fokozatosan érlelődött. Már az áprilisi ülés előtt párt- és állami vezetők egy csoportja foglalkozott a gazdaság állapotának komplex elemzésével. Ez az elemzés lett azután az átalakítással kapcsolatos dokumentumok alapja. Felhasználtuk tudósok, szakemberek ajánlásait, a meglevő potenciált, a társadalomtudományi gondolkodás eredményeinek legjavát, megfogalmaztuk az alapeszméket, és előkészítettük ezek átültetését a politikába, amelynek megvalósításához azután hozzáfogtunk.

Úgyhogy gyarapodott a konstruktív eszmék tárháza. Az áprilisi ülésen ezért sikerült előterjeszteni már többé-kevésbé végiggondolt és rendszerezett programot, kidolgozni az ország további fejlesztésének stratégiáját és a cselekvés taktikáját. Nem volt kétség afelől, hogy kozmetikázással, foltozgatással nem érhetjük be, alapos átalakításra van szükség. És várni nem lehet, amúgy is sok időt elvesztegettünk.

Elsősorban vetődött fel a gazdasági helyzet javításának kérdése, az a kérdés, hogy miként állítsuk és fordítsuk meg a kedvezőtlen tendenciákat ebben a szférában.

A legközelebbi tartalékot, amelyre természetesen figyelmet fordítottunk, abban láttuk, hogy meg kell teremteni az elemi rendet

a gazdaságban, meg kell szilárdítani a fegyelmet, fokozni kell a szervezettséget és a felelősséget, fel kell zárkóztatni az elmaradó ágazatokat. Nagy és megfeszített munkát végeztünk, és ez a munka ma is folyik. És ahogy számítottuk, munkánknak meg is lettek első eredményei. A gazdasági növekedés ütemének lassulása megállt, sőt némi gyorsulás mutatkozott.

De természetesen tisztában voltunk azzal, hogy csupán ilyen eszközökkel nem lehet dinamizmust vinni a gazdaságba. A mélyen rejlő fő tartalékok, mint ismeretes, másutt vannak: a gazdaság alapos szerkezeti átalakításában, a gazdaság anyagi bázisának rekonstrukciójában, új technológiákban, a beruházási politika megváltoztatásában, az irányítási rendszerek magas színvonalában. És mindez integrálódik abban, ami a leglényegesebb: a tudományos-műszaki haladás meggyorsításában.

És természetesen nem véletlen, hogy a Szovjetunió új vezetésének az áprilisi ülés utáni első programadó akciójaként megszerveztük e problémák megvitatását egy nagy tanácskozáson, amelyet 1985 júniusában az SZKP Központi Bizottságában tartottunk. Ez már egyáltalán nem az a beszélgetés volt, amelyet hosszú évek során megszoktunk. Nagyon sok — keserű, de szenvedélyes — bírálat hangzott el. De elsősorban az intenzív gazdaságra, a gazdasági növekedés új minőségére való áttérés konkrét, hatékony útjairól és módszereiről volt szó.

Még abban az évben igen rövid idő alatt nagyszabású komplex programokat dolgoztunk ki a tudományos-műszaki haladás legfontosabb irányaira vonatkozóan. Ezek a programok azt célozzák, hogy századunk végéig jelentős áttörést hajtsunk végre, és elérjük a világszínvonalat.

Lényegében kidolgoztuk az új beruházási és struktúrapolitikát. Az új építkezésekről a hangsúlyt áthelyeztük a vállalatok műszaki rekonstrukciójára, az erőforrások megtakarítására, a termékek minőségének lényeges javítására. Továbbra is nagy figyelmet fordítunk a kitermelő ágazatok fejlesztésére, de a gazdaságnak nyersanyaggal, anyagokkal, fűtőanyaggal és energiával való ellátásában a hangsúlyt az erőforráskímélő technológiák alkalmazására, az erőforrások racionális felhasználására helyezzük.

Külön programot dolgoztunk ki az elhanyagolt állapotba került gépipar korszerűsítésére. Ez a program a gépipari termékek teljes megújítására irányul, úgy orientálja az ágazatot, hogy már a kilencvenes évek elején érje el a világszínvonalat. És természetesen magában foglalja a gazdasági mechanizmus gyökeres átalakítását, ami nélkül, amint ezt most már jól megértettük, nem lehet for-

dulatot elérni sem a műszaki haladásban, sem a gazdaság hatékonyságának fokozásában.

Ez a kérdés annyira fontos, hogy még nemegyszer, e könyv sok lapján kénytelen leszek visszatérni rá.

Természetesen a gazdaság volt és lesz ezután is a fő gondunk. De egyidejűleg hozzáfogtunk a társadalomban kialakult erkölcsi-pszichológiai légkör megváltoztatásához. Már a hetvenes években sokan felismerték, hogy elengedhetetlenül szükség van nagy változtatásokra a gondolkodásmódban és a beállítottságban, a munkaszervezésben, a munkastílusban és -módszerekben, mégpedig mindenütt: mind a pártban, mind az államapparátusban, mind az irányító szinteken. És ez megtörtént, a többi közt mind a párt központi bizottságában, mind a kormányban. Szükségessé váltak bizonyos káderátcsoportosítások minden szinten. A vezetésbe elkezdtek bekerülni olyan új emberek, akik az utóbbi években a bőrükön érzékelték a helyzetet, s akiknek voltak elképzeléseik arról, hogy mit és hogyan kell tenni.

Kompromisszumot nem ismerő harcot indítottunk a szocialista igazságosság elveinek megsértése ellen, bárki követte is el azt. Meghirdettük a nyilvánosság irányvonalát. Teret adtunk azoknak, akik síkraszálltak a párt-, állami és gazdasági szervek, a társadalmi szervezetek tevékenységének nyitottságáért, megszüntettük az indokolatlan korlátozásokat és tilalmakat.

Arra a következtetésre jutottunk, hogy az emberi tényező aktivizálása nélkül, vagyis ha nem vesszük figyelembe az emberek, a dolgozókollektívák, a társadalmi szervezetek, a különféle társadalmi csoportok sokféle érdekeit, ha nem támaszkodunk rájuk, ha nem vonjuk be őket az aktív alkotó tevékenységbe, nem lehet megoldani egyetlen feladatot sem, nem lehet megváltoztatni a helyzetet az országban.

Régóta vonzó volt számomra a kitűnő lenini képlet: a szocializmus egyenlő a tömegek eleven alkotó tevékenységével. A szocializmus nem a priori elméleti séma, amely szerint a társadalom utasítókra és végrehajtókra tagolódik. Nekem ellenszenves a szocializmus e leegyszerűsítő, mechanikus értelmezése.

Éppen a nép, a sokféle alkotó képességét kibontakoztató ember a történelem főszereplője. Ezért az átalakítás legelső feladata, sikerének elengedhetetlen feltétele és biztosítéka az, hogy mozgósítsuk, valóban aktívvá és érdekeltté tegyük az embert, s elérjük, hogy mindenki az ország, vállalata vagy intézménye, intézete gazdájának érezze magát. Ez a legfőbb.

Mindannak, amit teszünk, az a veleje, hogy bevonjuk az egyes embert életünk minden folyamatába. Az átalakítás „kohójában"

átalakul a társadalom és elsősorban maga az ember. Ez megújult társadalom lesz. Ilyen nagyon nagy dologba fogtunk.

Nagyon nehéz dologba. De ez a cél megéri, hogy ne sajnáljuk az erőt. Hiszen mindent lehet különféleképpen értelmezni és megítélni. Van egy régi példázat. A vándor egy helyen látja, hogy az emberek építenek valamit, és megkérdezi tőlük: mit csináltok? Az egyik ingerülten válaszolt: hiszen látod, reggeltől késő éjszakáig ezeket az istenverte köveket cipeljük... A másik feltápászkodott, kihúzta magát, és büszkén azt mondta: látod, a Templomot építjük!

Tehát ha látjuk ezt a nagyszerű célt — a fényárban úszó Templomot a zöld dombon, akkor a legnehezebb kövek is könnyűek, a legverejtékesebb munka is élvezet.

Ahhoz, hogy valamit jobban csináljunk, jobban meg kell fogni a munka végét, többet kell beleadni a munkába. Nekem tetszik ez a kifejezés: *többet beleadni*. Számomra ez nem pusztán jelszó, hanem mindennapos állapot, világszemlélet. Mindent, amibe belefogunk, szívvel, lélekkel és ésszel meg kell érteni, átérezni, akkor lehet többet beleadni.

Az elcsüggedt ember nem ad többet bele. Ellenkezőleg, az ilyen ember visszariad a nehézségektől, amelyek letörik őt. Ha viszont az embernek erős a meggyőződése és tudása, ha morálisan szilárd, nem lehet megtörni, megáll a lábán bármilyen viharban. Tudjuk ezt történelmünkből.

Ma az a legfontosabb feladat, hogy felemeljük az embert szellemében, tiszteletben tartva belső világát, erősítve erkölcsi pozícióit. A társadalom minden szellemi erőforrását, a kultúra minden lehetőségét igyekszünk annak a célnak a szolgálatába állítani, hogy kialakuljon a társadalmilag aktív, szellemiekben gazdag, igazságos és lelkiismeretes személyiség. Az embernek tudnia és éreznie kell, hogy szükség van a szavára, hogy méltóságán nem ejtenek csorbát, hogy bizalommal és tisztelettel vannak iránta. Amikor az ember látja ezt, sokra képes.

Az átalakítás természetesen valamiképpen érint mindenkit, kizökkenti az embereket a sokak számára megszokott nyugalmi állapotból, a kialakult életmóddal való elégedettség állapotából. Ezzel kapcsolatban talán helyénvaló felhívni a figyelmet a szocializmus egy sajátosságára. Arra gondolok, hogy társadalmunkban magas fokú az ember szociális védettsége, biztonsága. Ez egyfelől kétségtelenül jó dolog, nagyszerű vívmányunk. De ez egyesek tudatában élősdiséggé transzformálódik.

Valóban, nincs munkanélküliség. A munkaerő elhelyezésének gondját az állam magára vállalta. Még annak is, akit lustaság miatt

vagy a termelési fegyelem megszegése miatt elbocsátottak, másik munkát kell biztosítani. Ráadásul az egyenlősdi meglehetősen elterjedt a mindennapi életben: még ha rosszul dolgozik is valaki, eleget kap ahhoz, hogy tisztességesen megéljen. És ha valaki közönséges naplopó, gyermekeit senki sem szolgáltatja ki a sors kényekedvének. Nálunk hatalmas összegek összpontosulnak a társadalmi alapokban, amelyekből az emberek anyagi segítséget kapnak. Ezekből az összegekből jut dotáció az óvodák, a gyermekotthonok, az úttörőházak és más olyan intézmények fenntartására, amelyek a gyermekek működvelő tevékenységével és sportolásával vannak kapcsolatban. Az egészségügyi ellátás ingyenes, az oktatás ugyancsak. Az ember védett az élet viszontagságaival szemben, és erre büszkék vagyunk.

De azt is látjuk, hogy lelkiismeretlen emberek önös céljaikra kihasználják a szocializmusnak ezeket az előnyeit, csak a jogaikat ismerik, de nem akarnak tudni kötelességükről: rosszul dolgoznak, lógnak, részegeskednek. Vannak olyanok is, akik saját önző érdekeikhez igazították az érvényben levő törvényeket és rendet. Miközben vajmi keveset adnak a társadalomnak, úgy ügyeskedtek, hogy megkapjanak tőle minden lehetőt és lehetetlent, nem munkával szerzett jövedelmekből éltek.

Az átalakítás politikája mindent a helyére tesz. Teljes mértékben visszaállítjuk a szocializmus elvét: „Mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint", társadalmi igazságosságot akarunk — mindenki számára, egyenlő jogokat — mindenki számára, egy törvényt — mindenki számára, egy fegyelmet — mindenki számára, nagy kötelességeket — minden egyes ember számára. Az átalakítás magasabbra emeli a társadalmi felelősség és igényesség mércéjét. A változásokat az nem akarja, aki úgy véli, hogy neki már mindene megvan, amire szüksége van, ezért hát ugyan minek alakuljon át. De ha az embernek van lelkiismerete, ha nem feledkezik meg népe boldogulásáról, nem okoskodhat így, nem szabad így okoskodnia. Ráadásul a nyilvánosság napfényre hozza, hogy egyesek jogtalan kiváltságokat élveznek. Nem lehet tovább beletörődni a pangásba.

A kérdést így tesszük fel: a munkásnak és az igazgatónak, a gépkezelőnek és a klubvezetőnek, az újságírónak és a politikusnak — mindenkinek revideálnia kell valamit munkastílusában és munkamódszereiben, önkritikusan meg kell vizsgálnia álláspontját. Kitűztük az inercia, a konzervativizmus leküzdésének feladatát — és olyan élesen fogalmaztunk, hogy mindenki az önérzetében érezze találva magát. Sokaknak ez elevenjébe vágott — ez a többség, bár egyesek keserű szájízzel fogadták, különösen azok, akik

tudják magukról, hogy ragaszkodnak a régihez. Meg kell vizsgálnunk magunkat abból a szempontból is, hogy lelkiismeretesen élünk és cselekszünk-e. Egyben-másban talán átvettünk tőlünk idegen életmintákat, például megfertőzött bennünket a kispolgári fogyasztói szemlélet. Megtanulunk jobban dolgozni, becsületesebben élni, rendesebbek lenni — tehát megteremtjük az igazán szocialista életmódot.

Fontos előrenéznünk. Kell hogy legyen mind elegendő politikai tapasztalatunk, mind eléggé széles elméleti látókörünk, mind kellő közéleti bátorságunk, hogy sikert érjünk el, hogy az átalakítás megfeleljen a szocializmus magasrendű erkölcsi kategóriáinak.

Szükségünk van valamennyi társadalmi szervezet, valamennyi termelő kollektíva és művészeti szövetség teljes értékű, erőteljes működésére, az állampolgárok tevékenységének új formáira és elfeledett formák újjáélesztésére. Röviden szólva, *szükség van a társadalom egész életének széles körű demokratizálására.* A demokratizálás egyszersmind fő biztosítéka is az elkezdődött folyamatok visszafordíthatatlanságának.

Ma már tudjuk: sok nehézséget elkerülhettünk volna, ha a demokratikus folyamat normálisan fejlődik nálunk.

Történelmünknek ezt a tanulságát jól és örökre megjegyeztük, és szilárdan ki fogunk tartani amellett, hogy csakis a szocializmusra jellemző demokratikus formák következetes fejlesztése, az önigazgatás kiterjesztése révén lehetséges előrehaladásunk a termelésben, a tudományban és a technikában, a kultúrában, a művészetben, a társadalmi élet minden szférájában. Csak így lehet megteremteni a tudatos fegyelmet. Csak a demokrácia révén és a demokrácia eredményeképpen lehetséges maga az átalakítás. Mivel azt tekintjük feladatunknak, hogy az emberi tényező erősítése révén felszabadítsuk és megvalósítsuk a szocializmus potenciálját, nem lehet más út, mint a demokratizálás, beleértve a gazdasági mechanizmus és a gazdaságirányítás reformját, amelynek fő eleme a dolgozókollektívák szerepének növelése.

Éppen azért, mert a szocialista demokrácia fejlesztésére helyezzük a hangsúlyt, nagy figyelmet fordítunk a szellemi szférára, a társadalmi tudatra, az aktív szociálpolitikára. Így akarjuk dinamizálni az emberi tényezőt.

Nyugaton Lenint gyakran autoritatív irányítási módszerek hívének tüntetik fel. Ez annak a jele, hogy egyáltalán nem ismerik Lenint, gyakran pedig szándékosan meghamisítják. A valóságban viszont Lenin szerint a szocializmus és a demokrácia elválaszthatatlan egymástól. A dolgozók a demokratikus szabadságjogok kivívása révén jutnak hatalomra. Ezt a hatalmat ugyancsak a demokrácia

kibontakoztatásának körülményei között tudják megszilárdítani és gyakorolni. Van Leninnek másik mélyen igaz gondolata is: minél nagyobb munkákba fogtunk, minél mélyebbre hatol az átalakítás, annál inkább fel kell kelteni iránta a milliók érdeklődését, és mind újabb milliókat kell meggyőzni szükségességéről. Ebből következően: mivel radikális, mindenre kiterjedő átalakítást hajtunk végre, ki kell bontakoztatnunk a demokrácia minden erőforrását is.

Képesnek kell lennünk arra, hogy korrigáljuk a politikát azzal összhangban, ahogyan a tömegek fogadják, biztosítanunk kell a visszacsatolást, megszívlelve a néptől eredő eszméket, a nép köréből hallatszó véleményeket, tanácsokat. A dolgozók sok olyan hasznos, érdekes dolgot javasolnak, amit „fent" nem mindig lehet jól látni. Ezért semmiképpen sem szabad megengednünk, hogy semmibe vegyék azt, amit a nép mond. Az átalakítás sikere szempontjából végső soron az a legfontosabb, hogy a nép hogyan fogadja.

Tehát nemcsak az elmélet, hanem a realitás, a végbemenő folyamatok valósága is arra késztetett bennünket, hogy kidolgozzuk a társadalmi élet minden szférára kiterjedő demokratizálásának programját, amelyet részletesen kifejtettünk a központi bizottság 1987. januári ülésén.

Ez a központi bizottsági ülés nagyszámú és sokféle akciót indított el annak érdekében, hogy mélyüljenek a szovjet társadalom demokratikus alapjai, fejlődjön az önigazgatás, szélesedjen a nyilvánosság, a nyitottság egész rendszerünk munkájában. Ma már jól látjuk, milyen mozgásba hozta a társadalmat ez az erőteljes impulzus. A demokratikus folyamatok kibontakoztak valamennyi dolgozókollektívában, állami és társadalmi szervezetben, a pártban.

A demokratikus folyamat serkentően hatott az egész átalakításra, magasabbra emelte az átalakítás céljait, s a demokratikus folyamatnak köszönhetően a társadalom mélyebben megismerte problémáit. A demokratikus folyamat lehetővé tette, hogy szélesebb alapon vizsgáljuk a gazdaság problémáit, kidolgozzuk a radikális gazdasági reform programját. A gazdasági mechanizmus most logikusan beépült a megújított demokratikus elveken alapuló társadalomirányítás általános rendszerébe.

Ezt a munkát, mint ismeretes, a központi bizottság 1987. júniusi ülésén végeztük el, amely jóváhagyta „A gazdaságirányítás gyökeres átalakításának alaptételei"-t. Ez gazdasági rendszerünk átalakításának alighanem legnagyobb lélegzetű és legradikálisabb programja azóta, hogy Lenin 1921-ben bevezette az új gazdasági politikát. Az új gazdasági reform célja, hogy az elsődlegesen adminisztratív irányítási módszerekről a súlypontot áthelyezzük

elsődlegesen közgazdasági irányítási módszerekre minden szinten, széleskörűen demokratizáljuk az irányítást, maximálisan aktivizáljuk az emberi tényezőt.

A reform fő tartalma az, hogy nagymértékben kitágítjuk az egyesülések és a vállalatok önállóságának határait, teljes önálló elszámolásra és önfinanszírozásra állítjuk át az egyesüléseket és a vállalatokat, és minden ehhez szükséges joggal felruházzuk a dolgozókollektívákat. Mostantól a dolgozókollektívák viselik a teljes felelősséget a hatékony gazdálkodásért, a gazdálkodás végső eredményeiért. A kollektíva jövedelmi szintje közvetlenül függ munkájának eredményességétől.

Ezzel kapcsolatban a vállalatok érdekében elhatároztuk a központosított gazdaságirányítás gyökeres átalakítását. A központi irányítás megszabadul a vállalatok irányításával kapcsolatos operatív funkcióktól, s összpontosítja figyelmét azokra a fő folyamatokra, amelyek meghatározzák a gazdasági növekedés stratégiáját. Annak érdekében, hogy ez megvalósuljon, elkezdtük a tervezésnek, az árképzésnek, a pénzügyi és hitelmechanizmusnak, a termelést szolgáló anyag- és műszaki ellátás rendszerének, a tudományos-műszaki fejlesztés irányításának, valamint a munkaügyi és szociálpolitikai irányításnak nagyszabású, radikális reformját. E reform célja az, hogy a következő két-három év alatt biztosítsuk az áttérést a túlságosan központosított, parancsokkal operáló irányítási rendszerről demokratikus irányítási rendszerre, amely a centralizmus és az önigazgatás demokratikus kombinálásának elvein alapul.

A gazdaságirányítás gyökeres átalakítása alapelveinek elfogadása nagy, elvi jelentőségű lépés az átalakítás programjának végrehajtásában. Ezzel az átalakítás hatókörébe került a társadalmi életnek gyakorlatilag minden fő szférája. Az átalakítás általános koncepciója, általános terve nemcsak lényege, hanem fő komponensei szempontjából is világos számunkra.

Az átalakítás azt jelenti, hogy határozottan leküzdjük a pangással járó folyamatokat, és szétzúzzuk a fékezési mechanizmust, megteremtjük a gazdasági és társadalmi fejlődés meggyorsításának megbízható és hatékony mechanizmusát, dinamikusabbá tesszük a társadalom fejlődését.

Az átalakítás azt jelenti, hogy a tömegek eleven alkotó tevékenységére támaszkodunk. Vagyis sokoldalúan fejlesztjük a demokráciát, a szocialista önigazgatást, serkentjük a kezdeményezőkedvet, az önállóságot, megszilárdítjuk a fegyelmet és a rendet, szélesebb teret adunk a nyilvánosságnak, a bírálatnak és az önbírálatnak a társadalom életének minden szférájában. A legnagyobb tiszteletet tanúsítjuk a személyiség értékei és méltósága iránt.

Az átalakítás azt jelenti, hogy minden téren intenzíven fejlesztjük a szovjet gazdaságot, a népgazdaság irányításában helyreállítjuk és fejlesztjük a demokratikus centralizmus elveit, mindenütt alkalmazzuk az irányítás közgazdasági módszereit, szakítunk a parancsokkal operáló adminisztratív irányítással, minden módon támogatjuk az újítást és a szocialista vállalkozó szellemet.

Az átalakítás azt jelenti, hogy maximálisan felhasználjuk a tudományt, szilárd tudományos alapra helyezünk minden kezdeményezést. Összekapcsoljuk a tudományos-technikai forradalom vívmányait a tervgazdasággal.

Az átalakítás azt jelenti, hogy előnyt kap a szociális szféra fejlesztése, ami arra irányul, hogy mind teljesebben kielégítsük a szovjet embereknek jó munka- és életkörülmények, pihenési, oktatási és egészségügyi ellátási feltételek iránti szükségleteit. Állandóan gondoskodunk minden egyes ember és az egész társadalom szellemi gazdagságáról, kultúrájáról.

Az átalakítás azt jelenti, hogy erélyesen megszabadítjuk a társadalmat a szocialista erkölcs torzulásaitól, következetesen érvényesítjük a társadalmi igazságosság elveit. Az átalakítás a szó és a tett, a jogok és a kötelességek egységét jelenti. Azt jelenti, hogy kiemeljük a becsületes, kiváló minőségű munkát, leküzdjük a munka díjazásában megnyilvánuló egyenlősítő tendenciákat, a fogyasztói szemléletet.

Így képzeljük el ma az átalakítást. Így látjuk feladatainkat, munkánk értelmét és tartalmát a következő időszakra. Hogy meddig tart ez az időszak, nehéz megmondani. De persze nem két-három év, hanem jóval több. Lélekben felkészülünk a komoly, megfeszített, fáradságos munkára, hogy a XX. század végéig újabb magaslatokra jusson hazánk.

Gyakorta lehet hallani ezt a kérdést: tulajdonképpen mit akarunk elérni az átalakítás eredményeképpen, hová akarunk eljutni? Erre a kérdésre aligha lehet részletes, pedáns választ adni. Nem tartozik hagyományaink közé az, hogy jóslással foglalkozzunk, és előre megpróbáljuk meghatározni annak a társadalmi épületnek valamennyi építészeti elemét, amelyet az átalakítás folyamán majd felhúzunk.

De ami az elvet illeti, megmondhatom, hogy az átalakítás végső célja világos számunkra. Ez a cél az, hogy mélyrehatóan megújítsuk az ország életének minden szféráját, a társadalmi szervezet legkorszerűbb formáival ruházzuk fel a szocializmust, a legteljesebben kibontakoztassuk rendünk humanista jellegét minden döntő vonásában — gazdaságilag, társadalmilag, politikailag és erkölcsileg.

Újból hangsúlyozom: az átalakítás nem valamiféle megvilágosodás, nem valamiféle csoda, hanem a megújhodás és a gyorsítás objektív szükségességének társadalmunk mélyrétegeiben megérett felismerése. Az átalakítás lényege éppen az, hogy *egyesíti a szocializmust és a demokráciát*, elméletileg és gyakorlatilag teljesen visszaállítja a szocialista építés lenini koncepcióját. Ebből fakad mélysége, valóban forradalmi szelleme és minden szférát átfogó jellege.

Ilyen célért érdemes dolgozni. Meggyőződésünk, hogy ez méltó hozzájárulás lesz az emberiség társadalmi haladásához.

Több szocializmust, több demokráciát

Az átalakításról szóló fejtegetés nem lenne teljes, és nem teremtene teljes világosságot, ha nem térnénk ki az ügynek még egy vonatkozására, amelyről — különösen külföldön — élénk viták folynak, nevezetesen arra, hogy milyen kapcsolatban van az átalakítás a szocializmussal mint rendszerrel.

Egyesek titkon reménykedve, mások aggódva felteszik a kérdést: nem jelent-e az átalakítás eltérést a szocializmustól, vagy nem jár-e legalábbis a szocializmus alapjainak eróziójával?

Nyugaton egyesek szeretnének ránk tukmálni ilyen verziót: a szocializmus, úgymond, súlyos válságban van, zsákutcába vezeti a társadalmat. Éppen ebben a szellemben interpretálják a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején országunkban kialakult helyzetről adott kritikus elemzésünket. És, úgymond, egy kivezető út van: a gazdálkodás tőkés módszereinek és a társadalmi szervezet tőkés formáinak átvétele, sodródás a kapitalizmus irányába.

Azt mondják, hogy az átalakítással semmire sem megyünk a ma funkcionáló rendszer keretei között, és azt javasolják, változtassuk meg a rendszert, merítsünk a másik társadalmi-politikai rend eszköztárából és tapasztalataiból. Ehhez még hozzáteszik, hogy ha a Szovjetunió rálép erre az útra, lemond szocialista útválasztásáról, ez, úgymond, felnyitja a sorompót, és szoros kapcsolatokat lehet majd kialakítani a Nyugattal. Odáig mennek, hogy az 1917. októberi forradalom is hiba volt, majdhogynem elvágta népünket és országunkat a társadalmi haladás fő útjától.

Hogy kizárjak minden e kérdéssel kapcsolatos mendemondát és spekulációt — és nem kevés ilyesmit hallunk Nyugatról —, szeretném még egyszer hangsúlyozni: minden átalakításunkat a szocialista útválasztással összhangban valósítjuk meg, az élet által feltett kérdésekre a válaszokat a szocializmus keretén belül, nem

pedig kívüle keressük. Minden sikerünket és hibánkat szocialista mércével mérjük. Azokra, akik abban reménykednek, hogy letérünk a szocialista útról, keserű csalódás vár. Átalakítási programunk mind egészében, mind egyes komponenseiben teljesen ezen az elven alapul: több szocializmust, több demokráciát.

Több szocializmust — tehát több dinamizmust és alkotó szellemet, több szervezettséget, több törvényességet és nagyobb rendet, több tudományosságot és kezdeményezést a gazdálkodásban, nagyobb hatékonyságot az irányításban, jobb életet, nagyobb bőséget az embereknek.

Több szocializmust — tehát több demokratizmust, nyilvánosságot és kollektivizmust az együttélésben, több kultúrát, emberséget a termelési, a társadalmi viszonyokban és az emberek egymás közti kapcsolataiban, több méltóságot és önbecsülést az egyénnek.

Több szocializmust — tehát több hazafiságot, több elszántságot a magasrendű eszmények megvalósítására irányuló törekvésben, több tevékeny állampolgári törődést az egész ország ügyeivel és belső ügyeinknek a nemzetközi ügyekre gyakorolt jótékony hatásával.

Más szóval, többet mindabból, ami benne van a szocializmus természetében, a szocializmusnak mint társadalmi-gazdasági alakulatnak az elméleti premisszáiban.

Jobb szocializmus felé fogunk haladni, nem pedig eltávolodunk a szocializmustól. Ezt becsületesen megmondjuk, nem alakoskodunk sem népünk, sem a külföld előtt. Hiábavaló és irreális az a várakozás, hogy elkezdünk megteremteni valamilyen más, nem szocialista társadalmat, hogy átmegyünk a másik táborba. Azokra, akik Nyugaton azt remélik, hogy lemondunk a szocializmusról, csalódás vár. Ideje, hogy megértsék ezt, főleg pedig hogy ebből induljanak ki a Szovjetunióval fenntartott gyakorlati kapcsolatokban.

Amikor ezt mondom, szeretném, hogy pontosan értsenek: mi, szovjet emberek, a szocializmus hívei vagyunk (fentebb már megvilágítottam, hogy miért), de meggyőződésünket senkire sem kényszerítjük rá. Válasszon mindenki maga, a történelem pedig majd mindent a helyére tesz. Manapság különösen érezzük — említettem ezt akkor is, amikor amerikai közéleti személyiségek egy csoportjával (Cyrus Vance-szel, Henry Kissingerrel és másokkal) beszélgettem —, hogy éppen a szocialista rendszernek és a tervgazdaságnak köszönhetően sokkal könnyebb végrehajtanunk a fordulatot struktúrapolitikánkban, mint a magánvállalkozás körülményei között, noha nekünk is vannak nehézségeink.

Több szocializmust és ezért több demokráciát akarunk.

Abból az értelmezésből indulunk ki, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek nehézségei és problémái nem a szocializmusnak mint társadalmi-politikai rendszernek valamiféle válságát jelzik, hanem inkább annak következményei, hogy nem eléggé következetesen érvényesítettük a szocialista elveket, eltértünk tőlük, sőt eltorzítottuk őket, konzerváltuk a társadalomirányításnak azokat a módszereit és formáit, amelyek meghatározott történelmi körülmények között, a szocialista fejlődés kezdeti szakaszaiban alakultak ki.

És viszont: a szocializmus mint fiatal társadalmi rend, mint az élettevékenység módja hatalmas és még korántsem feltárt lehetőségekkel rendelkezik, hogy önerejéből fejlődjön, önerejéből tökéletesedjen, megoldja a társadalom modern tudományos-műszaki, gazdasági, kulturális, szellemi haladásának, az emberi személyiség fejlesztésének sarkalatos problémáit. Hát nem erről tanúskodik országunknak 1917 októbere óta megtett történelmi útja, amely bővelkedett megszámlálhatatlan nehézségben, drámaiságban, megfeszített erővel végzett munkában, de egyszersmind nagy győzelmekben és eredményekben?

A történelem tanulságai

Igaz, az októberi forradalom utáni fejlődés során voltak nehéz szakaszok, nem utolsósorban azért, mert az imperialista erők durván beavatkoztak belügyeinkbe, és történtek hibák is, melléfogások is a politikában. Ennek ellenére a Szovjetunió előrehaladt, és olyan társadalmat teremtettünk, amelyben az emberek úgy élnek, hogy nem félnek jövőjük miatt. És az igazság álláspontján maradva minden objektív megfigyelőnek el kell ismernie, hogy egészében véve a szovjet történelem a vitathatatlan haladás története — minden veszteség, visszavonulás, kudarc ellenére. Járatlan úton mentünk — a szó eredeti és átvitt értelmében —, megesett, hogy eltévedtünk, hibáztunk, vért izzadtunk. De mentünk előre, és sohasem jutott eszünkbe, hogy meghátráljunk, feladjunk már elért állásokat, nem vontuk kétségbe szocialista útválasztásunkat.

Gondolom, egyetértenek velem: nehéz elképzelni, hogy miközben nekirugaszkodtunk az ismeretlen jövőnek, miközben rövid idő alatt hatalmas feladatokat oldottunk meg, el lehetett volna kerülni a kudarcokat, hogy minden olyan sima lett volna, mint a Nyevszkij proszpekt járdája. Nézzük az iparosítást. Milyen körülmények között kellett végrehajtanunk? A polgárháború és a 14

állam intervenciója teljes káoszt hagyott az országra. Gazdasági blokádba szorítottak, „egészségügyi kordonnal" vettek körül bennünket. Sem tőkefelhalmozásra, sem gyarmatokra nem támaszkodhattunk — ellenkezőleg, rengeteg eszközt kellett fordítani a cárizmus idején elnyomott nemzetiségi peremvidékek felemelésére. Hogy megmentsék a forradalom vívmányait, belső forrásokból, a fogyasztást visszafogva, a minimumra szorítva kellett építeni — mégpedig gyorsan — az ország ipari bázisát. Az új építés anyagi terhe a népre nehezedett, amelynek zöme a parasztság volt.

Lényegében véve újonnan kellett megteremtenünk az ipart, különösen a nehézipart, az energiaipart és a gépipart. És mi bátran belevágtunk ebbe. A párt által javasolt tervek, amelyeket a nép megértett és magáévá tett, a jelszavak és az elképzelések, amelyekben benne feszült forradalmunk eszmei energiája, életigazak voltak, és ez fejeződött ki abban az egész világot meglepő lelkesedésben, amellyel a szovjet emberek milliói bekapcsolódtak a hazai ipar építésébe. Roppant nehéz körülmények között, gyakran távol az otthontól, rendszerint mindennemű gépesítés nélkül, és mint mondani szokás, a semmiből, a nulláról indulva, éppen csak az éhség csillapítására elegendő fejadaggal csodákat műveltek. Az lelkesítette őket, hogy részesei lehetnek a nagy történelmi ügynek. Bár akkor nem voltak nagyon műveltek, megértették, hogy milyen grandiózus, példátlan vállalkozás részeseivé váltak. Ez a szó igazi értelmében tömeges hőstett volt a haza jövője érdekében, ezzel az egész nép demonstrálta hűségét az 1917-es szabad útválasztás iránt.

Nagyapáink és apáink leküzdöttek mindent, ami osztályrészükül jutott, és hallatlanul sokat tettek társadalmunk fejlesztéséért és megszilárdításáért akkor, amikor eldőlt annak további sorsa.

A húszas-harmincas évek iparosítása valóban roppant nagy megpróbáltatás volt. De ma, a mából visszatekintve próbáljunk válaszolni a kérdésre: szükség volt-e rá? Talán egy olyan hatalmas ország, mint a mienk, élhetett volna a XX. században, ha nem válik iparilag fejlett állammá? Nagyon hamar és más okból világossá vált, hogy nem lehetett nem erőltetni az iparosítást. Már 1933-tól kezdve gyorsan növekedett a fasizmus fenyegetése. És mire jutott volna a világ, ha a Szovjetunió nem állja útját a hitleri hadigépezetnek? Népünk azzal a potenciállal zúzta szét a fasizmust, amelyet a húszas-harmincas években teremtett meg. Ha nem lett volna az iparosítás, fegyvertelenül álltunk volna a fasizmussal szemben.

De mi nem kerültünk a német harckocsik lánctalpai alá. Egész Európa nem tudta feltartóztatni Hitlert — mi szétzúztuk. A fasizmust mi nemcsak a katonák hősiességével és önfeláldozásával zúz-

tuk szét, hanem a jobb acéllal, a jobb harckocsikkal, a jobb repülőgépekkel is. És mindez a mi szovjet fejlődésünk műve.

Vagy nézzék a kollektivizálást. Tudom, mennyi koholmány, spekuláció, rosszindulatú kritika kapcsolódik ehhez az egy fogalomhoz, magáról a folyamatról nem is szólva. De sokan még azok közül is, akik megpróbálnak objektíven eligazodni történelmünknek ebben az időszakában, úgy tűnik fel, nem tudják igazán felfogni a a kollektivizálás teljes jelentőségét, szükségességét és elkerülhetetlenségét.

Ha viszont valóban az igazság és a tudomány álláspontján maradva figyelembe veszik az akkori körülményeket és a mi szovjet társadalmunk fejlődésének specifikumát, ha nem hunynak szemet afölött, hogy nálunk a mezőgazdasági termelés rendkívül elmaradott volt, és nem is remélhette az elmaradottság leküzdését, ha továbbra is kisüzemi és szétforgácsolt marad, ha, végül, helyesen ítélik meg a kollektivizálás valóságos eredményeit, mindenképpen egyértelmű következtetésre jutnak. A kollektivizálás hallatlanul nagy történelmi tett volt, a legnagyobb társadalmi fordulat 1917 után. Igaz, fájdalmakkal járt, előfordultak súlyos túlkapások és hibák a módszerekben és az ütemben. De e fordulat nélkül lehetetlen lett volna országunk további haladása. A kollektivizálás megteremtette a társadalmi alapot a gazdaság agrárszektorának modernizálásához, lehetővé tette a kulturált gazdálkodás módszereinek alkalmazását. Biztosította a munka termelékenységének fokozását és végső fokon a termelés volumenének olyan növekedését, amelyet nem érhettünk volna el, ha a falut megtartjuk korábbi állapotában, amelyet ténylegesen a középkortól örököltünk. Ezenkívül a kollektivizálás felszabadította azoknak az eszközöknek és munkáskezeknek jelentős részét, amelyekre szükség volt társadalmunk más szféráinak, elsősorban az iparnak a fejlesztéséhez. Megnyitotta annak a perspektíváját, hogy megteremtsük az ország megbízható élelmiszeralapját.

A kollektivizálás megváltoztatta, ha nem is közvetlenül és nem is egy csapásra, a parasztság egész életformáját, megadta neki a lehetőséget, hogy a társadalom modern, civilizált osztályává váljon. Ha nem lett volna a kollektivizálás, ma sem gondolhatnánk 200 millió tonna nagyságrendű gabonatermelésre, még kevésbé 250 millió tonnára, ami a közeljövőre szóló terveinkben szerepel. Közben pedig már most több gabonát termelünk összességében, mint a Közös Piac országai együttvéve — és nálunk kisebb a lakosság lélekszáma.

Valóban, nálunk még nincs elegendő néhány élelmiszerből, elsősorban állati termékekből, sokat kell tennünk az élelmiszerek

minőségének javításáért. De a kollektivizálásnak köszönhetően ma egy főre számítva annyi élelmiszert termelünk, hogy az alapjában véve kielégíti a szükségleteket. És ami különösen fontos, megszűnt, örökre kizárt országunkban az éhínség, az éhezés veszélye. Pedig ez végtére is évszázadokon át Oroszország ostora volt. A táplálkozás összegezett kalóriaértékét tekintve a Szovjetunió szilárdan a fejlett államok csoportjában foglal helyet. És ami a legfőbb, a kollektivizálásnak és ma már több mint fél évszázados tapasztalatainak köszönhetően megteremtettük azt a potenciált, amelyre támaszkodva most, az átalakítás során az egész agrárszektort minőségileg magasabb szintre emelhetjük.

Igen, az iparosítás és a kollektivizálás szükségszerűség volt. Máskülönben lehetetlen lett volna az ország felemelkedése. De e két nagy átalakítás végrehajtásának módszerei és módjai nem mindig és nem mindenben feleltek meg a szocialista elveknek, a szocialista ideológiának és elméletnek. Ebben elsősorban a külső körülményeknek volt szerepük: az ország érezte a katonai támadás állandó veszélyét. De előfordultak saját túlkapásaink is, dominált az adminisztratív nyomás, emberek szenvedtek. Ez a valóság. Ez a nép sorsa összes ellentmondásaival egyetemben: mind a nagy eredményekkel, mind a drámai hibákkal, mind a tragikus oldalakkal.

A győzelmes háború után sem volt könnyű az életünk, időnként éppenséggel nagyon is nehéz volt. Emlékszem, a negyvenes évek végén Dél-Oroszországból vasúton utaztam Moszkvába, ahol tanultam. Saját szememmel láttam a lerombolt Sztálingrádot, Rosztovot, Harkovot, Orjolt, Kurszkot, Voronyezst. És hány ilyen lerombolt város volt?! Leningrád, Kijev, Minszk, Odessza, Szevasztopol, Szmolenszk, Brjanszk, Novgorod... A háború mindent romba döntött: városok, falvak és gyárak százait és ezreit. Kiraboltak és leromboltak hallatlanul értékes műemlékeket: képtárakat és palotákat, könyvtárakat és székesegyházakat.

Nyugaton azt mondták akkor, hogy a Szovjetunió száz év múlva sem áll talpra, hogy hosszú időre ki van rekesztve a nemzetközi politikából, mivel teljesen leköti az, hogy legalább úgy-ahogy begyógyítsa a sebeket. És ma ki csodálattal, ki leplezetlen ellenszenvvel azt mondja rólunk: szuperhatalom! Mi magunk, a magunk erejéből, a szocialista rendben rejlő hatalmas potenciákat felhasználva keltettük új életre és állítottuk talpra az országot.

És verejtékkel. Mindenképpen szólnom kell a dolognak még egy oldaláról, amelyet gyakran ignorálnak vagy elhallgatnak Nyugaton, de amely nélkül minket, szovjet embereket egyáltalán nem lehet megérteni: a termelési és a társadalmi eredmények mellett itt volt az új élet, az új világ építőinek lelkesedése, az új és szokatlan

feladatokért való lelkesedés, miközben nagyon büszkék voltunk arra, hogy mi magunk, külső segítség nélkül immár sokadszor saját erőnkből állítjuk talpra az országot. Mohón vetettük rá magunkat a tanulásra, a művelődésre. Az emberek örültek az életnek, tudtak vigadni, nevelték a gyermekeiket, mindennapi teendőiket végezték. És ez mind mi voltunk. És történt mindez teljesen új légkörben, amely élesen elütött attól, ami a forradalom előtt volt: az egyszerűség, az egyenlőség légkörében, a dolgozó ember óriási lehetőségeinek légkörében. Mi valóban tudjuk, mit kaptunk a szocializmustól. Szóval, országunk építésének minden szakaszában éltek és alkottak az emberek. A hozzám érkező levelekben honfitársaim azt írják: ha szegényesebben éltünk is másoknál, de igazibb és érdekesebb életet éltünk.

A Szovjetunióban ma élő emberek között minden tizenötből tizennégy a forradalom után született. És még mindig azt mondogatják nekünk, hogy mondjunk le a szocializmusról. Kérdezem: a szovjet embereknek, akik a szocializmusban nőttek fel és izmosodtak meg, ugyan miért kellene lemondaniuk társadalmi rendjükről? Minden erőnkből fejleszteni és erősíteni fogjuk a szocializmust. Azt hiszem, az új rendnek egyelőre csak a legminimálisabb lehetőségeit tártuk fel.

Ezért találjuk furcsának, amikor azt javasolják nekünk — egyesek még őszintén is —, hogy változtassuk meg a társadalmi rendszert, térjünk át olyan módszerekre és formákra, amelyek más társadalmi rend sajátjai. Ezek az emberek nem tudják megérteni, hogy ez egyszerűen lehetetlen, még ha valaki akarná is visszatéríteni a Szovjetuniót a kapitalizmushoz. Csak gondolják meg: hogyan érthetnénk egyet azzal, hogy 1917 is hiba volt, hogy életünknek, munkánknak, harcunknak és csatáinknak mind a 70 éve ugyancsak csupa hiba, hogy „nem jó irányba" mentünk?! Nem, a történelem tényeinek szigorú és objektív megítélése alapján csak egyetlen következtetést lehet levonni: a szocialista útválasztás eredményeképpen jutott el az egykori, elmaradott Oroszország éppen „oda" — arra a helyre, amelyet a Szovjetunió ma foglal el az emberiség haladásában.

Nincs okunk rá, hogy mintegy szégyenkezve-suttogva beszéljünk az októberi forradalomról, a szocializmusról. Sikereink óriásiak és vitathatatlanok. De mi a múltat teljességében és egész bonyolultságában fogjuk fel. A legnépszerűbb vívmányok sem takarják el előlünk sem a társadalom fejlődésének ellentmondásait, sem a hibákat és a mulasztásokat. Emellett ideológiánk is természetét tekintve kritikus és forradalmi.

És amikor a mai nehézségek és problémák gyökereit keressük, ezt azért tesszük, hogy megértsük eredetüket, aktuális tanulságokat szűrjünk le azokból az eseményekből, amelyek a távoli harmincas években történtek.

Számunkra történelmi múltunkból most az a legfontosabb, hogy e múlt elemzése révén megértsük az átalakítás előfeltételeit. Történelmünk alakulására erősen hatottak bizonyos járulékos tényezők. De történelmünk olyan, amilyen. És benne rejlenek az átalakítás forrásai is.

Mégis miért történt meg mindaz, ami az átalakítást szükségessé tette? Miért kezdődött késéssel az átalakítás? Miért tartották magukat olyan sokáig a kiszolgált, elavult munkamódszerek? Mi volt az oka a társadalmi tudat és az elmélet dogmatizálódásának?

Mindez magyarázatot igényel. És miközben vizsgálódunk és magyarázatot keresünk, sok igazolást találunk arra, hogy mind a pártban, mind a társadalomban sokan látták a kedvezőtlen folyamatok felerősödését. Sőt nemegyszer nagyon világosan felismerték a változtatások szükségességét. De a változtatások felemásnak, következetlennek bizonyultak a múlttól kapott örökségnek, az örökség megannyi vezéreszméjének és tulajdonságának hatására.

Történelmünkben nagy mérföldkő volt az SZKP XX. kongresszusa. Jelentősen hozzájárult a szocialista építés elméletéhez és gyakorlatához. A párt a kongresszuson és utána erőteljes kísérletet tett, hogy új irányt szabjon az ország haladásának, ösztönzést adjon ahhoz, hogy megszabaduljunk a társadalmi-politikai élet negatív mozzanataitól, amelyeket Sztálin személyének kultusza hívott életre.

A kongresszus határozatainak hatására nagyszabású politikai, gazdasági, társadalmi és ideológiai intézkedéseket hajtottak végre. De a kínálkozó lehetőségeket nem használták ki teljesen. Ennek pedig az volt az oka, hogy a Hruscsov által irányított vezetés tevékenységében szubjektivista módszereket alkalmaztak. A gazdaság irányításában eluralkodott az improvizáció. Az akkori vezetés voluntarista ötletei és cselekedetei zavart idéztek elő a pártban és a társadalomban. A túlságosan ambiciózus, alaptalan ígéretek és prognózisok újból olyan helyzetet teremtettek, amelyben a szó és a tett elszakadt egymástól.

Ezért a következő szakaszban, amely a központi bizottság 1964. októberi ülésével kezdődött, mindenekelőtt ezeket a szélsőségeket kellett leküzdeni, harcba kellett szállni a voluntarizmussal és a szubjektivizmussal. A párt elfogadta a stabilizáció irányvonalát. Ez az irányvonal indokolt volt. A párt és a nép támogatta. Mutatkoztak bizonyos eredmények. Megfontoltabb és megalapozot-

tabb határozatokat kezdtek kidolgozni és elfogadni. 1965-ben elkezdődött a gazdasági reform, 1965 márciusában a központi bizottság ülése a mezőgazdaság problémáival foglalkozott — ezek igen nagy jelentőségű kezdeményezések voltak, amelyek pozitív gazdasági átalakításokra irányultak. De ezek is, miután lényeges, de ideiglenes eredménnyel jártak, befulladtak.

Az önelégültség talaján és annak következtében, hogy nem hagyták kibontakozni a vezetés rotációjának természetes folyamatát, az országban kialakultak a pangás és a lefékeződés jelenségei, amelyekről fentebb beszéltem. Közben pedig a helyzet mind parancsolóbban radikális döntéseket követelt a gazdaság- és társadalomirányítás mechanizmusának tökéletesítése érdekében.

Milyen következtetéseket szűrünk le a múlt történelmi tanulságaiból?

Először is azt a következtetést szűrjük le, hogy a szocializmus mint társadalmi rend bebizonyította óriási lehetőségeit a társadalmi haladás igen bonyolult problémáinak megoldásában. Meggyőződésünk, hogy a szocializmus képes önerőből tökéletesíteni magát, még teljesebben feltárni lehetőségeit és megoldani a társadalmi haladás mai nagy feladatait, amelyek a XXI. század küszöbén kerülnek napirendre.

Mindamellett tisztában vagyunk azzal, hogy a szocializmus tökéletesítése nem spontán folyamat, hanem olyan ügy, amely roppant nagy figyelmet igényel, amely megköveteli, hogy valósághűen, elfogulatlanul elemezzük a problémákat, s határozottan szakítsunk azzal, ami elavult. Meggyőződtünk arról, hogy ezen a téren nem érhetjük be felemás intézkedésekkel. Széles arcvonalon, következetesen és energikusan kell cselekednünk, nem riadva vissza a legmerészebb lépésektől sem.

És még egy következtetés, mondhatni: a legfőbb következtetés. Ez pedig úgy szól, hogy támaszkodjunk a tömegek öntevékenységére és alkotó munkájára, a dolgozók legszélesebb rétegeinek az elhatározott átalakítások megvalósításában való aktív részvételére, vagyis demokratizálás és még egyszer demokratizálás.

Az átalakítás útján való haladás ideológiai megalapozása

Helytelen és káros az az elképzelés, hogy a szocialista társadalom merev és változatlan, tökéletesítése pedig csupán arra szolgál, hogy a bonyolult valóságot hozzáigazítsuk, hozzáidomítsuk egyszer s mindenkorra megfogalmazott eszmékhez, fogalmakhoz, képletek-

hez. A szocializmuskép folytonosan fejlődik és gazdagodik a történelmi tapasztalatok, az objektív körülmények figyelembevételével.

Lenintől tanultuk és tanuljuk a szocialista építés elméletének és gyakorlatának alkotó szellemű megközelítését, tőle vesszük át tudományos módszereit, a konkrét helyzet konkrét elemzésének művészetét.

Az átalakítás kibontakoztatása során folytonosan visszatértünk és visszatérünk Lenin munkáihoz, különösen, ismétlem, utolsó munkáihoz.

A marxizmus—leninizmus klasszikusai a szocializmus alapvető, lényegi jellemző jegyeit hagyták ránk örökül. Nem bocsátkoztak részletezésbe, nem törekedtek a szocializmus képének részletes megrajzolására. Az elméletileg látható szakaszokról beszéltek. A mi feladatunk pedig az, hogy megmutassuk, milyennek kell lennie a mostani szakasznak. Gyakorlatilag is végig kell mennünk ezen a szakaszon, nem térve ki a bonyolult kérdések elől. A klasszikusok a módszerre tanítanak meg bennünket.

Az új szakaszban szembe találtuk magunkat azzal a parancsoló szükséglettel, hogy a lenini örökségre, a lenini módszerre támaszkodva megvizsgáljuk a felhalmozódott elméleti problémákat, a szocializmusról kialakult elképzeléseket. Ez a feladat azért is fontos, mert a Lenin halála utáni időszakban nem mindenben követték eszméit. A szocialista építésnek azokat a formáit és módszereit, amelyeket a helyzet kényszerített ki, amelyek országunk konkrét történeti körülményeit tükrözték vissza, kanonizálták és idealizálták, általános, vitathatatlan dogmák rangjára emelték. Ennek következtében elszegényített, sematizált szocializmuskép alakult ki, amely túlzásba vitt központosított irányítást, markánsan kifejezett egyenlősítő tendenciákat tartalmazott, s amelyben lebecsülték az emberek érdekeinek különféle voltát, gazdagságát, a társadalmi életben betöltött aktív szerepüket.

Nézzük például a gazdaságirányítás mechanizmusát. A konkrét történelmi helyzet, amelyben a Szovjetunió fejlődött, a lényegében véve rendkívüli feltételek elkerülhetetlenül rányomták bélyegüket erre a mechanizmusra. A katonai fenyegetettség és közvetlenül a háborúk — mégpedig a legsúlyosabb és legpusztítóbb háborúk amúgy sem könnyű történelmünkben —, a népgazdaság kétszeri újjáépítése a romokból — mindez természetesen az irányítás merev központosítására vezetett, és az irányítás demokratikus alapjainak szűkítését hozta magával.

Térjünk vissza arra a kérdésre, hogyan alakult ki ez a paradoxon. Amikor a fiatal Szovjet-Oroszország hozzákezdett az új társadalom építéséhez, és egymagában állt szemben a tőkés világgal,

kénytelen volt gyorsan leküzdeni a gazdasági és műszaki elmaradást, jelentős mértékben újonnan megteremteni a modern ipart. És ezt példátlanul rövid idő alatt meg is tette.

Ahhoz, hogy ezt a feladatot megoldják, nagymértékben növelni kellett a felhalmozási rátát. Az így mozgósított eszközök nagy részét a nehézipar, ezen belül a védelmi ipar fejlesztésére fordították. E fejlesztés „árának" a kérdése akkor egyáltalán fel sem vetődött, vagy háttérbe szorult. Az állam nem riadt vissza semmilyen kiadástól sem, az emberek pedig készek voltak vállalni az áldozatokat hazájuk gyorsított fejlődése, védelmi képességének erősítése, az ország függetlenségének és szocialista útválasztásának védelme érdekében.

Éppen ilyen célok figyelembevételével alakították ki az irányítási rendszert, amely merev centralizmuson, a munka részletes szabályozásán, direktívákban lebontott feladatokon és költségvetési előirányzatokon alapult. És ennek az irányítási rendszernek megvolt a maga szerepe.

Az irányítás e jellege természetesen nem mindenben magyarázható meg objektív okokkal. Alkalmaztak hibás megközelítési módokat is, születtek szubjektivista jellegű határozatok is. Ezt is látnunk kell és figyelembe kell vennünk, amikor a mai problémákat vizsgáljuk. De így vagy úgy, a harmincas-negyvenes években kialakult irányítási rendszer fokozatosan ellentmondásba került a gazdasági fejlődés feltételeivel és szükségleteivel. Az irányítási rendszer pozitív lehetőségei egyre inkább kimerültek, viszont erősödött a fékező hatás, ez pedig a fékezés mechanizmusának kialakulására vezetett, amely később annyira negatív szerepet játszott. A rendkívüli körülmények között kialakult munkamódszerek alkalmazása következtében a megváltozott körülmények között lefékeződött a gazdasági és társadalmi növekedés.

Az e téren tanúsított dogmatizmus stimulálta gazdaságunk költségigényes jellegét, amely nagyon felerősödött, és a nyolcvanas évek közepéig tartotta magát. Ez a gyökere a hírhedt „volumenszemléletnek", amely a közelmúltig meghatározta gazdaságunk orientációját.

Ilyen körülmények között alakult ki az előítélet az áru- és pénzviszonyoknak és az értéktörvénynek a szocializmusban betöltött szerepével szemben, gyakran pedig mint valami idegen elemet egyenesen szembeállították azokat a szocializmussal. Mindez összekapcsolódott az önálló elszámolás lebecsülésével, és azzal a következménnyel járt, hogy az árképzés során önkényes döntések születtek, nem fordítottak kellő figyelmet a pénzforgalomra.

Az új körülmények között rendkívül kedvezőtlen hatású volt a kialakult irányítási rendszer demokratikus alapjainak szűk volta is. Ebben a rendszerben kevés hely maradt a dolgozók önigazgatásának lenini eszméje számára. A társadalmi tulajdont fokozatosan mintegy elválasztották igazi birtokosától — a dolgozóktól. A társadalmi tulajdont gyakran szétszabdalta a tárcasovinizmus és a helyi érdek, s a társadalmi tulajdon mintegy olyasmi lett, ami „senkié", ingyenes, s aminek nincs valóságos gazdája. Kezdett egyre inkább megmutatkozni az ember elidegenedése az össznépi tulajdontól, a dolgozó egyéni érdeke és a társadalmi érdek összekapcsolásának hiánya. Ez volt a baj fő oka: a múltban kialakult gazdálkodási rendszer az új szakaszban a szocializmus fejlesztésének tényezőjéből a szocializmus előrehaladásának fékjévé vált.

Ami pedig a fékezés mechanizmusának politikai oldalát illeti, nem lehet nem észrevenni, hogy paradox helyzet jött létre, amikor a művelt, tehetséges, a szocialista rendhez hű nép nem tudta teljesen kihasználni a szocializmusban rejlő lehetőségeket, azt a jogát, hogy ténylegesen részt vegyen az államügyek irányításában. Persze a munkások, a parasztok, az értelmiségiek mindig képviselve voltak valamennyi hatalmi és kormányzati szervben, de korántsem mindig vonták be őket a döntések kidolgozásába és elfogadásába olyan mértékben, amilyenre szüksége van a szocialista társadalom egészséges fejlődésének. A tömegek fel voltak készülve az aktívabb politikai tevékenységre, de ehhez nem volt terük, holott a szocializmus éppen azon a réven fejlődik és erősödik, hogy az emberek mind nagyobb tömegét vonja be az aktív politikába.

A gazdasági fékezési mechanizmus megannyi társadalmi, ideológiai következményével egyetemben a társadalmi struktúrák bürokratizálódására és minden szinten annak a bürokratikus rétegnek „bővített újratermelésére" vezetett, amely túlzott befolyásra tett szert az egész állami, közigazgatási, sőt társadalmi életben.

Mondani sem kell, hogy ilyen körülmények között az irányításról és az önigazgatásról, az önálló elszámolásról, a társadalmi és az egyéni érdekek összehangolásáról szóló lenini eszmék gazdagságát nem alkalmaztuk és nem fejlesztettük kellő mértékben. És ez csak egy példa arra, hogy a társadalomtudományi gondolkodás megmerevedett, elszakadt az élet valóságos szükségleteitől.

Az átalakítás új feladatokat adott mind a politikai gyakorlatnak, mind a közgondolkodásnak. Véget kell vetni a társadalomtudomány megcsontosodottságának, tág teret kell adni számára, véglegesen le kell küzdeni az elmélet ama monopóliumának következményeit, amely jellemző volt a személyi kultusz időszakára, amikor a szovjet társadalom fejlesztésének rendkívüli körülmények

közt kialakult formáit Sztálin tekintélye abszolútummá változtatta, a szocializmusban ezeket tekintették egyedül lehetséges formáknak.

Nagy fordulatot kell végrehajtanunk a társadalomtudományi és a politikai közgondolkodásban. Itt is Lenintől kell tanulnunk. Leninnek megvolt az a nagyon ritka képessége, hogy idejében érzékelje a mélyben alakuló változások érlelődését, újraminősítse az értékeket, felülvizsgálja az elméleti koncepciókat és a politikai jelszavakat.

Egy frappáns példa. Lenin 1917 áprilisában, miután visszatért Oroszországba, rövid idő alatt pontosan értékelte a helyzetet, az ország februári forradalom utáni fejlődésének tendenciáit és lehetőségeit. És nem csupán hibátlanul meghatározta a párt és a szovjetek tevékenységének egyedül lehetséges taktikáját, hanem kijelölte a stratégiai feladatot is: a pártot és a tömegeket fel kell készíteni a szocialista forradalomra. Máskülönben fennállt az a veszély, hogy elvész az is, amit a nép a cárizmus megdöntésének eredményeképpen kivívott. Ez a fordulat még sok tapasztalt bolsevikot is váratlanul ért. A politikai gondolkodás ilyen dialektikáját tanuljuk, miközben megvalósítjuk az átalakítást.

Akkor is, később is nemegyszer előfordult, hogy a párt nem egy csapásra tette magáévá az új eszméket. Akadtak nehéz helyzetek, olykor még a forradalom ügye iránt leghűségesebb emberek sem értették meg a változtatás szükségességét. De Lenin és harcostársai tudtak meggyőzni, magyarázni, nem egyszer és nem kétszer visszatérni ugyanarra a kérdésre, tudtak lelkesíteni, értettek ahhoz, hogy maguk mellé állítsák az ingadozókat és a kételkedőket. Megesett, hogy Lenin is igen nehéz helyzetbe került. Egyik levelében ilyen keserűen írt: „Hát ilyen az én sorsom. Egyik harci kampány a másik után — a politikai ostobaságok, a szimplifikálások, az opportunizmus stb. ellen.

Ez így megy 1893 óta. És emiatt gyűlöl engem egy csomó szimpla fráter. De én azért mégsem cserélném fel ezt a sorsot a szimpla fráterekkel való békére." (Lenin Összes Művei. 49. köt. Kossuth Könyvkiadó 1977. 355. old.)

Már többször mondtam Leninre hivatkozva, hogy ha az általános kérdés tisztázása nélkül nyúlunk hozzá a részkérdésekhez, folyton beleütközünk ebbe az általános kérdésbe. Ebből kiindulva az átalakítás kezdetétől fogva, a többi közt az SZKP Központi Bizottságának 1987. júniusi ülésén is, elsőrendű jelentőséget tulajdonítottunk a konceptuális megközelítésnek. Természetesen arra is törekedtünk, hogy minél kevesebb káosz legyen a módszerekben. Azért, hogy elérjünk valami lényegeset, egyáltalán nem okvetlenül

kell először mindent a feje tetejére állítani, utána meg javítgatni a hibákat.

Az új feladatokat „kész receptek" nélkül kell megoldani. Ma sincsenek ilyen receptek. A társadalomtudósok egyelőre semmilyen átfogó koncepciót nem javasoltak. A szocializmus politikai gazdaságtana megrekedt a megszokott fogalmakban, hadilábon áll az élet dialektikájával. A filozófia és a szociológia elmarad a társadalmi gyakorlat szükségletei mögött. Alapvető átalakítás vár a történelemtudományra.

Az SZKP XXVII. kongresszusa, a központi bizottság ülései teret nyitottak az alkotó szellemű gondolkodás számára, erőteljes impulzust adtak fejlődéséhez. Forradalmi elmélet nélkül nem lehetséges forradalmi mozgalom sem — ez a marxista tétel ma időszerűbb, mint valaha.

Az átalakítás — forradalom

Az átalakítás gazdag jelentéstartalmú, rendkívül sok mindent magában hordozó szó. De ha sok lehetséges szinonimája közül kiválasztjuk azt, amelyik a leghívebben fejezi ki lényegét, azt mondhatjuk: az átalakítás — forradalom. A szovjet társadalom gazdasági, társadalmi és szellemi fejlődésének radikális meggyorsítása radikális változtatásokat követel a minőségileg új állapothoz vezető úton. És ez kétségtelenül forradalmi feladat.

Azt hiszem, teljes joggal jelentettük ki az 1987. januári központi bizottsági ülésen: legmélyebb lényegét, bolsevik merészségét, humanista társadalmi tendenciáját tekintve a mostani irányvonal közvetlen folytatása azoknak a nagy tetteknek, amelyeket a lenini párt 1917 októberének napjaiban kezdett el. És nem csupán folytatás, hanem a forradalom alapeszméinek továbbvitele, elmélyítése is. Új dinamizmust kell adnunk forradalmunk történelmi impulzusának, tovább kell fejlesztenünk mindazt, amit a forradalom megteremtett a társadalomban.

Természetesen nem teszünk egyenlőségjelet az átalakítás és az októberi forradalom közé, amely fordulatot hozó esemény hazánk ezeréves történelmében, és amelyhez hasonló esemény nincs az emberiség fejlődésére gyakorolt hatás erejét tekintve.

Akkor hát az októberi forradalom 70. évében miért beszélünk mégis új forradalomról?

Történelmi analógiák segítségével is közelíthetünk e kérdés megválaszolásához. Lenin annak idején felfigyelt arra, hogy a

klasszikus polgári forradalom országában, Franciaországban, az 1789—1794-es nagy forradalom után még három forradalomra (1830, 1848 és 1871 forradalmaira) volt szükség ahhoz, hogy végigvigyék a nagy forradalom által elkezdett ügyet. Ugyanezt el lehet mondani Angliáról is, ahol Cromwell 1649-es forradalma után következett az 1688—1689-es „dicsőséges forradalom", és ezután még szükségesnek bizonyult az 1832-es reform, amely véglegesen megszilárdította a hatalomban az új osztályt, a burzsoáziát. Németországban két polgári demokratikus forradalom volt (1848-ban és 1918-ban), közöttük pedig ott voltak a hatvanas évek radikális reformjai, amelyeket Bismarck „vérrel és vassal" hajtott végre.

„Olyan forradalmak — írta Lenin —, amelyeket megvívásuk után befejezetteknek lehetett tekinteni, és amelyek után meg lehetett pihenni a babérokon, nem fordultak elő a történelemben." (Lenin Összes Művei. 38. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 49. old.) Akkor hát a szocializmusnak, amely még mélyebbre ható gazdasági, társadalmi-politikai és kulturális átalakításokat hivatott végrehajtani a társadalomban, mint a kapitalizmus, miért ne kellene átkelnie néhány forradalmi hágón ahhoz, hogy kibontakoztassa összes potenciáit, és véglegesen kikristályosodjon mint elvi szempontból új társadalomalakulat? Lenin sokszor elismételte ezt a gondolatot: a szocializmus sok kísérletből fog kialakulni. Mindegyik kísérlet bizonyos értelemben egyoldalú lesz, mindegyiknek meglesz a sajátszerűsége. És ez érvényes minden országra.

A történelmi tapasztalatok megmutatták, hogy a szocialista társadalom sincs bebiztosítva pangási tendenciák kialakulása és felhalmozódása ellen, sőt súlyos társadalmi-politikai válságok ellen sem. A válsághelyzetből vagy a válság előtti helyzetből való kijutáshoz pedig néha éppen forradalmi jellegű intézkedésekre van szükség. Ebben a tekintetben az a legfontosabb, hogy a szocializmus képes forradalmi átalakításokra, mivel természetéből következően dinamikus.

1985 tavaszán a párt ilyen feladatot tűzött napirendre. A felhalmozódott és akuttá vált új problémák súlyossága, a problémák elemzésében és megoldásában bekövetkezett késlekedés megkövetelte, hogy forradalmi módon cselekedjünk, meghirdessük a társadalom forradalmi átalakítását.

Az átalakítás forradalmi folyamat, mivel ez ugrás a szocializmus fejlődésében, lényegi jellemzőinek realizálásában. Kezdettől fogva tudtuk: nincs idő nekikészülődésre. Nagyon fontos, hogy ne „ragadjunk bent" a rajtnál, leküzdjük az elmaradást, kiszabaduljunk a konzervativizmus kátyújából, megtörjük a pangás tehetet-

lenségi erejét. Ezt nem lehet elérni evolúciós úton, félénk, tapogatódzó reform segítségével.

Nem lazíthatunk, nincs jogunk lazítani egyetlen napig sem. Ellenkezőleg, napról napra többet kell beleadni a munkába, gyorsítani kell a munka ütemét, fokozni kell intenzitását. Ki kell bírnunk ezt a feszültséget, ezeket a nagy megterheléseket — mint az űrhajósok mondják — az átalakítás kezdeti szakaszában.

A forradalmat folytonosan fejleszteni kell. Nem lehet egy helyben topogni. Saját múltunk is erről tanúskodik. A lelassulás következményeit ma is érezzük. Ezért most kétszeres bátorságra és merészségre van szükség. Nincs jogunk hozzá, hogy újból megrekedjünk. Ezért — csak előre!

Persze forradalmi módon cselekedni nem annyit jelent, hogy hűbelebalázs módra rohanunk előre. A lovasrohamok korántsem mindig helyénvalók. A forradalomra érvényesek a politikának mint a lehetséges művészetének a törvényei. Nem lehet átugrani szakaszokat, előreszaladni. Most az a legfőbb, hogy megteremtsük azt a tartalékot, amely szükséges a minőségileg új szintek eléréséhez. Máskülönben, mint mondani szokás, ostobaságokat is csinálhatunk, meg lejárathatjuk a nagy ügyet.

A forradalom, ahogy mi értelmezzük, építés, de természetesen mindig rombolás is. Éppen azért forradalom, hogy rombolja azt, ami elavult, ami betokosodott, mindazt, ami akadályozza a gyors előrehaladást. Rombolás nélkül nem lehet megtisztítani a terepet az új építés számára. Az átalakítás is azt jelenti tehát, hogy erélyesen, kíméletlenül leromboljuk a gazdasági és a társadalmi fejlődés útjában álló akadályokat, a gazdaságirányításban kialakult elavult rendszert, a dogmatikus sztereotípiákat a gondolkodásban. Az átalakítás sokak érdekeit érinti, érinti az egész társadalmat. És a rombolás természetesen nem lehet meg konfliktusok nélkül, sőt néha a régi és az új közti heves ütközetek nélkül sem. Bombák persze nem robbannak, és golyók sem fütyülnek. De a fékezési mechanizmus konkrét megtestesítői ellenállnak. És a semmittevés, a közöny, a lustaság, a felelőtlenség és a hanyag gazdálkodás ugyancsak ellenállás.

Ez az ellenállás érthető. A társadalomban valóban kiéleződött a helyzet, mivel az átalakítás lehatolt a társadalom mélyrétegeibe. Hallottunk mi ilyen hangokat: kellett-e egyáltalán kieszelni ezt az egészet?

Magát a „forradalom" szót az átalakításra vonatkoztatva egyesek nem fogadják el. Némelyek ijedeznek még a „reform" kifejezéstől is. Pedig bizony Lenin nem félt használni ezt a szót, sőt „reformizmusra" tanította a bolsevikokat, amikor a forradalom

ügyének fejlesztése érdekében az új körülmények között erre volt szükség. Ma nekünk is radikális reformokra van szükségünk a forradalmi átalakítások végrehajtása érdekében.

A forradalmi időszak egyik jele az, hogy kisebb-nagyobb eltérés van a társadalom létfontosságú érdekei és az emberek pillanatnyi, mindennapi érdekei között. A társadalom élenjáró része vállalja a nagy átalakításokat. Az átalakítás elsősorban azokat sújtja, akik megszokták, hogy a régi módon dolgozzanak. Politikai ellenzékünk nincs, de ez nem jelenti azt, hogy nem folyik harc azokkal, akik különböző okokból nem fogadják el az átalakítást. Lehetséges, hogy mindenkinek le kell mondania valamiről az átalakítás első szakaszában. De a meg nem érdemelt, törvénytelen úton szerzett kiváltságoktól és előjogoktól, azoktól a jogoktól, amelyek a fékezési mechanizmust szolgálták ki, örökre búcsút kell venni.

Az érdekek kérdése a párt szemében döntő fontosságú, ahogy mindig is az volt nagy fordulatok idején. Emlékezzünk rá, hogyan harcolt Lenin a breszti békéért. A vészterhes 1918-as esztendő. Polgárháború. És még a legkomolyabb veszély Németország oldaláról. Lenin javasolja, hogy kössenek békét Németországgal. A békefeltételek, amelyeket Németország ultimátumban felajánlott, Lenin kifejezése szerint „szégyenletesek, gyalázatosak" voltak. 56 millió lakosú hatalmas terület elszakításáról volt szó. Úgy tűnt fel, ezt semmiképpen sem lehet elfogadni. És Lenin mégis kitart emellett: békére van szükség. Még a központi bizottságban is vannak, akik ellenzik ezt. Arra hivatkoznak, hogy a munkások követelik: szembe kell szállni a német intervenciósokkal. Lenin pedig újra és újra mondja, hogy el kell fogadni a békét. Miért? Mert nem a pillanatnyi, hanem a létfontosságú érdekekből indul ki. Vagyis a munkásosztálynak mint egésznek az érdekeiből, a forradalomnak, a szocializmus sorsának az érdekeiből. Azért, hogy ezeket az érdekeket megvédhessük, lélegzetvételi szünetre van szükség, s utána lehet továbbmenni. De akkor korántsem mindenki látott ilyen tisztán. Csak utóbb volt könnyű határozottan és egyértelműen azt mondani: Leninnek igaza van. És azért volt igaza, mert a létfontosságú érdekektől vezéreltette magát, messze előre tekintett, nem helyezte fölébe a múlékonyat az alapvetőnek. És a forradalom meg volt mentve.

Így van ez az átalakítással is. Az átalakítás összhangban van a szovjet emberek létfontosságú érdekeivel. Arra hivatott, hogy új szintre emelje a társadalmat, biztosítsa a társadalom új minőségének elérését. Egyről-másról le kell mondani. Ezt nem könnyű vállalni. Szemünk láttára foszlanak szét kialakult szokások és el-

képzelések. Ha valami, amit megszoktak az emberek, eltűnik az életből, már hallani a tiltakozást. A konzervativizmus nem akar meghátrálni. De mindez leküzdhető és leküzdendő a társadalom és minden egyes ember hosszú távú érdekeinek nevében.

A pillanatnyi és a hosszú távú érdekek kérdésébe igencsak beleütköztünk, amikor bevezettük az állami átvételt. A termékek minőségének javítása végett intézményesítettük azt a rendszert, hogy független személyek ellenőrzik, megfelel-e a termék az érvényes szabványoknak. Eleinte sok munkásnak csökkent a keresete. De a minőség javulására szüksége van a társadalomnak, és a munkások megértéssel fogadták ezt. Tőlük nem hallottunk tiltakozást. Ellenkezőleg, a munkások azt mondják: „Szégyen olyan pénzt felvenni, amiért nem dolgoztunk meg!" De a munkások ezzel együtt azt követelik, hogy a gazdasági vezetők, a mérnökök és a technikusok is erre az álláspontra helyezkedjenek. Úgyhogy az állami átvétel az átalakítás jó iskolájává vált. Sok mindent feltárt: azt, hogy az egyes embereknek milyen a viszonyuk az ügyhöz, milyenek az átalakítás emberi tartalékai. Az állami átvétel mintegy lakmuszpapírként újból igazolta, hogy a szovjet munkásosztály egészében szívvel-lélekkel az átalakítás mellett van, kész előmozdítani az átalakítást, ténylegesen betöltve ezzel a szocialista társadalom vezető osztályának szerepét.

Az átalakítással, akárcsak bármilyen forradalommal, nem szabad játszani. Ebben végig kell menni, a szó szoros értelmében mindennap sikereket kell elérni, hogy a tömegek a maguk életében érzékeljék eredményeit, hogy a lendkerék fordulatszáma növekedjen, hogy fokozódjon a haladás, a felemelkedés sebessége — mind anyagi, mind szellemi értelemben.

Amikor a megvalósítás stádiumában levő intézkedéseket forradalminak nevezzük, mélyreható, radikális, kompromisszumot nem ismerő jellegükre gondolunk, arra, hogy átfogják az egész társadalmat fenttől lentig, az alaptól, a tulajdonviszonyoktól a felépítményig, az élet valamennyi szféráját, mégpedig komplex módon, totalitásukban. Ez nem kozmetikázás, nem arról van szó, hogy kinyomkodunk ilyen vagy olyan keléseket vagy eltüntetünk néhány foltot társadalmi organizmusunk testén, a cél társadalmi organizmusunk teljes felépülése és megújulása.

A forradalmi folyamatban, mint ismeretes, kétségtelen elsőbbsége van a politikának. Így van ez az átalakításban is. Elsőbbségük van a politikai jellegű intézkedéseknek, a tényleges, nem pedig szavakban megnyilvánuló széles körű demokratizálás feladatainak, a bürokratizmus és a törvénysértések elleni kíméletlen háborúnak, annak, hogy aktívan bevonjuk a tömegeket az ország ügyeinek

intézésébe. Mindez közvetlen kapcsolatban van minden forradalom alapkérdésével, a hatalom kérdésével.

A szovjethatalmat természetesen nem készülünk leváltani, elvi alapjaitól nem térünk el. De változtatásokra szükség van, mégpedig olyanokra, amelyek erősítik, politikailag gazdagabbá és dinamikusabbá teszik. Ebben az értelemben joggal mondhatjuk, hogy nagy összefüggéseiben, elvi szempontból a szovjet társadalom átfogó demokratizálására irányuló programunk a jelenlegi politikai rendszer átalakításának programja.

Az átalakítás sikere érdekében ezért van oly nagy szükség arra, hogy egész munkánkban előtérbe helyezzük a politikai feladatokat és a vezetés politikai módszereit. És a pártszervezeteknek és a párt kádereinek tevékenységében a legfőbb az emberekkel való politikai foglalkozás, a dolgozók politikai felvilágosítása és aktivizálása. Újból rendkívül időszerű a „szocializmus" fogalom őseredeti értelme, vagyis az, hogy a szocializmus elsősorban a tömegek ideológiai és politikai mozgalma. Olyen mozgalom, amely lent kezdődik, a nép sűrűjében, amely mindenekelőtt az ember tudatosságának és aktivitásának köszönheti erejét.

A forradalom példátlan jelenség. Példátlannak, forradalminak kell lennie mindennapi tevékenységünknek is — olyannak, amilyen forradalomhoz illik. Az átalakítás körülményei között az igazi pártvezetőről alkotott elképzelés különösen közel áll a bolsevik forradalmár lenini eszményképéhez. Ezzel a képpel összeegyeztethetetlen a hivatalnoki, bürokratikus, fensőbbséges stílus, a karrierizmus. És nagy a becsülete a merészségnek, a kezdeményezőkészségnek, az eszmei szilárdságnak, az erkölcsi tisztaságnak, az emberekkel való érintkezés állandó szükségletének, a szocializmus humanista értékei harcos védelmezésének. A forradalmi helyzet lelkesedést, odaadást, áldozatkészséget követel, különösen a vezetőktől. Ettől egyelőre messze vagyunk. Még nem kevesen vannak olyanok, akik „az evolúció állapotában" leledzenek, vagy egyszerűbben szólva — várakozó álláspontra helyezkednek.

„Forradalom felülről?" A párt és az átalakítás

A történelemtudományban, de a politikai szóhasználatban is van ilyen kifejezés: „forradalom felülről". És a történelem során jó néhány ilyen esemény volt. Csak nem kell összetéveszteni őket a puccsokkal, a palotaforradalmakkal. Mélyreható, lényegüket tekintve forradalmi átalakításokról van szó, amelyek a hatalom

kezdeményezésére valósulnak meg, habár a helyzet és a közhangulat objektív megváltozásának következtében válnak szükségessé.

Úgy tűnhet fel, mintha a mi mostani átalakításunkra is ráillene, hogy „forradalom felülről". Igaz, hogy az átalakítás a kommunista párt kezdeményezésére indult meg, és a párt vezetésével folyik. A párt talált magában bátorságot és erőt, hogy kidolgozza az új politikát, az élen járva el tudta indítani és ki tudta bontakoztatni a társadalom megújításának folyamatát. És magával, saját sorainak megtisztításával kezdte. Erről nyíltan beszéltem 1986 nyarán Habarovszkban, amikor a pártaktívával találkoztam. Magunkkal kellett kezdenünk. Mindenki vállalja a felelősséget — mind a politikai bizottságban, mind a helyi szervekben, mind az alapszervezetekben. Mindenkinek meg kell tisztulnia, s akinek ez nem megy, annak segíteni kell. A legfőbb az, hogy tegyünk mindent lelkiismeretünk szerint. Hiszen egyhez-máshoz hozzászoktunk a nyilvánosság hiányának körülményei között. Ez vonatkozik mind az egyszerű emberekre, mind a tisztségviselőkre.

Ez nem azt jelenti, hogy udvarolni kell az embereknek, ahogy ez néhány országban előfordul választási hadjáratok idején. A mi népünk nem szereti ezt. Meg kell mondani az embereknek az igazságot, nem szabad félnünk népünktől. A nyilvánosság a szocializmus attribútuma. De még akadnak olyan emberek, köztük vezetők is, akik másoknak a szocialista erkölcsöt ajánlják, maguknak pedig kitalálnak valamiféle pótszert, vagyis olyasmit, ami személy szerint nekik megfelel. Ez így nem megy.

Általában csakugyan a párttal, a pártvezetőséggel kezdődött az átalakítás. Mintegy a piramis csúcsától haladtunk az alap felé. És a „forradalom felülről" kifejezés mégsem illik egészen átalakításunkra, legalábbis csak lényeges fenntartásokkal. Igen, az átalakítás kezdeményezője a párt vezetősége volt, programját a legfelső párt- és állami szervek dolgozták ki és fogadták el. Helyes az a megállapítás, hogy az átalakítás nem spontán, hanem irányított folyamat. De ez a dolognak csak egyik oldala.

Az átalakítás nem lett volna valóban forradalmi ügy, nem érte volna el a mostani lendületet, nem lett volna jó esélye a sikerre, ha nem olvad, nem kapcsolódik össze benne a felső szervek kezdeményezése és a lenti széles körű tömegmozgalom. Ha nem fejeződnek ki benne az összes dolgozók létfontosságú távlati érdekei. Ha a tömegek nem látják meg benne a saját programjukat, a választ saját töprengéseikre, saját megfogalmazódott követeléseiknek, fájó következtetéseiknek az elismerését. Ha a nép nem támogatja ilyen lelkesen és hathatósan.

Az átalakítás jellegéből eleve az következik, hogy ki kell terjednie minden munkahelyre, minden dolgozókollektívára, az egész irányítási rendszerre, a párt- és állami szervekre, beleértve a politikai bizottságot és a kormányt. Az átalakítás mindenkit érint — a tisztség nélküli kommunistától a központi bizottság titkáráig, a munkástól a miniszterig, a mérnöktől az akadémikusig. Csak akkor lehet végigvinni, ha az egész nép ügyévé válik. De minden esetben mindenkinek becsületesen, lelkiismeretesen, erejének és tudásának legjavát adva kell végeznie dolgát. Ilyen mozgalom esetén mind szélesebb néprétegek válnak érdekeltté és kapcsolódnak be az átalakításba.

Amikor az embereknek komoly, megfontolt megközelítési módot javasolnak, az okvetlenül megértésre és támogatásra talál a dolgozók körében. Az utóbbi években éppen így igyekszünk eljárni. Talán még nem ismertük fel egészen, nem mértük fel a magunk számára és nem mutattuk meg a népnek annak a helyzetnek egész bonyolultságát, amelybe az ország került, és azt sem, hogy mit kell tenni. De azt, ami a legfőbb, megmondtuk, és válaszul helyeslést és támogatást kaptunk.

Valamennyi ismert „felülről végrehajtott forradalom" gyengéinek és következetlenségének éppen az a magyarázata, hogy lentről nem kapott ilyen támogatást, hiányzott a tömegekkel való egyetértés és egységes cselekvés. Mivel pedig mindez hiányzott, szükségessé vált a többé-kevésbé erőszakos nyomás felülről lefelé. Ennek következtében torzulások keletkeztek az átalakítások során, és ezért kellett nagy társadalmi-politikai és morális „árat" fizetni értük.

A mi átalakításunk sajátszerűsége és ereje abban rejlik, hogy egyidejűleg forradalom „felülről" és „alulról". Ez egyik legszilárdabb biztosítéka sikerének, visszafordíthatatlanságának. Szilárd az a törekvésünk, hogy a tömegek, a „lentiek" megkapják összes demokratikus jogaikat, és megtanuljanak élni is velük — megszokottan, hozzáértéssel, felelősen. Az élet szemléletesen bizonyítja, hogy a történelem éles fordulóin, forradalmi helyzetben a nép csodálatosan tud figyelni, megérteni és reagálni, ha az igazat mondják neki. Lenin az októberi forradalom utáni legnehezebb pillanatokban és a polgárháború idején is éppen így járt el, odament a dolgozókhoz és nyíltan beszélt velük. Ezért nagyon fontos az átalakítás szempontjából, hogy fenntartsuk a tömegek politikai és munkaenergiájának magas feszültségét.

Nyugaton gyakran mondják, hogy az átalakítás nehézségekbe ütközik, a dolgozók, úgymond, elégedetlenek. Mit mondhatunk erről? Ilyen nagy vállalkozás során természetesen lesznek nehézsé-

gek. És ha jogos elégedetlenség vagy tiltakozás megnyilvánulásaival találkozunk, alaposan megvizsgáljuk elsősorban e jelenségek okait. Az adminisztratív düh itt nem segít. A hatalmi szerveknek, a társadalmi és gazdasági szervezeteknek meg kell tanulniuk úgy dolgozni, hogy ne adjanak okot ilyen megnyilvánulásokra, hogy jó előre, idejében megoldják azokat a kérdéseket, amelyek ilyen reakciót idézhetnek elő. Ismeretes: ha a hatóságok nem oldanak meg valamilyen akut problémát, a nép maga próbálja megoldani. Ha az emberek egyre csak mondják a magukét a gyűléseken, írnak az újságokba, a vezető fórumokhoz fordulnak, de az illetékesek mindezt eleresztik a fülük mellett, akkor csakugyan elkezdődnek a számunkra szokatlan lenti akciók. A munkában elkövetett mulasztások vannak mögöttük.

Itt egyetlen kritérium van: a szocializmus erősítése — meghallgatunk és figyelembe veszünk mindent, ami erre irányul. De a szocializmustól idegen tendenciák ellen harcolni fogunk, ám, ismétlem, a demokratikus folyamat keretében.

Nem megjátszani a forradalmiságot, nem elragadtatni magunkat, nem kapkodni és nem visszaélni az adminisztratív módszerekkel — ez az egyik alapelve az igazi, lenini forradalmiságnak.

Amikor azt kérdezik, nem túlságosan élesen vesszük-e a kanyart, azt feleljük: nem. A forradalmi, dinamikus átalakításnak nincs ésszerű alternatívája. Alternatívája a pangás konzerválása. Az átalakítás sikerétől függ a szocializmus sorsa, a béke sorsa is. Túlságosan nagy a tét. Az idő forradalmi választást parancsol ránk — és mi ezt tettük. Az átalakítástól nem térünk el, és az átalakítást végigvisszük.

J. Carter, akivel 1987 nyarán találkoztam, megkérdezte: „Biztos-e ön abban, hogy sikeresek lesznek a gazdasági és politikai reformok végrehajtására irányuló erőfeszítései a Szovjetunióban?"

Szó szerint a következő választ adtam neki: „Nagy, nehéz munkába kezdtünk politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi téren. Az átalakítás érinti a társadalom minden rétegét. Ez nem könnyű dolog. Túljutottunk az átalakításnak bizonyos, talán legfontosabb kezdeti lépcsőfokain. A változtatások politikáját javasoltuk, és látjuk, hogy a társadalom helyesli ezt a politikát. És ez a politika megvalósulóban van. Természetesen sok probléma vetődik fel.

Nyugaton rögtön valamiféle ellenzékről kezdtek beszélni. De ez komolytalan állítás. Nagy átalakításba fogtunk. Megváltoztatjuk a megközelítési módokat, a gondolkodást, az egész életmódot, az életformát, a sztereotípiákat. A társadalmi légkör nagyon megváltozott. A társadalom mozgásba jött. Nagy támogatást kapunk,

és erre támaszkodva megyünk tovább előre. Ha nem volnánk biztosak e politika helyessége felől, én és elvtársaim nem javasoltuk volna.

Most rendelkezünk két év tapasztalataival, e politika gyakorlati megvalósításának tapasztalataival. Most sokkal inkább bízunk abban, hogy helyes, amit teszünk. Ezen az úton megyünk tovább, bármilyen nehéz lenne is. Ezen az úton persze lesznek szakaszok. Egyes célokat már a közeljövőben elérünk. Más feladatok megoldásához több évre lesz szükség. Vannak távolabbi célok is. Megyünk tovább előre".

A szovjet emberek meg vannak győződve róla: az átalakítás, a demokratizálás eredményeképpen az ország gazdagabb és erősebb lesz. Jobb lesz az élet. Az átalakítás útján, ismétlem, vannak és lesznek nehézségek, olykor nem is csekélyek, ezt nem titkoljuk. De megbirkózunk velük. Ebben biztosak vagyunk.

Az átalakítás elkezdődött. Az első következtetések

Két és fél év telt el azóta, hogy az átalakítást elhatároztuk. Megvan az átalakítás elméleti koncepciója és konkrét programja, s szüntelenül fejlesztjük, pontosabbá tesszük, új megközelítési módokkal és eszmékkel gazdagítjuk őket. Ez nagy alkotó erőfeszítéseket követel a párt és az állam vezetésétől, mélyreható eszmecseréket tesz szükségessé. Lezajlott az SZKP XXVII. kongresszusa és a központi bizottság több ülése. Az átalakítás problémáiról, menetéről élénk viták folynak a szovjet társadalom minden rétegében. Az átalakítás programja már testet öltött állami rendeletek, törvények sorozatában, amelyeket a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa jóváhagyott.

Egyidejűleg folyik a mindennapi gyakorlati munka az átalakítás stratégiájának megvalósítása érdekében. Van már bizonyos — bár még kevés — tapasztalatunk. Elértük az első biztató eredményeket, de történtek mulasztások és számítási hibák is. Most jobban látjuk lehetőségeinket és gyengeségeinket. Ma is úgy tartjuk, hogy a kezdet kezdetén vagyunk. Ennek ellenére az átalakítás elfoglalta helyét életünkben, hatókörébe vonta az állampolgárok nagy tömegeit. Az átalakítás ebben az értelemben már realitás.

I. A társadalom mozgásba jött

Hogyan kezdődött?

Amikor arról beszélünk, hogy mit végeztünk két és fél év alatt, ezen rendszerint mind a kongresszus előtti, mind a kongresszus utáni időt értjük.

Az SZKP kongresszusai különleges helyet töltenek be történelmünkben: mintegy mérföldkövek utunkon. A XXVII. kongresszus sok okból arra volt hivatva, hogy választ adjon a szovjet társadalom életének legégetőbb kérdéseire. Összehívásának időpontját meg-

határozta a párt érvényben levő szervezeti szabályzata, folyt a párt új szövegezésű programjának, a szervezeti szabályzat módosításának előkészítése, a tizenkettedik ötéves terv és a 2000-ig terjedő időszakra szóló terv kidolgozása. Nehézséget az okozott, hogy a kongresszussal kapcsolatos politikai irányelvek megfogalmazása a korábbi körülmények között kezdődött el, de az SZKP Központi Bizottságának 1985. márciusi és áprilisi ülése után az élet sokat változott. Új folyamatok indultak meg mind a pártban, mind az egész társadalomban.

Az áprilisi központi bizottsági ülés eszméinek tudatosulása, kikristályosodása, nyíltan megmondom, nem ment könnyen. Az új gondolatok vitákban születtek, s ezek a viták több szinten folytak, mind a politikai bizottságban, mind a központi bizottságban, mind az alapszervezetekben, a tudományos körökben és a dolgozó-kollektívákban. Élénk eszmecsere, sőt olykor polémia bontakozott ki a tömegtájékoztatási eszközökben. Elkezdődött az ország múltjának kritikus elemzése is. Ebben érdekelt félként emberek ezrei — munkások, parasztok, értelmiségiek — vettek részt különféle formákban, a többi közt a kollektívák gyűlésein, a sajtóban, levelekben, amelyek tartalmaztak mind bírálatokat, mind pedig a legfelső párt- és állami szerveknek címzett javaslatokat. Sok konkrét problémával kapcsolatban különböző, olykor ellentétes álláspontok fogalmazódtak meg. Nagy intenzitás és érdekeltség nyilvánult meg a kialakult helyzetből kivezető utak keresésében. A véleményeknek ezt a pluralizmusát természetesnek és hasznosnak tartjuk. Világossá vált, hogy a XXVII. kongresszust új megközelítési módok alapján kell előkészíteni, noha tervezett összehívásáig már egy év sem volt hátra.

A kongresszust persze el lehetett volna halasztani. Néhányan ilyen véleményt is hangoztattak, mégpedig állhatatosan, meggyőző érveket is felsorakoztattak. De emögött a pangás időszakának megközelítési módjai érződtek, amelyek valamennyiünket megfertőztek. Végül is felülkerekedett a helyzetnek szerintem leginkább megfelelő álláspont: a kongresszust meg kell tartani a szervezeti szabályzatban rögzített időben, és előkészítésébe be kell vonni a társadalom összes egészséges erőit.

A XXVII. kongresszus igen fontos határozatokat fogadott el, amelyek óriási jelentőségűek az ország sorsa szempontjából. A kongresszuson meghatároztuk, milyen fő irányokban kell tevékenykednie a pártnak annak érdekében, hogy megvalósuljon a gazdasági és társadalmi fejlődés meggyorsításának koncepciója, amelyet a központi bizottság áprilisi ülése hirdetett meg. Igen, ez olyan kongresszus volt, amelyre a küldöttek nemcsak nyugtalanságukat,

az igazságot hozták magukkal, hanem gondolataikat, terveiket és azt az eltökéltségüket is, hogy újabb erőteljes ösztönzést adjanak a szocializmus fejlődésének.

Ez bátor kongresszus volt. Nyíltan beszéltünk a hiányosságokról, a hibákról és a nehézségekről. Különösen nagy figyelmet fordítottunk a szocializmus kihasználatlan lehetőségeire. A kongresszuson elfogadtuk a részletes távlati akciótervet. A XXVII. kongresszus a stratégiai döntések kongresszusa lett.

De akkor még nem tudtuk, vagy nem voltunk képesek teljes egészében felfogni, hogy milyen mélyreható folyamatokkal és milyen akut problémákkal van dolgunk. Ma már jobban látjuk ezeket. És világos volt, hogy erélyesen folytatnunk kell a kongresszus előtti időszakban és a kongresszuson elkezdett munkát, és egyidejűleg behatóbban kell tanulmányoznunk a társadalmat, amelyben élünk. Ennek érdekében pedig vissza kell nyúlnunk a forrásokhoz, a gyökerekig, élesebben kell megítélnünk a múltat, s meg kell határoznunk, hogy mit és hogyan kell tennünk elsősorban. Ha ezt nem értjük, gondoltuk, eltévedhetünk útközben.

A társadalom különböző rétegeiben, sőt a pártban egyesek még egy évvel a kongresszus után is úgy gondolták, hogy az átalakítás irányvonala nem hosszú távra szóló politika, hanem újabb kampány. A helyi szervekben sok különféle szintű vezető valósággal elhallgattatta az átalakítás aktív híveit, óva intették a „mértéket" nem ismerő lelkes embereket: várjatok, elvtársak, ne ugráljatok fölöslegesen, egy-két év múlva minden elsimul. Ezek a vezetők őszintén meg voltak győződve arról, hogy minden visszazökken a régi kerékvágásba, ahogy az a múltban nemegyszer előfordult. Akadtak házisütetű szkeptikusok is, akik a hivatali folyosókon nevetgéltek: megértünk már sokféle időt, úgymond, túléljük ezt is. A társadalomban nőtt az aggodalom az átalakítás sorsa miatt: nem zökken-e minden vissza a régi kerékvágásba?

Az 1987. januári központi bizottsági ülésen önkritikusan elemeztük a bonyolult és ellentmondásos helyzet okait. Nem arra törekedtünk, hogy csak bíráljuk a múltat, nevén nevezzük ezt vagy azt a személyt. Vajon az volt a lényeg, hogy okvetlenül néven nevezzünk valakit? A jelenségek értékelésére, a folyamatok elemzésére, a tendenciák feltárására volt szükség. És ezt igyekeztünk elvégezni. Meggyőződésem: ha a januári ülés a múlt és a személyek bírálatára szorítkozott volna, nem tölti be szerepét.

A tanulságokra és a bírálatra nem leszámolás végett van szükségünk, hanem a ma és a holnap érdekében.

Ha a januári ülésen nem javasoltunk volna konstruktív akcióprogramot, ha nem mondtuk volna meg azt, ami a legfőbb: mit kell

tenni, milyen újabb erőket kell bevonni, hogy leküzdjük a fékezés mechanizmusát, hogyan teremtsük meg a gyorsítás hatékony mechanizmusát — akkor a következmény egy helyben topogás lett volna. Ha az ülés nem mutatta volna meg az irányt, hogy merre kell menni, ha nem javasolta volna a demokratizálást mint az átalakítás fő hajtóerejét, ilyen központi bizottsági ülésre egyszerűen nem lett volna szükség.

A januári ülés fő gondolata — mind abból a szempontból, hogy az átalakítás feladatait hogyan oldjuk meg, mind pedig abból a szempontból, hogy a társadalmat miképpen óvjuk meg a múlt hibáinak megismétlődésétől — a demokrácia fejlesztése. Ez a legfőbb garanciája az átalakítás visszafordíthatatlanságának. Minél több a szocialista demokrácia, annál több a szocializmus. Ez szilárd meggyőződésünk, és kitartunk mellette.

Fejlesztjük a demokráciát a gazdaságban is, a politikában is, magában a pártban is. Az átalakítás döntő ereje a tömegek eleven alkotó tevékenysége. Más, ennél nagyobb erő nincs.

Az azóta eltelt hónapok igazolják: helyesen jártunk el a januári ülésen. Nemzedékünkre óriási feladat hárul — át kell alakítanunk az országot. Mindent talán nem végzünk el, de annyi időnk lesz, hogy elindítsuk a gyorsulás folyamatát. Lerakjuk az alapot. Meggyőződésem, hogy az átalakítás útjára lép az egész társadalom.

De még akkor sem lesz egyszerűbb a feladat, ha már bejárattuk a legkorszerűbb demokratikus mechanizmust, és teljes kapacitással működnek az erkölcsi ösztönzők. Sőt, azt hiszem, több lesz az elvégzendő munka, és egyre bonyolultabbá válik. Világos, hogy még nemegyszer kell változtatnunk a formákat és a módszereket, mert új körülmények között fogunk dolgozni — újak lesznek mind a politikai, mind a gazdasági, mind az erkölcsi-szellemi körülmények.

Növekszik az átalakítás lendkerekének fordulatszáma

Remélem, sikerült megmutatnom, hogy a szovjet társadalom mozgásba jött, és ezt a mozgást nem lehet megállítani. De nem szeretjük az alaptalan várakozásokat. Egyesek abban reménykednek, hogy minden megváltozik magától és egy csapásra, különösebb erőfeszítések nélkül. Jó néhányan így gondolkoznak: megjöttek az új vezetők, beültek a karosszékekbe — és most minden megváltozik, minden jó lesz. Ha valaki azt hiszi, megy már minden, mint a szekér a hegynek lefelé, annak megmondjuk: nem! A szekeret még csak

most húzzuk fel a hegyre. És még húzni kell jó ideig, húzni tovább. Pörgessük csak és újra pörgessük az átalakítás lendkerekét.

Az átalakítás éppen csak kezdődik... Ez tény. Még csak alakítgatjuk a gyorsítás mechanizmusát. Eddig inkább ismerkedtünk azzal, hogy mi mire való, kerestük a megközelítési módokat, gyűjtöttük az ötleteket és az ajánlásokat. Együtt kell előremennünk. Más kérdés, hogy ahány ember, annyi árnyalata van az átalakítás értelmezésének, mindenki sajátosan fogja fel a maga szerepét az átalakításban. Mint már említettem, az átalakítás nyílt ellenzői nincsenek sokan.

Vannak azonban olyanok, akik támogatják az újításokat, de úgy gondolják, hogy nem ők kötelesek átállni, átalakulni, hanem valahol odafent valakik, valaki más — a párt-, az állami, gazdasági szervek, más ágazatok, a szomszédos vállalatok, a szomszédok a műhelyben, az állattenyésztő telepen vagy az építkezésen. Röviden, mindenki, de nem ők maguk. Amikor a Lett SZSZK-ban jártam, beszélgettem a jelentős rigai VEF-üzem munkásaival, és szükségesnek tartottam, hogy megmondjam: a nehézségek nehézségek, de ha önök csak aziránt fognak érdeklődni, hogy mi újság „odafent", ám nem kapcsolják be saját tartalékaikat, az átalakítás döcögni kezd, lefékeződik, felemás lesz.

Vannak olyanok is, akik nem tudják, hogyan dolgozzanak új módon, nem tudnak dolgozni az átalakítás körülményei között. Őket tanítani kell. Segíteni kell nekik.

Van kényelmesség, tehetetlenség. Nem küzdöttük le azt a szokást, hogy minden ügyben felülről várnak utasításokat, a legfelsőbb fórumok döntéseire hagyatkoznak. Ezen nem kell csodálkozni: ez volt a dolgok rendje — a művezetőtől a minisztériumokig. Ennek hatása ma is érződik. Még az irányítás legfelső szintjein is. A hosszú évek ugyanis leszoktatták az embereket arról, hogy felelősen, önállóan gondolkodjanak és cselekedjenek. Ez is nagy nehézség.

A fő feladat az, hogy az egész társadalmat bevonjuk az átalakításba. Társadalmunkban a szocializmus saját alapján fejlődik. Nem úgy vetjük fel a kérdést, hogy az átalakítást másik néppel, másik párttal, más tudománnyal, más irodalommal stb. kell elvégezni. Nem. Az átalakítást valamennyien együtt, vállvetve végezzük. Az egész intellektuális potenciált munkába kell állítani. Magamon látom, hogyan változunk valamennyien az átalakítás során. És igazságtalanság lenne valakitől elvitatni azt a jogot, hogy átalakuljon, hogy ma másként cselekedjen, mint tegnap, hogy ma a mai helyzetnek, a kor által napirendre tűzött céloknak a felismeréséből induljon ki.

Nincsenek „kész receptjeink"

A politika a lehetséges művészete. A lehetséges határain túl a kalandorság kezdődik. Éppen ezért gondosan, józanul ítéljük meg lehetőségeinket, és ennek figyelembevételével jelöljük ki feladatainkat. A keserű tapasztalatokból okulva nem sietünk előre a választott úton, számításba vesszük országunk nyilvánvaló realitásait.

Az átalakítás útján a legnagyobb nehézség gondolkodásunkban rejlik, amely a korábbi években alakult ki. A főtitkártól a munkásig mindenkinek változtatnia kell ezen a gondolkodáson. És ez érthető: sokan közülünk olyan körülmények közt nevelkedtek és éltek, amikor a régi szokások voltak érvényben. Önmagunkban kell leküzdenünk a konzervativizmust. Igen, a többség helyes politikai és ideológiai elvekhez tartja magát. De a helyes állásponttól még meglehetősen messze van a megvalósítása.

Még a politikai bizottságban is előfordul, hogy amikor megvitatunk különféle kérdéseket, voltaképpen megalapozott következtetéseket vonunk le, újító szellemű határozatokat hozunk, de mihelyt végrehajtásuk módszerei kerülnek szóba, kiderül, hogy a régi módszerekkel akarunk megoldani új feladatokat.

A politikában, az ideológiában igyekszünk új életre kelteni a leninizmus szellemét. A hosszú évtizedek, amikor bibliamagyarázó tankönyvekből merített dogmák foglyai voltunk, nem múltak el nyomtalanul. Most valóban alkotó szellemet akarunk vinni elméleti munkánkba. Ez nem könnyű, de elengedhetetlen. És, úgy tűnik, az alkotó gondolat izmosodik.

Be vagyunk-e biztosítva hibák ellen? Nem, nem vagyunk bebiztosítva. Melyik hiba lehet a legsúlyosabb? Szerintem a legnagyobb hiba az, ha félünk, hogy hibát követünk el, ha megállunk, és nem csinálunk semmit sem. A „semmittevésnek" ezt a hibáját ismerjük saját tapasztalatainkból. Sok bajunknak ez a gyökere. Nyugati ellenfeleink észrevették ezt a betegséget, amely különösen erőteljesen nyilvánult meg a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján, és már nekikészülődtek, hogy a Szovjetuniót „a történelem szemétdombjára" vessék. De szemmelláthatólag túlságosan siettek a rekviemmel.

Örülök annak, hogy mind a pártban, mind az egész társadalomban kialakulóban van a felismerés: *példátlan* politikai, gazdasági, szociális, ideológiai jellegű vállalkozásba kezdtünk. De ha meg akarjuk valósítani mindazt, amit elterveztünk, *példátlan* politikai, gazdasági, szociális és ideológiai munkát is kell végeznünk — mind a belső, mind a külső szférában. Minket elsősorban *példátlan* felelősség

is terhel. És tisztában vagyunk azzal, hogy lendületes és merész munkára van szükség, különösen az első szakaszban.

Manapság sok szokatlan jelenség figyelhető meg országunkban: például választják a vállalatok és az intézmények vezetőit; a tanácsválasztásokon vannak több jelöltet állító körzetek; külföldi cégekkel vegyes vállalatok alakulnak; a gyárak, a szovhozok, a kolhozok áttérnek az önfinanszírozásra; megszűntek az élelmiszert termelő vállalati kisegítő gazdaságokkal szemben érvényesített korlátozások; bővül a szövetkezeti tevékenység; támogatjuk az egyéni munkatevékenységet a kistermelésben és a kereskedelemben; bezártunk nem rentábilis gyárakat, nem hatékonyan működő tudományos intézeteket és felsőfokú tanintézeteket. Bátrabb a sajtó, behatol a társadalom életének minden szférájába, feldolgoz korábban „tiltott" témákat, színesebbé és változatosabbá válnak a nyilvánosan kifejtett álláspontok, nyíltan folyik a vita fejlődésünk, átalakulásunk minden létfontosságú kérdéséről. Mindez természetes és szükséges. Habár elfogadása nem megy fáradság nélkül — sem a közvéleményben, sem a párt soraiban.

Nem hiszem, hogy az elmúlt két és fél év a legnehezebb időszak az SZKP történetében, de kétségtelenül ez volt az egyik legfontosabb pillanat, amikor magas fokú felelősségtudatra, érettségre és az eszmények, a programcélok iránti hűségre volt szükség. Akár tetszik nekünk ez vagy az a tendencia, akár nem, igyekszünk higgadtan és reálisan nézni a dolgokat. Csakis így lehet a népnek olyan politikát javasolni, olyan célokat kitűzni, amelyeket megértenek a tömegek, amelyek meggyőzik, mozgósítják őket.

Természetesen, nálunk, a vezetőségben is voltak árnyalatok az azzal kapcsolatos véleményekben, hogy miként küzdjük le a pangás jelenségeit, hogyan dolgozzunk tovább. És ebben nincsen semmi meglepő. Ellenkezőleg, legalábbis furcsa lett volna, ha ilyen árnyalatok egyáltalán nem jelentkeznek, hanem mindenki teljesen egyformán gondolkozik és nyilatkozik. A vélemények ütköztetése serkenti a gondolkozást. De ami a legfőbb, egységesek vagyunk — egységesek vagyunk abban, hogy az átalakítás szükséges, elkerülhetetlen, hogy nincs más utunk.

Az egész szovjet nép, az egész párt, ezen belül a központi bizottság és politikai bizottsága, a kormány az átalakulás folyamatában van. Mi, a politikai bizottság tagjai, forradalmi munkában szerzünk tapasztalatokat a társadalomban kialakult problémák megoldása során. Ugyanez történik a köztársaságokban, a területeken, a dolgozókollektívákban, amelyek részt vesznek az átalakításban. Az új feladatok megoldása során az egész ország vizsgázik az átalakítás próbáján. És a legfőbb: a társadalomban megváltozott

a légkör. Felszabadulóban van a szovjet emberek társadalmi és politikai aktivitása. Bátrabbak lettek az emberek. Határozottabban fejezik ki a közéletre vonatkozó álláspontjukat. A korábbi évek során sok olyasmi halmozódott fel, amiről titkolózás nélkül akarnak beszélni.

A szokatlan helyzet újszerűsége fokozódik. Ha valaki 1985-ben azt mondja nekünk: két év múlva ez meg ez lesz, vagyis az, ami ma történik az életben, az a legvalószínűbb, hogy nem hittük volna el, sőt úgy vélekedtünk volna, hogy ez elfogadhatatlan. De mi történt? Az történt, hogy amivel kapcsolatban még egy évvel ezelőtt kétségtelenül tagadó álláspontra helyezkedtünk volna, vagy kitérő választ adtunk volna, az ma már nemcsak a vitának megszokott tárgya, hanem egészen természetes komponense is a mindennapi tevékenységnek. A társadalom változik, az egész társadalom mozgásba jött.

Ma rendkívüli időszakban élünk. Az idősebb nemzedék tagjai az ország mostani forradalmi légkörét az októberi forradalom utáni első évekéhez, a nagy honvédő háború idejéhez hasonlítják. Az én nemzedékem pedig az ország háború utáni újjászületésének időszakával vonhat párhuzamot. Ma sokkal józanabbak, jóval realistábbak vagyunk. Annál értékesebb és gyümölcsözőbb az a lelkesedés, az a forradalmi önfeláldozás, amely egyre inkább jellemzi a szovjet emberek politikai hangulatát.

A központi bizottság 1987. júniusi ülésén beszéltem arról a veszélyről, amely abból fakad, hogy nincs összhang a tömegek fokozódó aktivitása és a hatalmi szervek, az irányító apparátusok, sőt a pártszervezetek tovább élő korábbi munkamódszerei és munkastílusa között. Erélyes intézkedéseket teszünk ennek az ellentmondásnak a leküzdése érdekében.

De más szemszögből is vizsgálhatjuk ezt a helyzetet. Sokkal rosszabb lenne, ha az átalakítás nehézségeinek fő oka a tömegek passzivitása, az átalakítás szükségletei mögötti elmaradásuk volna. De ez szerencsére nem így van. A dolgozók igényessége, nyomása tovább fokozódik, sőt elébe vág az átalakítás tényleges ütemének.

A szovjet vezetés számára a „visszacsatolás" legfontosabb eszköze az állampolgárokkal való közvetlen érintkezés és levelezés. Leveleket kapnak az újságok és a folyóiratok (sokat közölnek is), a kormány, a Legfelsőbb Tanács. Különösen sok levelet kap a párt központi bizottsága.

És ez jellemző. Korábban is sok levelet írtak különféle fórumoknak. De ma megváltozott a levelek jellege. Ritkábban írnak, mint mondani szokás, „magánügyben": hogy, mondjuk, segítség kell lakás, nyugdíj miatt, járjunk el ártatlanul elítélt ember ügyé-

ben, intézzük el a levélírónak, hogy munkahelye fogadja vissza stb. Vannak ilyen levelek most is. De most nem ez a levelek fő tartalma. A levelek lényege az, hogy íróik az ország sorsáról gondolkoznak, elmondják ezzel kapcsolatos gondjaikat. Mintegy feltör az, ami a hallgatás és az elidegenedés hosszú évei alatt fájt nekik. Az új helyzetben megnyílnak az emberek. És gondolataikat, ötleteiket és fájdalmukat nem másokkal, hanem az ország vezetőivel akarják megosztani. Néhány levél a szó szoros értelmében a lélek sikolya. Miután a kiadók elolvasták a könyv kéziratát, megkértek, hogy idézzem közülük a legjellegzetesebbeket. Teljesítem a kérést. A. Zernov 33 éves munkás, aki a Jakut Autonóm Köztársaságban él, a többi közt ezt írta:

„Nem vagyok tagja az SZKP-nak, de kötelességemnek tartom, hogy megírjam Önnek ezt a levelet, és őszinte köszönetet mondjak azért, hogy Ön felébresztette bennünk, egyszerű dolgozókban az állampolgári érzéseket. A nép várta ezeket a változásokat...

Nyíltan beszélek. Kezdetben sokan bizalmatlanul fogadták az átalakítás általános irányát. És nem azért, mert ellenkezett kívánságainkkal. Egyáltalán nem. Az embereket keserű tapasztalatok győzték meg arról, hogy a hangzatos szép szavak eltérnek a valóságtól. De hamarosan észrevettük, hogy az átalakítás nem rövid lélegzetű kampány, hanem történelmileg szükséges folyamat. És ami a legfőbb, észrevettük, hogy az átalakítás kiterjed társadalmunk életének minden szférájára.

Sokkal érdekesebb lett az élet. Az emberek őszintén érdeklődni kezdtek az ország helyzete iránt, javaslatokat kezdtek tenni a munka javítása végett, bíráló észrevételeket tettek. A kollektívákban már spontán viták kezdődnek a termelés »fájó« kérdéseiről, megoldásuk útjairól. Szégyenkezünk termékeink minősége miatt! Hiszen magunkat lopjuk meg...

Köszönet Önnek! Kínos egy ismeretlen embernek mély elismerést kifejező szavakat írni. De elvégre nem szégyellünk köszönetet mondani az orvosnak sem, aki kigyógyított bennünket a súlyos betegségből. Ön kigyógyított minket a közéleti passzivitásból, a közönyből, elérte, hogy higgyünk saját erőnkben, az igazságosságban, a demokráciában... Hiszen korábban egyáltalán nem mindenki vette komolyan az SZKP Központi Bizottságának üléseit, még a pártkongresszusokat sem. Most viszont még a hétéves fiam is folyton a tévé elé hív: »Apu, gyere hamar, Mihail Szergejevics beszél!«

A jövő a miénk! Ami pedig a hibákat illeti, senki sincs bebiztosítva ellenük. Nekünk, úttörőknek, nincs kitől tanulnunk, ezért saját hibáinkból tanulunk."

Másik levél Litvániából, ezt V. Brikovskis írta az SZKP Központi Bizottságának 1987. januári ülése után. „Szívem annyira tele van benyomásokkal, hogy egyszerűen lehetetlen hallgatnom. Annyi év után a párt és az állam vezetőségében először láttunk emberi arcokat. Már egymagában ez is nagy eredmény.

Hogyan gondolkoznak és hogyan fogadják az emberek az Ön politikáját?

Nem hazudok Önnek, tisztelt Mihail Szergejevics, mivel ez árthat a közös ügynek. A tiszta igazságot mondom.

Nem beszélek a lakosság kiváltságos rétegéről. Úgyis világos minden. Sokan szeretnének továbbra is — mintegy narkotikus álomban — tejjel-mézzel folyó országban élni.

A proletár népről akarok beszélni. Azokról, akikért ezt az átalakítást kigondolták. Sajnos sokan még nem értik igazán mélyen az Ön politikáját, és nem eléggé bíznak benne. De ezt ne tekintse váratlannak. Ilyen szörnyű, elhúzódó »tél« után nehéz azt várni, hogy az agyak gyorsan felengednek. Hosszú és gyötrelmes folyamat lesz ez.

De az eredmény nem marad el, és minden jó lesz.

Őszintén hívő katolikus vagyok. Minden vasárnap templomba megyek, és imádkozom, hogy a jóisten ne büntesse a világot vétkeinkért. Ön természetesen ateista, ennek ellenére az Ön intézkedései és tettei arról tanúskodnak, hogy egyes hívőknek tanulniuk kell Öntől. És ezért tudja meg, hogy én, aki minden vasárnap 9 órától 13 óráig a templomban vagyok, imádkozni fogok istenhez Önért is, az Ön családjáért is."

B. Dobrovolszkij kisinyovi tanító leveléből: „Mi a ma ifjúsága vagyunk. Nekünk kell folytatnunk Lenin művét, a szovjet nép nagy művét. Az Ön munkája hatalmas. Tegyünk hát meg mindent azért, hogy munkája ne váljon sziszifuszi munkává! Ne sértődjön meg levelem hangnemén — az az oka, hogy nagyon fáj a szívem, mert egyesek nem értik a párt legutóbbi határozatait és személyesen Önt a néppel való érintkezésében. Rögtön előrebocsátom: én »mellette« szavazok! Amellett vagyok, hogy találkozzon a dolgozókkal, folytasson velük becsületes és nyílt beszélgetést a fájó kérdésekről, a nehézségekről stb., de úgy, hogy a beszélgetéseket tettek kövessék. De nem mindenki érti és fogadja el az Ön lenini munkastílusát: azt, hogy az emberek között dolgozik, az emberekért, az emberek érdekében dolgozik! És emiatt olykor kénytelen vagyok rekedtre vitatkozni magam.

Sokan (a harmincas-ötvenes években született nemzedékekről beszélek) nagyon betokosodtak. Nem félek kereken megmondani: betokosodtak! Vagyis szavakban meg a gyűléseken mind (ma

már kis- és nagyfőnökök) »mellette« vannak. »MELLETTE«! Mi mellett? Minden mellett! A megújhodás mellett, az átalakítás mellett, mellette, mellette, mellette... Meglesz! Éppen csak az inget nem szaggatják a mellükön. A valóságban meg?... Képmutatás. Próbáltam kideríteni: miért? Miért nem hisznek maguk annak az embernek, aki az életét, egészségét, idegeit nem sajnálja mindnyájunk érdekében? Azt hiszik, könnyű felébreszteni egy sokmilliós országot, amelyet évtizedeken át álomba ringattak? Azt hiszik, könnyű növelni a kezdeményezőkedvet, amikor sokan e szó jelentését az értelmező szótárakban keresik? Hát talán egyszerű dolog megmozgatni mindnyájunkat?! Minden egyes embert?...

Nagyon becsületes és nagyon elvi beszélgetést folytatok Önnel. Személyemben a szovjet ifjúság azon egész nemzedékének gondolatait és vágyait fejezem ki, amely főiskolai diplomát szerzett."

A Grúziában élő G. Vardanjan levele: „Mihail Szergejevics, lehetséges, Ön emlékszik rám. Egyszer, amikor még a sztavropoli határterületen dolgozott, Ön tanácskozást tartott azokkal, akik elsőként alkalmazták a gépkezelőknél a teljesítménybért és a brigádvállalkozást. Én akkor az alekszandrovszki kerületben az »Út a kommunizmus felé« kolhoz főközgazdásza voltam. Ön hosszan elbeszélgetett velem, kikérdezett mindenről — az életről, a hangulatról, meg hogy hogyan megy a munka...

Most az Ön minden kezdeményezése — mind a kül-, mind a belpolitikában — lelkesít engem, mint minden becsületes embert, mert ezek a kezdeményezések visszhangot vernek szívünkben, összhangban vannak gondjainkkal. Csak az fáj, ezt meg kell mondanom, hogy nem mindenki ért egyet Önnel.

Nem merném azt mondani, hogy ők tehetnek erről. Maximálisan nyíltan beszélek, ami különösen tetszik Önnek. A baj az, hogy a helybeli fejesek a korábbi nagyfőnökök képére és hasonlatosságára formálódtak. Ma már igen nehéz átnevelni őket.

Érezzük, hogy nehéz körülmények között dolgozik. De könyörgünk: egy lépést se hátráljon! Meg ne gondolja magát, ne vonuljon vissza egy tapodtat se. Pokolba velük, azokkal, akik nem értenek egyet Önnel. A nép viszont örül, és önfeláldozásra is kész azoknak a céloknak az eléréséért, amelyeket Ön hirdet. Hát erről akartam írni."

Végül egy leningrádi asszony, K. Laszta levele: „Valamenynyiünknek segítenünk kell Önt, és harcolnunk kell a gyűlöletes múlt minden megnyilvánulása — a bürokratizmus, a korrupció, a konformizmus, a talpnyalás stb. — ellen. A többi közt a hatalmat bitorlóktól való félelem ellen. Ma ez kötelessége mindenkinek, aki nem akarja a visszatérést a régihez. És még az is kötelessége

mindenkinek, hogy a maga helyén mindenki úgy dolgozzon, mint Ön, erejét nem kímélve. Hiszen mindenki tisztában van vele, mennyi energiáját, idejét, lelkierejét, végső fokon egészségét emészti fel az a kolosszális, emberfeletti teher, amelyet Ön magára vett. Építeni mindig nehéz, de kétszer nehezebb olyan helyen építeni, ahonnan előbb el kell takarítani a szennyet. Talán egy kicsit könnyebb lesz Önnek, ha tudja, hogy az egyszerű emberek hatalmas tömege mindenben Ön mellett van, hogy szeretik Önt, és szurkolnak Önnek."

A leveleket a végtelenségig lehetne idézni. Ennek a könyvnek egész terjedelme nem lenne elég hozzá. Sok levélíró arról számol be, hogy náluk — a gyárban, a kolhozban, az építkezésen, a hivatalban — hogyan kezdődött vagy... nem kezdődött el az átalakítás, mit tesznek, hogy bekapcsolódjanak az átalakításba, elemzik az átalakítás során jelentkező nehézségek konkrét és általános okait.

Ezek a levelek — és ezer meg ezer van belőlük — a párt és az állam vezetősége iránti hatalmas bizalom tanújelei. A bizalom reneszánsza! Ez pedig nagy erő, felbecsülhetetlen értékű tőke. A leveleknek megkapó közös jellemzője, hogy íróik felszabadultan fejezik ki gondolataikat, magas fokú politikai kultúráról tesznek tanúságot, azt fejezik ki, hogy lelkiismeretesen akarnak élni és dolgozni.

Az összegyűlt leveleket időről időre megvitatjuk a politikai bizottságban. Ez segítségére van az ország vezetésének abban, hogy rajta tartsa kezét az események érverésén, helyesen értékelje és korrigálja politikáját, kialakítsa a gyakorlati tevékenység korszerű módszereit.

A levelek tartalmának közös nevezője az átalakítás feltétlen, szenvedélyes támogatása. Még az éles, bíráló véleményekben is érződik a segíteni akarás. Ugyanakkor, mint az olvasó már abból is látta, amit idéztem, kihallatszik belőlük az aggodalom is: nehogy az ötvenes-hatvanas évek reformjainak sorsára jusson, nehogy lankadni kezdjen az átalakítás! Az emberek követelik tőlünk: ne vonuljatok vissza! Egy lépést se hátra! Merészebben, határozottabban és csak előre!

Általában nemcsak korrigálni kell tudnunk a politikát azzal összhangban, ahogyan a tömegek fogadják, ahogyan visszatükröződik a társadalmi tudatban, hanem biztosítanunk kell a visszacsatolást is, vagyis fel kell töltekeznünk a nép köréből hallatszó ötletekkel, javaslatokkal, tanácsokkal, a többi közt azon a réven, hogy közvetlenül érintkezünk az emberekkel.

Ezt már kezdik megszokni, de kezdetben akadtak olyan „szánakozók", akik intettek: csak nehogy „oxigénmérgezést" kapjon

Gorbacsov, amikor szabad ég alatt találkozik az emberekkel, nehogy mondani találjanak neki valami oda nem illőt, nehogy elújságoljanak neki valamit, amiről a Kremlben nem illik tudni. Hallatszottak olyan megjegyzések, sőt valószínűleg ma is hallatszanak, hogy a sok közvetlen, nem hivatalos találkozás nem más, mint kacérkodás a néppel. Erről nekem más, homlokegyenest ellentétes véleményem van. Nincsenek értékesebb tanácsok, ajánlások, figyelmeztetések, mint amelyeket közvetlenül kapunk az emberektől.

Az emberek általában „megnyílnak" e találkozások alkalmával. Régebben mi volt a helyzet? Kérdezem — ő meg csak áll, hallgat: vagy fél tőlem, vagy nem bízik bennem. Igaz, előfordult, demagógiával is találkoztam: hogy van ez, úgymond, Moszkvának nincs szeme? Ez is rossz, az sincs jól, javaslat meg nincs egy fia sem. Ma már minden alkalommal érdekes, felelős beszélgetés alakul ki. A munkások és a parasztok felszegték fejüket, az értelmiség hallatja befolyásos és igényes szavát, a hőzöngők pedig elcsendesedtek, óvakodnak attól, hogy beleavatkozzanak a komoly, érdemi beszélgetésbe. Ha viszont mégis beavatkoznak, a nép maga hallgattatja el őket.

1986 őszén az Oktyabrszkaja téren krasznodariakkal találkoztam. Ez a találkozás mély benyomást tett rám. Roppant tartalmas beszélgetés sikeredett, izgalmas problémákat vetettek fel az emberek! Őszintén örültem, hogy ilyen buzgón támogatják a központi bizottság irányvonalát. És akkor megértettem, mennyi keserűség gyülemlett fel a népben, milyen sok javaslatot és tanácsot akar elmondani a nép a vezetőségnek.

Kubányban nem szándékoztam beszédet mondani, csak azért mentem oda, hogy megnézzem, hogyan mennek a dolgok, saját szememmel lássam, hogyan folyik az ország szempontjából fontos gazdasági kísérlet: itt egy egész kerület gazdaságai kezdtek el dolgozni az önfinanszírozás és a rentabilitás elvei alapján. És a sok beszélgetés után mégis szükségesnek éreztem, hogy felszólaljak. Azt hiszem, hogy amit mondtam, mivel közvetlenül az életből fakadt, hasznosnak bizonyult az ország más körzetei számára is. A néppel való konzultációk és találkozások egyszerűen elengedhetetlenek, direktívákkal, utasításokkal nem sokra megyünk.

Már az átalakítás eddigi tapasztalatai is újból igazolják azt a lenini eszmét, hogy a forradalom a tömegek politikai nevelésének és felvilágosításának nagy és legeredményesebb iskolája.

Az átalakítás — forradalom, mégpedig a legbékésebb és legdemokratikusabb forradalom. A téves álláspontokat — amelyekkel találkozunk és találkozni fogunk a társadalom megújítása során —,

sőt a nyílt ellenállást is a demokratikus folyamat keretében küzdjük le. A lakosság körében nincsenek olyan valamennyire is jelentős csoportok, amelyek távlati érdekei kibékíthetetlenül ellentétesek az átalakítással.

A nehézségek, amelyekkel a demokratizálás során meg kell küzdenünk, sok tekintetben magunkban rejlenek. Valamennyien korunk gyermekei vagyunk, akik meghatározott normák és szokások légkörében nevelkedtünk. Ezért mondjuk, hogy mindenkinek át kell alakulnia, beleértve a politikai bizottságot, a kormányt, a vezetés legfelső szintjeit. Egyeseknek ez könnyebben és gyorsabban sikerül, másoknak nehezebben megy, megint mások önszántukból nyugdíjba mennek vagy más munkát kérnek.

A nép lerázza magáról az egykori apátiát, energikusan bekapcsolódik a társadalmi életbe. Ez különféle formákban fejeződik ki. Egyesek élesen beszélnek egy gyűlésen, helyenként meg csoportosulást vagy tüntetést szerveznek. Általában véve a demokratikus folyamat nem zárja ki a társadalmi öntevékenység effajta spontán megnyilvánulásait. Már magunk mögött hagytuk azokat az időket, amikor az ilyesmik rémületbe ejtették a bürokratákat, és adminisztratív tilalmakat idéztek elő. Bár van még mit tanulnunk vitakultúrából, bár előfordul még, hogy a felszólalóra ráripakodnak az elnökségből, egyes újságcikkek szerzői pedig személyes ügyeikben „törlesztenek", vagy sértő címkékkel illetnek embereket. De fokozatosan mind többen megértik: a demokrácia összeegyeztethetetlen a társadalmi élet bürokratikus agyonszervezettségével. Természetesen egyetlen magára adó társadalom sem tűrheti az anarchiát, a fejetlenséget, a káoszt. És természetesen mi sem tűrhetjük. A demokrácia egyszersmind törvényesség, azt jelenti, hogy mind a hatóságok, a szervezetek, mind az összes állampolgárok a legszigorúbban megtartják a törvényeket.

Több világosságot!

Az új légkör alighanem a széles körű nyilvánosságban jelentkezik a legmarkánsabban. Nagyobb nyilvánosságra törekszünk a társadalom életének minden szférájában. Az embereknek tudniuk kell a jót is, a rosszat is, hogy gyarapítsák azt, ami jó, és harcoljanak a rossz ellen. Ennek így kell lennie a szocializmusban.

Látnunk kell mindent, ami pozitív, konstruktív, és a magunkévá, az egész nép, az egész párt közkincsévé kell tennünk mindezt

és még ha csak csírájukban jelentkeznek is új megközelítési módok az átalakítás körülményei között, azokat is fel kell használnunk.

De a legfőbb az, hogy legyen igazság. Lenintől származnak e szavak: világosságot, több világosságot, hadd tudjon a párt mindent! Nekünk inkább, mint valaha, szükségünk van rá, hogy ne legyenek sötét zugok, ahol újból belep mindent a penész, lassanként felgyülemlik az, ami ellen erélyes harcot indítottunk. Ezért — több világosságot!

Ma a nyilvánosság nélkülözhetetlen része a társadalom normális szellemi és erkölcsi légkörének, amely lehetővé teszi, hogy az ember jobban megértse, mi volt a múltunkban, mi történik ma, mire törekszünk, milyen terveink vannak, és ezzel segíti, hogy tudatosan vegyen részt az átalakításban.

A társadalmi légkör demokratizálódása, a gazdasági és társadalmi átalakítások útján való haladás sok tekintetben éppen a nyilvánosság fejlődésének köszönhetően gyorsul. Ez a folyamat természetesen a párt politikáján alapul. De ha a politikai irányvonalat nem ismertetjük úgy, hogy érthető legyen a tömegek számára, egy helyben fogunk topogni. A tömegeknek ismerniük kell az életet összes ellentmondásaival és nehézségeivel. Melyek az eredmények, mi fékezi, gátolja a fejlődést, mi térít le az útról — a dolgozóknak minderről teljes és hiteles tájékoztatást kell kapniuk.

Az emberek, hogy úgy mondjam, kedvet kaptak a nyilvánossághoz. És ez nemcsak abból a természetes óhajukból fakad, hogy tudják, hol mi történik, ki hogyan dolgozik, hanem abból az erősödő meggyőződésből is, hogy a nyilvánosság az a hathatós eszköz, amelynek segítségével az egész nép ellenőrizheti kivétel nélkül minden irányító szerv tevékenységét, és egyszersmind a hiányosságok kijavításának nagy hatású eszköze.

Ezzel kapcsolatban mozgásba jött a társadalom erkölcsi tartaléka. Az értelem és a lelkiismeret harmonikusan összefogva kezdte elhódítani a hadállásokat a lelket marcangoló passzivitástól és közönytől. Persze nem elég tudni és kimondani az igazságot, a fontos az, hogy ennek a tudásnak és megértésnek az alapján cselekedjünk, dolgozzunk.

Felismertük, mennyire égetően szükséges megtanulnunk leküzdeni a valóság és a hirdetett politika közti krónikus eltérést. Az erkölcsi szférának éppen ez a lényeges változása a legfőbb vonása és a veleje a korszerű szocialista forradalmiságnak társadalmunkban.

Már elkezdődött a nyilvánosság jogi garanciáinak kidolgozása. Ezeknek biztosítaniuk kell a maximális nyitottságot az állami és társadalmi szervezetek tevékenységében, meg kell adniuk a dolgozóknak azt a tényleges lehetőséget, hogy félelem nélkül elmondják

véleményüket a társadalmi élet és az állami tevékenység bármely kérdéséről.

Amikor elkezdtük az átalakítást, az SZKP Központi Bizottsága két hatalmas valóságos erőre támaszkodott: a pártbizottságokra és a tömegtájékoztatási eszközökre. Sőt azt mondanám, hogy a pártnak talán nem is sikerült volna elérnie az átalakítással kapcsolatos egész problematika megvitatásának mai szintjét — márpedig ez a problematika széles, nem egyértelmű, ellentmondásos —, ha rögtön az áprilisi központi bizottsági ülés után nem kapcsolódnak be ebbe a folyamatba aktívan, szívvel-lélekkel a tömegtájékoztatási eszközök.

A központi bizottság nagyra értékeli azt, amivel a tömegtájékoztatási eszközök hozzájárultak az átalakításhoz. Miért? Mert mindennek az ember a mozgatója. Az ember küzd a harc peremvonalában, az egész átalakítás az ő műve. Tehát az ember gondolkodása, társadalmi tudatosságának szintje és közéleti magatartása döntő jelentőségre tesz szert.

Szocialista társadalmunk elszántan elindult a demokratikus megújulás útján, és erősen érdekelt abban, hogy minden egyes ember — munkás, kolhozparaszt, értelmiségi — tevékenyen részt vegyen a tervek megvitatásában és megvalósításában. A tömegtájékoztatási eszközök ebben óriási szerepet töltenek be és fognak betölteni. Természetesen nem ezek az eszközök a nép akaratnyilvánításának, véleménye és hangulata kifejezésének egyetlen csatornája. De ez a nyilvánosság legreprezentatívabb és a legnagyobb tömegek számára elérhető fóruma. A pártnak érdeke, hogy az állampolgárok magabiztosan hallassák itt szavukat, hogy a tömegtájékoztatás ne csupán hírt adjon az országban folyó vitákról, hanem garantálja is a döntések helyességének, a tömegek érdekei, szükségletei és a döntések közti összhangnak, majd pedig a döntések végrehajtásának demokratikus ellenőrzését.

Az országban kibontakozó demokratizálódási folyamat nem csupán a közlésekben fejeződik ki, hanem egyre inkább kiterjed a tömegtájékoztatási eszközök egész tevékenységére is. Fokozatosan, mintegy a fagyból felengedve mind újabb témákkal foglalkoznak újságjaink, folyóirataink, a rádió és a televízió. A sajtó általános megélénkülésének egyik jele az, hogy a monológokkal szemben előnyben részesítik a párbeszédes formát. A jelentések és a bejelentések egyre inkább átadják a helyet különféle interjúknak, kerekasztal-beszélgetéseknek, az olvasók leveleinek.

Igaz, előfordul elfogultság is a tájékoztatási eszközöknél: három-öt tollforgató emberre korlátozzák a szerzők körét. Ez nem más, mint szakmai gőg. Sokkal hasznosabb, ha színesebbé teszik a

palettát, hogy az egész társadalom részt vegyen, úgyszólván az egész szocialista pluralizmus jelen legyen mindegyik kiadványban.

Jó dolog, amikor a hivatásos szerző kifejti álláspontját, de mennyivel érdekesebbek a munkásokkal, a kerületi párttitkárokkal, a kolhozelnökökkel, a tudósokkal, a kultúra reprezentánsaival folytatott beszélgetések, a velük készített interjúk. Lüktet bennük az eleven gondolat. Vagy a levelek... Milyen szép emberi dokumentumok ezek! Valósággal szívbe markolóak!

Közben kiderült, hogy ez a stílus nincs mindenkinek az ínyére. Különösen azoknak nincs az ínyére, akik nem szoktak hozzá ehhez, nem tudnak, sőt nem is akarnak a nyilvánosságnak és a bírálat fejlődésének körülményei között élni és dolgozni. Éppen ebből a közegből hallatszanak olyan hangok, amelyek elégedetlenek a tömegtájékoztatási eszközökkel, sőt sokszor nyíltan követelik a nyilvánosság elfojtását, megfékezését.

Az arról folyó vitát, hogy nem lesz-e túlságosan sok a bírálatból, kell-e ilyen széles nyilvánosság, nem vezet-e a demokratizálás nemkívánatos jelenségekre, nem tekintjük kedvezőtlen jelenségnek. A maga módján ebben is jelen van a társadalmunk stabilitásával való törődés. Elvégre túl lehet fecsegni a demokráciát, a nyilvánosságot és így eltorzítani ezeket. De vannak olyan emberek, akik látszólag teljes mellszélességgel kiállnak az új mellett, de mihelyt tettekre kerül a sor, különféle feltételekhez, fenntartásokhoz kötik a demokrácia, a bírálat, a nyilvánosság fejlesztését.

Ma már senki sem kérdezi többé, hogy az SZKP Központi Bizottsága folytatja-e a nyilvánosság irányvonalát a sajtóban, a többi tömegtájékoztatási eszközben, az állampolgárok aktív részvételével. A nyilvánosság úgy kell nekünk, mint a levegő.

Még egyszer szeretném hangsúlyozni, hogy a nyilvánosság kiterjesztését, a bírálat és az önbírálat fejlesztését célzó irányvonalunk nem játék a demokráciával, hanem a párt elvi álláspontja.

Véleményünk szerint a nyilvánosság fejlesztése arra szolgáló módszer, hogy akkumuláljuk a legkülönbözőbb véleményeket és nézeteket, amelyek visszatükrözik a szovjet társadalom valamennyi rétegének és szakmai csoportjának érdekeit. Nem tudunk előrehaladni, ha a bírálatban való részvétel révén, különösen az „alulról jövő" bírálat révén nem ellenőrizzük politikánkat, nem harcolunk a kedvezőtlen jelenségek ellen, nem vesszük elejét az ilyen jelenségeknek. El sem tudom képzelni, milyen demokrácia lehetséges enélkül.

Más kérdés, hogy az átalakítás, a demokratizálás körülményei között változnak a bírálat kritériumai és jellege is. A bírálat mindenekelőtt felelősség, és minél élesebb, annál felelősebbnek kell

lennie. Mert ez vagy az a közérdekű témát taglaló cikk nem csupán személyes önkifejezés, nem pusztán a szerző saját véleményének, sőt olykor komplexusainak vagy ambícióinak kifejezése. Hanem közügy. A demokratizálás folyamata lényegesen módosítja a bírálók és a megbíráltak viszonyát. Ennek a viszonynak partnerinek kell lennie, a közös érdekeltségen kell alapulnia. Ebben inkább helyénvaló a párbeszéd, és teljesen elfogadhatatlanok a különféle vállveregető leckéztetések, kioktatások, még inkább az ügyészi hangnem. Pedig találkozunk ilyesmivel még szakmailag igen felkészült, tisztelt szerzőknél is. Senki sincs birtokában a megfellebbezhetetlen igazságnak.

Az pedig kétségtelen, hogy a bírálatnak mindenkor az igazságon kell alapulnia, és ez a szerző és a szerkesztő lelkiismeretétől, felelősségérzetétől függ.

A sajtó arra hivatott, hogy még hatékonyabb legyen, ne hagyjon nyugtot a naplopóknak, az önzőknek, az alkalmazkodóknak, a bírálat elfojtóinak, a demagógoknak, aktívabban segítse azokat, akik önfeláldozóan harcolnak az átalakításért. Ezen a téren sok minden függ a helyi pártbizottságoktól. Ha átalakul a pártbizottság, átalakul a sajtó is.

Külön is szeretném hangsúlyozni a következő gondolatot. A sajtónak egyesítenie és mozgósítania, nem pedig megosztania kell az embereket, nem az a dolga, hogy sértegesse az embereket, megrendítse önbizalmukat. A társadalom megújítása egyszersmind harc az ember méltóságáért, felemelkedéséért, becsületéért. A bírálat csak akkor lehet az átalakítás rendkívül hatékony eszköze, ha a teljes igazságon és az igazságossággal való lelkiismeretes törődésen alapul.

Sajtónk hagyományai közé tartozik, hogy védelmezi a szocializmus alapvető értékeit. A sajtó elemzésének tárgya lehet bármely tény — akár jelenünk valahány fájó pontja vagy a történelmi múlt néhány szomorú eseménye. De rendkívül fontos, hogy milyen álláspontra helyezkedik a szerző, a nép sorsa, jövője nyugtalanítja-e — ez a fontos. Mert bizony megesik, hogy némely szerző megír az újságba valamilyen szenzációs — súlyos, fájdalmas — esetet, és lelkesen kérődzik rajta, rátukmálva az olvasóra saját elképzeléseit és elfogultságait.

Nekem ez a véleményem: a tisztességes, nyílt, egyenes beszédnek, még ha kétségeket ébreszt is — szerencsés utat! Ha viszont idegen vállról levetett kaftánt próbálgatsz rajtunk, akkor megbocsáss... A nyilvánosság arra hivatott, hogy szilárdabbá tegye társadalmunkat. És van mit meghonosítani. Ebben csak azok kételkedhetnek, akiket a szocialista demokrácia és a felelősséggel

kapcsolatos követelményeink akadályoznak a nép érdekeitől távol álló ambícióik kielégítésében.

Mindez persze korántsem felhívás arra, hogy a kritika mezejét teletűzdeljük tiltó táblákkal, hogy a szerzők áttérjenek féligazságokra, lemondjanak a kritikus elemzésről.

A szocialista demokrácia elmélyítésének, a nép politikai kultúrája fejlesztésének érdekei azt követelik, hogy a tömegtájékoztatási eszközöket jobban felhasználjuk a társadalmi és állami kérdések megvitatására, a társadalmi ellenőrzés kiterjesztésére, annak az aktív harcnak kibontakoztatására, amely már folyik a felelősség növeléséért és a munkafegyelem megszilárdításáért, a szocialista törvényesség és jogrend tiszteletben tartásáért, a szovjet életmód társadalmi elveinek és erkölcsi normáinak megsértése ellen. Ezt a dolgot úgy igyekszünk megszervezni, hogy a tömegtájékoztatási eszközök az egész országban olyan szabad, egységes és rugalmas erőként működjenek, amely mozgékonyan át tud váltani a legaktuálisabb események és problémák megvilágítására.

A nyilvánosság, a bírálat és az önbírálat — ez nem egy újabb kampány. Meghirdettük őket, és a szovjet életmód normájává kell válniuk. Enélkül nem lehetséges semmiféle radikális átalakítás sem. Nyilvánosság nélkül nincs és nem lehet demokrácia. Demokrácia nélkül pedig nincs és nem lehetséges korszerű szocializmus.

Van nálunk még jó néhány olyan tisztségviselő, akik továbbra is rendkívül indulatosan reagálnak a tömegtájékoztató eszközökben megjelenő bírálatra, némely cikkek és adások értékelésein számon kérik egyéni ízlésüket, elavult tapasztalataikat, a társadalom rosszul értelmezett érdekeit, vagy éppenséggel demonstrálják, hogy egyszerűen nem értik a sajtónak a korszerű szocialista társadalomban betöltött szerepét. Némelyek azzal ijesztgetnek bennünket, hogy hogyan reagálnak majd egyik-másik bíráló cikkre a nyugati propagandaeszközök. Nyugaton, úgymond, csak a mi önkritikánkra várnak, és országunk ellen fordítják, hogy lejárassák a szocialista életmódot. Nem tudom, ki hogy van ezzel, de engem ez nem ijeszt meg. Saját tapasztalataink kritikus újragondolása az erő jele, nem pedig a gyengeségé. Csakis ez a megközelítés felel meg a szocialista ideológia elveinek.

De van más, úgyszólvan „csöndes" módja a bírálat elfojtásának vagy a bírálat elől való kitérésnek. Arról van szó, hogy egyes tisztségviselők, vezetők szavakban egyetértenek a nyilvános bírálattal, sőt megköszönik, megígérik, hogy hathatós intézkedéseket foganatosítanak, de a valóságban nem sietnek a gyakorlati következtetések levonásával. Nyilván arra számítanak, hogy minden véget ér a kibeszéléssel, „elnyeli a homok", és nem emlékeznek többé

vétkeikre. Számukra az a legfontosabb, hogy idejében megbánást színleljenek.

Ezzel kapcsolatban megismétlem azt, amit a központi bizottság januári ülésén mondtam: a bírálathoz való viszony fontos kritériuma az átalakításhoz, a társadalmunkban végbemenő új folyamatokhoz való viszonynak.

Mindent megteszünk, hogy senki se tudja elnyomni a bírálatot, senki se tudjon fecsegéssel kitérni előle.

A bírálat keserű orvosság. De a betegségek miatt szükség van rá. Fintorgunk, de bevesszük. És nincs igazuk azoknak az elvtársaknak, akik azt hiszik, hogy a bírálatot lehet időben széthúzva adagolni. Nincs igazuk azoknak sem, akik úgy vélekednek, hogy a pangás jelenségeit már teljesen leküzdöttük, és ideje leállni. Ha csökkentjük a bírálat fordulatszámát, ártunk az átalakításnak.

Az átalakítás és az értelmiség

Az értelmiség lelkesen támogatta az átalakítást. Ezzel kapcsolatban engedjenek meg egy kis kitérőt. A szocialista értékek iránt elkötelezett értelmiség a szovjet társadalom szerves része, mélységesen szereti szocialista hazáját — ez a mi nagy, mondhatni páratlan vívmányunk, a mi felbecsülhetetlen értékű szellemi tőkénk. Nem egyszerű a mi értelmiségünk története. Az értelmiség jelentős része, benne a demokrata értelmiség, amely elátkozta a cári rendszert, sőt harcolt ellene, megijedt a forradalomtól, a fehér emigráció hullámával külföldre sodródott, és más népeket gazdagított tehetségével és tudásával. Ez nagy vesztesége volt a fiatal szovjet társadalomnak.

Nagy, olykor pótolhatatlan veszteségei voltak az értelmiségnek, a többi közt a párton belüli, bolsevik értelmiségnek a harmincas években a szocialista törvényesség megsértése, a represszió következtében. Ezzel is súlyos csapás érte az ország intellektuális tartalékát.

Ennek ellenére folytatódott és gyorsult a szovjet értelmiség kialakulása, amiben a szocializmus fejlődésének objektív törvényszerűsége és a szocializmus létszükséglete tükröződött vissza. A lenini kulturális forradalom a félig művelt vagy éppenséggel analfabéta országot a világ egyik legműveltebb országává változtatta.

De a pangás időszakában paradox helyzet alakult ki: társadalmunk nem tudta kellően kihasználni ezt az óriási kulturális potenciálját, alkotó lehetőségeit. Az ok megint csak az, hogy a

demokrácia fejlődését mesterségesen lefékezték. Elkerülhetetlenül közrejátszottak ebben mindenféle tilalmak, az újtól, az alkotó szellemű munkától való félelem.

Emlékszem, 1986 júniusában találkoztunk az SZKP Központi Bizottsága apparátusának munkatársaival. Az átalakításról volt szó. Megkértem az elvtársakat, tanuljanak meg új stílusban foglalkozni az értelmiséggel. Ideje abbahagyni a parancsolgatást. Ez káros és megengedhetetlen. Az értelmiség eszével és szívével elfogadta a társadalom demokratikus megújításának programját.

Megtartották kongresszusaikat az alkotó szövetségek: a filmművészek, az írók, a képzőművészek, a zeneművészek, az építészek, a színházművészeti alkotók, az újságírók szövetségei. Aktivitás jellemezte ezeket, nagy szenvedélyek izzottak ott. Valamennyi kongresszus őszintén támogatta az átalakítást. A részvevők élesen bírálták saját magukat is. A bírálat éles volt, és ennek következtében a szövetségek sok egykori vezetőjét nem választották meg a vezető szervekbe. De nem kerültek be a hangoskodók sem. Neves, tekintélyes embereket választottak a szövetségek vezetőségeibe.

Azoknak, akik a vitákat túlságosan viharosnak találták, azt mondtam: ezen nem kell sem csodálkozni, sem felháborodni, ezeket a kongresszusokat úgy kell fogadni, mint bár új, de normális jelenséget. Hiszen a demokratizálás mindenütt folyik, és olykor éles formákat ölt. Valaki ellenvetést tett, hogy, úgymond, nehéz lesz dolgozni olyan közegben, ahol mindenki a maga filozófusa, a maga legfőbb tekintélye, ahol mindenki úgy véli, hogy csak neki van igaza. Válaszom: sokkal rosszabb, ha passzív értelmiséggel, közönnyel és cinizmussal van dolgunk.

Mint minden bonyolult ügyben, természetesen itt sem kerülhetjük el az érzelmi kitöréseket: éles fordulókon, forradalmi időkben ez mindig így volt. Most valamennyien mintegy újból kijárjuk a demokrácia iskoláját. Tanulunk. Még nincs elegendő politikai kultúránk. Néha még ahhoz sincs türelmünk, hogy meghallgassuk barátunk, elvtársunk véleményét. Ez valószínűleg mind elmúlik. Megtanuljuk ezt a tudományt is. A legélesebb kérdéseket is úgy kell megvitatni, hogy tiszteljük egymást. Még a legszélsőségesebb álláspontban is van valami értékes, racionális elem, mert hiszen az az ember, aki tisztességesen védelmezi álláspontját, a maga módján szurkol a közös ügynek, az életnek valamilyen reális mozzanatait tükrözi vissza. Nálunk ez nem antagonisztikus harc, hanem keresés, eszmecsere: hogyan juthatunk ki az átalakítás széles útjára, hogyan szaporázhatjuk meg lépteinket, hogyan tehetjük lépéseinket szilárddá, a haladást pedig visszafordíthatatlanná. Ezért semmi-

lyen drámát sem látok a polémiában, az álláspontok ütköztetésében. Ez normális dolog.

Az irodalmárok körében a nyilvánosság légkörében valóban jelentkeztek klikkelfogultságok, türelmetlenségek. Volt egy pillanat, amikor az írók körében különösen magasra csaptak a szenvedélyek. Ismertettük velük a központi bizottság álláspontját: nagyon szomorú lenne, ha az alkotó, művész értelmiség konszolidációja helyett viszálykodás kezdődne, és ennek részvevői arra használnák ki a nyilvánosságot, a nyitottságot, a demokratizmust, hogy leszámoljanak valakikkel, revánsot vegyenek múltbeli sebekért, megbosszulják a bírálatot. Az a legrosszabb, ha forradalmi időben az alkotó értelmiség megreked kicsinyességben, szabadjára engedi egyéni ambícióit, ha erejét nem alkotásra, hanem haszontalan csetepatékra fordítja. A központi bizottság felhívta az irodalmárokat: emelkedjenek felül érzelmeiken, a kényelmes szokásokon és sztereotípiákon. Emelkedjenek felül, és gondoljanak a népre, a társadalomra. Az értelmiség felelősségtudata nyilvánuljon meg abban is, hogy alkotó szövetségei elsősorban a társadalom szellemi fejlődésével törődnek.

Az értelmiség a társadalmi elkötelezettség nagy potenciáljával rendelkezik, és szívesen vette vállára az átalakítás nem kis terhét. Alkotó értelmiségünk a párttal együtt kezdte el a változtatásokat. Egyre erőteljesebben nyilvánul meg közéletisége, és mi érdekeltek vagyunk az ilyen aktivitásban, értékeljük azt, ahogy az alkotó értelmiség 1985 áprilisa után bekapcsolódott a munkába, értékeljük lelkesedését, azt az igyekezetét, hogy segítse a társadalom átalakítását. Reméljük, hogy az értelmiség hozzájárulása növekedni fog. Az értelmiség úton van a gondolkodás és a felelősség új szintje felé. Céljai megegyeznek az SZKP politikai irányvonalával, a nép érdekeivel.

II. Az új gazdasági és szociálpolitika a gyakorlatban

Hogyan formálódik az átalakítás a gazdaságban?

Kereken meg kell mondanom, hogy a népgazdaság szerkezetének megváltoztatását, a népgazdaságnak intenzív fejlődési pályára való átállítását, a tudományos-műszaki haladás meggyorsítását célzó minden erőfeszítésünk egyre inkább beleütközött abba a szükségletbe, hogy végrehajtsuk a gazdasági mechanizmus radikális reformját, átalakítsuk az egész gazdaságirányítási rendszert.

A szocializmus és alapja, a társadalmi tulajdon, a progresszív gazdasági folyamatoknak lényegében véve korlátlan lehetőségeit hordozza magában. De ehhez minden alkalommal meg kell találni a szocialista tulajdon és a gazdasági szervezet leghatékonyabb formáit. Emellett az a legfontosabb, hogy az ember ne szavakban, hanem ténylegesen legyen a termelés gazdája. Enélkül nincs és nem lehetséges az, hogy a dolgozó, a kollektíva érdekelt legyen munkája eredményeiben.

Minden kutató igyekezetünk, a gazdaságirányítás radikális reformját célzó egész koncepciónk azon a lenini eszmén alapul, hogy meg kell keresni a társadalmi tulajdon és az egyéni érdek egyesítésének leghatékonyabb, korszerű formáit.

A gazdasági reform. Az SZKP KB 1987. júniusi ülése

A radikális gazdasági reform végrehajtása során ügyelnünk kellett arra, hogy ne ismétlődjenek meg a múltbeli hibák, amelyek kudarcra kárhoztatták a gazdaságirányítási rendszer megváltoztatása érdekében az ötvenes, a hatvanas és a hetvenes években tett kísérleteket. Ráadásul ezek a kísérletek nem voltak átfogók, következetlennek bizonyultak, mivel egyes kérdésekre hangsúlyt helyeztek, más kérdéseket szem elől tévesztettek. És azt is nyíltan megmondjuk, hogy a javasolt megoldások nem voltak radikálisak, felemásak voltak, olykor nem is érintették a dolog lényegét.

A gazdasági reformnak az a koncepciója, amelyet kidolgoztunk és a júniusi ülés elé terjesztettünk, azt mondanám, mindent átfogó és komplex jellegű, a mélyreható, gyökeres változtatások hatókörét kiterjeszti a gazdaság minden szférájára. Előirányozza a vállalatok teljes önálló elszámolásra való átállítását; a gazdaság központosított irányításának radikális átalakítását; a tervezés gyökeres megváltoztatását, az árképzés, a pénzügyi és hitelmechanizmus reformját, a külgazdasági kapcsolatok átalakítását; az irányítás új szervezeti struktúráinak kialakítását; az irányítás demokratikus alapjainak maximális fejlesztését, az önigazgatási elvek széles körű alkalmazását.

De minden bonyolult folyamatnak megvan a saját belső logikája is, amely visszatükrözi az egyes intézkedések, az egyes konkrét lépések közti összefüggést. És elkerülhetetlenül szembetaláltuk magunkat a kérdéssel: mivel kezdjük? Mi a kiindulási pontja az irányítás átalakításának?

A mi tervgazdaságunkban első pillantásra logikusnak tűnt volna fel, hogy az átalakítást a központtal kezdjük, határozzuk meg előbb a központi gazdasági szervek, majd utána a középső irányítási szint funkcióit és struktúráját, és végül térjünk rá az alapegységre — a vállalatra és az egyesülésre. Az elvont logika szempontjából ez talán helyesnek is látszik, de az élet, a rendelkezésre álló tapasztalatok más megközelítést, más cselekvési logikát parancsoltak: kezdjük a gazdaság alapegységével — a vállalattal és az egyesüléssel. Elsősorban a vállalat és az egyesülés számára határozzuk meg a gazdálkodás leghatékonyabb modelljét, számára teremtsük meg a legkedvezőbb gazdasági környezetet, bővítsük és rögzítsük jogait, és már ezen az alapon hajtsuk végre a gyökeres változtatásokat a gazdaságirányítás valamennyi felsőbb egységének működésében.

Amikor az átalakításnak ezt a sorrendjét határoztuk el, az vezetett bennünket, hogy éppen a vállalatban és az egyesülésben bontakoznak ki a fő gazdasági folyamatok, itt állítják elő az anyagi értékeket, itt lesz anyagi erővé a tudományos-műszaki gondolat. Éppen a dolgozókollektívában alakulnak ki ténylegesen a gazdasági és a társadalmi viszonyok, fonódnak össze az emberek érdekei — az egyéni, a kollektív és a társadalmi érdekek. Igen, az egész ország társadalmi-politikai légkörét tulajdonképpen sok vonatkozásban a dolgozókollektívákban kialakuló helyzet határozza meg.

Számításba vettük a múlt tapasztalatait is, amikor többször is kísérletet tettek az irányítás legfelső szintjének megreformálására, de ezek a kísérletek a „lenti" mozgalom támogatásának hiányában kudarcot vallottak, mert beleütköztek az irányító apparátus szívós ellenállásába: az apparátus nem akart megválni sok kiváltságától és jogától. Mi is beleütköztünk ebbe az utóbbi időben, találkozunk vele még ma is. Itt is, mint az egész átalakításban, egyesíteni kell a fenti impulzusokat az „alulról jövő" mozgással, vagyis mélyen demokratikus jelleget kell adnunk magának az átalakításnak.

Mi a fő fogyatékossága a vállalat korábbi gazdálkodási mechanizmusának?

Mindenekelőtt az, hogy gyengék az önerőből való fejlődés belső ösztönzői. Valóban, a vállalat a tervmutatók rendszerén keresztül megkapja a feladatokat és az erőforrásokat, gyakorlatilag mindennemű ráfordítást fedeznek, a termék értékesítése lényegében véve garantált, és ami a legfőbb — a dolgozók keresete laza kapcsolatban van a kollektíva munkájának végső eredményeivel: a szerződések teljesítésével, a termék minőségével, a nyereséggel. Akarjuk vagy sem, ez a mechanizmus közepes, sőt rossz munkára biztat. Hogyan haladhat a gazdaság, ha melegházi körülményeket teremt az elmaradó vállalatok számára, és az élenjárókat sújtja?

Így természetesen nem hagyhatjuk a dolgot, és az új gazdasági mechanizmusnak mindent helyére kell tennie. Erőteljes eszközként serkentenie kell a jó, vállalkozó szellemű, kezdeményező munkára. A tényleges társadalmi szükségletekből kiindulva magának a vállalatnak kell meghatároznia termelési és termékértékesítési tervét. A terv alapja nem a felső szervek által meghatározott rengeteg részletes tervfeladat lesz, hanem az állami szervezeteknek, az önálló elszámolás alapján működő más vállalatoknak, a kereskedelmi vállalatoknak megfelelő mennyiségű és minőségű konkrét termékre adott közvetlen megrendelése. A vállalatokat olyan feltételek közé kell helyezni, amikor gazdasági versengésre kényszerülnek a fogyasztók igényeinek jobb kielégítéséért, a dolgozók keresete pedig szorosan összefügg a termelés végső eredményeivel, a nyereséggel.

A gazdálkodásnak mindezeket az elveit és konkrét formáit belevettük az állami vállalatról (egyesülésről) szóló törvény tervezetébe, amelyet országos vitára bocsátottunk. Széles körű vita bontakozott ki a dolgozókollektívákban, a munkásgyűléseken, a szakszervezeti gyűléseken, a tömegtájékoztatási eszközökben. A tervezet lényegében vévè az egész népet érintette. Az emberek megérezték, hogy szükség van a tanácsukra. A javaslatokat, a módosító indítványokat és a kiegészítéseket megvizsgálta egy külön csoport, amely a kormány, a tudomány és a főhatóságok képviselőiből állt. Az országos vita eredményeinek összegezése alapján minden ésszerű indítvány bekerült a törvénybe, ami lehetővé tette lényeges javítását.

A módosítások nagy többsége a dolgozókollektíva jogkörének bővítésére irányult. Az országos vita során megfogalmazódott az általános követelés: ne hátráljunk meg a múltból visszamaradt szokások tehetetlenségi erejének engedve, rendületlenül menjünk előre. Elhangzott az is, hogy az új törvényt ne bástyázzuk körül rengeteg végrehajtási utasítással, mert ezek elsikkaszthatják lényegét, lefékezhètik az átalakítást. Az új vállalati törvényt a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elfogadta, és a törvény 1988. január 1-jén hatályba lép.

Igaz, a sajtóban megjelentek olyan javaslatok is, amelyek kilépnek rendszerünk keretéből, a többi közt volt olyan vélemény, hogy egyáltalában le kellene mondani a tervgazdaságról, szentesíteni kellene a munkanélküliséget. De ezt nem engedhetjük meg, mivel a szocializmust szilárdítani akarjuk, nem pedig másik renddel felcserélni. Az, amit Nyugatról, egy másik gazdaságból sugallnak nekünk, számunkra elfogadhatatlan. Meggyőződésünk, hogy a szocializmus, ha amúgy igazából mozgásba hozzuk potenciálját, megtartjuk alapelveit, teljesen bekapcsoljuk az egyén érdekeit, és ki-

használjuk a tervgazdaság előnyeit, akkor sokkal többre képes, mint a kapitalizmus.

A vállalati törvénynek a gazdasági reformban alapvető jelentőséget tulajdonítunk. Minden más intézkedést és lépést összehangolunk vele, s megvizsgálunk abból a szempontból, mennyire felel meg a törvénynek, mennyire segíti elő a törvény gyakorlati alkalmazását.

A politikai bizottság a júniusi központi bizottsági ülés előkészítése során több hónapon át sorra megvizsgálta annak a munkának az eredményeit, amelynek folyamán mindenre kiterjedően és szigorúan objektíven elemezték a Minisztertanács, az Állami Tervbizottság, az Állami Anyag- és Műszaki Ellátási Bizottság, a Pénzügyminisztérium, az Állami Bank, más gazdasági minisztériumok és főhatóságok, ágazati irányító szervek tevékenységét. Elkészültek a központi szervek tevékenységének irányairól szóló rendelettervezetek olyan szempontból, hogy tevékenységük (és megannyi hivatalos funkciójuk) szigorúan összhangban legyen a vállalati törvénnyel, semmilyen vonatkozásban se kerüljön ellentétbe vele. A tervezeteket a központi bizottság ülésén megvitattuk, véglegesítettük és elfogadtuk, s azóta már hatályba is léptek.

A júniusi központi bizottsági ülés határozataival lényegében véve teljesen kialakítottuk a szocializmus gazdaságának azt a korszerű *modelljét*, amely megfelel országunk jelenlegi fejlődési szakaszának.

A júniusi központi bizottsági ülés, majd utána a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ülésszaka továbbfejlesztette és jóváhagyta azt az irányvonalat, amelynek az a lényege, hogy az embert aktívan be kell vonni a gazdasági és termelési folyamatokba, szervesen össze kell kötni az állam érdekeit az egyén érdekeivel, a dolgozókollektíva érdekeivel, továbbá, hogy a szovjet dolgozót kell megtenni a gazdaság valóban aktív gazdájává.

Természetesen lesz még csiszolnivaló ezen, egyet-mást esetleg teljesen át kell dolgoznunk. A társadalom valóságos életében sohasem fordul elő, hogy az egyik gazdaságirányítási rendszert teljes egészében megszüntetik, és rögtön másikkal, akár tökéletesebbel cserélik fel, mintha valamiféle mechanikai szerkezetről lenne szó. Üzemképes állapotba kell hoznunk egy olyan dinamikus és rugalmas mechanizmust, amely képes pontosan érzékelni a termelésben bekövetkező változásokat, folytonosan meg tud újulni, adaptálja azt, ami progresszív, és kiveti azt, ami elavult. Az élet korrigálni, módosítani fogja ezt a folyamatot. Ebben az ügyben az a fő veszély, ha megállunk, ha azt hisszük, hogy ha már döntöttünk, határozatot hoztunk, az változatlan formában mindig használható marad.

A radikális gazdasági reform programjának kidolgozásával széles arcvonalat hoztunk létre, ahonnan támadásba lendülhetünk most már az átalakítás gyorsításának és elmélyítésének minden irányában. Az elfogadott határozatok megteremtik a szükséges gazdasági-szervezeti előfeltételeket ahhoz, hogy teljesítsük a mostani ötéves terv és a 2000-ig szóló hosszú távú távlati terv feladatait. Most azon fordul meg a dolog, hogy huzavona nélkül, okosan működésbe hozzuk a gazdálkodás új mechanizmusát.

A gazdaság és az irányítás átalakításában talán a leginkább felelősségteljes pillanathoz érkeztünk. Elkezdődött a konstruktív munka szakasza. Most mindent át kell ültetnünk az életbe. Az erőfeszítéseket most már — és ez a mostani helyzet sajátossága — a gyakorlati cselekvés szférájára kell összpontosítani.

Teljes önálló elszámolást!

A mindenütt végrehajtandó feladat lényege, mint már említettem, az, hogy az elsődlegesen adminisztratív módszereket elsődlegesen közgazdasági módszerekkel kell felcserélni. A szovjet vezetés számára nem kérdés, hogy a teljes önálló elszámolásra át kell-e térni vagy nem.

Igen, vannak objektív akadályok, és köztük is van legalább két nagy akadály. Az egyik nagy akadály az, hogy ezt az áttérést a már jóváhagyott ötéves terv körülményei között kell végrehajtani, tehát hozzá kell igazodni. Ez a sajátosság nagyon erőteljes befolyással van az átmenet folyamatára. Akkor hát mégis mit tegyünk: továbbra is tartsuk magunkat az ötéves tervhez, vagy pedig vonjuk vissza a tervet? Válasz egy lehet: teljesítsük az ötéves terv feladatait! Ez az ötéves terv pedig roppant nehéz. Nagy előmunkálatok folynak a tudományos-műszaki haladás szférájában. Jelentős szerkezetátalakítások vannak folyamatban. Megoldunk sok szociálpolitikai kérdést. És ugyanakkor éppen ebben az ötéves tervidőszakban kell bevezetni sok újítást. Nem könnyű manapság a vállalati igazgatók élete: birkóznak a felgyülemlett problémák terhével, és ezzel egyidejűleg át kell térniük az önfinanszírozásra.

A másik akadály azzal függ össze, hogy még nincsenek készen, és nem kerülhetnek rögtön alkalmazásra az új irányítási rendszer egyes fontos alkotórészei. Két-három év kell az árképzés, a pénzügyi és hitelmechanizmus reformjának előkészítéséhez, öt-hat év kell ahhoz, hogy áttérjünk a termelési eszközök nagykereskedelmére. Sok minden döntésre vár még a minisztériumok funkcióinak

meghatározásával, a területi irányítás átalakításával, az apparátus csökkentésével kapcsolatban.

Ebből következik az igen bonyolult átmeneti időszak, amelynek folyamán egymás mellett létezik a régi mechanizmus és a működőképes állapotba hozandó új mechanizmus. De a teljes önálló elszámolást haladéktalanul bevezetjük. Gyűjtjük a tapasztalatokat, és eltökélten elindulunk ezen az úton. Kipróbálunk mindent, csiszoljuk a részleteket.

Amikor a termelés képviselőivel, sőt miniszterekkel találkozom, azt mondom nekik: nem szabad félni, keresni, kísérletezni kell. A népnek van annyi esze, felelősségérzete, hogy lehet és kell bátran, magabiztosan cselekedni. De ha hibát követünk el, akkor mi lesz? Jobb idejében kijavítani, mint ölbe tett kézzel várni.

A centralizmus új értelmezése

Az átalakítás során meghonosodik a demokratikus centralizmus új értelmezése. Fontos, hogy megtartsuk a helyes arányt a demokratikus centralizmus két oldala között, nevezetesen tudnunk kell, hogy a különböző szakaszokban a hangsúlyt át kell helyezni a megfelelő oldalra.

Ma nálunk a következő a helyzet: szép számmal vannak azok, akik a centralizmus megszilárdítását követelik. Az egyensúly; az arányok; az összhang a lakosság pénzjövedelmei és az árutömeg, valamint a rendelkezésre álló szolgáltatások között; a struktúrapolitika; az állami pénzügyek; a honvédelem — mindez kemény centralizmust tesz szükségessé. Valamennyi köztársaságnak, valamennyi szovjet népnek éreznie kell, hogy ténylegesen egyenlő feltételeik és egyenlő lehetőségeik vannak a fejlődéshez. Ez a biztosítéka a szovjet társadalom szilárdságának. A központ szerepét ezért nem akarjuk gyengíteni, mert különben veszendőbe mennek a tervgazdaság előnyei.

Mindemellett látnunk kell, hogy a központ túl van terhelve csekély jelentőségű ügyekkel. A központot mentesítjük az operatív munkától, mert ha azzal foglalkozik, nem marad ideje és ereje a stratégiai kérdésekre.

Abból, amit a januári és a júniusi központi bizottsági ülésen jogosan bíráltunk, sok minden elsősorban a központ hiányosságaival függ össze: nem észlelték idejében a veszélyes tendenciákat, nem találtak megoldást az új problémákra stb. A központi apparátusnak és funkcióinak egész átszervezését, ismétlem, szigorúan

összehangoljuk az állami vállalatról szóló törvénnyel. Az átalakítás körülményei között a centralizmusnak semmi köze sincs a termelő, tudományos és műszaki tervező kollektívák sokrétű életének bürokratikus szabályozásához. Még ezután elvégzendő feladatunk, hogy elosszuk a központ és a helyi szervek funkcióit, megváltoztassuk a minisztériumok munkájának lényegét, a minisztériumok tulajdonképpeni rendeltetését.

Előkészítjük a tervezés demokratizálását. Ez azt jelenti, hogy a tervek kidolgozása — nem formálisan, hanem ténylegesen — a vállalatoknál, a dolgozókollektívákban kezdődik. A vállalatok, a dolgozókollektívák önállóan tervezik meg termelésüket a társadalmi szükségletekből kiindulva, amelyek az ellenőrző számokban, az állami megrendelésekben, valamint a vállalatok és a fogyasztók közti közvetlen szerződéses gazdasági kapcsolatokban fejeződnek ki.

Az Állami Tervbizottságnak erélyesen szakítania kell a minisztériumok és a főhatóságok munkájának részletes és napi szabályozásával, a minisztériumoknak és a főhatóságoknak pedig ugyanezt kell tenniük a vállalatok vonatkozásában. A vállalatok tevékenységének szabályozása (béralap, nyereségelosztás, költségvetési befizetések stb.) hosszú távon érvényes gazdasági szabályozók segítségével történik, vagyis ez lényegében önszabályozás lesz.

Az a szándékunk, hogy kiterjesztjük a nyilvánosságot a tervezés minden szakaszában, s a gyakorlatban alkalmazzuk az egész államot érintő és a regionális gazdasági, társadalmi, tudományos-műszaki, ökológiai problémák széles körű megvitatását. Abból a célból, hogy megtaláljuk az optimális megoldásokat, a tervezés rendszerébe beépítjük azt az elvet, hogy a terveket több változatban kell elkészíteni.

A központi szervek a korábbi gyakorlattól eltérően csak kevés mutató alapján ellenőrzik a vállalatokat; ezek a mutatók: az állami megrendelés teljesítése, a nyereség, a munka termelékenysége, a tudományos-műszaki haladás és a szociális szféra összegezett mutatói. A vállalatok tevékenységének igen fontos kritériuma lesz az, hogy szerződéses kötelezettségeiket és a fontosabb termék-, munka- és szolgáltatásfajtákra adott állami megrendeléseket hogyan teljesítik. A piac feltöltődése arányában az állami megrendelések összetétele és volumene fokozatosan csökkenni fog a termelők és a fogyasztók közti közvetlen kapcsolatok javára. Ha már lesznek megfelelő tapasztalataink, az állami megrendeléseket pályázati alapon, versenytárgyalások, vagyis a szocialista konkurencia felhasználásával fogjuk elhelyezni.

Gyökeresen megváltoztatjuk az anyag- és műszaki ellátás rendszerét. A leglényegesebb változtatás az, hogy az erőforrások központi elosztásáról áttérünk a nagykereskedelemre.

Röviden, a tervezés előnyeit egyre növekvő mértékben összekapcsoljuk a szocialista piac ösztönző tényezőivel. De mindez a szocialista célok és gazdálkodási elvek medrében valósul meg.

A vállalatok jogkörének és gazdasági önállóságának kiterjesztése, a központi gazdasági és ágazati főhatóságok funkcióinak megváltoztatása szükségessé teszi az irányító szervek struktúrájának radikális átalakítását.

Korábban az irányítás erősítésével kapcsolatos egyes feladatok megoldása gyakran együtt járt azzal, hogy újabb szervezeti alapegységeket hoztak létre, ez pedig az apparátus hatalmas mértékű felduzzadására, nehézkességére, lassúságára, elbürokratizálódására vezetett.

Látjuk, hogy a gazdaság átalakításának ütemét nem csekély mértékben fékezi az irányító apparátus nehézkessége és nem kielégítő hatékonysága. Ezért jelentősen csökkentjük az irányító apparátust, és szükség esetén egyszerűsítjük struktúráját, összevonunk ágazati minisztériumokat. Valamennyi tapasztalatunk már van. Például a mezőgazdaságot és a mezőgazdasági termékek feldolgozását hét országos hatáskörű minisztérium és főhatóság irányította. Most mindezeket a főhatóságokat egyesítettük az Állami Agráripari Bizottságban, és ennek során az irányításban tevékenykedő dolgozók létszámát csaknem felével csökkentettük. Más esetben összevontunk minisztériumokat. Így járunk el ezután is, mégpedig minden esetben a kérdés konkrét vizsgálata alapján.

Ma már mindenki tisztában van vele: a gazdaság mai méretei miatt semmilyen, még a legképzettebb minisztériumi vagy főhatósági apparátus sem tudja elvállalni kivétel nélkül minden kérdés eldöntését, nem helyettesítheti a dolgozókollektívák gondolkodását és kezdeményezését. Viszont az is igaz, hogy a jogoknak a központi főhatóságok és a vállalatok közti újraelosztása nem megy könnyen. A minisztériumok apparátusa és maguk a miniszterek nem szívesen mondanak le arról a szokásról, hogy ők döntsenek el csekély jelentőségű operatív kérdéseket. Ez az évek során „beidegződött", és ezt sokkal könnyebb és egyszerűbb megtenni. Általában keserves dolog a központi jogok egy részének helyi szintre való leadása. Habár, ismétlem, ennek szükségességével mindenki tisztában van — mind a miniszterek, mind az apparátus dolgozói. Az eszükkel értik, hogy ez az akció csak javára válik az ügynek, de a valóságban gyakran a társadalmi, népi érdekek elé helyezik a szűken értelmezett tárcaérdekeket, olykor éppenséggel a csoportérdekeket is.

És még valami a gazdaságirányítás tökéletesítésének egyik irányáról. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a hatékonyság növelésének nem kevés tartalékát lehet felkutatni az ágazatok csatlakozási pontjain. De ha azt remélnénk, hogy az Állami Tervbizottság ki tudja alakítani az ágazatközi kapcsolatok egész láncolatát, és képes kiválasztani az optimális változatot, illúzióba ringatnánk magunkat. Még kevésbé képesek erre a minisztériumok. Éppen ezért került napirendre az a feladat, hogy létrehozzuk a nagy népgazdasági komplexumok irányító szerveit. Amint látják, az irányítási rendszerben nagy változtatások kerülnek sorra. Határozottan fogunk cselekedni, de egyszersmind mérlegelve, fölösleges kapkodás nélkül.

Célunk a műszaki felszereltség világszínvonalának elérése

A tervező és a gazdasági tevékenység átalakításával, a vállalatok jogkörének kiterjesztésével egyidejűleg behatóan foglalkozni kezdtünk a tudományos-műszaki haladás kérdéseivel. Az úgynevezett húzó ágazatoknak további pénzügyi és anyagi támogatást nyújtunk. Ennek érdekében országos célprogramot dolgoztunk ki, előteremtettük a szükséges eszközöket.

A tizenkettedik ötéves terv időszakában megújul a gépipar állóalapjainak nagyobb része. Erre a célra csaknem kétszer annyi eszközt fordítunk, mint az előző öt év alatt.

Az ipar munkájának elemzése feltárta a beruházási politika hibáit. Hosszú éveken át az a koncepció érvényesült, hogy egyre újabb üzemeket építettünk. A csarnokok, az igazgatási épületek építése és berendezése óriási összegeket emésztett fel. A működő üzemek pedig a korábbi műszaki színvonalon maradtak. Persze ha az összes meglevő berendezéseket jól kihasználnák két vagy három műszakban, a tizenkettedik ötéves tervben megszabott feladatokat ezekkel is teljesíteni lehetne. De az öregedő állóalapok így vagy úgy visszahúznak bennünket, nem képesek biztosítani korszerű termékek előállítását. A régi gépektől meg kell válnunk. Ezért gyökeresen megváltoztatjuk a struktúra- és a beruházási politikát.

1983-ban jártam a ZIL-ben (a Lihacsovról elnevezett autógyárban). Ez a gyár a szovjet gépkocsigyártás egyik elsőszülöttje, és éppen akkor folyt a gyár rekonstrukciójának intenzív előkészítése. 1985-ben újból meglátogattam a gyárat, érdeklődtem, hogyan halad a rekonstrukció. Kiderült, hogy közepes műszaki színvonalat céloznak meg, olyan gépekkel és berendezésekkel akarnak ered-

ményt elérni, amelyek öt-hét éve készültek. Úgyhogy a technológiában nem lehetett várni lényeges változásokat. Ráadásul még több munkáskézre lett volna szükség. Ha a tegnap technikájához igazodnak, ezzel nem tudják elérni a termelés lényeges intenzifikálását, csak konzerválják az elmaradást. Kiderült, hogy a kollektívának van más, korszerűbb variánsa is, de az nem kapta meg a támogatást, és kidolgozását abbahagyták. Miután a gyár kollektívája megkapta támogatásunkat ahhoz, hogy újból elővegye a gyár rekonstrukciójának tervét, kidolgozták az új tervet, és ezt most sikeresen végrehajtják. A ZIL a szó igazi értelmében modern gyárrá válik.

Általában teljesen nyilvánvaló, hogy nagy technológiai és technikai változásokhoz szükség van az idő trambulinjára. Ahogy nálunk a mondás tartja: „Moszkva sem egy nap alatt épült". Ha mindent rögtön akarnánk megoldani, kénytelenek lennénk régi, morálisan elavult technikára alapozva megvalósítani a termelés modernizálását. Ez pedig lényegében helyben futás.

Elemeztük, hogy milyen technikával rendelkezünk, és megfelel-e a világszínvonalnak. Kiderült, hogy az általunk gyártott technikának csak kisebb része van ezen a színvonalon. A következtetés magától értetődött: ahelyett, hogy hosszú évekre konzerválnánk a műszaki elmaradottságot, jobb most egyszer és mindenkorra túladni ezen, állítsuk be az új technikát, majd utána a gépipar fellendítése révén hajtsuk végre az áttörést a legkorszerűbb technológiákhoz. De az „utána" korántsem távoli időt jelent. Nem, a hazai gépipar modernizálása együtt folyik azokkal a hatalmas erőfeszítésekkel, amelyek arra irányulnak, hogy működésbe hozzuk tudományos potenciálunkat — ez legégetőbb és leghalaszthatatlanabb, azt mondanám, prioritást érdemlő feladatunk. A tudományos-műszaki haladás terén elsősorban azért kerültünk a mai helyzetbe, mert lebecsültük a hazai tudományt és technikát, és túlságosan a külkapcsolatokra hagyatkoztunk.

Ahogy én látom, nálunk túlságosan rózsás színekben képzelték el, azt mondanám, túlságosan nagy bizalommal fogadták az enyhülési politikát. Sokan azt hitték, hogy ez a politika visszafordíthatatlan, és határtalan lehetőségeket teremt a többi közt a Nyugattal való gazdasági és kereskedelmi kapcsolataink bővítéséhez. Sőt leállítottunk egyes tudományos kutatásokat, műszaki fejlesztéseket a nemzetközi munkamegosztásban reménykedve, abban bizakodva, hogy egyes technikai újdonságokat előnyösebb megvásárolni, mint magunknak végigjárni a kutatás és a fejlesztés útját. De mi derült ki a valóságban? Kegyetlenül megbűnhődtünk naivitásunkért. Bekövetkezett az embargók, a bojkottok, a tilalmak, a korlátozások

időszaka, megfélemlítették azokat, akik kereskednek velünk stb. Sőt egyes nyugati politikusok a nyilvánosság előtt előre örültek a szovjet gazdaság közeli összeomlásának. Ezúttal is elsiették a dolgot.

Levontuk a szükséges tanulságokat, kibontakoztattuk idehaza mindannak kifejlesztését és gyártását, amit meg akartunk vásárolni, úgyhogy végső soron a nyugati cégeket éri veszteség. Egyébként azt hiszem, hogy ez az egész huzakodás a tilalmakkal meg korlátozásokkal nem csupán a Szovjetunió ellen irányul. Igen nagy mértékben más országok konkurens cégeit veszi célba.

Egészében véve viszont az Egyesült Államok mindenféle „szankcióival", „embargóival" és egyéb tilalmaival segített nekünk abban, hogy sok mindent megértsünk. Mint mondani szokás, minden rosszban van valami jó. Sikerült tanulnunk az Egyesült Államok és néhány más nyugati ország álláspontjából, amelyek megtagadták, hogy korszerű technológiát adjanak el a Szovjetunió-nak. Talán ezért uralkodik most nálunk valóságos „boom" az informatika, a komputertechnika terén, sőt a tudományos-műszaki haladás más területein is.

Szilárd elhatározásunk, hogy véget vetünk — mint gazdasági szakembereink mondják — az „importpestisnek". Ebből a célból működésbe hozzuk tudományunk és gépiparunk hatalmas potenciálját.

Hiszen paradoxon, hogy a szovjet tudósok sok eredményét hamarabb alkalmazták a termelésben Nyugaton, mint idehaza. Például a rotoros futószalagokat. Lassúnak bizonyultunk más esetben is. Elsőként találtuk fel a folyamatos acélöntést. De mi történt? Ma néhány ország a megtermelt acél 80 százalékát a mi módszerünkkel gyártja, nálunk meg jóval kisebb ez az arány. Nálunk túlságosan hosszú az út a tudományos felfedezéstől a termelésben történő alkalmazásig. Így aztán a vállalkozó szellemű külföldi gyárosok szedik meg magukat a mi ötleteink révén. Ez a helyzet persze nem elégíthet ki bennünket. Nyilván változni fog a helyzet. Sőt az utóbbi időben már kezd változni. A cserékben kölcsönösségre van szükség.

A tudományos-műszaki haladás gyorsítása érdekében nagy munkát végzünk. Intézményesítjük a célprogramokat, alkotó szellemű kutatásra buzdítjuk a dolgozókollektívákat, az ágazati tudományokat és a közgazdaságtudományt, megszerveztünk több mint 20 ágazatközi tudományos-műszaki komplexumot, amelyek élén kiváló tudósok állnak. A kor parancsa, mint már említettem, a hazai gépipar elsődleges fejlesztése. Az SZKP Központi Bizottságának 1986. júniusi ülése kidolgozta a gépipar gyökeres rekonstrukciójának programját. Az ülés olyan feladatot tűzött ki, amely

példátlan a hazai ipar történetében: a következő hat-hét év alatt a legfontosabb gépek, berendezések és műszerek paramétereit tekintve érjük el a világszínvonalat. A határozat értelmében a legnagyobb figyelmet a szerszámgépgyártás, a műszeripar, az elektronika és a villamosgépipar rekonstrukciójára kell fordítani. Folyamatban van a kohászat és a vegyipar széles körű modernizálása.

Az a legveszélyesebb, ha valaki a vágyait valóságnak véli. Ezek a végbemenő változások azonban sokat ígérők. Nemrég a Moszkva környéki Zelenográdban jártam, ahol az elektronikai ipar tudományos intézeteinek és vállalatainak egy része összpontosul. Örültem, amikor a tudósok és a szakemberek elmondták: több döntő területen nemcsak nem vagyunk hátrább az Egyesült Államoknál, nem is csak egy vonalban vagyunk vele, hanem egyben-másban még előtte is járunk. Úgyhogy a Nyugat technológiai gőgje javunkra vált. Hátravan még az alkalmazás a termelésben, ami nem kevésbé nehéz feladat.

Az átalakítás élő szövete

A gazdasági átalakítás jelene rendkívül sok különféle problémát és feladatot foglal magában, s mind összefüggenek a múlt örökségével, azonnali teendőinkkel, illetve azzal, ami még csak kopogtat az ajtón. Vállalva azt a kockázatot, hogy magamat ismétlem, mégis szeretném az olvasó elé tárni az átalakítás tarka mozaikját, szeretném megkérni az olvasót, nézzen bele a hétköznapok kaleidoszkópjába, ahol jövőnk élő szövete formálódik. Radikális változtatásokra készítjük fel a tömegeket. Ehhez mind gazdasági, mind lélektani biztosításra szükség van. Mert bizony nem egyszerű dolog leküzdeni a megszokást, a régi módszerekhez való ragaszkodást, a kötődést az életnek azokhoz a társadalmi formáihoz, amelyek konkrét történelmi körülmények közt alakultak ki.

Még ma is halljuk és olvassuk néha némely jámbor lelkek szigorú feddéseit. Megy, mendegél az ilyen akkurátus „jámbor lélek" az úton, és a kezével mutogat: itt rendetlenség van, ott gyalázat, itt nincs elég, ott nincs elég. De mihelyt valaki elkezd valami értelmes, de szokatlan dolgot, ez a pszeudoszocialista rögtön jajveszékel: aláássátok a szocializmus alapjait! Ez is az átalakítás realitásai közé tartozik. Azokkal, akik így harcolnak az elvontságában eszményi, földdel „be nem piszkolt", „tiszta" szocializmusért, türelmes vitát kell folytatnunk, meg kell értetni velük, hogy az életben nincs ilyen szocializmus.

Lenin sohasem gondolta, hogy a szocializmushoz vezető út egyenes lesz. Tudta változtatni a jelszavakat, amikor az élet ezt követelte. És sohasem volt az egyszer elfogadott határozatok rabja. Például amikor az állam, az állami szektor gyenge volt, nem félt a magánvállalkozás kiterjesztésétől. Ma viszont, amikor erősek vagyunk, az átalakítás során a szövetkezet, az egyéni munkatevékenység, a vállalkozás, az önfinanszírozás fejlesztését célzó intézkedések egyeseket megrémítenek: nem ássuk-e alá a „pilléreket", nem termeljük-e ki a magánvállalkozót? Bevezetjük a vállalkozás különféle formáit — nem aknázzuk-e alá a kolhozokat? És azzal mi legyen, hogy az üzletekben sok mindenből nincs elegendő? Emiatt kell riadót fújni, nem pedig pánikba esni: „Őrség! Veszélyben a szocializmus!"

Az a véleményünk, hogy az egyéni érdek összekapcsolása a szocializmussal ma is a fő probléma. Természetesen a tágan értelmezett egyéni érdekre, nem csupán az anyagi érdekre gondolunk. Nem „tiszta", doktriner, kitalált szocializmus kell nekünk, hanem reális, lenini szocializmus. Lenin nagyon világosan beszélt erről a témáról: ha a nagyipar és a hatalom a mi kezünkben van, semmitől sem kell félnünk. Erre az erőre támaszkodva tervszerűen valósítsuk meg a szocialista átalakításokat. Ez az igazi szocialista munka. Ez igaz volt akkor, és még inkább igaz ma, amikor társadalmunk gazdaságilag és politikailag erős. Lenin mindig a való élet talaján állt, a dolgozók érdekeitől vezéreltette magát.

Mély meggyőződésem, hogy a termelésszervezésnek a teljes önálló elszámoláson alapuló leghatékonyabb formái igen gyorsan gyökeret eresztenek az agrár-ipari komplexumban. Először, ezen a téren erősek kolhozaink hagyományai. Másodszor, a falun az emberek vállalkozó szelleműek, élelmesek. Ezért mozgékonyabban és rugalmasabban tudják megoldani az önelszámolás, a rentabilitás, az önfinanszírozás kérdéseit.

A mezőgazdasági munka szervezése és díjazása szempontjából jól bevált a kollektív vállalkozás. Elkezdtük a családi vállalkozás intézményesítését. Az első eredmények biztatók.

1987. augusztus elején a Moszkva környéki ramenszkojei kerületben beszélgettem egy munkacsapat tagjaival. Ez a munkacsapat már öt éve vállalkozási rendszerben intenzív technológiával dolgozik. Az öttagú munkacsapat vetőgumót termeszt, és tavaly öten óriási nyereséget hoztak a szovhoznak. Bámulatos dolgok történnek, amikor az emberek maguk felelnek mindenért. Merőben más eredmények születnek, és olykor az emberre nem lehet ráismerni. Az ügy is változik, meg az ügyhöz való viszony is.

Társadalmunk tagja részt akar venni mindenben, és ez jó dolog. Elutasítja azt a helyzetet, amikor senkit sem érdekel a

véleménye, az álláspontja; amikor egyszerű munkaerőt látnak benne, az embert, az állampolgárt meg nem becsülik. Ezzel szemben a kollektív vállalkozás és az ezzel összefüggő demokrácia, — ez igen, ez ébren tartja az emberben az állampolgár, a gazda tudatát.

Ma sok mezőgazdasági övezetben vannak nagy kolhozaink és szovhozaink, amelyekben nagy brigádok, ágazatok, komplexumok tevékenykednek. Technológiai szempontból eléggé jól fel vannak szerelve, egyre szélesebb körben alkalmaznak ipari technológiákat, de bizonyos fokig elszakadtak a földtől. Ez megmutatkozik a végső eredményekben. Most e kolhozok és szovhozok keretében a kollektív, családi vállalkozás, valamint a bérleti vállalkozás révén biztosítanunk kell a szorosabb, közvetlenebb kapcsolatot az ember érdekeivel. És ebben az esetben egyesítjük a nagy kollektív gazdaság előnyeit, az ipari módszereket az ember egyéni érdekével. És éppen erre van szükségünk. Ha így cselekszünk, két-három év alatt jelentősen megjavíthatjuk az élelmiszerhelyzetet.

Hiszen ha csorba esik az egyéni érdeken, abból semmi jó sem jön ki, és a vesztes a társadalom lesz. Éppen ezért kell megtalálnunk az érdekek egyensúlyát, és ehhez az új gazdasági mechanizmus révén, a demokrácia formáit felhasználva, a nyilvánosság légkörét biztosítva, az embereket az átalakítás minden folyamatába bevonva juthatunk el.

Mindenekelőtt olyan légkört kell kialakítani, amely előmozdítja az átalakítást, és amelyben az ember társadalmilag aktívvá, felelőssé válik.

Ez a nyitottság légköre, amikor megvitatunk a néppel minden kérdést, még a legnehezebb kérdéseket is, hogy vele együtt oldjuk meg őket. Ehhez arra van szükség, hogy a nép ténylegesen részt vegyen az irányításban. Ezért mondjuk: az átalakítás alapja a demokratizálás. Már törvényes alapon alkalmazunk olyan formákat, mint a vezetők választása, a kollektívák tanácsai mind brigádszinten, mind a gyárrészlegek szintjén, mind a vállalatok szintjén. A vállalkozási rendszerben dolgozó kollektívák és családok példáján látjuk, mennyire kiéheztek az emberek, mint kiderül, a gazdaszerepre. Nem pusztán többet akarnak keresni — azt is akarnak, és ez érthető —, de tisztességesen akarnak keresni. Nem megvágni akarják az államot, hanem éppen munkával akarnak keresni. Ez talán nem szocialista kívánság? Teljesen szocialista kívánság, és ezért nem szabad alkalmazni semmilyen korlátozást sem — mindent, amiért megdolgozik az ember, oda kell adni neki. Mindemellett nem szabad megengedni, hogy valaki busás díjazáshoz jusson anélkül, hogy megdolgozott volna érte.

Az átalakítás szociálpolitikája

Abból indulunk ki, hogy csak a XXVII. pártkongresszus által meghirdetett erős szociálpolitika biztosítja az átalakítás egész ügyének sikerét. Emelni kell a lakosság életszínvonalát, meg kell szüntetni a lakásprobléma feszültségét, több élelmiszert kell termelni, javítani kell a termékek minőségét, fejleszteni kell a szolgáltató szférát, az egészségügyet, meg kell reformálni a felső- és a középfokú oktatást, meg kell oldani sok más szociális kérdést.

A központi bizottság 1987. júniusi ülése az aktuális és a távlati feladatok között megkülönböztetett figyelmet fordított azokra a kérdésekre, amelyek az élelmiszerek, a közszükségleti cikkek termelésének növelésével, a lakásépítés bővítésével függenek össze.

Nagyszabású intézkedések végrehajtása van folyamatban. Növeljük a lakásépítést. Nálunk ez össznépi feladat. Növeltük a lakásépítésre szánt beruházási összegeket. Segítenünk kell az embereket, hogy építkezzenek és korszerűsítsék lakásukat: mind a városban, mind faluhelyen.

Az embernek rendezett körülmények között kell élnie. Ha az ezzel kapcsolatos kérdések megoldódnak, stabilizálódik a dolgozókollektíva is. Az embereket nem az érdekli elsősorban, milyen gyorsan növekszik a keresetük, ennél többre becsülik azt, hogyan szépül a város vagy a falu, hogyan változnak az életkörülmények, a termelés, a munka jellege.

A mai helyzetben különösen tűrhetetlen azoknak a vezetőknek a passzivitása, akik nem használják fel a már ma is meglevő lehetőségeket a szociális feladatok megoldására. Ebben változatlanul egyfelől annak a régi szokásnak a hatása mutatkozik meg, hogy ezeket a problémákat az úgynevezett maradványelv alapján kezelték, vagyis a szociális szükségletekre annyit fordítottak, amennyi megmaradt a termelés szükségleteinek kielégítése után, másfelől pedig az élősdiség meggyökeresedett pszichológiája. Az önálló elszámolás és az önfinanszírozás mindennek határt szab. A gazdasági mechanizmus eleve arra kényszeríti a vállalatokat, hogy céltudatosan, ésszerűen, vállalkozó kedvvel, általában gazda módjára tevékenykedjenek.

Az oktatásban elért eredményeink közismertek, és ezek az eredmények igen jelentősek a legfejlettebb országokhoz viszonyítva. Mégis végrehajtjuk a felső- és a középfokú oktatás reformját. Miért? Először is azért, mert a modern társadalom új követelményeket támaszt az emberrel szemben. És ezenkívül azért, mert a pangás jelenségei hatással voltak oktatási rendszerünkre is: itt is tűrtük az önelégültséget, beértük azzal, amit már elértünk, és ez rögtön megmutatkozott mindenben.

A felső- és a középfokú oktatás gyökeres reformjának az a fő célja, hogy az iskola a tudományos-műszaki haladás követelményeinek figyelembevételével felkészítse az ifjúságot a munkára, és megszabaduljon attól, ami másodrendű, ami keveset ad az embernek, de túlterhelésre vezet. Alaposan tökéletesítjük a tanulók humán képzését, amelynek célja a nevelés, a kultúra értékeinek megismertetése. Az egyetemeken, a főiskolákon és az iskolákban nagyon fontosnak tartjuk az oktatás és a nevelés alkotó módszereinek támogatását, a diák- és tanulókollektívák öntevékenységének és önállóságának fejlesztését. Az új feladatok szükségessé teszik, hogy megváltoztassuk az oktatás anyagi bázisát, főleg pedig, hogy magasabb színvonalra emelkedjen a tanárok munkája. A szakképzettség növelésére anyagilag is ösztönözzük őket.

Most folyik az országos vita a szovjet egészségügy tökéletesítésének fő irányairól. A vita lezárása után a dokumentumot megtárgyaljuk az SZKP Központi Bizottságában és a kormányban, majd pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsában. Ez a komplex program sok pénzt és rengeteg munkát igényel. Az első szakaszra — a tizenkettedik ötéves tervidőszak hátralevő éveire és a tizenharmadik ötéves terv időszakára — a pénzügyi és anyagi forrásokat előteremtettük.

A társadalmi termelés intenzív fejlődési pályára való átállása arra késztet bennünket, hogy új módon vizsgáljuk a foglalkoztatottság hatékonyságának problémáit, munkaerő-átcsoportosítást hajtsunk végre.

Ezzel egyidejűleg alaposabban meg kell vizsgálnunk, hogyan érvényesül a társadalmi igazságosság elve. Az utóbbi évtizedek során az egyik legsúlyosabb torzulás az egyenlősdi széles körű elterjedése volt. Ezen a talajon elburjánzott az élősdiség, a fogyasztói szemlélet, a kispolgári mentalitás: ez nem ránk tartozik, úgymond, törődjön mindennel a főnökség.

A XXVII. pártkongresszuson a társadalmi igazságosság kérdését így vetettük fel: a társadalmi igazságosság alapja a szocializmusban a munka. Csakis a munka jelöli ki az ember igazi helyét a társadalomban, társadalmi státusát, és mivel ez így van, ez kizár mindennemű egyenlősdit.

Az egyenlősdi szemlélet időnként még ma is hallat magáról. Némely állampolgárok a társadalmi igazságosságot úgy értelmezik, hogy „legyen mindenki egyenlő mindenben". De a társadalomban erőteljesen hallatszik a követelés: szigorúan érvényesítsük a szocializmus elvét.

Más szóval, számunkra elsősorban az a fontos, mit ad az ember a társadalomnak. Honorálnunk kell a termelésben végzett magas

termelékenységű munkát, az író, a tudós, minden más becsületes, munkaszerető ember tehetségét. Arra törekszünk, hogy ebben a kérdésben teljes világosság legyen: a szocializmus nem egyenlősdi. A szocializmus nem tudja megteremteni az élet és a fogyasztás feltételeit ennek az elvnek szellemében: „Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint." Ez a kommunizmusban lesz így. A szocializmusban a társadalmi javak elosztásának kritériuma más: „Mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint." Nincs kizsákmányolás, a társadalom nem tagolódik gazdagokra és szegényekre, milliomosokra és koldusokra, minden nemzet egyenlő, minden embernek van munkája, ingyenes a közép- és felsőfokú oktatás, ingyenes az egészségügyi ellátás, garantált az öregekről való gondoskodás. Így testesül meg a társadalmi igazságosság a szocializmusban.

Ma, amikor a társadalmat élénken foglalkoztatja a társadalmi igazságosság kérdése, sok vita folyik egyes személyek és csoportok kedvezményeiről, kiegészítő juttatásairól. Az állam által rendszeresített különféle kedvezmények vannak nálunk. A kedvezményeket az állam a társadalmilag hasznos munka mennyiségének és minőségének figyelembevételével nyújtja. Vannak olyan kedvezmények, amelyek a termelő szférában, a tudomány és a kultúra szférájában realizálódnak. Megkülönböztetett gondoskodással vesszük körül például a nagy tudósokat, az akadémikusokat, az írókat. Azokat, akik különösen nagy érdemeket szereztek a szocialista építésben, megtisztelő címekkel tüntetjük ki. Így a „szocialista munka hőse", az „érdemes tudós", az „érdemes művész", a „kultúra érdemes munkása" stb. cím birtokosai meghatározott kiegészítő javakat élveznek. Vannak kedvezmények különféle ágazatok, régiók (elsősorban az északi, távoli térségek) dolgozói, a katonák, a diplomaták és mások számára. Gondolom, ez a gyakorlat igazságos, mert az egész társadalom érdekét szolgálja. De az alap itt is az ember teljesítményének jelentősége és mértéke. Ha viszont olyan kiváltságok jelennek meg, amelyeket nem az állam állapított meg, amelyeket egyesek hivatali beosztásukkal élve „állapítanak meg" voltaképpen a maguk számára, ezeknek mint elfogadhatatlanoknak véget vetünk.

Van a kérdésnek még egy vonatkozása. Sok szervezetünknek, intézményünknek, vállalatunknak vannak különféle szolgáltató részlegei. A nagyüzemekben gyakorlatilag mindenütt van üzemi étkeztetés. Az esetek többségében a vállalatok fedezik az ezzel kapcsolatos kiadások egy részét; ennek mértékét a vállalatvezetőség és a szakszervezeti bizottság közösen állapítja meg, és ennyivel kevesebb térítési díjat kell fizetniük a dolgozóknak.

Sok vállalatunknak vannak olyan egészségügyi intézményei, amelyek munkahelyükön fogadják, illetve látják el a dolgozókat. Nem csupán orvosi rendelőkről van szó, hanem üdülőkről, szanatóriumokról is, amelyek a vállalat közelében vagy üdülőövezetekben és gyógyhelyeken vannak. Sok vállalatnál vannak élelmiszerüzletek, rendelésfelvevő helyek, szabóság, fodrászat stb. Ez afféle saját szolgáltató szféra.

És ez nemcsak a vállalatoknál van így. A Tudományos Akadémiának, az Írószövetségnek és más szervezeteknek is vannak saját szanatóriumai, penziói, nyaralótelepei. Vannak hasonló szolgáltatásaik a szakszervezeteknek (amelyek egyébként a leggazdagabb szervezetek az országban), a párt- és tanácsi szervezeteknek is. Ez történelmileg alakult így.

Persze amikor vannak ilyen ellátási formák, jelentkezhetnek problémák, és jelentkeznek is. Különösen olyankor, amikor valamely területen az egész lakosságnak nyújtott szolgáltatások minőség dolgában erősen elmaradnak az említett szervezetekben és intézményekben nyújtott szolgáltatások mögött. Az ilyen jelenségeket a dolgozók természetesen jogosan bírálják. És éppen ezeket a problémákat kell megszüntetnünk az elfogadott programok végrehajtása során.

Ezután is rendületlenül folytatjuk a harcot az iszákosság és az alkoholizmus ellen. Ez a társadalmi rákfene évszázadok mélyében gyökerezik, ez a jelenség szokássá vált, nem könnyű harcolni ellene. De a társadalom megérett az éles fordulatra. Az iszákosság és az alkoholizmus különösen az utóbbi két évtizedben elharapódzott, és a nemzet jövőjét kezdte veszélyeztetni. A dolgozók újra meg újra emlékeztetnek bennünket arra, hogy fokozzuk az erőfeszítéseket az iszákosság és az alkoholizmus elleni küzdelemben. Sőt némelyek azt követelik, hogy rendeljünk el országos szesztilalmat. Tisztában vagyunk azonban azzal, hogy az egész országra kiterjedő hatállyal nem célszerű általános szesztilalmat bevezetni. És e követelésre így válaszolunk: ha akarják, vezessék be a szesztilalmat otthon, a családban, a faluban, a városban, végül a kerületben. A dolgozók falvak, helységek ezreiben hoztak olyan határozatot gyűléseiken, hogy megszüntetik a szeszes italok árusítását és fogyasztását. Az utóbbi két év alatt az egy főre számított alkoholfogyasztás a felére csökkent. De fokozódott a zugpálinkafőzés. Csupán adminisztratív intézkedésekkel nem lehet megoldani a problémát. Az ilyen rákfenétől, az alkoholizmustól úgy lehet a legbiztosabban megszabadulni, hogy fejlesztjük a szabadidő, a testnevelés és a sport szféráját, a tömeges művelődési tevékenységet, s demokratizáljuk az egész társadalmi életet.

III. A demokratizálás útján

Legfőbb tartalékunk

Az átalakítás körülményei között az egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb politikai feladat az, hogy a szovjet emberekben új életre keltsük és erősítsük az ország sorsáért viselt tulajdonosi felelősségnek, a közügyekben való személyes részességnek és érdekeltségnek az érzését. Érthető módon nyugtalanít bennünket, hogy még mindig tapasztalhatók bizonyos fokú elidegenedés elemei, amelyeket az idézett elő, hogy meglazultak a kapcsolatok egyfelől az állami és gazdasági szervek, másfelől a kollektívák, az egyszerű dolgozók között, lebecsülték a kollektíváknak, az egyszerű dolgozóknak a szocialista társadalom fejlesztésében betöltött szerepét.

A legtágabban értelmezett emberi tényező a legfőbb tartalékunk, s ezt a tartalékot a demokratizálás révén lehet mozgósítani.

Erre felhasználjuk minden lehetőségünket, mindenekelőtt azt, hogy növeljük összes terveink társadalmi tartalmát. Ehhez csak azt szeretném hozzátenni, hogy igyekszünk egyensúlyban tartani a két oldalt: a gazdaságot és a szociális szférát. Ha elhanyagoljuk e szféra érdekeit, csak hogy minél gyorsabb legyen a gazdaság növekedési üteme, elsikkad a munka eredményeiben való érdekeltség. Ez pedig visszahat a munka termelékenységére, aláássa a gazdaságot. Másrészt pedig a szociális szférát sem szabad úgy alakítani, hogy felemássze az alapot, mert akkor megkérdőjeleződik a társadalom dinamikus fejlődésének még a lehetősége is. Tehát meg kell találnunk azt az optimális arányt, amely megfelel a harmonikus gazdasági és társadalmi fejlődés követelményeinek. E két szféra viszonya nyilván nem állandó, statikus állapot, hanem változik. Ma előtérbe kerül a szociálpolitika.

Óriási jelentőségű az erkölcsi nézőpont. Ha nem keltjük új életre a szó igazi értelmében a szocialista értékeket és a szocialista légkört dolgozókollektíváinkban és az egész társadalomban, nem tudunk megbirkózni az átalakítással. Javasolhatunk helyes politikát, hozzá hatékony mechanizmusokat, de semmire sem megyünk, ha a társadalomban nem következik be gyógyulás a szocializmus erkölcsi értékeinek érvényesítése révén. És itt elsősorban olyan értékekre gondolok, mint a társadalmi igazságosság, a munka szerinti elosztás, a mindenki számára egységes fegyelem, a mindenki számára egységes törvény, egységes rend és egységes követelmények.

Aktivizáljuk az emberi tényezőt az irányítási rendszer, a gazdálkodási mechanizmus tökéletesítése révén is. Mi az önálló elszámolás ebben az összefüggésben? A kollektívának nemcsak a jogait,

hanem felelősségét is jelenti. Ha azt mondjuk: ahogy dolgozol, úgy fogsz élni, ezzel az embereket felelőssé tesszük saját sorsukért. A kollektíva pedig viszonzásként természetesen elvárja, hogy legyen joga ténylegesen irányítani a vállalatot, a munkafolyamatot, amelynek eredményeitől függ keresete, élete. Megint csak egy egységes folyamat két oldalával van dolgunk. Más szóval, az önálló elszámolás összefügg a dolgozókollektívák önigazgatásával, önállóságával.

Új szemszögből vizsgáljuk azt a viszonyt is, amely egyfelől az egyszemélyi vezetés, másfelől a dolgozókollektíváknak a termelési feladatok megoldásában való részvétele között alakult ki. Ez ma időszerű. Nem mennek a dolgok, ha a dolgozók a megfelelő mechanizmusok révén — brigád, gyárrészleg, gyár, kombinát szintjén — nem vesznek részt az irányításban. Sőt a kollektívának jogot kell kapnia arra, hogy megválassza vezetőjét. És az így megválasztott vezető már a kollektíva nevében jogot kap az egyszemélyi vezetésre, és ő fogja össze a kollektíva tagjait egységes akarattal.

A gazdasági vezetők választása nem más, mint a közvetlen demokrácia a termelésben. Eleinte egyesek megijedtek, így beszéltek: hova jutottunk, mi lesz ennek a vége? De azok, akik így okoskodnak, megfeledkeznek a legfontosabbról, nevezetesen arról, hogy az embernek mindig van józan esze. Helyenként esetleg jelentkeznek a csoportérdekek, előfordulhat, hogy kéz kezet mos alapon akarnak választani, de elvben mindenki azt akarja, hogy a brigád, a gyárrészleg, a vállalat, a kolhoz, a szovhoz élén megbízható, okos vezetők álljanak, akik tudnak vezetni, tudnak távlatokat teremteni mind a termelés számára, mind az életkörülmények javulása szempontjából. A szovjet emberek megértik ezt, és egyáltalán nincs szükségük puha kezű, jóságos vezetőkre. Nem, tehetséges, figyelmes, de egyszersmind igényes, igazságosan igényes emberekre van szükségük.

Az emberek azt akarják, hogy a gyárigazgató, a műhelyfőnök, a művezető ne úgy kezelje őket, mint a múltban. Az emberek erkölcsi példamutatást várnak, mégpedig mindenekelőtt a vezetőktől. Van ilyen példa, és nem is kevés. Éppen ott születik a siker, ahol jó a vezető. Az ilyen vezető tud gondoskodni az emberekről. Mindenki találkozni akar vele. És neki nem kell felemelnie a hangját, amikor utasításokat ad. Előfordul, hogy amúgy első látásra egyszerű ember, de mindent ért, és mindent meg tud magyarázni. És ma rendkívül fontos, hogy meg tudjuk magyarázni a dolgokat! Az emberek tűrni is hajlandók, ha tudják, hogy miért nem lehet rögtön és teljesen kielégíteni ezt vagy azt a szükségletet.

Az emberi tényezőt azzal is igyekszünk aktivizálni, hogy kiterjesztjük a demokratizálást, tökéletesítjük az ideológiai munkát, egészségesebbé tesszük a morális légkört a társadalomban. Még korántsem mindenkinek vált vérévé az a felismerés, hogy a mostani helyzet rendkívül felelősségteljes, fordulóponton vagyunk. Sok erőfeszítésre lesz még szükség, hogy az átalakítás felé fordítsuk azokat, akik még csak nézelődnek, vagy jól érzik magukat a mostani helyzetben is.

A maradi nézetek szemétdombját egy csapásra nem lehet eltüntetni. Az évek hosszú során át beidegződött pszichikai szokásokat rendeletekkel, még a legdörgedelmesebb rendeletekkel sem lehet hatálytalanítani. Sajnálatos, hogy mindeddig nem sikerült teljesen félredobnunk az emberekkel való foglalkozás elavult formáit, amelyek az aktuális ideológiai „hullámhoz" való igazodással és a fellengzős szócsépléssel függenek össze. Ezen a téren hosszú, megfeszített erővel vívott harcra van szükség. Nehéz harcra a formalizmus, a hivalkodó monumentalitás, az elvont jelszavakkal való dobálózás ellen, a görögtüzes parádézás visszatérő kísértései ellen. A legfontosabb, hogy ne ringassuk magunkat olyan illúzióba, hogy minden jól van, s ne engedjük meg, hogy a bürokratizmus és a formalizmus elzárja a népi kezdeményezés éltető forrásait.

Amikor az utcán vagy a munkahelyeken beszélgetek az emberekkel, folyton ezt hallom: „Nálunk mindenki támogatja az átalakítást". Meg vagyok győződve róla, hogy őszinték és igazak ezek a szavak, mégis minduntalan azt válaszolom, hogy most a legfontosabb: minél kevesebbet beszélni az átalakításról és minél többet tenni érte. Nagyobb rendre, több lelkiismeretességre, több egymás iránti tiszteletre, tisztességre van szükség. Lelkiismeretesen kell élnünk. Jó, hogy az emberek megértik ezt. Sőt eszükkel és szívükkel elfogadják. Ez nagyon fontos. Van politika, van kormány, amely harcol ezért a politikáért, van nép, amely egyetért ezzel a politikával. Ez a legfőbb. Minden egyéb kialakul, az átalakítás is kibontakozik, az eredmény sem marad el. A legnagyobb élmény, amelyet a szovjet emberekkel való életteli, közvetlen találkozások nyújtanak, az, hogy honfitársaim természetes népi érzékükkel nagyon jól felfogják az átalakítás politikai és morális értelmét.

A törvényesség a demokrácia elválaszthatatlan része

Az átalakításnak és lényegének — a demokratizálásnak — széles és elvi álláspontjához tartjuk magunkat akkor is, amikor kitűzzük azt

a feladatot, hogy biztosítsuk a szilárd törvényességet, tökéletesítsük a törvényhozást. Demokrácia nélkül nem lehet törvényesség. Viszont a demokrácia sem létezhet és fejlődhet, ha nem támaszkodik a törvényességre. A törvényesség hivatott ugyanis arra, hogy megóvja a társadalmat a hatalommal való visszaéléstől, garantálja az állampolgárok, szervezeteik és kollektíváik jogait és szabadságát.

Ezért szilárdan kitartunk ezen az álláspontun. És saját tapasztalatainkból tudjuk azt is, mi történik olyankor, amikor letérnek erről az álláspontról.

Lenin, a párt, a szovjethatalom első lépéseitől kezdve elsőrendű jelentőséget tulajdonított a törvényesség megteremtésének és megszilárdításának. És ez érthető. Ezt követelték a születőben levő új társadalom politikai realitásai: az új hatalom megszilárdítása, a termelési eszközök magántulajdonának megszüntetése, a föld nacionalizálása, a dolgozóknak a termelés fölötti ellenőrzése, a munkások és a parasztok érdekeinek védelmezése az ellenforradalom támadásával szemben — mindezt meg kellett alapozni és törvényben kellett rögzíteni. Máskülönben káosz fenyegette a forradalmi folyamatot. Máskülönben nem lehetett volna megszilárdítani a kiharcolt vívmányokat, biztosítani a szovjethatalom normális funkcionálását, megteremteni a társadalmi élet új rendjét.

E feladatok megoldását szolgálták a dekrétumok, a rendeletek. Ezek már a kezdet kezdetén leszögezték, hogy a törvényesség az államélet egyik alapelve, hogy a dolgozó emberek millióit be kell vonni az ország kormányzásába, meg kell tanítani őket, mint Lenin mondta, „harcolni jogaikért". Ez az eszme vörös fonálként húzódott végig az 1918-as első szovjet alkotmányon és „A törvények pontos megtartásáról" című rendeleten, amelyet az alkotmány alapján a szovjetek összoroszországi kongresszusa fogadott el.

A polgárháború befejezése után a törvényhozási munka még intenzívebb lett. Ennek lényege az volt, hogy biztosította a szocialista átalakítások jogi formába öntését és rögzítését. A törvényhozás, valamint a törvények végrehajtásával és megtartásával kapcsolatban álló szervek munkája fontos eszköze lett az államépítésnek, a gazdasági, a társadalmi, a kulturális és más tevékenység során létrehozott új viszonyok elrendezésének. Ebben az a lenini követelmény volt a vezérelv, amely szerint a törvényességnek egységesnek kell lennie az egész ország területén, s amelyet Lenin egy helyen tömören így fogalmazott meg: „a *legcsekélyebb* mértékben se térj el törvényeinktől..." (Lenin Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 393. old.)

Mindazonáltal nem hagyhatjuk említés nélkül azt az időszakot, amelyet a személyi kultusz időszakának nevezünk. A személyi kul-

tusz megmutatkozott a törvényekben is, a törvények tendenciájában is, megtartásuk különleges körülményeiben is. Az a koncepció, amelynek lényege a merev központosítás, a fentről lefelé érvényesített parancsolás, az adminisztratív utasítások és tilalmak túltengése volt, kisebbítette a törvény szerepét. Egy bizonyos szakaszban ez önkénnyé, a törvénytelenség tobzódásává fajult, amelyeknek semmi közük nem volt sem a szocializmus elveihez, sem az 1936-os alkotmányban rögzített normákhoz. Ezért az ország vezetése — Sztálin és közvetlen környezete — a felelős. Nem igazolhatók azok a próbálkozások, amelyek arra irányulnak, hogy ezt a törvénytelenséget valamiféle politikai szükségszerűséggel, a nemzetközi helyzet feszültségével vagy a belső osztályharc állítólagos élesződésével mentegessék. A törvények semmibevétele olyan tragikus eseményekre vezetett, amelyeket máig nem tudunk sem elfelejteni, sem megbocsátani. Az SZKP XX. kongresszusa a legszigorúbb értékelést adta erről.

Ez visszatükröződött a törvényhozásban is. Visszaállítottuk a törvényhozás demokratikus elveit, megszilárdítottuk a jogrendet, bizonyos mértékben megtörtént a törvények kodifikálása.

Gyakorlattá vált a törvénytervezetek és más leglényegesebb kérdések országos megvitatása. Az utóbbi negyedszázad folyamán milliók vettek részt mintegy harminc nagy jelentőségű országos törvénytervezet megvitatásában, mondták el róluk véleményüket, tették meg módosító és kiegészítő javaslataikat.

De a pangás időszaka azzal is járt, hogy meglazult a fegyelem a törvények végrehajtásában. Újból felbukkantak az önkény és a törvénytelenség elemei, a többi közt a vezetők körében is. A bíróságok, az ügyészségek és más szervek, amelyek kötelesek óvni a közrendet, és harcolni a visszaélések ellen, gyakran a körülmények hatása alatt függő helyzetbe kerültek, elvi jelentőségű pozíciókat adtak fel a törvénysértések elleni küzdelemben. Elszaporodtak a korrupciós esetek magában a jogok betartására felügyelő apparátusban.

Most, amikor elkezdtük az átalakítást, amikor erélyesen szabadulni akarunk a múlt negatív jelenségeitől, és új impulzust akarunk adni a szocialista demokrácia fejlődésének, felismertük, hogy mélyreható átalakításokra van szükség törvényhozásunk szférájában, az egész szocialista törvényesség tökéletesítésében is. Szükségessé teszik ezt azok a radikális változtatások is, amelyeket a gazdaság, a társadalmi fejlődés irányításának mechanizmusában hajtunk végre. Ez a munka szerves része a társadalmi élet minden szférájára kiterjedő demokratizálásnak. A törvényhozás és a jog terén foganatosított intézkedéseink az átalakítási folyamat támaszává válnak. Ezt a munkát úgy végezzük, hogy szorosan összehangoljuk a gazdasági,

a szociális és a kulturális szférában elkezdett reformokkal, figyelembe vesszük a dolgozók kívánságait, a közvélemény-kutatás eredményeit.

Az átalakításnak a társadalom magasabb fokú szervezettségére, az állampolgárok tudatos fegyelmére van szüksége. És kijelentem: minél előbbre tartunk az átalakításban, annál szigorúbban és következetesebben kell érvényesíteni a szocializmus elveit, megtartani a szocialista együttélés szabályait, amelyek rögzítve vannak az alkotmányban, törvényeinkben.

Az átalakítás jóval nagyobb követelményeket támaszt a törvények, a törvényerejű rendeletek tartalmával szemben is. A törvénynek rendületlenül őrködnie kell a társadalom érdekei felett, tiltania kell azt, ami árthat az egész nép érdekeinek. Ez axióma. De a törvény amellett, hogy megszabja ezeket a szigorú kereteket, arra hivatott, hogy megadja a szükséges teret az állampolgárok, a dolgozókollektívák, szervezeteik kezdeményezésének. A törvény keretében fejlődő aktivitást és kezdeményezést minden módon támogatni és bátorítani kell. Túlságosan sokat vesztettünk például annak következtében, hogy különféle végrehajtási utasításokban megpróbáltuk felsorolni a vállalatok összes jogait. A gyakorlatban ez arra vezetett, hogy minden olyan kezdeményezést, amely nem illeszkedett ezeknek az utasításoknak a keretébe, elfogadhatatlannak tekintettek. A tapasztalatok viszont megmutatták, hogy nem a társadalmi élet sokszínű jelenségeinek általános jogi szabályozására van szükségünk, hanem ésszerű mértéktartásra ebben a tevékenységben, állandó gondoskodásra annak érdekében, hogy minél jobban felszabadítsuk és támogassuk a dolgozók, a dolgozókollektívák aktivitását, a népi kezdeményezés minden formáját. Szigorúan megtartjuk ezt az elvet: meg van engedve minden, amit nem tilt a törvény.

Az átalakítás során már fontos törvények és törvényerejű rendeletek egész sorozatát fogadtuk el. Ezek sorában megemlítem az állami vállalatról (egyesülésről) szóló törvényt, az agrár-ipari komplexum irányító rendszerének megváltoztatásáról, az iskolareformról, a magánmunka-tevékenységről, a nem munkával szerzett jövedelmek elleni harcról, az iszákosság, a kábítószer-fogyasztás elleni küzdelemről szóló törvényeket. További törvények születtek azzal a céllal, hogy javítsuk a lakosság egészségének védelmét, a környezetvédelmet, fokozzuk az anyákról és a gyermekekről való gondoskodást.

Különösen nagy jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy megszilárdítsuk a szovjet ember jogainak garanciáit. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége által kiadott egyik rendelet meg-

állapítja a büntetőjogi felelősséget a bírálat elfojtásáért, másik rendelet azt rögzíti, hogyan térítendő meg az a kár, amelyet állami és társadalmi szervek, illetve hivatalos személyek törvénytelen eljárásai okoztak az állampolgárnak. Elfogadtuk azt a törvényt, amely azt szabályozza, hogyan lehet a bíróságnál panaszt tenni hivatalos személyeknek az állampolgárok jogait sértő jogtalan cselekedetei miatt.

Az államélettel összefüggő fontos kérdések országos megvitatásának gyakorlatát jogi formában rögzíti az a törvény, amelyet a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1987. júniusban fogadott el.

Ugyanakkor jól tudjuk, hogy az átalakítás ezután is mind újabb lépéseket tesz szükségessé a törvényhozás és a jogrend szférájában. Máris napirenden van egy kerettörvény megalkotása, amelynek meg kell felelnie olyan jelenlegi feladatoknak, mint a gazdaság hatékonyságának növelése, átfogó szociálpolitika érvényesítése, a szocialista demokrácia összes intézményeiben meglevő potenciál felszabadítása, vagyis amely arra hivatott, hogy biztosítsa a teret a *nép önigazgatása* számára.

Lényeges módosításra szorul a választási törvény. Az 1987. júniusi választási kampány során ebből a célból végzett kísérletek lehetővé teszik, hogy pontosabban meghatározzuk e meglehetősen bonyolult probléma megoldásának módszereit. Most van folyamatban azoknak a jogszabályoknak a kidolgozása, amelyek a gazdaságirányítási rendszer átalakításával és a helyi hatalmi és irányító szervek szerepének növelésével kapcsolatosak. Ez nagyon nagy munka, ha figyelembe vesszük, hogy a gazdaság szférájában mintegy 30 000 országos hatályú jogszabály van érvényben nálunk. Ezek közül sok lényeges módosításra szorul, jó részüket pedig egyáltalán hatályon kívül kell helyezni. Néhány ezerrel ez már meg is történt az állami vállalatról szóló törvény elfogadása után.

A szakszervezetek és a Komszomol nemrég megtartott kongresszusaik után javasolták, hogy dolgozzuk ki az ifjúságról és a szakszervezetekről szóló törvények tervezetét. Folyamatban van a munka törvénykönyvének felülvizsgálata, törvénytervezetek készülnek a szövetkezetről, a dolgozókollektívák gyűléseinek hatáskörébe tartozó kérdések körének bővítéséről, a munkások, az alkalmazottak és a kolhozparasztok nyugdíjának mértékéről, a termékek minőségének kritériumairól.

Sokat kell még dolgoznunk a büntető törvénykönyv módosításán. Ezt is szoros összhangba kell hozni a szovjet társadalom érettségének jelenlegi fokával. Törvény- és jogalkotó munkánk e fontos részének tökéletesítése beleilleszkedik azoknak a hatalmas változtatásoknak a kontextusába, amelyek az átalakítással és a demokratizálással függenek össze.

Különösen nagy jelentőségre tesz szert az a feladat, hogy növeljük a bíróságnak mint a lakossághoz legközelebb álló választott szervnek a szerepét, biztosítsuk a bírák függetlenségét, a perrendtartás demokratikus elveinek, az objektivitásnak, a mindkét felet meghallgató eljárásnak, a nyilvánosságnak szigorú érvényesítését. Ugyanezeket a célokat szolgálják azok az utóbbi időben foganatosított intézkedések, amelyek fokozzák a törvények megtartása és egységes alkalmazása fölötti ügyészi felügyeletet, kibővítik a gazdasági viták vizsgálatával foglalkozó Állami Döntőbíróság funkcióit, rendezik a jogi szolgálat tevékenységét a népgazdaságban, fejlesztik a lakosság jogi nevelésének különféle formáit.

Szóval roppant nagy munka vár ránk, hogy megszilárdítsuk a szocializmus jogi pilléreit. A jog, a törvény, a törvényesség nem pusztán kísérői demokráciánk elmélyítésének és a társadalmi haladás meggyorsításának. Az átalakítás jó munkaeszközei és az átalakítás visszafordíthatatlanságának garanciái.

Az átalakítás és a tanácsok

Ma, az átalakítás szakaszában, a demokrácia kibontakozásának körülményei között új módon vetődik fel az a kérdés is, miképpen kapcsolódik össze a párt által érvényesített politikai vezetés az állami szervek, a szakszervezetek, más társadalmi szervezetek szerepével.

Nézzük tanácsainkat. Az átalakítás megkövetelte, hogy teljes komolysággal megvizsgáljuk és meghatározzuk helyüket az elkezdett változtatásokban. Még csak beszélni sem lehet a társadalom semmiféle igazi demokratizálásáról, ha ebbe a folyamatba nem vonjuk be a tanácsokat, ha nem valósítunk meg újító szellemű változtatásokat helyzetükben és tevékenységükben.

A tanácsok — a szovjetek — Oroszországban — egyedülálló jelenség a világ politikai történetében. A dolgozó nép közvetlen alkotó tevékenységének gyümölcsei. Nyugaton valószínűleg kevesen tudják, hogy a szovjetek eszméje jóval az októberi forradalom előtt, még 1905-ben született, és ekkor voltak az első kísérletek is szovjetek alakítására. A cárizmust megdöntő februári forradalom eredményeképpen a szovjetek hatalmi szervekké kezdtek alakulni az egész országban, noha hatalmukat korlátozta és „megfelezte" a kettős hatalom (az ideiglenes kormánnyal párhuzamosan álltak fenn). És természetesen politikai alapjává lettek az új köztársaságnak, amely 1917 októberében jött létre. Államunk ezért kapta a Szovjet Köztársaság elnevezést.

A szovjetek nélkül nem győztünk volna a polgárháborúban. A szovjetek nélkül nem tudtuk volna egységbe forrasztani a hatalmas ország sokmilliós néptömegeit, mindenekelőtt a munkásokat és a parasztokat. A szovjetek nélkül semmi sem lett volna az új gazdasági politikából, a NEP-ből. Erejüket az adta meg, hogy a tömegek alakították meg őket, és a dolgozók érdekeinek közvetlen kifejezőiként és védelmezőiként léptek fel. Az egész országban való villámgyors — mondhatni természeti jelenségekhez hasonlítható — elterjedésük sajátossága és titka az, hogy maguk dolgozták ki és maguk hajtották végre döntéseiket — mégpedig az egész nép bevonásával, a döntések által érintettek nyílt ellenőrzésével. Ez a közvetlen demokrácia és a képviseleti demokrácia kombinálásának egyedülálló és igen hatékony formája.

De miután kialakult a parancsokkal operáló adminisztratív irányítási rendszer, a szovjetek mintegy háttérbe szorultak. Jó néhány kérdést megkerülésükkel, részvételük nélkül döntöttek el. Sok kérdés pedig egyszerűen megoldatlan maradt, gonddá növekedett. Ez hatással volt a szovjetek tekintélyére. Ekkor kezdődött el a lefékeződés a szocialista demokrácia fejlődésében. A dolgozók elidegenedtek — ilyen jelek mutatkoztak — attól az alkotmányos joguktól, hogy közvetlenül részt vegyenek az államügyekben. Súlyos csorba esett a szocialista forradalom elvén, amely így szól: nem csupán hatalom a dolgozók érdekében, hanem a dolgozók által közvetlenül gyakorolt hatalom.

Nincs mit titkolnunk, hogy ilyen körülmények között sok gazdasági vezető sem tartotta kellő tiszteletben a szovjetek — a tanácsok — jogos követeléseit és ajánlásait. Úgy tűnt fel, mindenki tisztában van azzal — hivatalosan ezt senki sem tagadta —, hogy a helyi tanácsnak teljes jogú és felelős gazdának kell lennie a maga területén mindenben, ami a terület fejlesztésével és a lakosság mindennapi szükségleteinek kielégítésével van kapcsolatban. De a tanácsok tényleges lehetőségei elmaradtak a gazdasági szervek lehetőségei mögött, és ezért nem tudták ellátni e funkcióikat. Sok vállalat, különösen a nagyvállalatok igazgatói, igazgatóságai odáig mentek, hogy egyszerűen kézlegyintéssel intézték el a tanácsok állhatatos és jogos követeléseit, amelyek azt sürgették, hogy építsenek lakásokat, szociális és kulturális objektumokat, környezetvédő berendezéseket, fejlesszék a tömegközlekedést, rendezzék a területet stb.

Nem lehet azt mondani, hogy mindez nem nyugtalanította a dolgozókat, a pártszerveket. Történtek kísérletek is a helyzet javítására, megváltoztatására. De ezek a kísérletek erőtlenek, határozatlanok voltak, mégpedig nem annyira objektív, mint inkább szubjektív körülmények következtében. Az utóbbi 15 év folyamán 14

határozat született a tanácsok tevékenységének javításáról. És ezek nem is rossz határozatok. De semmi sem mozdult előre. Mert az egész helyzet — gazdasági, politikai, ideológiai helyzet —, amelyet a fékezési mechanizmus hozott létre, egész tömegével szembefeszült azzal, hogy aktivizálódjon a tanácsoknak — természetükből következően a széles demokrácia és nyilvánosság szerveinek — a szerepe.

Ma jól látjuk, hogy éppen azért, mert igen széles körben elterjedtek a vezetés és az irányítás nyomáson alapuló adminisztratív eszközei, és a társadalmi meg az állami munka sok szférájában felülkerekedtek a bürokratikus módszerek, még korántsem használtuk fel a tanácsok potenciálját a nép javára. És miközben gyengült a tanácsok szerepe, kialakult az a jelenség, amit mi úgy nevezünk, hogy a pártszervek átveszik az állami és közigazgatási szervek funkcióit és tevékenységét.

Ez a gyakorlat, amikor a tanácsok helyett a pártszervek dolgoznak, hatással volt a pártmunkára, a tulajdonképpeni politikai munkára is. A pártmunkások energiáját kezdték felemészteni a gazdasági ügyek, a közigazgatási tevékenység. És ennek megfelelően a káderek olyan emberek közül válogatták, akik ugyan szakmailag képzettek, de olykor nem túlságosan érzékenyek és tájékozottak ahhoz, hogy a tömegek igazi vezetői legyenek. Szóval afféle félresiklás alakult ki annak a demokratikus szervezetnek egész működésében, amely szocialista forradalmunknak köszönheti létét.

Az átalakítás során tehát azzal a nagy feladattal kerültünk szembe, hogy teljes egészében helyreállítsuk a tanácsoknak — a politikai hatalom szerveinek, a szocialista demokrácia letéteményeseinek és nagy erejű tényezőinek — szerepét. Most teljesen helyreállítjuk a tanácsok tekintélyét és hatáskörét, megteremtjük annak feltételeit, hogy teljes értékű, aktív és alkotó munkát végezzenek az átalakítás körülményei között.

A januári központi bizottsági ülés felhívta a pártbizottságokat, hogy a legnagyobb gondot fordítsák a tanácsok szerepének növelésére, hagyják abba a tanácsok ügyeibe való beavatkozást, kiváltképpen pedig azt, hogy helyettük intézzék az ügyeket. Nem kevésbé fontos, hogy a tanácsok vezetői, a tanácsapparátus is teljes erővel dolgozzanak, megszabaduljanak a tehetetlenség nyűgétől, attól a szokástól, hogy folyton valakire tekingetnek, utasításokat várnak. A tanácsoknak az átalakítás szakaszában betöltendő szerepéről szóló új jogi dokumentumok előmozdítják, hogy megszilárduljanak a demokratikus elvek a tanácsok tevékenységében, végrehajtó szerveiben. E dokumentumok értelmében a tanácsok számára a legfontosabb a néppel való kapcsolat. A tanácsok az új határozatok alapján úgy tudják megszervezni munkájukat, hogy a néphatalom

igazi szerveiként funkcionáljanak. Minden jogot megkaptak ahhoz, hogy a hatáskörükbe tartozó területen koordinálják és ellenőrizzék az összes vállalatok és szervezetek tevékenységét.

De ezek csak az első lépések a tanácsok forradalmi, demokratikus lényegének helyreállítása útján. A jövőre esedékes országos pártkonferencián megvizsgáljuk a választási rendszernek, a különböző szintű tanácsok tevékenységének tökéletesítésével összefüggő kérdéseket. A javaslatok előkészítése már folyik. Most még korai volna véleményt mondani róluk, de megemlíthetem fő sajátosságukat: a szovjet demokrácia elmélyítésére irányulnak.

A szakszervezetek új szerepe

A körülmények, amelyek között az ország ma él, a feladatok, amelyek megoldása folyamatban van, arra késztetnek bennünket, hogy újraértelmezzük a szakszervezeteknek a társadalmi életben betöltött szerepét is.

Elöljáróban meg kell mondanom: a szakszervezet nálunk hatalmas erő. A munkával kapcsolatban egyetlen törvény sem készül a Szovjetunió Szakszervezetei Központi Tanácsának részvétele nélkül. A munkával kapcsolatos törvényalkotásnak, a munkaügyi törvények megtartásának és a dolgozók jogvédelmének kérdéseiben a szakszervezeteket illeti meg a végső szó. Ha egy gazdasági vezető elbocsát egy dolgozót úgy, hogy nem kéri ki a szakszervezet véleményét, a bíróság automatikusan hatálytalanítja a döntést, még tartalmát sem vizsgálja, pusztán azért, mert a szakszervezet nem foglalt állást. A szakszervezet egyetértése nélkül egyetlen terv — sem éves, sem ötéves terv — sem került a Legfelsőbb Tanács elé. És a tervek előkészítésének minden szakaszában részt vesznek a szakszervezetek minden szinten.

A társadalombiztosítás, a dolgozók üdültetése, a turizmus, a testedzés, a sport, a gyermekek üdültetése, a gyermekek egészségének gondozása — mindez a szakszervezetek kezében van. Tehát tényleges hatalom van a kezükben. De az utóbbi évek folyamán sajnos csökkent a szakszervezetek aktivitása. Előjogaikat több vonalon átengedték a vállalatvezetőségnek, egyes jogaikkal pedig nem éltek hatásosan.

Ezért amikor elkezdtük az átalakítást, azt kellett látnunk, hogy nem lehetünk elégedettek a szakszervezetek munkájával. Amikor Kubányban jártam, szemére vetettem a szakszervezeti vezetőknek, hogy gyakorta kedvében járnak a vállalatvezetőségnek,

gyakran valósággal kart karba öltve vele együtt ropják a táncot. Nem volna-e ideje, hogy végre a maguk elvi álláspontjára helyezkedjenek, és erélyesen védelmezzék a dolgozók érdekeit?

A szakszervezetek új szerepét az átalakítás körülményei között elsősorban abban látjuk, hogy növeljék a szociális szempontok érvényesítését a gazdasági döntésekben, ellensúlyozzák a gazdaságban a technokrata törekvéseket, amelyek az utóbbi időben széles körben elterjedtek. Ez pedig azt jelenti, hogy a szakszervezeteknek aktívabban kell részt venniük a népgazdasági tervek szociális fejezeteinek kidolgozásában, szükség esetén pedig ki kell dolgozniuk és védelmezniük kell saját alternatív javaslataikat.

A szakszervezeti bizottságoknak a vállalatvezetőség igazi, nem pedig az igényeit kielégítő partnereinek kell lenniük. Az egyes üzemekben tapasztalható gyalázatos munkakörülményekbe, a hitvány egészségügyi ellátásba, a rossz élelmezésbe stb. a szakszervezetek lépten-nyomon mintegy beletörődtek. Pedig a szovjet szakszervezeteknek joguk van ahhoz is, hogy ellenőrizzék a munkaszerződéseknek a vállalatvezetőség részéről történő megtartását, ahhoz is, hogy bírálják a vállalatvezetőség intézkedéseit, sőt ahhoz is, hogy követeljék az igazgató leváltását és ezt el is érjék, ha megsérti a dolgozók jogos érdekeit.

Nem igaz, hogy a szocializmusban a dolgozóknak nincs szükségük védelemre. Még jobban kell védelmezni őket, mert a szocializmus a dolgozók rendje. Éppen ezért óriási a szakszervezetek felelőssége a szocializmusban. Az egész szovjet társadalomnak létérdeke fűződik a szakszervezetek aktívabb munkájához.

Az ifjúság és az átalakítás

Az átalakításnak óriási tartaléka feszül ifjúságunkban. Hiszen az ifjúság fog élni és dolgozni a megújhodott társadalomban. És természetesen elsőrendű jelentőségre tesz szert munkájának, tanulásának és szabadidejének megszervezése. Az ifjúság csak most lép ki az életbe, keresi a helyét benne. Az ember életében ez nehéz időszak. A fiatalok családot alapítanak, szakmát tanulnak, kialakul politikai arculatuk, közéleti magatartásuk. Kialakul személyiségük. Ezért maximális figyelmet fordítunk az ifjúságra, a Komszomolra.

Így egyeztünk meg: az ifjúság életével összefüggő egyetlen lényeges kérdést sem szabad eldönteni a Komszomol véleménye nélkül. Ez nem azt jelenti, hogy hízelgünk, udvarolunk a Komszomolnak. Nem! Határozottan növelnünk kell a Komszomol felelős-

ségét. Semmi sem lehet olyan nagy hatással a felnövekvő nemzedék arculatának alakulására, arra a képességére, hogy vállára vegye az ország jelenének és jövőjének gondját, mint a bizalom, az ifjúság bevonása a valóságos politikai és gazdasági folyamatba. Ha vállon veregetjük az ifjúságot, ha lekezeljük vagy kacérkodunk vele, ez nem sokat ér. Nem, a Komszomolnak és az ifjúságnak meg kell adni azt a lehetőséget, hogy igazán megmutassa, mire képes. Meg kell szabadítani az ifjúságot a kicsinyes gyámkodástól és felügyelettől, tényleges feladatot kell rábízni, és az ezzel járó felelősséggel, az ebben megnyilvánuló bizalommal kell nevelni.

A központi bizottság januári ülése felhívta a pártszervek vezetőit, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet az ifjúság munkára történő nevelésére, ideológiai és erkölcsi megszilárdítására. Az ifjúsággal való foglalkozásban tűrhetetlen a kioktató hangnem és a parancsolgatás. Bármi a magyarázata is ennek — többek közt az, hogy nem bíznak a fiatalok törekvéseinek és tetteinek érettségében, vagy az elemi túlbiztosítás, vagy az, hogy meg akarják könnyíteni gyermekeik életútját —, ezzel az állásponttal semmiképp sem lehet egyetérteni. Az ifjúság életében és tevékenységében ma két igen fontos teendő van. Először, birtokba kell vennie a néphatalom és az önigazgatás egész eszköztárát, bele kell vinnie fiatal energiáját a demokratizálásba az élet minden szintjén, aktívan be kell kapcsolódnia a társadalmi tevékenységbe. Nélküle nem lehetséges a gyorsítás és egyáltalán semmiféle haladás sem. El kell érni, hogy minden egyes fiatal ember részesnek érezze magát az ország minden ügyében és gondjában. Másodszor, a fiatal nemzedéknek késznek kell lennie arra, hogy részt vegyen gazdaságunk nagyszabású modernizációjában, elsősorban a komputerek, az új technológiák és anyagok alkalmazásában. A társadalom intellektuális potenciáljának megújítását, gazdagítását várjuk az ifjúságtól.

Az ifjúság szociális problémái bonyolult csomóba kötődtek össze. Sok vezető gyakorta hívja az ifjúságot, hogy segítsen például az új építkezéseken, de rögtön megfeledkezik róla, amikor a szociális kérdések kerülnek szóba. Ezt a szemléletet elutasítjuk. Támogatjuk azt a javaslatot, hogy alkossunk ifjúsági törvényt, amelyben — anélkül, hogy ismételnénk azt, ami minden szovjet állampolgárra vonatkozik — külön lehetne rögzíteni a fiúk és a leányok sajátos jogait és kötelességeit. Az ifjúsági törvény lehetővé teszi, hogy konkretizáljuk, miképpen működjön együtt a Komszomol az állami szervekkel, a szakszervezetekkel, más szervezetekkel a fiatalok tanulásának, munkájának, életkörülményeinek, pihenésének kérdéseiben. Növeli a minisztériumok és a főhatóságok felelősségét az ifjúságot érintő kérdések eldöntésében.

Az országban hatalmas visszhangot keltett a Komszomol 1987-ben megtartott kongresszusa. Ez a kongresszus megmutatta, hogy a Komszomol tisztában van a nép és az ország iránti felelősséggel, hogy az ifjúság lelkesedéstől hajtva még aktívabban be akar kapcsolódni a társadalmi megújulás folyamatába. Örvendetes volt a kongresszus igényes légköre is. Talán még sohasem éreztem ilyen nagy vágyat, hogy részt vegyek a vitában, mint ezen a kongresszuson. Rendkívül eleven érintkezés alakult ki az értő hallgatósággal, amely energiájával mindenkire hatott.

Mindebben érződik, hogy ifjúságunk szívvel-lélekkel elfogadja az országban elkezdődött forradalmi átalakításokat, kész belevinni ebbe fiatal energiáját, lelkesedését.

A nőkről és a családról

Az országnak ma nagy szüksége van arra, hogy a gazdaság, a kultúra irányításába, a társadalmi életbe a nők még aktívabban bekapcsolódjanak. Ezt a célt szolgálják a nőtanácsok, amelyek most országszerte megalakulnak.

A januári központi bizottsági ülésen javasoltuk, hogy nagyobb számban helyezzenek nőket vezető állásokba, annál is inkább, mert nők milliói dolgoznak az egészségügyben, az oktatásban, a kultúra és a tudomány szférájában. Sok nő dolgozik a könnyűiparban, a kereskedelemben, a szolgáltatásban.

Mint ismeretes, a nők emancipációjának foka alapján ítélik meg a társadalom szociális és politikai színvonalát.

A szovjet állam határozottan és kíméletlenül véget vetett a nő mindenfajta hátrányos megkülönböztetésének, ami jellemzője volt a cári Oroszországnak. Társadalmi tekintetben teljesen egyenlővé tette a férfival, és ezt törvénnyel garantálta. Büszkék vagyunk arra, amit a szovjethatalom adott a nőnek: a férfival egyenlő jogot a munkához, ugyanazért a munkáért mindennemű különbség nélkül ugyanolyan díjazást, szociális védettséget. A nő megkapott minden lehetőséget ahhoz, hogy végzettséget szerezzen, hivatali előmenetelét semmi ne akadályozza, részt vegyen a társadalmi és a politikai életben. És a nők aktív munkája és önfeláldozása nélkül nem építhettük volna fel az új társadalmat, nem maradhattunk volna talpon a fasizmussal vívott háborúban.

De nehéz hétköznapjaink közepette mintegy megfeledkeztünk a nő sajátos jogairól és szükségleteiről, amelyek azzal függenek össze, hogy a nő anya, háziasszony, hogy a nő pótolhatatlan funk-

ciója a gyermekek nevelése. Az építkezésen, a termelésben, a szolgáltatásban, a tudomány szférájában dolgozó nőnek, mivel lekötötte az alkotó munka, egyszerűen nem maradt ideje elemi dolgokra — a háztartásra, gyermeknevelésre és akár csak feloldódásra a családi körben. És mint kiderült, sok bajnak — mind a gyermekek és az ifjúság magatartásában, mind a közerkölcsök, a kultúra, de még a termelés kérdéseiben is — az az oka, hogy lazultak a családi kötelékek, devalválódott a családi kötelességérzet.

Ilyen paradoxon alakult ki, noha nálunk megvolt az őszinte és politikailag teljesen indokolt törekvés, hogy a nőt mindenben egyenlővé tegyük a férfival. De ezt a mulasztást, amely mintegy a társadalom erényeinek folytatásaként alakult ki, elkezdtük helyrehozni az átalakítás során. És most a sajtóban, a társadalmi szervezetekben, egyáltalán mindenütt — a munkahelyen és otthon — éles és szenvedélyes viták folynak arról, hogyan lehet teljesen visszaadni a nőnek igazán női rendeltetését.

Van még egy problémánk: nőket foglalkoztatnak nehéz munkákon, amelyek kedvezőtlenül hatnak fizikai állapotukra. Ezt a háborútól örököltük, amikor a férfilakosság körében óriási volt a veszteség, és a súlyos munkaerőhiány általános volt mindenütt, a termelés minden szférájában. Most ezzel a problémával is behatóan foglalkozunk.

A család egészséges szerepének védelme, a család által a társadalom életében és fejlődésében betöltött szerepnek a növelése ma számunkra a legidőszerűbb társadalmi feladat, a többi közt az iszákosság elleni küzdelemben is. Sokat várunk a nőtanácsok aktivitásától és kezdeményezésétől. A nőtanácsok munkához látnak. És sokat tehetnek — hiszen semmilyen más szervezet sem kerül ilyen közeli érintkezésbe az élet személyes körülményeivel, a női gondokkal.

A társadalom demokratizálása, amely tengelye és garanciája az átalakításnak, elképzelhetetlen a nő szerepének növelése nélkül, e tettre kész és sajátosan női beavatkozás és részvétel nélkül, amelyre számítunk valamennyi átalakításunkban. Meggyőződésem, hogy társadalmunkban a nők szerepe egyre növekszik majd.

A szocialista nemzetek szövetsége — egyedülálló képződmény

Soknemzetiségű államban élünk. Ez a minőség erejének, nem pedig a gyengeségnek, nem a dezintegrációnak a tényezője. A cári Oroszországot a népek börtönének nevezték. A forradalom, a szocializmus

véget vetett a nemzeti elnyomásnak, az egyenlőtlenségnek, biztosította valamennyi nemzet és etnikai csoport gazdasági és kulturális haladását. A múltban elmaradott, elnyomott népek fejlett iparra, korszerű társadalmi szerkezetre tettek szert, elérték az élenjáró kultúra színvonalát, jóllehet a múltban néhányuknak még írásbeliségük sem volt. Minden elfogulatlan embernek el kell ismernie, hogy pártunk ebben a szférában gigászi átalakító munkát végzett. E munka eredményei gazdagították a szovjet társadalmat, sőt a világcivilizációt is.

Országunk összes nemzetei és etnikai csoportjai kivették részüket szocialista hazánk megteremtéséből és fejlesztéséből, együtt védelmezték szabadságát, függetlenségét és forradalmi vívmányait ellenségeink támadásaival szemben. Ha országunkban nem oldották volna meg elvi alapon a nemzeti kérdést, nem volna az a Szovjetunió, amely ma létezik társadalmi, kulturális, gazdasági és védelmi tekintetben. Államunk nem tudott volna fennmaradni, ha nem történik meg a köztársaságok de facto egyenlővé tétele, ha nem jön létre a közösség a testvériség, az együttműködés, a tisztelet és a kölcsönös segítségnyújtás alapján.

Mindez azonban nem azt jelenti, hogy a nemzeti folyamatok problémamentesek. Ellentmondások vannak minden fejlődésben, születnek ellentmondások ezen a téren is. Korábban sajnos főleg azzal foglalkoztunk, hogy konstatáltuk a nemzeti kérdés megoldásában elért valóban nagy eredményeket, ünnepélyes szavakkal értékeltük a helyzetet. Pedig bizony ez maga a valóságos élet, amelynek sok arca van, s amely sok bonyolult problémát hordoz.

Lássuk ennek a dialektikáját: az iskolázottsági és műveltségi szint emelkedésével, a gazdaság modernizálásával mindegyik népnek kialakult saját értelmisége, erősödik a nemzeti öntudat is, fejlődik a természetes érdeklődés a saját történelem gyökerei iránt. Ez örvendetes. Hiszen éppen erre törekedtek a különböző nemzetiségű forradalmárok, akik előkészítették forradalmunkat, és a cári birodalom romjain elkezdték az új társadalom építését. Néha azonban e folyamat során az emberek egy része a nacionalizmus felé csúszik el. Kialakul a nemzeti szűkkeblűség, a nemzeti vetélkedés, gőg.

De nemcsak ezen fordul meg a dolog, hanem a társadalomban végbemenő változásokon, és mindenekelőtt azon, hogy új nemzedékek nőnek fel, és mindegyik új nemzedéknek ki kell járnia az iskolát e soknemzetiségű államban. Ez nem mindig megy könnyen és simán. A szocializmus, amely minden népnek megadta a lehetőséget, hogy szárnyakat bontson, minden feltétellel rendelkezik ahhoz, hogy a népek egyenlőségének és együttműködésének szellemében megoldja a nemzeti problémákat. A fontos az, hogy a szocialista

elvek szellemében járjunk el, nem feledkezve meg arról, hogy a felnőtt új nemzedékek gyakran azt sem tudják, hogyan érték el népeik ezt a felemelkedést. Senki sem magyarázta meg nekik kellőképpen, hogyan és mit tett értük az internacionalizmus.

Ahhoz a nemzetek közti gyűlölködéshez képest, amelytől a világnak még legfejlettebb országai sem mentesek, a Szovjetunió valóban egyedülálló példa az emberi civilizáció történetében. És ez annak a nemzetpolitikának a gyümölcse, amelynek bölcsőjénél Lenin állt, pedig nehéz, kegyetlenül nehéz volt a kezdet, az első lépések megtétele a soknemzetiségű állam építésében. A nemzeti kérdés megoldásában kimagasló szerepet töltött be az orosz nemzet. A lenini nemzetpolitika keretében országunk sok népe történelmi szempontból rövid idő alatt végigjárta egy sajátos reneszánsz és felvilágosodás útját. És amikor valaki erre nemzeti kérkedéssel válaszol, bezárkózik saját csigaházába, és a „sajátját" próbálja feltüntetni abszolút értéknek — ez igazságtalan eljárás, ezzel nem lehet egyetérteni. Ez mindig élénk és beható vitát kelt a szovjet társadalomban.

Mindegyik nemzeti kultúra drágakő, amelyet képtelenség elveszíteni. De a minden egyes nemzeti kultúrában meglevő értékek iránti egészséges érdeklődésnek nem szabad odáig fajulnia, hogy egyesek megpróbálják elhatárolni magukat a nemzeti kultúrák egymásra hatásának és egymáshoz való közeledésének objektív folyamatától.

A másik veszély az, amikor valamely nemzet tagjaiban lappangva kialakul az a magatartás, hogy nem tisztelik a más nemzetiségű embereket. Életemből hosszú éveket töltöttem az Észak-Kaukázusban — ez pedig a különböző nemzetiségek valóságos virágcsokra. Itt minden várost, községet, falut különböző nemzetiségű emberek laknak, és ez vonatkozik az egész térségre is. A Kaukázus történelme bővelkedett nehéz időszakokban és eseményekben, de a szovjethatalom évei alatt gyökeresen megváltozott a helyzet. Távol áll tőlem a szándék, hogy idealizáljak, de az igazság az, hogy a legfőbb, ami jellemzi e soknemzetiségű térséget benépesítő etnikai csoportok közti viszonyt, az az egymás iránti tisztelet, az együttműködés, az egymáshoz való közeledés és az összefogás. Saját tapasztalatomból tudom: a hegylakók nagyon szívesen fogadják, ha barátsággal közelednek hozzájuk, de nagyon érzékenyen reagálnak a velük szemben tanúsított gőg legkisebb megnyilvánulására is. Emlékszem: a Karacsáj-Cserkesz Területen — ez autonóm terület a sztavropoli határterület kebelében — élnek karacsájok, cserkeszek, oroszok, abházok, nogajok, oszétok, görögök és más nemzetiségű emberek. És barátságban élnek. A barátság alapja az egyenlőség és az igazságosság minden probléma megoldásában.

Ha egyszer-másszor eltérés történt ezektől az elvektől, azért drága árat kellett fizetni. Ebben a kis autonómiában fennmaradt és fejlődik valamennyi etnikai csoport kultúrája, ápolják e kultúrák hagyományait, valamennyi itt élő nép nyelvén adnak ki irodalmat. Nem elég meghirdetni a nemzetek egyenjogúságát, arra van szükség, hogy minden nép teljes életet éljen.

És még valami: ha keletkeznek is kedvezőtlen jelenségek az emberi viszonyoknak ebben a rendkívül érzékeny szférájában, sohasem ok nélkül keletkeznek, és az ok a többi közt a bürokratizmus, az, hogy ignorálják a törvényes jogokat. Időnként viták lángolnak fel nálunk a nemzeti nyelvek fejlődéséről. Mit mondhatok erről? Még a legkisebb néptől sem szabad megtagadni a nyelvét. Hiszen ez az emberi kultúra egész sokféleségében, ahogy eljutott hozzánk, egész soknyelvűségében, sokféle öltözékével, szertartásával, külső megjelenésében. Ez a mi közös kincsünk. Hát lehet ezt nem figyelembe venni, lebecsülni?

Mindazonáltal mivel ilyen hatalmas kiterjedésű, soknemzetiségű országban élünk, nem lehetünk meg az érintkezés eszköze nélkül, amivé természetes módon az orosz nyelv vált. Mindenkinek szüksége van erre a nyelvre, sőt a történelem maga úgy intézte, hogy az érintkezés objektív folyamata a legnagyobb nemzet nyelve alapján fejlődik. Az Egyesült Államokban, teszem, sok nemzet képviselői gyűltek össze, de közös nyelvük az angol lett. Nyilván ez volt a természetes választás. Képzelhetjük, mi lett volna, ha mindegyik nemzet képviselői, miután letelepedtek az Egyesült Államokban, csak a maguk nyelvén beszélnek, és nem akarnak megtanulni angolul! Így van ez a mi országunkban is. Annál is inkább, mert az orosz nép történelmével bizonyította be, hogy az internacionalizmusnak, a minden nép iránti tiszteletnek és jóindulatnak hatalmas tartalékával rendelkezik. Az élet megmutatta: két nyelvet kell tanulni (az idegen nyelveken kívül): az anyanyelvet és az érintkezés érdekében az oroszt.

Minden olyan próbálkozás, hogy nemzeti talajon felforrósítsák a szenvedélyeket, csak megnehezítheti az ésszerű megoldások keresését. Nem szándékozunk kitérni e probléma elől, mint ahogy esetleg jelentkező más problémák elől sem, a demokratikus folyamat keretében meg fogjuk oldani őket, ezzel is szilárdítva népeink internacionalista közösségét.

Lenin azt tanította, hogy legyünk maximálisan óvatosak és tapintatosak a nemzeti kérdésben. Nem lehet és nem szabad sémákat alkalmazni ezekben a dolgokban. Egy pedig világos: amikor a nemzetek legfőbb érdekei megegyeznek, amikor a nemzetek közti viszonyok alapja a teljes egyenlőség elve — és a szovjet társada-

lomban éppen ez a helyzet —, akkor még nehéz helyzetekben is meg lehet találni bármely felvetődő probléma és félreértés rendezését. Persze Nyugaton, de Keleten is nem kevesen vannak azok, akik szeretnék megbontani, gyengíteni a Szovjetunió népeinek barátságát és összeforrottságát. De ez már más természetű jelenség. Itt őrködik a szovjet törvény, amely oltalmazza a lenini nemzetpolitika vívmányait.

Ezekből a megfontolásokból kiindulva szilárdak és elvhűek leszünk. Az emberek nemzeti érzéseit tiszteletben kell tartani, nem szabad ignorálni, de a nemzeti érzésekkel spekulálni politikai felelőtlenség, sőt bűn. Pártunk hagyományai közé tartozik, hogy elvi harcot folytat a nemzeti szűkkeblűség, a sovinizmus, a helytelenül értelmezett lokálpatriotizmus, a cionizmus és az antiszemitizmus minden megnyilvánulása ellen, bármilyen formában jelentkezik is. Hűek vagyunk ezekhez a hagyományokhoz. Minden tapasztalatunk azt mutatja: a nacionalista járványokkal sikeresen csak a következetes internacionalizmust, az internacionalista nevelést lehet szembeszegezni.

Amikor a Szovjetunió köztársaságaiban és nemzeti körzeteiben járok, és ott emberekkel találkozom, mindig újra és újra meggyőződöm arról, hogy az emberek értékelik azt, büszkék arra, hogy népeik egy nagy internacionális családba tartoznak, s szerves részét alkotják egy nagy és óriási hatalomnak, amely oly jelentős helyet tölt be az emberiség haladásában. Ez a *szovjet* hazafiság. Ezután is szilárdítjuk a szabad népek Szövetségét és Testvériségét a szabad országban.

Tekintély és bizalom

Az átalakítás kiterjedt a társadalom minden rétegére — vertikálisan és horizontálisan. Mélységben és szélességben. Az átalakítás fejlődik, s közben megold problémákat, leküzd nehézségeket. A szocializmus további szilárdítása érdekében, a dolgozók érdekében elkezdett átalakítás kezdeményezője, eszmei atyja, szervezője, irányítója és, így mondanám, kezese az SZKP. A szó legigazibb értelmében történelmi felelősség hárul pártunkra. Annak idején, 1917-ben Lenin azt mondta: miután elkezdtük a forradalmat, az úton végig kell menni. Így van ez az átalakítással is: a párt végigmegy az úton. A párt tekintélye és a párt iránti bizalom erősödik. Jóllehet ma még az egyik minőségi állapotból másik minőségi állapotba való átmenet szakaszában vagyunk, a pártszervek azon vannak, hogy

lehetőleg ne vegyék át a gazdasági és közigazgatási főhatóságok funkcióit. Habár ez nem könnyű: csábít a kipróbáltnak látszó út — egy kis nyomás pártvonalon, és biztosítjuk a terv végrehajtását. De a pártnak más a feladata, nevezetesen az, hogy mindenekelőtt elméleti szempontból értelmezze a folyamatokat, idejében érzékelje a kritikus pontokat az ellentmondások fejlődésében, korrigálja a stratégiát és taktikát, kidolgozza a politikát és meghatározza megvalósításának módszereit és formáit, kiválassza és elossza a káderekat, szervezeti és ideológiai tekintetben biztosítsa az átalakítást. A párt helyett mindezt senki sem végzi el.

Az irányítás ügyeivel, a gazdasági ügyekkel az állami és más szervezeteknek kell foglalkozniuk, amelyeknek hatáskörébe tartoznak. Ezt a történelmi gyakorlat parancsolja, nem pedig egyszerűen kieszelte valaki. A pártnak a saját dolgát kell végeznie. Valamennyi többi szervezetnek pedig ugyancsak a magáét. Ott, ahol ez nem így van, gyengül a pártirányítás, az ideológiai munka, a kádermunka.

Társadalmunk történelmileg úgy alakult ki, hogy minden, ami a pártban történik, visszatükröződik az ország életében. Országunkban nincs hivatalos ellenzék. Annál nagyobb felelősség hárul az SZKP-ra mint kormányzó pártra. Ezért tekintjük igen fontos feladatunknak, hogy továbbfejlesszük a pártdemokráciát, megszilárdítsuk a testületi vezetés elvét, fokozzuk a nyilvánosságot a pártban is. A vezető tisztségekbe választott emberekkel szemben a központi bizottságnak az a követelménye, hogy legyenek szerények, tisztességesek, becsületesek, ne tűrjék a hízelgést, a talpnyalást. A pártban nem lehetnek olyan személyek, akiket nem illethet bírálat, mint ahogy olyanok sem lehetnek, akiknek nincs joguk bírálni.

Világos volt számunkra, hogy a gondolkodás, a mentalitás, a munkaszervezés, a munkastílus és a munkamódszerek átalakításával, az emberekkel és elsősorban a vezető káderekkel kell kezdenünk.

Következetesen támogatjuk a kezdeményező, gondolkodó, energikus embereket, akik képesek önkritikusan megítélni a helyzetet, megszabadulni a formalizmustól és a sablonoktól a munkában, tudnak új, nem szokványos megoldásokat találni, tudnak és akarnak bátran előremenni, tudnak sikereket elérni. Az átalakítás tág teret nyújt alkotó tevékenységük számára.

De természetesen nincs szükség általános kádercserére. És ez nem is lehetséges. Lehetnek persze áthelyezések mind a felső, mind a középső szinteken, a gazdaságok szintjén is, szükség van új, friss erők beáramlására. Tulajdonképpen most éppen ez történik. Ezenkívül érvényesül a természetes folyamat is: egyesek már elérkeztek munkatevékenységük záróakkordjához. És ez érthető.

És egyeseknek egyszerűen már nem futja az erejéből, hogy vállalják az új feladatokat. Ez is érthető, és nem szabad dramatizálni ezt a helyzetet.

Minden időszaknak megvannak a maga követelményei, a maga élenjárói, a maga megközelítési módjai. Aki képes átalakulni és rálépni az új utakra a politikai, a szervező- és az ideológiai munkában, az dolgozni fog, és megkapja a dolgozók és a pártszervezetek támogatását. Kádereink zöme kész erre. Még ha nem is egyformán: egyesek gyorsabban fogadják el az új követelményeket, mások talán még egyszer meggondolják. Elvben abból indulunk ki, hogy kádereink zöme képes megoldani az átalakítás feladatait. És ugyanakkor nem törődhetünk bele abba, hogy minden úgy menjen, ahogy eddig, gyorsítás nélkül, nagyobb sebességre kapcsolás nélkül.

Az átalakítás hozzáértést és magas fokú szakmai tudást követel a káderektől. Ma nem tudunk meglenni korszerű és sokoldalú képzettség nélkül, alapos termelési, tudományos, műszaki, irányítási, közgazdasági, munkaszervezési és -díjazási, szociológiai és pszichológiai ismeretek nélkül. Általában maximálisan működésbe kell hoznunk az ország intellektuális potenciálját, lényegesen növelnünk kell az alkotásban megnyilvánuló hatásfokát.

Szeretném még egyszer hangsúlyozni a párt elméleti tevékenységének jelentőségét. Ebben az irányban is nagy munkába fogtunk. De ebben is arra törekszünk, hogy még nagyobb teret adjunk a demokratikus elveknek, s ne engedjük meg egy személy vagy csoport monopóliumát. Az SZKP Központi Bizottsága mindent megtesz azért, hogy ebbe a munkába bevonja a párt, a társadalom összes alkotó erőit. Ha arra hagyatkozunk, hogy minden csak a központból vagy ami még rosszabb, egy személytől vagy csoporttól indul ki, félő, hogy bekövetkezik a gondolat megcsontosodása. Ez halálos csapás lenne az átalakításra, sőt az egész társadalom fejlődésére. Ilyen tanulságok vannak az SZKP történetében — keserű, nyomasztó tanulságok. Nem szabad arra a szerepre kárhoztatni a társadalomtudományt, a párton belüli alkotó erőket, hogy csak kommentálják az egyes határozatokat vagy a magas tisztségben levő elvtársak beszédeit. Mi más utat választottunk: lenini szellemben, a lenini hagyományok szellemében cselekszünk.

IV. A Nyugat és az átalakítás

Folyamatosan érdeklődünk aziránt, hogyan fogadják átalakításunkat külföldön, a többi közt Nyugaton. Nem kíváncsiságból, hanem

mert politikusoknak ez kötelességük. Látjuk, hogy az átalakítás folyamatai növekvő érdeklődést keltenek nem csupán önmagukban, nem is csupán mint egy nagy nép sorskérdése. Átalakításunkat joggal fogadják olyan eseményként, amelynek fontos nemzetközi vonzata van. „Az, ami a Szovjetunióban történik, az egész világot érinti" — írta egy nyugatnémet lap.

Először is meg kell jegyeznem, hogy az emberek óriási többsége a világ minden országában az átalakításunk iránti őszinte érdeklődés mellett optimizmussal telten sok sikert kíván a szovjet nép által elkezdett átalakításokhoz. Átalakításunktól világszerte sokat várnak, azt remélik, hogy kedvező hatással lesz az egész világfejlődésre, a nemzetközi kapcsolatok összességére.

Ami a hivatalos köröket és a nyugati tömegtájékoztatási eszközök nagy részét illeti, ebben a közegben eleinte vajmi kevesen hittek azoknak a változtatásoknak a realitásában, amelyeket 1985 áprilisában meghirdettünk. Nem volt hiány epés megjegyzésekben sem: az egyik csapat, úgymond, felváltotta a másikat, és sürgősen előhozakodik új koncepciókkal meg programokkal. Az oroszok, úgymond, érzelmes nép, és náluk ez már így szokás: az új vezetők minden hibát a régiek nyakába varrnak, de minden marad a régiben. Eltelik egy kis idő, és elhallgat a bírálat is, megfeledkeznek az új kezdeményezésekről is.

De sokáig nem tudtak megmaradni ezen az álláspontón. Túlságosan nyilvánvalóvá vált, hogy az átalakítás történelmi realitás, hogy a folyamat kibontakozik. Az SZKP Központi Bizottságának 1987. januári ülése után már nem lehetett megkerülni azt a tényt, hogy országunk valóban bátor és nagy perspektívájú átalakítások szakaszába érkezett.

Még érezhetőbben új hangok hallatszottak az SZKP Központi Bizottságának 1987. júniusi üléséhez fűzött kommentárokban. Kezdték beismerni, hogy a gazdaságirányítás terén javasolt reformok átfogó és radikális volta meghaladta a szovjetológusok többségének prognózisait. Nyugaton sokan, mi ezt látjuk, nem vártak ilyen nyílt és mélyreható beszélgetést, ilyen nagyszabású konstruktív intézkedéseket. A „felemás" jelzőt, amellyel június előtti lépéseinket illették, úgy tűnik fel, már nem divat hangoztatni a központi bizottság ülésének és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa ülésszakának júniusi határozataival kapcsolatban. Messzire kiléptünk abból a „krétakörből", amelyet a nyugati értelmezők rajzoltak lehetőségeink és szándékaink számára. Pedig elvégre még a júniusi ülés küszöbén sem volt hiány olyan kijelentésekben, hogy „Gorbacsov kampánya az átalakításokért" veszít erejéből.

Ekkor kezdtek beszélni „második forradalomról", az átalakítás visszafordíthatatlanságáról, arról, hogy az újonnan megteremtett

gazdasági és jogi alapon az átalakítás „új ugrást" hajt végre. Általában jól érzékelték, hogy a júniusi ülés szakaszhatár az átalakítás útján. Annál időszerűbb lett az átalakításhoz való viszony kérdése. Mindenfelől bírálnak bennünket az átalakítás üteme miatt. „Balról" azért, hogy lassan haladunk, „jobbról" azért, hogy túlságosan gyorsak vagyunk. De alighanem mind egyetértenek legalább abban, hogy a szovjet vezetés komolyan hozzálátott a reformokhoz.

A nyugati megfigyelőket az foglalkoztatja, mit várhat a Szovjetunió és az egész világ, ha az átalakítás nem áll meg. Latolgatják a kérdést: mi előnyösebb a Nyugat számára — az átalakítás sikere vagy kudarca?

Az e kérdésekre adott válaszok skálája, ez érthető, rendkívül széles. Sok komoly szakértő elismeri, hogy a szovjet társadalom gazdasági és társadalmi fejlődésének jelentős meggyorsítása lehetséges, hangsúlyozza, hogy az átalakítás sikereinek kedvező hatásuk lesz a nemzetközi életben. A világközösség e szakemberek józan véleménye szerint csak nyer attól, ha növekszik a szovjet emberek anyagi jóléte, ha tovább fejlődik a demokrácia. A Szovjetunióban elkezdett gazdasági és társadalmi programok nagyszabású volta egyszerre bizonyítéka és sajátos anyagi garanciája a Szovjetunió békeszerető külpolitikai irányvonalának. Ebből kiindulva adják ezek a szakértők gyakorlati ajánlásaikat a nyugati hatalmak vezetőségének: ne rémüljön meg az átalakítástól, ne indítson ellene lélektani hadviselést, inkább segítse elő a gazdasági kapcsolatok, a kulturális és a humanitárius csere mechanizmusa révén, vegyo komolyan a Szovjetuniónak azokat a kezdeményezéseit, amelyeket a leszerelésnek és a nemzetközi helyzet javításának kérdéseivel kapcsolatban tett és tesz, egyezzen meg ezekben a kérdésekben.

Sok, szerintünk vitás megítélést és számítást figyelmen kívül hagyva ezt az álláspontot egészében véve realistának tartjuk, üdvözöljük általános konstruktív tendenciáját. Ez az álláspont összhangban van a nemzetközi kapcsolatok javításának feladataival, visszatükrözi széles társadalmi körök hangulatát.

Széles látókörről tesznek tanúságot azok a politikusok, akik úgy vélekednek, hogy a Nyugat történelmi nagyságrendű hibát követne el, ha nem reagálna a Moszkvából érkező pozitív jelzésekre, ha nem tudna megszabadulni a Szovjetunióról alkotott hamis elképzelésektől, a saját maga által produkált misztifikációktól.

De a nyugati tömegtájékoztatási eszközökben, a politikai vitákban igen aktívan propagálnak egy másik, homlokegyenest ellentétes álláspontot is. Nem lankadnak azok a próbálkozások, hogy diszkreditálják politikánkat és szándékainkat. Rengeteg a pesszimista jóslat és félelem a bel- és külpolitikai dinamizmussal

kapcsolatban. Ez újból megmutatja, milyen erős a hidegháború inerciája, milyen mélyek a szovjetellenesség gyökerei, amelyek bizonyos körök önző érdekeiből kapják a tápláló nedveket. Ha csak elméleti vitákról és propagandisztikus erőfeszítésekről volna szó, akár figyelmen kívül is hagyhatnánk őket. Végül is majd az élet megmutatja, hol az igazság. De az a helyzet, hogy ebből egy koncepció következik, nevezetesen ijesztgetik az embereket az átalakítással, azt híresztelik, hogy az átalakítás eredményeképpen növekszik a Szovjetunió katonai-politikai potenciálja, tehát növekszik a „szovjet fenyegetés" is. Ha pedig így van, akkor a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatokban arra kell törekedni, hogy az átalakítás kudarcba fulladjon, célul kell kitűzni az átalakítás lefékezését és meghiúsítását, mégpedig a szovjetellenesség megrögzött híveinek elvéhez igazodva: „Minél rosszabb a Szovjetunióra nézve, annél jobb a Nyugat számára".

A szélsőjobboldali körök nem titkolják, hogy ellenségesen állnak szemben az átalakítással. Az átalakítás ugyanis keresztülhúzza azt a tézisüket, hogy a szocializmus semmi vonzót sem tud szembeállítani a „szabad világgal". E társaságra nézve valóságos ideológiai katasztrófa az, ha nem házalhatnak többé a szovjet társadalom „szociális mozdulatlanságáról" költött ócska dogmával. Felül kellene vizsgálniuk ebben az esetben a szovjetellenesség egész doktrínáját, a belőle következő politikai koncepciókat. Ebben az esetben szertefoszlik a „szovjet fenyegetés" dajkameséje, az a koholmány, amely szerint a „szovjet fenyegetésnek" az az oka, hogy a Szovjetunió, mivel nem képes megbirkózni belső nehézségeivel, expanzióhoz folyamodik.

Még a nyilvánosságot és a demokratizálást is megpróbálják diszkreditálni. Például hazug híreket közölnek a Szovjetunióból, mégpedig a szovjet sajtóra hivatkozva. Azután kiderül, hogy semmi hasonlónak nyoma sincs szovjet kiadványokban. Provokálni akarnak bennünket, hogy korlátozzuk, lefékezzük a nyilvánosságot, lemondjunk a demokratizálásról, mintegy a tömegtájékoztatási eszközökre akarnak haragítani minket. Céljuk ezzel is az, hogy megtorpedózzák az átalakítást, amely elképzelhetetlen nyilvánosság és demokratizálás nélkül.

Elszaporodtak azok a próbálkozások, amelyek arra irányulnak, hogy állampolgárainkban kételyt ébresszenek az átalakítás politikai irányvonalával szemben, nehézségekkel ijesztgetik a szovjet embereket, irreális várakozásokat élesztgetnek. Azt szeretnék elérni, hogy a nép ne bízzon a vezetésben, hogy egyes vezetők összekülönbözzenek egymással, vagyis meg akarják osztani a pártot, a társadalmat.

Némely politikusok és tömegtájékoztatási eszközök — különösen az Egyesült Államokban — a szovjet átalakítást „liberalizálásnak" próbálják feltüntetni, amelyet, úgymond, a Nyugat nyomására kezdtünk el. Természetesen meg kell adnunk a kellő elismerést a nyugati propagandistáknak — igen magas szakmai színvonalon űzik a játékot a demokrácia szóval. De mi majd akkor hiszünk a nyugati társadalmak demokratizmusában, amikor az ottani munkások és parasztok közgyűléseiken szabadon fogják választani a gyártulajdonosokat, a bankigazgatókat stb., amikor a tömegtájékoztatási eszközök rendszeresen bírálni kezdik a részvénytársaságokat, a bankokat és gazdáikat, beszámolnak a nyugati országokban zajló tényleges folyamatokról, nem pedig csupán végtelen és meddő vitát folytatnak a politikusokkal.

Reformjaink némely bírálói főleg azt hangsúlyozzák, hogy az átalakítás során elkerülhetetlenek a fájdalmas jelenségek. Inflációt, munkanélküliséget, áremelkedést, fokozódó társadalmi rétegződést jósolnak nekünk, vagyis ugyanazt, amiben a Nyugat olyan „gazdag". Vagy fokozatosan szuggerálják: a központi bizottságnak igen erős ellenzéke van — a párt- és államapparátus. Vagy másik húzás: maguknál, úgymond, a hadsereg is ellene van, az Állambiztonsági Bizottság sem nyilatkozott még. Minden trükköt felhasználnak.

De kénytelen vagyok elkeseríteni opponenseinket: a politikai bizottság, a központi bizottság tagjai ma jobban össze vannak forrva, mint valaha, és ezt az összeforrottságot semmi sem képes megingatni. Mind a hadseregben, mind az Állambiztonsági Bizottságban, mind bármely más szervben a legfőbb tekintély a párt, a pártot illeti meg a politikailag döntő szó. Az átalakítás csak még jobban megszilárdította a párt pozícióit, új minőséget adott a társadalomban és az államban betöltött morális és politikai szerepének.

Egyébként az igazság kedvéért megjegyzem, hogy a komoly nyugati hírmagyarázók látják átalakításaink szocialista jellegét, látják azt is, hogy célunk a szocializmus megszilárdítása. Azok viszont, akik az átalakítással ijesztgetik a nyugati publikumot, valóban félnek sikerétől. Mégpedig azért, mert az átalakítás kikezdi azt a lehetőséget, hogy felhasználják a „szovjet fenyegetés" madárijesztőjét, karikatúraként ábrázolt és visszataszító „ellenségképpel" fedjék el országunk igazi arculatát, és e demagóg jelszavakkal folytassák az értelmetlen fegyverkezést, és nyerészkedjenek rajta.

Valóban, ha fejlesztési terveinket sikeresen végrehajtjuk, hogyan fogják akkor szédíteni az embereket azzal, hogy a szocializmus életképtelen rendszer, nem tudja élelmezni és ruházni az embereket? Összeomlik az egész koncepció, amelynek olyan tételei

vannak, hogy országunk „a gonosz birodalma", az októberi forradalom történelmi hiba, az októberi forradalom után megtett utunk pedig „a történelem cikcakkja". Az ilyen átalakítás valóban nincs ínyére egyeseknek.

„Manapság értelmetlenül próbálják rágalmazni és befeketíteni a Szovjetunióban elkezdett reformokat — írja a nyugatnémet Stern —, és azt állítják közben, hogy a reformok a valóságban csak erősítik a kommunizmust, és hogy a Kreml egyet akar: hatékonyabbá tenni a rendszert. De, jóságos isten, ha a korrupció és a pazarlás elleni harc, a nagyobb véleményszabadság erősíti a kommunizmust, akkor e logika szerint a demokrácia lenne a legjobb táptalaj a marxizmus—leninizmus számára!" Hadd fűzzek néhány szót ehhez a sokatmondó idézethez. Ha a szocializmus valóban elvi okokból összeegyeztethetetlen volna a demokráciával és a gazdasági hatékonysággal, ahogy ellenségei állítják, éppen nekik nem volna miért nyugtalankodniuk sorsuk és profitjuk miatt.

És ha mi magunkat bíráljuk úgy, ahogy soha senki sem bírált bennünket — sem Nyugatról, sem Keletről, sem sehonnan —, ennek az az oka, hogy erősek vagyunk, és nem félünk a jövőnk miatt. Kibírjuk ezt a bírálatot, a nép is kibírja, a párt is kibírja. Amikor pedig reformjaink meghozzák a számított eredményt, a szocializmus kritikusainak is „át kell alakulniuk".

Nehéz helyzetbe hoztuk őket, mert mi sokkal jobban ismerjük hiányosságainkat, sokkal nyíltabban és a dolgok pontos ismeretében írunk és beszélünk róluk. És a nyugati emberek egyre kevésbé hiszik el majd a Szovjetunióról összehordott zagyvaságot, amely a Nyugatot ma még elárasztja. Ez persze nem segíti elő a nyugati országok politikája iránti bizalom kialakulását.

Amikor amerikaiakkal, más nyugati országok képviselőivel beszélgetek, kereken megkérdezem, érdekeltek-e abban, hogy a Szovjetuniónak lehetősége legyen több eszközt fordítani a gazdasági és a társadalmi fejlesztés céljaira a katonai kiadások költségvetési arányának csökkentése révén. Vagy pedig, ellenkezőleg, a Nyugat arra törekszik, hogy a fegyverkezési verseny útján gazdaságilag kimerítse a Szovjetuniót, meghiúsítsa az országunkban elkezdett hatalmas munkát, rá akarja kényszeríteni a szovjet vezetést, hogy mind több és több eszközt fordítson improduktív kiadásokra, a fegyverkezés céljaira? Csak nem azt akarják, hogy a Szovjetuniót bezárják saját problémáiba, s közben ők azt tegyenek a világban, amit akarnak?

Van a kérdésnek másik oldala is. Azok, akik a Szovjetunió kimerülésére számítanak, túlságosan elbizakodottan ítélik meg saját gazdasági egészségüket. Akármilyen gazdag is az Egyesült

Államok, az ő zsebe sem bírja el, hogy évente egyharmad billió dollárt dobjon ki katonai kiadásokra. A katonai kiadások görbéje nyomában emelkedik a költségvetési hiány görbéje is. A költségvetési hiány nagysága láttán azt lehet mondani, hogy az Egyesült Államok a katonai kiadások kétharmadát már most hitelből eszközli. Az Egyesült Államok államadóssága lényegében a Pentagon adóssága, amelyet az amerikaiak sok nemzedéke fog visszafizetni. A végtelenségig nem csavarodhat ez a spirál. Egyébként ez az amerikaiak dolga.

Néha éppenséggel olyan benyomásom támad, hogy egyes amerikai politikusok, bár folyvást magasztalják a tőkés rendszert, reklámozzák demokráciájukat, nem nagyon hisznek benne, félnek attól, hogy békés körülmények között versenyezzenek a Szovjetunióval. Éppen ezért vannak azon, hogy mindent megadjanak a hadigépezetnek, fokozzák a feszültséget stb. Érzem, e sorok olvastán a hírmagyarázók azt írják majd, hogy Gorbacsov rosszul ismeri a nyugati demokráciát. Sajna, egyet-mást ismerek, legalábbis eleget ahhoz, hogy rendületlenül higgyek a szocialista demokráciában, a szocialista humanizmusban.

Megküzdünk a problémákkal, amelyeket mi magunk nagyon élesen vetünk fel, és elérjük a kitűzött célokat. Számításba kell venni népünk jellemét is. Ha, mint mondani szokás, „elevenére tapintanak", ha hazafias érzelmeihez apellálunk, nem sajnálja erejét, és eléri, amit akar, a szó szoros értelmében csodákra képes. A Szovjetunió hatalmas ország, roppant gazdag természeti erőforrásokkal, kiválóan képzett szakemberekkel, hatalmas tudománnyal rendelkezik. A munkások többségének teljes középfokú végzettsége van. Úgyhogy nem kell elsietni a dolgot, ne dobjanak bennünket „a történelem szemétdombjára". A Szovjetunióban ez csak mosolyt fakaszt.

1987 áprilisában beszéltem az Egyesült Államok képviselőházának küldöttségével, és azt mondtam, hogy megújítási terveink megvalósítása semmiféle veszélyt — sem politikai, sem gazdasági, sem másmilyen veszélyt — nem jelent az amerikai népre, bármely országra nézve. Ugyanezt még egyszer elmondtam a Kremlben az „Atomfegyvertől mentes világért, a emberiség fennmaradásáért" elnevezésű fórum résztvevői előtt: azt akarjuk, hogy értsenek bennünket, reméljük, a világközösség elismeri, attól, hogy mi jobbá akarjuk tenni országunkat, senkinek sem lesz rosszabb, ezen az egész világ csak nyer.

Úgyhogy sem a Szovjetunió, sem az átalakítás nem fenyeget senkit semmivel sem, legfeljebb a példa, ha valaki számára követhetőnek bizonyul. De újból és újból azt a szándékot tulajdonítják

nekünk, hogy az egész világon meg akarjuk honosítani a kommunizmust. Micsoda butaság! Rendben van, ha ilyesmivel fizetésért foglalkoznak azok, akiknek mindegy, miről írnak. De ilyesmit mind a mai napig hangoztatnak — hihetnénk — felelős államférfiak. És már egészen elképedtem, amikor két évvel az átalakítás kezdete után ezt hallottam egy általam tisztelt politikus szájából. De milyen alapon? — vetettem ellene. Ismeretes a Truman-, az Eisenhower-, a Reagan-doktrína. Nekünk ellenben nincs és nem volt semmiféle kijelentésünk sem „a kommunista uralom meghonosításáról". Lenin azt mondta: mi, vagyis a szocialista állam, a világfejlődésre a legnagyobb befolyást a gazdasági tevékenységünkben elért sikerekkel fogjuk gyakorolni.

Az átalakítás sikere megmutatja majd, hogy a szocializmus nem csupán képes megoldani a tudományos-műszaki haladás csúcsaira való felemelkedés történelmi feladatát, hanem a legnagyobb társadalmi és morális hatékonysággal oldja meg, a demokrácia módszereivel, az emberért és az ember saját erőfeszítéseivel, értelmével, mesterségbeli tudásával, tehetségével, lelkiismeretével és a többi ember iránti felelősségérzetével.

Az átalakítás sikere feltárja azoknak a ma Nyugaton uralkodó erőknek az osztálykorlátait és egoizmusát, amelyek beleőrültek a militarizmusba, a fegyverkezésbe, abba, hogy az egész világon „ellenséget" keresnek.

Az átalakítás sikere segítségére lesz a fejlődő országoknak abban, hogy a neokolonializmusnak tett engedmények nélkül határozzák meg a gazdasági és a társadalmi modernizálás útjait, és ne vessék magukat a kapitalizmus üstjébe.

Az átalakítás sikere döntő érv lesz a történelmi vitában: melyik rend felel meg jobban az emberek érdekeinek? A Szovjetunió a rendkívüli körülmények között rárakódott rétegektől megtisztított arculata még vonzóbbá válik, s országunk a szocialista rendszerben elvileg benne rejlő előnyök megtestesülése lesz. A szocializmus eszményei új impulzust kapnak.

Nemegyszer meggyőződtem róla, hogy azok a nyugati politikusok, akikkel beszélgettem, tisztában vannak ezzel. „Ha önök megcsinálják azt, amit elterveztek, annak kolosszális, a szó szoros értelmében világraszóló jelentősége lesz" — ezt egy ismert nyugati politikus mondta, aki egyáltalán nem kommunista.

Sok problémánkat valószínűleg nem egykönnyen érti meg a nyugati olvasó. Ez természetes. Mindegyik népnek, mindegyik országnak megvan a maga élete, rendje, megvannak a maga törvényei, reményei, tévedései és eszményei. Szép ez a sokszínűség, fejleszteni kell, nem kell azzal próbálkozni, hogy mindent egy

kaptafára húzzanak. Bennem például visszataszító érzést kelt, amikor némely politikusok másokat próbálnak arra tanítani, hogyan éljenek, milyen politikát folytassanak, s abból a dölyfös meggyőződésből indulnak ki, hogy az ő országuk élete és politikája a szabadság, a demokrácia, a gazdasági tevékenység, a társadalmi helyzet stb. mintaképe, mértéke. Azt hiszem, sokkal demokratikusabb eljárás azt feltételezni, hogy más országok népei esetleg nem értenek egyet ezzel. Bonyolult és nyugtalan világunkban mindenkinek mindent a saját mércéjével kell mérni. Ma nincsen helyük nemcsak a katonai diktátummal való próbálkozásoknak, hanem az erkölcsi-politikai és gazdasági nyomással való kísérletezéseknek sem. Ez veszélyes, ez izgalomban tartja a világközösséget, tehát megnehezíti a haladást a béke és az együttműködés felé.

Az átalakításról alkotott helyes kép kulcs a Szovjetunió külpolitikájának megértéséhez is. Az átalakításról alkotott valósághű, igaz kép megfelel a világbéke és a nemzetközi biztonság érdekeinek. Amikor a Nyugatot munkánk felelősségteljes, becsületes, elfogulatlan elemzésére hívjuk fel, nem csupán saját érdekeinkből indulunk ki. Nem tudják vagy nem akarják megérteni az átalakítás lényegét — ez kiindulópontja a szándékainkkal kapcsolatos külföldi tévedéseknek, illetve újabb kísérlet arra, hogy fenntartsák és mélyítsék az országok és a népek közti bizalmatlanságot.

Minden állam külpolitikája szerves kapcsolatban van belpolitikájával, és ez a kapcsolat különösen szorossá és gyakorlati szempontból jelentőssé válik fordulatok idején. A belső irányvonal megváltoztatása elkerülhetetlenül magával vonja a külpolitikai problematika új megközelítését is. Ezért ma, az átalakítás körülményei között, az országon belüli és nemzetközi tevékenységünk egységes értelme szemléletesebben és konkrétabban nyilvánul meg, mint valaha. A szovjet külpolitika új koncepciója, megannyi programcélja és gyakorlati lépése egyenes és közvetlen kifejeződése az átalakítás filozófiájának, programjának és gyakorlatának.

Az országunkban kibontakozó átalakítási folyamat újabb lehetőségeket nyit meg a nemzetközi együttműködés előtt. Objektív megfigyelők azt prognosztizálják, hogy növekedni fog a Szovjetunió részesedése a világgazdaságban, élénkülni fognak a külgazdasági és a tudományos-műszaki kapcsolatok, többek közt a nemzetközi gazdasági szervezetek vonalán.

Becsületesen, mindenki füle hallatára kijelentjük: szilárd békére van szükségünk, hogy összpontosíthassunk társadalmunk fejlesztésére, hogy megoldjuk a szovjet emberek életkörülményeinek javításával összefüggő feladatokat. Terveink hosszú távra szólnak, szilárdak. Ezért mindenkinek, köztük nyugati partnereink-

nek, vetélytársainknak is tisztában kell lenniük azzal, hogy ugyanilyen szilárd, ugyanilyen rendíthetetlen elvi alapjaiban nemzetközi irányvonalunk, amelynek célja a nukleáris fegyvertől és erőszaktól mentes béke, a civilizált elvek érvényesítése az államközi kapcsolatokban.

Második rész

Az új gondolkodás és a béke

Hogyan látjuk a mai világot?

Hol tartunk?

Növekvő nemzetközi feszültség légkörében kezdtük el az átalakítást. A hetvenes évek enyhülése gyakorlatilag eltűnt. Békefelhívásaink a Nyugat kormányzó köreiben nem találtak visszhangra. A szovjet külpolitika egy helyben topogott. A fegyverkezési verseny fokozódott. A háború veszélye növekedett.

Hogy válaszolhassunk a kérdésre, miként lehet elérni a helyzet jobbra fordulását, el kellett gondolkoznunk ezen a kérdésen: miért történik így? Milyen határvonalhoz érkezett el a világ fejlődésében? Ennek érdekében pedig józanul és realista módon kellett szemügyre vennünk az egész világpanorámát, ki kellett szabadulnunk a megszokott sémák fogságából. Mint nálunk mondják, friss szemmel kell nézni.

Milyen hát ez a mi közös világunk, az emberi nem mai nemzedékeinek világa? Sokarcú, tarka, dinamikus, egymással viaskodó tendenciák, éles ellentétek hatják át. Gyökeres társadalmi változásoknak, mindenre kiterjedő tudományos-technikai forradalomnak, a globális — gazdasági, nyersanyag- stb. — problémák kiéleződésének, az információban végbemenő radikális változásoknak a világa ez. Olyan világ, ahol egymás szomszédságában vannak a fejlődés, a haladás soha nem látott lehetőségei és a szörnyű nyomor, az elmaradottság, a középkor. Olyan világ, amelyben nagy kiterjedésű „feszültségmezők" vannak.

Hajdanában minden egyszerű volt. Volt néhány hatalom, és ők határoztak, egyensúlyba hozták érdekeiket, ha sikerült egyensúlyba hozni, ha meg nem — háborúztak. És e néhány hatalom érdekegyensúlyán alapultak a nemzetközi viszonyok. Itt az egyik hitbizomány, ott a másik, amott a harmadik. De most, tessék megnézni, mi történt a háború utáni negyven év alatt.

A világ politikai képe magában foglalja a szocialista országok jelentékeny csoportját, amelyek nem túlságosan hosszú történelmük során a progresszív fejlődés nagy útját tették meg; a fejlett tőkés ál-

lamok kiterjedt masszív tömbjét sajátos érdekeikkel, saját történelmükkel, gondjaikkal és problémáikkal; és a „harmadik világ" óceánját, amely az utóbbi 30—40 év folyamán született, amikor elnyerték a politikai függetlenséget Ázsia, Afrika, Latin-Amerika országainak tucatjai.

Voltaképpen nyilvánvaló, hogy az államok mindegyik csoportjának, mindegyik országnak megvannak a maga érdekei. Voltaképpen az elemi logika szempontjából mindezeknek az érdekeknek észszerűen vissza kell tükröződniük a világpolitikában. De éppen erről szó sincs. Nem egyszer és nem kétszer mondtam beszélgetéseink során tőkés országok politikusainak: lássuk és vegyük figyelembe a realitásokat — van a kapitalizmus világa és van a szocializmus világa, van a fejlődő országok óriási világa. A fejlődő országokban emberek milliárdjai élnek. Problémái vannak mindenkinek. De a fejlődő országokban százszor több probléma van. És ezzel számolni kell. Ezeknek az országoknak vannak saját nemzeti érdekeik. Hosszú évtizedeken át gyarmatok voltak, kitartóan harcoltak felszabadulásukért, kivívták a függetlenséget, javítani akarják népeik életét, szabadon akarnak rendelkezni erőforrásaikkal, meg akarják teremteni a független gazdaságot és kultúrát.

Lehet-e reménykedni normális és igazságos nemzetközi viszonyokban csupán, mondjuk, a Szovjetunió vagy az Egyesült Államok, Anglia vagy Japán érdekeiből kiindulva? Nem lehet! Érdekegyensúlyra van szükség. Egyelőre nincs érdekegyensúly. Egyelőre a gazdagok gazdagodnak, a szegények pedig szegényebbé válnak. A „harmadik világban" olyan folyamatok zajlanak, amelyek alapjaiban rendíthetik meg a nemzetközi kapcsolatok rendszerét.

Senkinek sem sikerülhet megszüntetni a szocializmus világát, a fejlődő világot vagy a fejlett kapitalizmus világát. Márpedig van, létezik olyan — tisztesség ne essék szólván — álláspont, hogy a szocializmus történelmi véletlen, és ideje szemétdombra dobni. És akkor a „harmadik világ" olyan lesz, mint a kezes bárány. Minden visszakerül a maga helyére — lehet továbbra is jólétben dúskálni mások rovására. De a múltba menekülés nem válasz a jövő kihívásaira, hanem kalandorság, keverve félelemmel és önbizalom hiányával.

Mi viszont nem csupán újból szemügyre vettük a sokszínű, sokdimenziós világ realitását. Nem csupán az egyes államok érdekei közti különbségeket mérlegeltük. Hanem megláttuk azt, ami a legfőbb: a világközösség államainak kölcsönös függése irányában ható egyre erősödő tendenciát. Ez a jelenkori fejlődés dialektikája. Nehezen, bizonyos fokig mintegy tapogatózva, az ellentétek harcán át alakul ki az ellentmondásos, társadalmi és politikai tekintetben sokféle, de kölcsönösen függő és sok tekintetben egységes világ.

Korunk másik ugyanilyen nyilvánvaló realitása az úgynevezett globális problémák létrejötte és kiéleződése, amelyek megoldása ugyancsak létfontosságú a civilizáció sorsa szempontjából. A természet védelméről, a környezet, a levegő és az óceánok kritikus állapotáról, a bolygó hagyományos erőforrásairól van szó, amelyek, mint kiderült, nem határtalanok. Szó van régi és új félelmetes betegségekről, az emberiségnek arról a közös gondjáról, hogy miként vessen véget az éhínségnek és a nyomornak a Föld hatalmas körzeteiben. Szó van a világűr és a világóceán megismerésére irányuló okos, közös munkáról, a megszerzett ismereteknek az egész emberiség javára való felhasználásáról.

Hosszan sorolhatnám, hogy mit teszünk idehaza, a mi országunkban, a mi országunk szintjén azért, hogy előmozdítsuk e problémák megoldását. Bizonyos mértékben érintettem is e problémákat, amikor átalakításunkról írtam. Azt, ami tőlünk telik, megtesszük.

De a Szovjetunió egyedül nem képes megoldani mindezeket a problémákat. És mi ezt nem restelljük ismételni, amikor nemzetközi együttműködést sürgetünk. Teljes felelősséggel, a hamis „presztízsmegfontolásokat" félretéve mondjuk, hogy a mai világban mi valamennyien egyre inkább függünk egymástól, szükségessé válunk egymás számára. És mivel tudjuk, hogy ebben a világban, nagy általánosságban szólva, ma közös sors fűz össze bennünket, hogy egy bolygón élünk, egy bolygó erőforrásait használjuk, cseréljük ezeket az erőforrásokat, és látjuk, hogy nem határtalanok, hogy kímélni kell őket, óvni kell a természetet, a környezetet, amelyben élünk — ez realitás mindnyájunk számára. Mind élesebben érződik, hogy hatékony, az egyenjogúságon alapuló eljárásokra és mechanizmusokra van szükség, amelyek biztosítanák a bolygó erőforrásainak — az egész emberiség vagyonának — ésszerű felhasználását.

És itt felfedezzük kölcsönös függésünket, felfedezzük a világ egységes voltát, totalitását, azt a parancsoló szükségletet, hogy egyesítsük az emberiség erőfeszítéseit megmaradása érdekében, az emberiség javára ma, holnap, minden időben.

Van, végül, még egy realitás, amelyet kötelességünk tudomásul venni. Miután az emberiség belépett az atomkorszakba, amikor az atomenergiát katonai célokra használják fel, elvesztette a halhatatlanságot. Voltak háborúk eddig is, és szörnyű háborúk. Emberéletek millióit és millióit ragadták el, romokat és hamut hagytak a városok és a falvak helyén, kiirtottak egész népeket kultúrájukkal egyetemben. De az emberi nem folytatása nem kérdőjeleződött meg. Ma viszont, ha kitör a nukleáris háború, minden élőt elsöpör a Föld színéről.

Technikailag lehetővé vált még a logikailag lehetetlen is, nevezetesen az emberiség többszöri megsemmisítése. A meglevő nukleáris arzenálok olyanok, hogy a Föld minden egyes lakójára jut egy töltet, amely képes elhamvasztani körülötte hatalmas területet. Ma egyetlen hadászati tengeralattjáró a megsemmisítés olyan potenciálját hordozza, amely több második világháborúéval egyenlő. És ilyen tengeralattjáró sok tucat van!

A fegyverkezési versenyt, akárcsak magát a nukleáris háborút, nem lehet megnyerni. A fegyverkezési verseny folytatása a Földön, még inkább a fegyverkezési verseny kiterjesztése a világűrre meggyorsítja a nukleáris fegyver felhalmozásának és tökéletesítésének amúgy is szédítő ütemét. A világhelyzet olyanná válhat, amikor már nem fog függeni a politikusoktól. A véletlen fogságába kerülhet. Mindannyian szemtől szembe kerültünk annak szükségességével, hogy megtanuljunk békében élni ebben a világban, kialakítsuk az új politikai gondolkodást, mivel ma egészen mások a körülmények, mint akár csak három-négy évtizeddel ezelőtt voltak.

Ideje véget vetni annak a külpolitikai szemléletnek, amelyben a nagyhatalmi érdekek az irányadók. Sem a Szovjetunió nem tudja rákényszeríteni valakire a maga akaratát, sem az Egyesült Államok. Lehet egy ideig elnyomni, kényszeríteni, megvesztegetni, megtörni, szakítani. De ez csak egy ideig lehetséges. A hosszú távú politika, a nagypolitika szempontjából senkinek sem sikerül magának alárendelni másokat. Tehát egy lehetőség marad: az egyenlőségen alapuló viszony. Ezt kell mindnyájunknak tudomásul venni. Azokkal a realitásokkal együtt, amelyeket fentebb említettem — nukleáris fegyver, ökológia, tudományos-technikai forradalom, informatika —, ez is arra kötelez bennünket, hogy tisztelettel legyünk egymás és mindenki iránt.

Hát ilyen a mi világunk: bonyolult, de nem reménytelen. Nekünk az a véleményünk, hogy mindent meg lehet oldani, de mindenkinek újra kell értelmeznie szerepét ebben a világban, és felelőssége tudatában kell cselekednie.

Az új politikai gondolkodás

Az 1985 áprilisa óta eltelt két és fél év alatt nagy utat tettünk meg mind a világhelyzetnek, mind pedig a helyzet javítására felhasználható módszereknek az elemzésében. Szólok még azokról a gyakorlati lépésekről, amelyeket a nemzetközi légkör radikális javítása érdekében tettünk. De most térjünk rá arra, ami a leglényegesebb.

Miután a XXVII. kongresszuson eljutottunk ahhoz a koncepcióhoz, amely szerint ellentmondásos, de kölcsönösen függő és sok tekintetben egységes világban élünk, elkezdtük ezen az alapon alakítani külpolitikánkat is. Igen különbözőek maradunk — ami a társadalmi útválasztást, az ideológiai és vallási meggyőződéseket, az életmódot illeti. A különbségek természetesen megmaradnak. De mit tegyünk, lövöldözzünk egymásra miattuk? Nem lesz-e helyesebb túltenni magunkat azon, ami elválaszt bennünket, az egész emberiség érdekében, a földi élet érdekében? Mi választottunk, és érvényesítjük az új politikai gondolkodást mind kötelező erejű nyilatkozatokkal, mind konkrét tettekkel és lépésekkel.

A népek belefáradtak a feszültségbe, a konfrontációba. A szemükben azoknak a törekvéseknek lehet tekintélye, amelyek biztonságosabb és szilárdabb béke megteremtésére irányulnak. Olyan béke megteremtésére, amelyben mindenki megtartja saját filozófiai, politikai, ideológiai nézeteit, saját életmódját.

Nyitott szemmel nézzük az eseményeket. Látjuk, hogy a sztereotípiák szívósak, mélyen meggyökerezett a régi gondolkodás, amely táplálja mind a militarizmust, mind a birodalmi ambíciókat, s amelyből az következik, hogy némelyek a többi országot továbbra is csupán politikájuk és más tevékenységük tárgyának tekintik, és megtagadják tőlük a saját útválasztáshoz, önálló külpolitikához való jogot.

Egyáltalán nem az a szándékunk, hogy a világ különböző térségeit érintő problémák megoldására valamiféle ultraradikális módszereket javasoljunk. Bár helyenként valószínűleg ilyen módszerekre is szükség van. A nemzetközi kapcsolatokban nem akarunk úgy cselekedni, hogy fokozódjon a konfrontáció. Nem fogadjuk el, mondjuk, a Nyugat és a fejlődő országok közti jelenlegi kapcsolatok jellegét, de nem mondjuk, hogy szakítsák meg e kapcsolatokat. Az a véleményünk, hogy ezeket a kapcsolatokat át kell alakítani, meg kell szabadítani a neokolonializmustól, amely csupán abban különbözik a régi kolonializmustól, hogy a kizsákmányolás rafináltabb mechanizmusát alkalmazza. Olyan körülményeket kell teremteni, amelyek között a fejlődő országok rendelkezhetnének erőforrásaikkal — a természeti és az emberi erőforrásokkal. És hogy ez ne mások javát, hanem az ő javukat szolgálja.

A nemzetközi kapcsolatok normalizálásának — a gazdaságban, a tájékoztatás, az ökológia szférájában — széles körű internacionalizáláson kell alapulnia. A Nyugat, úgy fest a dolog, szeretné „hetek" meg „ötök" keretében intézni a dolgot, úgyszólván maguk között, „családi körben". Nyilván ezzel függenek össze az Egyesült Nemzetek Szervezetének lejáratására irányuló próbálkozások is.

Azt állítják például, hogy az ENSZ elveszti arcát, már-már degradálódott a szerepe. És ezt ma mondják, amikor a világban oly sok a változás, amikor a világ telidesteli van sok állam legkülönbözőbb érdekeivel, és amikor mindezen érdekek egyensúlyának keresése a legfőbb gond. Ilyen körülmények között nagyobb szerep vár az ENSZ-re, mint valaha, mivel az ENSZ-nek vannak tapasztalatai a nemzetközi együttműködés megszervezésében.

Igaz, az ENSZ erőfeszítései nem mindig voltak sikeresek. De véleményem szerint éppen ez a szervezet a legalkalmasabb fórum arra, hogy keressük az államok érdekeinek egyensúlyát, ami nélkül nem lesz stabilitás a világban.

Tisztában vagyok azzal, hogy egy nap alatt nem változik meg minden, tudom, hogy mi és a Nyugat továbbra is eltérő módon közelítjük meg a konkrét helyzeteket. De ez nem változtat azon, hogy ma a világ népei, mint már volt alkalmam mondani, a sziklafalon kapaszkodó, kötelekkel egymáshoz kötött hegymászókhoz hasonlítanak. Vagy együtt kapaszkodnak tovább, a csúcs felé, vagy együtt lezuhanhatnak a szakadékba. Annak érdekében pedig, hogy ez ne következzen be, a politikusoknak felül kell emelkedniük a szűken értelmezett érdekeken, fel kell ismerniük a jelenlegi helyzet egész dramatizmusát. Ezért olyan sürgető annak szükségessége, hogy újraértelmezzük az egész nemzetközi helyzetet, e helyzet valamennyi tényezőjét.

A mai világban nem lehet a politikát 1947-es megközelítési módokra, a Truman-doktrínára és Churchill fultoni beszédére alapozni. Új módon kell gondolkodni és cselekedni. Ráadásul a történelem sürget, nem hagy időt lazításra. Holnap már késő lehet. A holnaputáni nap pedig esetleg fel sem virrad.

Az új politikai gondolkodás alapelve, kiinduló elve egyszerű: *a nukleáris háború nem lehet a politikai, gazdasági, ideológiai, bármilyen más célok elérésének eszköze.* Ez a következtetés a szó legigazibb értelmében forradalmi jellegű, mert gyökeres szakítást jelent a háborúról és a békéről alkotott hagyományos elképzelésekkel. Hiszen éppen a háború politikai funkciója szolgált mindig a háború igazolásául, minősült a háború „racionális" értelmének. A nukleáris háború viszont értelmetlen, irracionális. Egy globális nukleáris konfliktusban nem lennének sem győztesek, sem legyőzöttek, de elkerülhetetlenül elpusztul a világcivilizáció. Ez tulajdonképpen nem is háború a megszokott értelemben, hanem öngyilkosság.

Egyébként ma a haditechnika fejlődése is olyan szintet ért el, hogy végzetes következményeit tekintve egy nem nukleáris háború is felér egy nukleáris háborúval. Ezért a nagyhatalmak közti fegyveres konfliktusnak erre a „variánsára" is jogosan alkalmazhatjuk

azt a minősítést, amelyhez a nukleáris háború vonatkozásában eljutottunk.

Ebből következik a teljesen új helyzet. Az a gondolkodásmód és cselekvési mód, amely az erőnek a világpolitikában való alkalmazásán alapul, évszázadok, sőt évezredek alatt alakult ki. Meggyökeresedtek, mint, úgy tűnhet fel, rendíthetetlen axiómák. Most viszont elvesztették minden ésszerű alapjukat. Clausewitznek a maga korában klasszikus tétele, hogy a háború a politika folytatása, csak más eszközökkel, menthetetlenül elavult. A könyvtárakban van a helye. A történelem során első ízben létszükségletté vált, hogy a nemzetközi politikát az egyetemes emberi erkölcsi-etikai normákra alapozzuk, emberivé tegyük, humanizáljuk az államközi kapcsolatokat.

A nemzetközi ellentétek katonai, nukleáris megoldása lehetetlenségéből az erő és a biztonság új dialektikája következik. A biztonságot ma nem lehet garantálni katonai eszközökkel — sem fegyver alkalmazásával, sem megfélemlítéssel, sem a „kard" és a „pajzs" folytonos tökéletesítésével. Nevetségesnek és értelmetlennek tűnnek fel a katonai fölény megszerzésére irányuló újabb próbálkozások. Most — a világűrben. Ez megrendítő anakronizmus, amely annak köszönheti továbbélését, hogy a politikában túlságosan nagy szerepet játszanak a militarista körök. Abszurddá válik — a biztonság szempontjából — a fegyverkezési verseny, mivel e verseny logikája a nemzetközi kapcsolatok destabilizálódására és végső fokon nukleáris konfliktusra vezet. Kolosszális erőforrásokat von el más szükségletektől, s ezzel csökkenti a biztonság szintjét, aláaknázza a biztonságot. A fegyverkezési verseny önmagában véve a béke ellensége. A biztonsághoz egyetlen út vezet — a politikai megoldások útja, a leszerelés útja. Korunkban az igazi, egyenlő biztonságot a hadászati egyensúly mind alacsonyabb szintje garantálja, s a hadászati egyensúlyból teljesen ki kell zárni a nukleáris fegyvert és a tömegpusztító fegyverek más fajtáit.

Egyesek talán megijednek ettől. Hová tegyük akkor, mondják, a katonai-ipari komplexumot? Hiszen annyi embert szolgál ki, annyi embert juttat jövedelemhez? Ezt a kérdést külön elemezte egyik legutóbbi munkájában a Nobel-díjas W. Leontief, és bebizonyította, hogy a militaristák érvei közgazdasági szempontból tarthatatlanok. Megmondom a magam véleményét: a katonai-ipari komplexumban minden egyes munkahely megteremtése két-háromszor többe kerül, mint a polgári iparban, vagyis ugyanazon a pénzen három munkahelyet lehet létesíteni. Ez volna először. Másodszor, a hadigazdaság szektorai már ma össze vannak kötve a polgári szektorokkal. Sokat tesznek értük. Tehát van már tapasztalat, és a hadigazdaság szektorai kibontakoztathatják lehetőségeiket bé-

kés célok érdekében. Harmadszor, a Szovjetunió és az Egyesült Államok kidolgozhatnának nagyszabású közös programokat, és egyesíthetnék erőforrásaikat, tudományos, intellektuális potenciáljukat, hogy megoldják a legkülönbözőbb feladatokat az emberiség javára.

Az új politikai gondolkodás megköveteli még egy egyszerű axióma elismerését: a biztonság oszthatatlan. A biztonság csak egyenlő lehet mindenki számára, vagy pedig egyáltalán nem lesz biztonság. A biztonság egyetlen szilárd alapja valamennyi nép és állam érdekeinek, a nemzetközi életben őket megillető egyenlőségnek az elismerése. Arra van szükség, hogy saját biztonságunk összekapcsolódjon a világközösség valamennyi tagjának ugyanolyan biztonságával. Talán például érdeke az Egyesült Államoknak, hogy a Szovjetunió olyan helyzetbe kerüljön, amikor arra a következtetésre jutna, hogy az ő biztonsága elmarad az Egyesült Államok biztonsága mögött? És nekünk talán előnyös a fordított helyzet? Teljes határozottsággal kijelentem, hogy mi ezt nem szeretnénk. Ebből az következik, hogy az ellenfelek kénytelenek partnerekké válni, és együtt keresni az egyetemes biztonsághoz vezető utat. Látjuk az új gondolkodás kialakulásának jeleit sok országban, különböző társadalmi rétegekben. És ez természetes. Mert ez az út azt jelenti, hogy kölcsönösen előnyös egyezmények és kétoldalú kompromisszumok születnek a legfőbb közös érdek alapján, annak az érdeknek az alapján, hogy elhárítsuk a nukleáris katasztrófát. Ebből az következik, hogy nem lehet saját biztonságunk megteremtésére törekedni mások rovására.

Az új politikai gondolkodás ugyanilyen kategorikusan előírja a katonai doktrínák jellegét. A katonai doktrínáknak szigorúan védelmi jellegűeknek kell lenniük. Ez pedig olyan új vagy viszonylag új fogalmakkal függ össze, mint a fegyverzetek ésszerűen elegendő volta, a nem offenzív védelem, a különféle haderőnemekben meglevő aránytalanságok és aszimmetriák megszüntetése, a két tömb támadó csapatcsoportosításainak szétválasztása stb. (Az európai szocialista országok határozottan ráléptek erre az útra. 1987. május 29-én a Politikai Tanácskozó Testület berlini tanácskozásán elfogadták „A Varsói Szerződés tagállamainak katonai doktrínájáról" című elvi jelentőségű dokumentumot. A dokumentum kimutatja e doktrína merőben védelmi jellegének lényegét. Soha, semmilyen körülmények között sem kezdünk hadműveleteket, olvasható ebben, egyetlen más állam vagy államok szövetsége ellen sem, ha minket nem ér fegyveres támadás. Sohasem fogunk elsőként alkalmazni nukleáris fegyvert. Nincsenek területi igényeink egyetlen állammal szemben sem, sem Európában, sem Európán kívül. A Varsói Szerződés tagállamai egyetlen államot,

egyetlen népet sem tekintenek ellenségüknek: kapcsolataikat készek kivétel nélkül minden országgal a biztonság és a békés egymás mellett élés érdekeinek kölcsönös figyelembevétele alapján alakítani.

A Varsói Szerződés tagországai nem törekszenek arra, hogy fegyveres erőkkel és fegyverrendszerekkel rendelkezzenek azon felül, ami védelmi célokból elengedhetetlen. Szigorúan tartani fogják magukat ahhoz az elvhez, hogy mindenből annyi kell, amennyi elegendő saját biztonságuk megóvásához. Javasolták a NATO-országoknak, hogy együtt üljenek asztalhoz, és vessék össze a két szövetség katonai doktrínáit, és így jussanak el egymás szándékainak jobb megértéséhez. A válasz hallgatás volt.)

Korunkban az egyetemes biztonság elvi alapja minden nép azon jogának elismerése, hogy maga válassza meg társadalmi fejlődésének útját; a lemondás a más államok belügyeibe való beavatkozásról; a mások iránti tisztelet a saját társadalom objektív, önkritikus szemléletével kombinálva. A nép választhatja a kapitalizmust is, a szocializmust is. Ez szuverén joga. A népek nem igazodhatnak és nem kell hogy igazodjanak sem az Egyesült Államokhoz, sem a Szovjetunióhoz. Tehát meg kell szabadítani a politikai álláspontokat az ideológiai türelmetlenségtől.

Nem szabad átvinni az ideológiai nézeteltéréseket az államközi kapcsolatok szférájába, nem lehet e nézeteltéréseknek alárendelni a külpolitikát, mivel az ideológiák lehetnek polárisan ellentétesek, de az emberiség megmaradásának, a háború elhárításának érdeke egyetemes és legfőbb érdek.

Az új politikai gondolkodás szerint a nukleáris háború veszélyének elhárítása mellett valamennyi többi globális probléma — köztük a gazdasági fejlődéssel és az ökológiával kapcsolatos problémák — megoldása szerves feltétele a szilárd és igazságos béke biztosításának. Új módon gondolkodni a többi közt azt jelenti, hogy látjuk a közvetlen kapcsolatot a leszerelés és a fejlődés között.

Síkraszállunk azoknak az erőfeszítéseknek az internacionalizálásáért, amelyek arra irányulnak, hogy a leszerelés a fejlődés tényezőjévé váljon. Abban az üzenetben, amelyet az 1987. augusztus végén New Yorkban e kérdésről tartott nemzetközi konferenciának küldtem, ezt írtam: „A »Leszerelés a fejlődés érdekében« alapelv érvényesítése egységbe forraszthatja és kell hogy egységbe forrassza az emberiséget, elősegítheti az egyetemes planetáris tudat kialakulását."

A nukleáris fegyvertől és erőszaktól mentes béke alapelveiről szóló delhi nyilatkozatban, amelyet 1986. novemberi látogatásom

idején Radzsiv Gandhi, az Indiai Köztársaság miniszterelnöke és én írtunk alá, van egy passzus, amelyet ugyancsak szeretnék idézni itt: „A nukleáris korban az emberiségnek ki kell alakítania az új politikai gondolkodást, a béke új koncepcióját, amely megteremti az emberiség megmaradásának szilárd garanciáit. Az emberek biztonságosabb és igazságosabb világban akarnak élni. Az emberiség jobb sorsra érdemes annál, semhogy a nukleáris rettegés és kétségbeesés túsza legyen. Meg kell változtatni a kialakult világhelyzetet, és meg kell teremteni az olyan békét, amely mentes a nukleáris fegyvertől, mentes az erőszaktól és a gyűlölettől, a félelemtől és a gyanakvástól."

Komoly jelei vannak annak, hogy kialakulóban van az új gondolkodás, annak felismerése, hová érkezett el a világ. Nagyon nehezen halad ez a folyamat. És a legnehezebb azt elérni, hogy ez a felismerés visszatükröződjön a politikusok cselekedeteiben, elméjében. De hiszem, hogy az új politikai gondolkodás utat tör magának, mivel korunk realitásai hozták létre.

Hogyan jutottunk el az új gondolkodáshoz?

Nem akarunk másokat leckéztetni. Miután a végtelenségig volt alkalmunk hallani kioktatásokat másoktól, arra a következtetésre jutottunk, hogy ez haszontalan foglalatosság. Az új gondolkodást elsősorban maga az élet tanítja. Magunk fokozatosan jutottunk el hozzá, fokozatosan tettük magunkévá, miközben újragondoltuk megszokott elképzeléseinket a háború és a béke, a két rendszer közti viszony kérdéseiről, s elgondolkoztunk a globális problémákon.

Ez hosszú út volt. Több mint harminc évvel ezelőtt az SZKP XX. kongresszusa levonta azt az alapvető következtetést, hogy az új világháború nem végzetszerűen elkerülhetetlen, hogy a világháborút el lehet hárítani. Nem pusztán az újabb konfliktus késleltetéséről, nem pusztán a „békés lélegzetvételi szünet" meghosszabbításáról, nem is csupán valamilyen konkrét nemzetközi válság békés leküzdésének lehetőségéről volt szó. Pártunk deklarálta azt a meggyőződését, hogy lehetséges és szükséges megszüntetni a háborús veszélyt mint olyant, kiiktatni a háborút az emberiség életéből. Kijelentettük akkor, hogy a háború egyáltalán nem elengedhetetlen előfeltétele a társadalmi forradalmaknak. Továbbfejlesztettük a békés egymás mellett élés elvét a második világháború eredményeképpen végbement változások figyelembevételével.

Az enyhülés éveiben ezt az elvet megpróbáltuk megtölteni konkrét tartalommal egyenjogú nemzetközi dialógus és együttműködés alapján. Éppen ez az időszak nevezetes arról, hogy több fontos szerződés született, amelyek tulajdonképpen lezárták a „háború utáni" időszakot Európában, továbbá, hogy javultak a szovjet—amerikai kapcsolatok, ami hatással volt az egész világhelyzetre.

Az enyhülés logikája is abból az egyre teljesebb felismerésből fakadt, hogy nukleáris háborúban nem lehetséges győzelem. Éppen ebből kiindulva már öt évvel ezelőtt az egész világ színe előtt kijelentettük, hogy soha senki ellen sem alkalmazunk elsőként nukleáris fegyvert.

A koncepciót érintő nagy fordulatot hozott az SZKP Központi Bizottságának 1985. áprilisi ülése, a párt XXVII. kongresszusa. Éppen ez volt a fordulat az új politikai gondolkodás felé, azon új felfogás felé, amely az osztályelv és az egyetemes emberi elv között a mai világban fennálló viszonyra vonatkozik.

Az új gondolkodás nem rögtönzés, nem elmejáték. Annak eredménye, hogy mélyrehatóan gondolkoztunk a mai világ realitásain, s felismertük, hogy a politikához való felelősségteljes viszony megköveteli a politika tudományos megalapozását. Meg azt is, hogy szakítsunk a korábban rendíthetetlennek látszó posztulátumokkal. Drága árat fizettünk azért, hogy nem voltunk objektívak a megítélésben, engedményeket tettünk a konjunktúrának efemer célok kedvéért, eltértünk a szigorú tudományosságtól a helyzet elemzésében.

Azt lehet mondani, hogy az új gondolkodás nehezen, gyötrelmes töprengések eredményeként született meg. Az ihletet ehhez Lenintől merítettük. Valahányszor hozzá fordulunk, és friss szemmel „újra olvassuk" a lenini munkákat, meglepődünk azon, hogy mennyire bele tudott hatolni a jelenségek lényegébe, milyen jól látta a világfolyamatok hallatlanul bonyolult dialektikáját. Lenin a proletariátus pártjának vezetője volt, elméletileg és politikailag megalapozta a párt forradalmi feladatait, de emellett messzebbre látott, túllépett az osztályszempont határain. És nemegyszer hangoztatta azt a gondolatot, hogy az egyetemes emberi érdekek előbbre valók az osztályérdekeknél. E gondolat mélységét és jelentőségét csak most értettük meg. Éppen ez a gondolat táplálja a nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő filozófiánkat, az új gondolkodást.

Ellenvetést tehetnek: az „örök" egyetemes emberi értékek eszméivel minden korok filozófusai és teológusai foglalkoztak. Igen. De akkor ezek spekulatív konstrukciók voltak, s arra voltak

kárhoztatva, hogy utópiák, ábrándok maradjanak. A XX. században, e drámai évszázad végén az emberiségnek fel kell ismernie, hogy az egyetemes emberinek mint a kor fő imperatívuszának prioritása létszükséglet.

A külpolitikában, akárcsak a belpolitikában, ősidők óta az osztályérdek volt a döntő szempont. Hivatalosan persze rendszerint valami mással leplezték — tálalták mint nemzeti érdeket, államérdeket vagy tömbérdeket, elködösítették a „közjóra" vagy vallási indítékokra való hivatkozásokkal. De végső fokon — nem csupán a marxisták, hanem sok más józanul gondolkodó ember meggyőződése szerint is — minden állam vagy államszövetség politikáját a benne domináló társadalmi-politikai erők érdekei határozzák meg. Ezeknek az érdekeknek éles összeütközései a nemzetközi színtéren az egész történelem folyamán fegyveres konfliktusokba és háborúkba torkolltak. Így történt azután, hogy az emberiség politikai története jelentős részben háborúk története. Ma ez a hagyomány egyenesen vezet a nukleáris háború szakadékába. Az egész emberiség egy csónakban van, és elsüllyedni vagy partot érni csak együtt lehet. Ezért a leszerelési tárgyalások — nem győzelemre menő játék. Mindenkinek nyernie kell, máskülönben mindenki veszít.

Az új gondolkodás magva az, hogy elismerjük az egyetemes emberi értékeknek és még pontosabban: az emberiség megmaradásának prioritását.

Némelyek talán fennakadnak azon, hogy a kommunisták helyeznek ilyen nagy hangsúlyt az egyetemes emberi érdekekre és értékekre. Valóban, a marxizmus ábécéje az, hogy a társadalmi élet minden jelenségét osztályszempontból kell megítélni. Ez a szemlélet ma is teljesen megfelel az osztálytársadalom realitásainak, amelyben osztályérdekek harcolnak egymással, és a nemzetközi élet realitásainak, amelyet ugyancsak áthat ez a harc. És egészen a legutóbbi időig az osztályharc maradt a társadalmi fejlődés tengelye, és az marad most is az osztályokra tagolt államokban. Ennek megfelelően a marxista világnézetben is dominált — a társadalmi lét fő kérdéseire alkalmazva — az osztályszemlélet. Az egyetemes emberi fogalma itt úgy jelent meg, mint a munkásosztály harcának funkciója és végeredménye — a munkásosztály az utolsó osztály, amely magát felszabadítva az egész társadalmat is megszabadítja az osztályantagonizmusoktól.

De most, miután megjelent a tömeges — egyetemes! — irtásra alkalmas fegyver, objektív határa lett az osztálykonfrontációnak a nemzetközi színtéren: ez a határ az a veszély, hogy minden megsemmisül. Első ízben jött létre reális, nem pedig spekulatív, mai, nem pedig távoli egyetemes emberi érdek: el kell hárítani a katasztrófát, amely a civilizációt fenyegeti.

Az új gondolkodás szellemében módosítottuk az SZKP új szövegezésű programját, amelyet a XXVII. pártkongresszus fogadott el, a többi közt nem tartottuk lehetségesnek továbbra is megtartani a programban azt a meghatározást, amely szerint a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése „az osztályharc sajátos formája".

Általános volt az a felfogás, hogy a világháború forrása a két társadalmi rendszer közti ellentétekben rejlik. 1917-ig egy rendszer volt a világon — a tőkés rendszer, és ennek ellenére kitört a világháború ennek az egy rendszernek az államai között. És, megfordítva, a második világháborúban egységes koalíció keretében harcoltak a fasizmus ellen és zúzták szét a fasizmust e koalíció különböző rendszereket képviselő országai. A fasiszta veszély által fenyegetett minden nép és állam közös érdeke fölébe emelkedett a köztük levő társadalmi-politikai különbségeknek, és biztosította az alapot a „rendszerek fölötti" antifasiszta koalíció létrehozásához. Tehát ma is — amikor még szörnyűbb veszély fenyeget — a különböző társadalmi rendszerekhez tartozó államok együttműködhetnek és együtt kell hogy működjenek a béke érdekében, az egyetemes emberi, globális feladatok megoldása érdekében.

Békefilozófiánkat továbbfejlesztve új szemszögből vettük vizsgálat alá a háború és a forradalom összefüggését is. A múltban a háború gyakran forradalmi robbanások kiváltója lett. Emlékezzünk a párizsi kommünre, amely a francia—porosz háború visszhangja volt, vagy az 1905-ös oroszországi forradalomra, amelyhez az Oroszország és Japán közti háború adott lökést. Az első világháború forradalmi vihart idézett elő. E viharban a legmagasabb hullám az oroszországi októberi forradalom volt. A második világháború forradalmak újabb hullámát indította el Kelet-Európában és Ázsiában, és része volt abban, hogy elkezdődött az erőteljes antikolonialista forradalom.

Ez alátámasztotta a marxista—leninista logikát: az imperializmus elkerülhetetlenül nagy háborús konfliktusokat idéz elő, ezek pedig számos országban törvényszerűen létrehozzák a társadalmi elégedetlenség „kritikus tömegét", a forradalmi helyzetet. Ebből fakad az a prognózis, amelyhez sokáig tartottuk magunkat: a harmadik világháború, ha az imperializmus kirobbantja, újabb társadalmi megrázkódtatásokra vezet, amelyek teljesen végeznek a kapitalista rendszerrel, ami egyidejűleg az egyetemes béke beköszöntét is jelenti majd.

De amikor a körülmények gyökeresen megváltoztak, amikor a nukleáris háború következménye csak egyetemes megsemmisülés lehet, levontuk azt a következtetést, hogy megszűnt az ok-okozati

viszony a háború és a forradalom között. A társadalmi haladás perspektívája „összeegyeztetődött" a nukleáris háború elhárításának perspektívájával. Az SZKP XXVII. kongresszusán szabatosan „elválasztottuk" a forradalom témáját és a háború témáját, pártunk új szövegezésű programjából töröltük a következő két mondatot: „Ha az imperialista agresszorok mégis ki merészelnek robbantani egy újabb világháborút, a népek nem tűrik tovább ezt a rendszert, amely pusztító háborúkba taszítja őket. Elsöprik és eltemetik az imperializmust". Ezt a megállapítást, amely elméletileg lehetségesnek tartott egy újabb világháborút, töröltük mint olyant, amely nem felel meg a nukleáris korszak realitásainak.

A gazdasági, a politikai, az ideológiai verseny a tőkés és a szocialista rendszer között elkerülhetetlen. De ezt a versenyt meg kell tartani a békés vetélkedés keretében, amely kötelezően feltételezi az együttműködést. Ennek vagy annak a rendszernek az erényeiről a történelemnek kell ítéletet mondania. A történelem mindent eldönt. Tisztázza magában mindegyik nép, melyik rendszer jobb, melyik ideológia jobb. Döntse el ezt a békés verseny, bizonyítsa be mindegyik rendszer, hogy mennyit képes tenni az ember érdekeiért és szükségleteiért. A Föld államai és népei nagyon különbözők. És még jó is, hogy különbözők. Ez impulzus a vetélkedéshez. Ez az értelmezés beleilleszkedik a békés egymás mellett élés koncepciójába. Éppen ez az ellentétek dialektikus egysége.

Nagyjából ezek a fő állomások azon az úton, amelyen eljutottunk az új békefilozófiához, az egyetemes emberi elv és az osztályelv jelenkori új dialektikájának megértéséhez.

De az következik talán ebből, hogy lemondunk a nukleáris háborúval fenyegető veszély és néhány más globális probléma okainak osztályelemzéséről? Nyíltan válaszolok: nem mondunk le róla. Mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a világszíntéren tevékenykedő erők osztályszempontból heterogének, nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy az osztályantagonizmus befolyással van a nemzetközi kapcsolatokra, azokra a megközelítési módokra, amelyek az emberiség valamennyi többi feladatának megoldásával kapcsolatban jelentkeznek.

Látjuk, milyen erősek a vezető tőkés országokban a kormányzó osztály agresszív és militarista érzelmű és eszerint cselekvő részének pozíciói. Ennek a résznek támasza a hatalmas katonai-ipari komplexum, amelynek érdekei a tőkés rend természetében gyökereznek, és amely a fegyvergyártásból óriási profitot húz az adófizetők rovására. De hogy az emberek elhiggyék, hogy nem hiába költik a pénzt, el kell hitetni velük, hogy van „külső ellenség", aki jólétükre és egészében véve „nemzeti érdekeikre" tör. Ebből következ-

zik az erőpolitika is — ez az esztelen és felelőtlen politika. „Erő, újból erő és még egyszer erő" — hát lehet így intézni a dolgokat a mi nukleáris korunkban, amikor annyi fegyver halmozódott fel, hogy elegendő bevetni kis hányadát, és az emberiség nincs többé? Ez a hidegháború szellemében való gondolkodás. De ez a gondolkodás a fegyvergyártó monopóliumok konkrét gazdasági érdekeiben, a kiváltságos helyzetét őrző hadseregnek, valamint a militarizmust kiszolgáló hivatalnoki apparátusnak a politikára gyakorolt befolyásában gyökerezik.

Megkérdezhetik: akkor meg milyen okokból tartják és tökéletesítik a fegyvereket és a hadsereget a Szovjetunióban? Válaszolok, mivel ezt pontosan tudom, ugyanis elnöke vagyok országunk Védelmi Tanácsának. Országunkban mi az októberi forradalom ideje óta támadás veszélyének állandó nyomása alatt vagyunk. Ítéljék meg önök, képzeljék magukat a mi helyünkbe. Polgárháború, külföldiek részvételével, 14 állam intervenciója, gazdasági blokád és „egészségügyi kordon", diplomáciai el nem ismerés (az Egyesült Államok részéről 1933-ig), katonai provokációk Keleten, végül a fasizmussal vívott pusztító és véres háború, amely Nyugat felől jött. Nem felejthetjük el az amerikai katonai vezetőknek és az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsának a Szovjetunió elleni atomtámadásra vonatkozó terveit sem. Feltesszük ezt a kérdést is: miért a Nyugat tette meg az első lépést a NATO megalakításával, miért a Nyugat fejlesztett ki mindig elsőnek új fegyverrendszereket? Korántsem szónoki ez a kérdés sem: a jelenlegi amerikai kormány miért nem akarja abbahagyni a nukleáris fegyverrel végzett kísérleteket, és miért követel az amerikaiaktól óriási összegeket a „csillagháborús" programra? Vajon mindez besorolható a békés törekvések kategóriájába? Ismétlem, képzeljék magukat a helyünkbe, és mondják meg: mit tettek volna?

Mindennek ellenére őszintén készek vagyunk leszerelni, de az egyenlő biztonság igazságos alapján, készek vagyunk együttműködésre a kérdések legszélesebb körében. De a keserű leckékre emlékezve nem tehetünk nagy egyoldalú lépéseket, mivel attól tartunk, hogy csábítóan hathatnak „a globális nemzeti érdekek" kedvelőire. Szerintünk most az a legfőbb, hogy beindítsuk az emberiség önfenntartásának mechanizmusát, elősegítsük a béke, az értelem és a jóakarat erőtartalékainak növekedését.

„Moszkva keze"

A szovjet vezetők szájából elhangzott mondatok közül Nyugaton alighanem az a legelcsépeltebb, amelyet egyszer Ny. Sz. Hruscsov ejtett el őszinte felindulásában: „Mi temetjük el magukat!" A külföldi olvasóknak ezt meg kell magyaráznom: a húszas évek végén, a harmincas évek elején az agrártudományok képviselői között heves viták folytak nálunk, amelyeket (e viták merőben politikai hátterére célozva) némelyek keserű iróniával arról folyó vitának neveztek, hogy „ki kit temet el". Valószínűleg ezeknek a vitáknak kései visszhangjaként használta Hruscsov ezt a fordulatot, amely minden tekintetben szerencsétlen.

De még ezt is Hruscsov egész beszédének szövegösszefüggésében kell nézni, nem szabad katonai vonatkozást tulajdonítani neki. Hruscsov a két rendszer versenyére utalt, azt akarta kifejezni, hogy a szocializmus nem fél a kapitalizmussal való összehasonlítástól, hogy a szocializmusé a jövő. Hruscsov emocionális ember volt, nagyon a szívére vette, amikor a nemzetközi helyzet javítására irányuló őszinte erőfeszítései, konkrét javaslatai az értetlenség és az ellenállás gátjába ütköztek.

Én a következőt mondom, de most már saját tapasztalataim alapján: pokoli türelem kell hozzá, hogy a Nyugattal tárgyalásokat folytassunk a leszerelés problémáiról, mivel ezekbe gazdasági érdekek keverednek. És talán még hozzá kell tennem, hogy ha mi a Szovjetunióban valamely más ország politikáját vezetőinek egyes kijelentései alapján ítélnénk meg, már rég el kellett volna kezdeni a lövöldözést. De ez nem történt meg. Úgyhogy nem kell a végtelenségig spekulálni egy halott négy szavával, és e szavakat államunk álláspontjának feltüntetni.

Ami pedig a Fehér Ház titokzatos idézetfelelősét illeti, akire hivatkoznak, amikor Leninnek a kommunizmus egész világon történő meghonosítását célul kitűző „doktrínájáról" és Európa leigázására irányuló terveiről hordanak össze mindenfélét, meg kell mondanom: semmi ilyen „doktrínája" nem volt sem Marxnak, sem Leninnek, sem bárkinek a szovjet vezetők közül. Az úgynevezett „idézetek", amelyeket olykor igen magas állású szónokok használnak fel, durva hamisításnak, jobb esetben tudatlanságnak a gyümölcsei.

A „Moszkva keze" hírhedt rágalmával kapcsolatban a következőket szeretném elmondani. A marxista világnézet szerint a kizsákmányolás nélküli, nemzeti és faji elnyomás nélküli társadalomé a jövő. A társadalmi igazságosságnak, a személyiség szabadságának és sokoldalú fejlődésének elveié a jövő. De minden nép maga dönti el, hogy ezeket az elveket választja-e iránytűnek,

hozzájuk igazodik-e élete berendezésében, és ha hozzájuk igazodik, milyen formában és ütemben.

„A győzelmes proletariátus egyetlen idegen népre sem kényszeríthet rá valamiféle boldogítást anélkül, hogy saját győzelmét alá ne ásná vele". (Marx és Engels Művei. 35. köt. Budapest, 1976. 336. old.) Engelsnek ez a megállapítása pontos megfogalmazása annak, hogy mi a véleményünk „a forradalom exportjának" valamennyi válfajáról. Hiszen a forradalmak, mint Lenin mondta, akkor keletkeznek, amikor az emberek tízmilliói arra a következtetésre jutnak, hogy így élni tovább nem lehet. „A forradalmak a történelmi fejlődés folyamatában érlelődnek és abban az időpontban törnek ki, amelyet belső és külső okok egész komplexuma határoz meg." (Lenin Összes Művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 505. old.) Lenin megvetően „szélhámosságnak" nevezett minden olyan próbálkozást, hogy „rendelésre" csináljanak forradalmat, „megállapítsák a sorrendjét", előre megmondják az idejét.

Az elmélet, az, amit mi tudományos szocializmusnak nevezünk, azt tartja, hogy az emberi társadalom fejlődése során bizonyos szakaszokon megy át. Volt ősközösségi rend, ezután rabszolgatartó rend, feudális rend. A feudalizmust felváltotta a kapitalizmus. A XX. században útjára indult a szocialista társadalom. Meggyőződésünk, hogy mindezek egyetlen történelmi lépcső törvényszerű fokai. Ez elkerülhetetlen világfolyamat. Nyugaton hadd higgyék azt, hogy a kapitalizmus a civilizáció legnagyobb eredménye. Ha ezt hiszik, az ő dolguk. Mi ezzel egyszerűen nem értünk egyet. És döntse el a történelem, kinek az oldalán van az igazság.

A forradalom és a felszabadító mozgalom nemzeti talajon születik. Mégpedig akkor születik, amikor elviselhetetlenné válik a tömegek nyomora és jogfosztottsága, amikor a hatalmon levők elnyomják a nemzeti méltóságot, és tagadják az önálló útválasztáshoz való jogot. Ha a tömegek harcra kelnek, az azt jelenti, hogy létérdekeiken esett csorba. Itt nem valakik idegen ambícióin és ármánykodásain, nem „Moszkva kezén" múlik a dolog. Egyébként ez a mítosz is rosszindulatú koholmány, amely meghatározott célokat szolgál.

Az új gondolkodás nemzetközi erőforrásai

Az új gondolkodást korántsem tekintjük valamiféle lezárt rendszernek. Nem hisszük, hogy megtaláltuk az igazságot, és másoknak nem marad más hátra, mint hogy csatlakozzanak hozzá vagy elvessék,

vagyis olyan álláspontra helyezkedjenek, amelyet mi hibásnak nevezünk. Nem. Az új gondolkodás a mi számunkra is folyamat marad, amelynek során tovább tanulunk, szüntelenül újabb ismereteket szerzünk. Mint ismeretes, Lenin azt tartotta, hetven Marx sem volna elég, hogy a világgazdasági folyamatokat valamennyi összefüggésükben elemezze. Mennyivel bonyolultabbá vált a világ azóta! Az új gondolkodás kialakítása megköveteli az eleven érintkezést nemcsak elvbarátainkkal, hanem olyan emberekkel is, akik más nézeteket képviselnek, mind filozófiai, mind politikai tekintetben különböznek tőlünk.

Mert hiszen ők is hordozói népeik történelmi tapasztalatainak, kultúrájának, sajátosságának, népeik pedig ma mind részesei a világfejlődésnek, és joguk van önálló véleményre és a világpolitikában való hatékony részvételre. Meggyőződésem, hogy a mai politikusoknak fogékonynak kell lenniük más országok és népek intellektuális lehetőségei iránt, máskülönben tevékenységük provincializmusra, nemzeti szűkkeblűségre, ha nem ennél is rosszabbra van kárhoztatva.

Mi ezért vagyunk hívei a széles körű párbeszédnek, az álláspontok összevetésének, a vitának, az eszmecserének. Ez serkentően hat a gondolatra, nem hagyja, hogy a gondolat megáporodjon, bezárkózzon a nézetek megszokott körébe. Főleg pedig lehetővé teszi, hogy az új gondolkodás internacionális tartalommal gazdagodjon.

Különösen fontos a „különböző világokból való", különböző foglalkozású és felfogású emberek érintkezése.

Ha közös gondjuk az emberiség sorsa, akkor vitáik és a sokszínű, egymásnak ellentmondó érvek nem akadályozzák meg, hogy a legfőbb kérdésben egyetértésre jussanak, megegyezzenek egymással. Mintegy kicsiben bemutatják ezt a lehetőséget az egész világközösségnek.

A legvilágosabban ez olyankor nyilvánul meg, amikor tudósok, írók találkoznak, a művészetek, a kultúra reprezentánsai jönnek össze. A világ sorsával, az ember hivatásával, lehetőségeivel kapcsolatos gondjaikat és aggodalmaikat őszinteség hatja át, erkölcsi energiájukban őszinteség feszül, őszintén fáj nekik minden, ami még nem felel meg a lét emberi feltételeinek, és nincsenek híján a kompetenciának sem. Roppant nagy érték ez korunkban, amikor a tudomány, a tudás behatol a természet és minden élő legmélyebb mélységeibe, és ténylegesen meghatározza a történelem haladását. Ezért éppenséggel azt is mondanám: a politikusoknak és a tudomány, a kultúra reprezentánsainak nem hivatalos, eleven érintkezése korparancs.

De az ilyen emberekkel való érintkezés nem csupán elméleti, filozófiai téren gazdagítja az embert. Ez az érintkezés, el kell ismernem, hatással van politikai lépésekre, döntésekre is, amelyeket az utóbbi években hoztunk.

Jól emlékszem 1985 novemberére, amikor a Nobel-díjas tudósok kongresszusának küldöttségével találkoztam. A küldöttség tagja volt George Wald (Egyesült Államok), T. Knippenberg és S. Gabriel (Hollandia), A. Englender (Ausztria), A. M. Prohorov (Szovjetunió). Jelen volt a találkozón A. P. Alekszandrov és J. P. Velihov akadémikus is. Nem sokkal azelőtt beszélgettem velük, hogy Genfbe utaztam az első találkozómra Reagan elnökkel. A küldöttség üzenetet adott át a kongresszus résztvevőinek nevében, majd igen érdekes beszélgetés kerekedett: a nukleáris fegyver bevetésének lehetséges következményeiről, a nukleáris fegyverrel végzett kísérletek megtiltásának jelentőségéről, a világűr militarizálásának veszélyéről. Beszélgettünk arról is, hogy az az út, amely a leszerelésen át vezet a biztonsághoz, szorosan összefügg az emberhez méltó lét elérésére irányuló erőfeszítésekkel.

Emlékezetembe vésődött a Nobel-díjasoknak az a véleménye, hogy ma nem a háborús készülődéshez, hanem a béke megteremtéséhez kell bátorság. Ez a találkozó erkölcsileg alátámasztotta azt az álláspontot, amelyet az Egyesült Államok elnökével való találkozóra előkészítettünk.

Másik példa. „Az atomfegyvermentes világért, az emberiség fennmaradásáért" elnevezésű moszkvai nemzetközi fórumon — amely a jelenlevők nagy számát és tekintélyét nézve példátlan volt —, azt lehet mondani, a nemzetközi intellektuális elit hangulatával, gondolkodásmódjával és eszméivel kerültem érintkezésbe. A velük való találkozás mély benyomást tett rám. A kongresszus eredményeit kollégáimmal megvitattuk a politikai bizottság ülésén. És elhatároztuk, hogy újabb nagy, kompromisszumos lépést teszünk — szétbontjuk a reykjavíki csomagot, kiemeljük belőle az európai közepes hatótávolságú rakéták problémáját.

Még egy példa. Mint ismeretes, a Szovjetunió több ízben meghosszabbította a nukleáris robbantások egyoldalú moratóriumát. És meg kell mondanom, ez annak eredménye volt, hogy alaposan megvizsgáltuk azt a nagyszámú üzenetet, amelyet a nyugati értelmiség különféle körei küldtek a szovjet vezetőségnek. Teljes komolysággal fogadtuk nyugtalanságukat és érveiket, mert tudatában voltunk annak, hogy a felelős politika köteles számolni a társadalom alighanem legtekintélyesebb részének véleményével. Azt hiszem, hogy az olyan politika, amelyet nem termékenyít meg az emberi sorsokról való töprengés — és éppen ez a hivatása az

igazi értelmiségnek —, amorális politika, amely nem érdemel tiszteletet.

Az új gondolkodás tartalmával kapcsolatos meditációinkban mély nyomot hagyott az isszik-kuli fórum, amelyre Csingiz Ajtmatov szovjet író meghívására a világkultúra kiválóságai jöttek el. Találkoztam a fórum résztvevőivel. Eszmecserénk fő témája ez volt: humanizmus és politika, erkölcs és intellektus a politikai tevékenységben a nukleáris korszakban. Akkor ezt mondtam: az emberek a múltbeli bajokból leszűrték a tanulságokat, összeszedték erejüket, törték a fejüket, és a nehézségeket, a nélkülözéseket, a veszteségeket leküzdve újból felemelkedtek és mentek előre, ki-ki megválasztva a maga útját. De mi történik, ha nem tudjuk elhárítani a nukleáris háború veszélyét, amely közös házunkat, az egész emberiség házát fenyegeti? Félek, hogy már nem lesz lehetőségünk az elkövetett hiba jóvátételére. Ez a legfőbb feladat. Ezért kell bevonni a gyakorlati politikába a világkultúra intellektuális és erkölcsi erőforrásait.

Egészen rövid idő alatt óriási hatást gyakorolt a világ közgondolkodására „A világ orvosai a nukleáris háború elhárításáért" elnevezésű nemzetközi mozgalom. A mozgalmat B. Lown amerikai professzor és J. I. Csazov szovjet akadémikus alapította. A mozgalomhoz már Amerika, Európa, Ázsia, Afrika, Ausztrália orvosainak tízezrei csatlakoztak. Lown professzorral már korábban találkoztam, ezúttal pedig, a mozgalom újabb, moszkvai kongresszusa után találkoztam a mozgalom valamennyi vezetőjével. Azt, amit ezek az emberek mondanak, nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az, amit tesznek, hatalmas tiszteletet kelt. Mert ezt is, azt is pontos tudás hatja át, az a szenvedélyes törekvés fűti, hogy megóvják az emberiséget a fenyegető veszélytől.

Érveiknek, a rendelkezésükre álló szigorúan tudományos adatoknak az ismeretében, úgy tűnik fel, nem marad helye a politikai dilettantizmusnak. És egyetlen komoly politikusnak sincs joga hozzá, hogy ne számoljon következtetéseikkel, semmibe vegye azokat az eszméket, amelyek segítségével ezek az emberek minőségileg új szintre emelik a világ közgondolkodását.

A szovjet vezetés számára érdekes a mai világ egész sokszínűségét képviselő emberek véleménye (sőt bírálata). A velük való érintkezésben ellenőrizzük az új gondolkodás lehetőségeit és politikánk realizmusát. És ha az érintkezés során kiderül, hogy a nézetek közel vannak egymáshoz vagy éppenséggel megegyeznek, ebben annak tanúságát látjuk, hogy új megközelítési módjaink ugyanabban az irányban vannak, mint az emberiség becsületesen gondolkodó részének útkeresései.

A tudósoknak, a kultúra reprezentánsainak, általában az értelmiség nemzetközi kontaktusainak élénkülésében e körök szakmai mozgalmaiban azt az igyekezetet látjuk, hogy magukkal vonják a nemzetek és a népek legjobb erőit, segítsék őket abban, hogy megértsék a mai világot, megmondják véleményüket a világ jövőjéről, és így elhárítsák azokat a bajokat, amelyek közösen érhetnek mindenkit.

Ez nem csupán a leszerelésre, a tudat és a társadalom demilitarizálására vonatkozik, hanem olyan egyetemes emberi problémákra is, mint az ökológiai veszély, az energetika és az erőforrások terén kirajzolódó perspektívák, az egészségügy, az oktatás, az élelmiszer és a népesedés, a tájékoztatási agresszió stb. Nagyon sok az érintkezési pont, nagyon sok hasznosat szűrünk le abból, hogy mindezekről a problémákról eszmét cserélünk a tudomány és a kultúra embereivel, a társadalom tekintélyes képviselőivel.

Azt mondanám, új szükségességként jelentkezett — és a mai körülmények között, gondolom, a politikusoknak és a tudomány, a kultúra képviselőinek természetes szükségletévé kell válnia —, hogy érintkezzünk, találkozzunk, fenntartsuk az állandó véleménycserét.

Nemrég beszélgettem Gabriel García Márquezzel, a kiváló latin-amerikai íróval. Mélyenszántó elme. Látóköre globális: elegendő elolvasni akár egyetlen könyvét, hogy meggyőződjünk erről. És kiderült, hogy a Szovjetunióban folyó átalakításról beszélgetve a jelenkor bármely nemzetközi és társadalmi problémájában el lehet mélyedni. Mert az egész világ átalakításra, vagyis minőségi változtatásra, progresszív fejlesztésre szorul. Ilyen ember véleménye sokat számít. Ez a vélemény lelkesít is, mert milliók — fehérek, feketék, sárgák, minden ember — gondolatait, gondjait és hangulatát tükrözi vissza. Tehát az, amit mi idehaza elterveztünk, hasznára lehet más népeknek is.

Nekem, mint kommunistának, természetes az állandó érintkezés más országok kommunista mozgalmának képviselőivel. Ennek az érintkezésnek a jellege az utóbbi időben sokat változott. Fokozatosan „leszokunk" a pártközi diplomáciáról, amely, megesett, édesített állapotban tálalta az igazságot, olykor meg egyáltalán valahová a sorok közé rejtette.

Akármit gondolnak is a kommunizmusról ellenségei, ez a mozgalom az emberért jött létre és létezik — az ember szabadságáért, azért, hogy védje az ember igazi jogait, hogy megvalósuljon az igazságosság a Földön. A humanizmus hatalmas erőforrásait hordozza magában. Ezért azok az eszmék, értékelések, megfontolások, amelyeket megvitatunk a közös eszmeiség, közös világnézet talaján

álló barátainkkal, valamint a kölcsönös jóindulatú bírálat nélkülözhetetlen szerepet töltenek be az új gondolkodás alakítása és elmélyítése szempontjából, abban, hogy a politikában helyesen használjuk fel annak a nemzetközi tapasztalatnak gazdagságát, amely a dolgozók érdekeit és érzelmeit tükrözi vissza.

Örülünk annak, hogy az utóbbi évek során rohamosan fokozódott a nagyszámú, sokarculatú társadalmi mozgalmaknak — szakszervezeti, nő-, ifjúsági, háborúellenes, környezetvédő mozgalmaknak — a nemzetközi politikára gyakorolt közvetlen befolyása. Ezek a mozgalmak igényesen és felelősen avatkoznak be a diplomácia hajdan féltve őrzött övezeteibe.

És jogosan első kézből akarják megismerni azoknak az államférfiaknak a szándékait, akiktől gyakorlatilag az események alakulása függ a nemzetközi élet döntő fontosságú területein. Találkoztam a Szakszervezeti Világszövetség küldöttségével; ez a legnagyobb szakszervezeti központ, amely mögött sok ország dolgozóinak százmilliói állnak. A küldöttség átadta a XI. szakszervezeti világkongresszus dokumentumát, amely tulajdonképpen felhívás hozzám és az Egyesült Államok elnökéhez. Ennek a dokumentumnak szerintem az a jelentősége, hogy megfogalmazódik benne a munkásosztály akarata, amely visszatükrözi a béke megszilárdításához fűződő egyetemes emberi érdeket. Ebből a dokumentumból, illetve a szakszervezeti vezetőkkel folytatott nyílt és tartalmas beszélgetésből azt a meggyőződést szűrtem le, hogy a munkásosztály történelmi küldetése — és a munkásosztály saját érdekein keresztül kifejezi az egész társadalmi fejlődés érdekeit — él, folytatódik az új körülmények között is, amelyek gyökeresen megváltoztak azóta, hogy ez a küldetés tudatosult.

Mélyen megindított a nők világkongresszusa, amelyet 1987 júniusában Moszkvában tartottak. Megkértek, hogy szólaljak fel. Erre a rendkívül reprezentatív fórumra több mint 150 országból érkeztek küldöttek. Felszólalásaikban, mindabban, amit beszélgetéseink során elmondtak, imponáló volt, hogy személyesen részesnek érzik magukat a világ dolgaiban. Igen, a béke eszméje a legönzetlenebb, legönfeláldozóbb és hatalmas tömegeket mozgósító védelmezőre talál ma a nőkben, akiknek természettől fogva az a rendeltetésük, hogy óvják és folytassák az emberi nemet. Sokat tanultam ezen a kongresszuson — sokat kaptam érzelmileg is, és sokat tanultam politikai értelemben.

Mindennap tucatjával kapok leveleket, üzeneteket, táviratokat a világ minden tájáról. Politikusoktól és közéleti személyiségektől, polgármesterektől, parlamenti képviselőktől, üzletemberektől és a legtöbbet egyszerű emberektől, házaspároktól, családoktól. Sok a

kollektív levél, gyermekek pedig kollektívan és egyénileg is írnak leveleket. Előfordulnak valósággal megható dolgok: a levelekhez verseket, egész elbeszélő költeményeket, rajzokat, maguk készítette kis emléktárgyakat, egy-egy iskola vagy kör, klub által készített okleveleket, sőt imákat mellékelnek. Az emberi érzelmeknek és gondolatoknak mindebben a színes forgatagában benne sűrűsödik a világ sorsa miatt érzett aggodalom, az a reményteli gondolat, hogy az emberiség jobb sorsra méltó, semmint hogy nukleáris katasztrófa árnyékában éljen.

Elfoglaltságom ellenére lehetőleg minden levélre igyekszem válaszolni. Ezekben az üzenetekben és felhívásokban számunkra a Szovjetunió, külpolitikánk iránti bizalom a legfontosabb. Nagyra becsüljük ezt a bizalmat, és tetteinkkel mind az országon belül, mind a nemzetközi színtéren azon leszünk, hogy méltók legyünk rá.

Az egész világ embereivel való ilyen kapcsolat megerősíti azt a meggyőződést, hogy a civilizáció távlatai nem reménytelenek, ha a legkiválóbb elmék és a becsületes szívek törődnek vele és aggódnak jelene és jövője miatt, készek latba vetni tehetségüket, tudásukat, idejüket, érzelmi energiájukat azért, hogy megóvják a békét, és felépítsenek egy jobb, igazságosabb világot.

Erről van tehát szó. Amikor politikánkat az új gondolkodásra alapozzuk, egyáltalán nem akarunk bezárkózni a számunkra megszokott eszmék és saját politikai nyelvezetünk körébe. Egyáltalán nincs olyan szándékunk, hogy mindenkit áttérítsünk a „marxista hitre". Az új politikai gondolkodás képes arra — és meg is kell tennie ezt —, hogy magába olvassza minden nép tapasztalatait, biztosítsa a különböző kulturális hagyományok kölcsönös gazdagodását és összeolvadását.

Becsületes és nyitott külpolitikáért

A szovjet vezetés igyekszik új módon intézni az ügyeket. Amit ezzel kapcsolatban elsősorban kell megemlítenem, az a *párbeszéd*. Enélkül beszélni is bajosan lehet a kölcsönös megértés eléréséről. Miután rátértünk az új gondolkodás elveire, a párbeszédet mint kezdeti eszközt alkalmazzuk arra, hogy ezeket az elveket kipróbáljuk a nemzetközi kapcsolatok gyakorlatában. Sőt a párbeszéd segítségével ellenőrizzük eszméink, kezdeményezéseink, voltaképpen a nemzetközi ügyekben tanúsított magatartásunk reális voltát. És örömmel állapítjuk meg, hogy ez a szó: párbeszéd, dialógus — noha a „pe-

resztrojkától" eltérően nem orosz eredetű —, az utóbbi évek során erősen meghonosodott a diplomáciai szóhasználatban. Maga a politikai párbeszéd pedig példátlanul fontos szerepet kezdett játszani a nemzetközi kapcsolatokban.

Az alatt a két és fél év alatt, amióta az SZKP Központi Bizottságának főtitkára vagyok, legalább másfél száz találkozásom és beszélgetésem volt állam- és kormányfőkkel, parlamentek és pártok — kommunista, szociáldemokrata, liberális, konzervatív pártok — vezetőivel, Európa, Amerika, Ázsia és Afrika különféle rangú politikusaival és közéleti személyiségeivel.

Ez sok kollégámnak, a szovjet vezetés sok más tagjának is megszokott gyakorlatává vált. Számunkra ez nagy iskola. Azt hiszem, az ilyen párbeszéd partnereink többsége számára sem haszontalan. A párbeszéd során kialakulnak és megszilárdulnak a civilizált nemzetközi kapcsolatok, amelyekre olyan nagy szüksége van a mai világnak.

És még valami. A nemzetközi érintkezésben vissza akarjuk adni a szavaknak igazi, eredeti jelentésüket. Amikor kijelentjük, hogy a becsületes és nyitott politika hívei vagyunk, a becsületességre, a tisztességre, az őszinteségre gondolunk, és gyakorlatilag követjük ezeket az elveket. Ezek az elvek maguk nem újak — Lenintől örököltük őket. Az új az, hogy igyekszünk megszabadítani őket a kétértelműségektől, amelyek annyira elterjedtek a mai világban. Új az is, hogy a most kialakult helyzet miatt ezek az elvek mindenkire nézve kötelezők.

Ma már gyakorlatilag kizártunk mindenfajta eltérést aközött, amit zárt ajtók mögött mondunk külföldi partnereinknek, és aközött, amit nyilvánosan mondunk és cselekszünk. Megvallom, nem vagyok híve az olyan agyafúrt diplomáciának, amikor a találkozó vagy üzenetváltás eredményeképpen nem lehet érteni, mit is akart mondani a partner. A nyitott politikának, a valóságos tettek politikájának híve vagyok. Az ilyen politika nem lehet duplafenekű, mivel prognosztizálhatósága elengedhetetlen feltétele a nemzetközi stabilitásnak. Több világosságot, több nyilvánosságot a külpolitikai ügyekben, minél kevesebb taktikai csűrés-csavarást és mellébeszélést. Ma senki sem tud becsapni senkit sem. Nem győzöm ismételni ezt nyugati partnereimnek.

A vezetőkkel szemben ma az a követelmény, hogy pontosan ítéljék meg a realitásokat, tiszta fejük és fokozott felelősségérzetük legyen. Vagyis komoly politikára van szükség, nem pedig politikai játékra, amely valójában politikai dilettantizmus.

Úgy gondoljuk, hogy a nemzetközi kapcsolatokban alkalmazandó új stílus megköveteli, hogy e kapcsolatok kereteit a szorosan

értelmezett diplomáciai folyamat határain túl messze kitágítsuk. A kormányok mellett a nemzetközi érintkezésnek mind aktívabb részvevői a parlamentek — és ez kedvező jel. A külpolitikai szféra demokratizálódásának tendenciájáról tanúskodik. Az idők jele, mint már említettem, hogy ebbe a szférába erőteljesen betör a közvélemény, behatolnak a nemzetközi és nemzeti társadalmi szervezetek. A nyilvános, népi diplomácia — amely közvetlenül a néphez szól — az államközi érintkezés normális eszközévé válik.

A nyilvános diplomácia módszereinek alkalmazása részünkről nem trükk. Egyszerűen abból indulunk ki, hogy a fegyverkezési verseny minden terhe a néptömegekre nehezedik, nem is szólva a nemzetközi konfliktusok lehetséges következményeiről. Azt akarjuk, hogy a Szovjetunió álláspontját megismerjék a népek.

Ezzel kapcsolatban érintenem kell a politika és a propaganda viszonyának akut, időszerű kérdését. Hiszen hányszor hallhattuk külpolitikai kezdeményezéseinkre válaszul: „Ez propaganda!" El kell ismernem, hogy korunkban, a tömegtájékoztatásnak és a nemzetközi problematika iránti tömeges érdeklődésnek a korában minden külpolitikai javaslat így vagy úgy propaganda kíséretében jelenik meg. A javaslatoknak „hatásosaknak kell lenniük". Az amerikai vezetők például lehetséges külpolitikai lépéseiket jóval ezek hivatalos bejelentése előtt kezdik propagálni, és mindig „nagyszabásúnak", „történelmi jelentőségűnek", „fordulatot hozónak" stb. tüntetik fel őket. De minden attól függ, hogy a javaslatoknak milyen az igazi jellegük, mi a céljuk: arra szánják-e őket, hogy gyakorlatilag megvalósuljanak, reálisak-e, figyelembe veszik-e valamennyi érdekelt fél érdekeit, vagy pedig tudatosan csak azért terjesztik elő őket, hogy propagandahadjáratot indítsanak. A magam részéről teljes felelősséggel kijelenthetem, hogy minden javaslatunk érdemi javaslat, lenini kifejezéssel élve „a cselekvés jelszavai", nem pedig „a propaganda jelszavai".

Tiszta lelkiismerettel ismételhetem meg itt azt, amit 1985 augusztusában válaszoltam a „Time" kérdéseire. Ha már mindenben, amit teszünk, valóban csak propagandát látnak, miért nem reagálnak rá a „szemet szemért, fogat fogért" elv alapján? Mi abbahagytuk a nukleáris robbantásokat. Önök, amerikaiak, erre bosszúból fogják magukat, és tegyék ugyanezt. Ráadásul pedig mérjenek ránk még egy „propagandacsapást" — állítsák le, mondjuk, az egyik új hadászati rakéta kifejlesztését. Mi pedig ugyanilyen „propagandával" válaszolnánk. És így tovább. Kinek ártana, kérdezem, az ilyen „propagandában" való versengés?

Két és fél év nem nagy idő. De az az időszak, amelyről szó van, minden mércével mérve olyan, hogy csak ezt lehet mondani róla:

mély belső tartalommal telített. Mi a legfontosabb itt? Mondhatják, hogy az új politikai gondolkodás még mindig nehezen tör utat magának a világpolitikában. És ez igaz. Mondhatják, hogy a régi tehetetlensége még mindig erősebb az új tendenciáknál. Ez is igaz. És mégis a legfőbb az, hogy a nemzetközi kapcsolatok átalakítása nehezen bár, de elkezdődött. Hisszük, hogy a világ változni fog és jó irányban.. Már változik.

Az átalakítás a Szovjetunióban és a szocialista világ

Internacionalista elvünk így szól: amikor valami fontosat, lényegeset teszünk idehaza, alaposan mérlegelni kell, mit fog ez jelenteni az egész szocializmus szempontjából. Nem is szólva arról, hogy egyetlen szocialista ország sem tud sikeresen, egészséges ritmusban előrehaladni a többi testvéri ország megértése, szolidaritása, a velük való kölcsönösen előnyös együttműködés, sőt a többi ország segítsége nélkül.

A létező szocializmusról

Amikor elhatároztuk az átalakítást, abból indultunk ki, hogy bár az átalakítás a szovjet nép ügye, arra hivatott, hogy minőségileg új szintre emelje társadalmunkat, elő fogja segíteni és elősegíti az egész szocializmus megerősödését. Ez volt első tételünk.

A második tétel. Az általunk választott irányvonal, a jelentős gyorsítás szükségessége arra késztetett bennünket, hogy tág történelmi összefüggésben vegyük szemügyre a többi szocialista országgal való együttműködés fejlődését. Ennek eredményeképpen vontuk le a következtetést — és ezzel valamennyi testvérpárt egyetért —, hogy együttműködésünket dinamikusabbá kell tenni, ez a szféra is megérett egy sajátos átalakításra. Elgondolásaink, majd kezdeményezéseink is a következőn alapultak.

A szocializmus a háború utáni évtizedek során nagy nemzetközi jelentőségű képződménnyé, a világpolitika igen jelentős tényezőjévé vált. Az országok nagy csoportjában szocialista gazdaság funkcionál. Leraktuk a nemzetközi szocialista munkamegosztás alapjait. Sok különféle tapasztalatot szereztünk a szocialista államok nemzetközi szervezeteinek tevékenységében. Rendkívül széles körű lett a tudományos és kulturális csere. Ez persze nem azt jelenti, hogy a nemzetközi szocializmus útja csupa sikerekből állt. A szocialista útra lépett országok gazdaságának induló szintje

igen különböző volt. Ma sem mondható e szintekről, hogy egyformák. És ez az egyik nehézség a szocializmus közös erőforrásainak realizálásában, az integráció mechanizmusainak kialakításában.

A szocializmus bonyolult fejlődési szakaszokon ment át. A háború utáni első évtizedekben csak a Szovjetuniónak voltak tapasztalatai az új társadalom építése terén. Mintegy a Szovjetuniónak kellett felelnie mindenért, ami történt — a rosszért is, a jóért is. Ezzel volt összhangban a gazdasági kapcsolatok jellege is: a gazdasági kapcsolatok fejlődésében a hangsúly a szovjet nyersanyag- és fűtőanyag-szállításokon, a bázisiparágak megteremtéséhez nyújtott szovjet segítségen volt. A testvéri szocialista országok az államépítés szférájában is sok vonatkozásban a szovjet példára támaszkodtak. Ez bizonyos fokig elkerülhetetlen volt. Az a koholmány, hogy rájuk kényszerítettük a „szovjet modellt", meghamisítja az akkori időknek objektív szükségszerűségét. Az első szocialista állam tapasztalata és segítsége egészében véve kedvező tényező volt az új társadalom építésében más országokban.

De történtek hibák, mégpedig súlyosak. A Szovjetunió tapasztalataiból sok mindent úgy vettek át, hogy figyelmen kívül hagyták az egyes országok sajátosságait. És ami még rosszabb, ezt a sablonos megközelítést ideológiailag „megmagyarázták" némely teoretikusaink és kivált a gyakorlat emberei, akik majdhogynem az igazság egyedüli letéteményeseinek szerepében léptek fel. Nem vették figyelembe a problémák újszerűségét, a szocialista országok sajátosságait, és olykor gyanakodva nézték kísérletezéseiket.

Másrészt több szocialista országban jelentkeztek bizonyos fokú bezárkózás tendenciái, ami azután szubjektivista értékelések és cselekedetek táptalaja lett. Azt már nem is említem, hogy a szocialista országokra születésük pillanatától kezdve az imperializmus koncentrált politikai, katonai, gazdasági, ideológiai nyomása nehezedett.

Mindez sok esetben arra vezetett, hogy a kormányzó párt, a vezetés nem vette észre idejében az objektív folyamatokat és a megoldásra váró problémákat. A szocialista közösséghez tartozó baráti országok pedig ha láttak is valamit, ami nyugtalanságra adott okot, rendszerint hallgattak. Nem volt szokásban ilyen bizalmas őszinteség. Hiszen esetleg, mint mondani szokás, „félreértik". Néhány szocialista ország súlyos válságokat élt át fejlődése során. Ez történt például Magyarországon 1956-ban, Csehszlovákiában 1968-ban, Lengyelországban 1956-ban, majd a nyolcvanas évek elején. Mindegyik említett válság más és más sajátosságokkal volt jellemezhető. Különböző volt a kivezető út is. De az objektív tény ez: egyik szo-

cialista országban sem tértek vissza a régi rendhez. És megjegyzem, hogy a szocialista országok fejlődésének nehézségeiről és bonyodalmairól természetesen nem a szocializmus tehet, elsősorban a kormányzó pártok hibái idézték elő őket. És persze ebben is volt némi „érdeme" a Nyugatnak, hiszen a Nyugat állandóan és kitartóan azzal kísérletezett, hogy megakadályozza a szocialista országok fejlődését, gáncsot vessen nekik.

Kemény, néha keserű megpróbáltatások során gyűltek a szocialista átalakítások tapasztalatai. A kormányzó kommunista pártok gyakorlatából, elméleti munkájából teljesebb és pontosabb elképzelés alakult ki a társadalom szocialista átalakításának módszereiről, formáiról, módjairól. Marx, Engels és Lenin, akik elméletileg megalapozták a szocializmus elveit, nem törekedtek arra, hogy megrajzolják a jövő társadalom részletes képét. Elvégre ez lehetetlen is. Ez a társadalom valamennyi szocialista állam forradalmi alkotó tevékenységének eredményeként alakult és alakul ki.

Előfordultak súlyos zavarok is a szocialista országok kapcsolataiban. Különösen súlyos volt az, hogy megszakadtak a baráti kapcsolatok a Szovjetunió és Jugoszlávia, illetve a Kínai Népköztársaság, Albánia között. Általában volt éppen elég keserű tanulság. És a kommunisták tanultak. S tanulunk manapság is.

Egyáltalán a szocializmus egyik előnye az, hogy tud tanulni. Képes tanulni azt, hogy az élet által felvetett problémákat hogyan oldja meg. Azt, hogy elejét vegye a válsághelyzeteknek, amelyeket ellenségünk próbál előidézni és kihasználni. Azt, hogy szembeszálljon azokkal a próbálkozásokkal, amelyek arra irányulnak, hogy fellazítsák a szocialista világot, szembefordítsanak egyes szocialista országokat más szocialista országokkal. Azt, hogy elejét vegye a különböző szocialista országok közti érdekösszeütközéseknek, harmonizálja az érdekeket, megtalálja a legbonyolultabb problémák kölcsönösen elfogadható megoldását.

Hogyan érkezett el a világszocializmus a nyolcvanas évek közepére? Ma megállapíthatjuk: a szocialista rend az államok nagy csoportjában szilárdan áll a talpán, folytonosan növekszik a szocialista országok gazdasági potenciálja, a szocializmus szellemi értékei mélyen morálisak, és becsülik az embert.

De ebben az esetben felvetődhet ez a kérdés: ha minden ilyen szép, akkor miért „tör be" az átalakítás a szocialista országok egymás közti kapcsolataiba? Kérem, a kérdés jogos.

Általános formában a válasz is meglehetősen egyszerű: a világszocializmus létrejöttének, kialakulásának szakasza mögöttünk van, a kapcsolatok akkor kialakult formái gyakorlatilag nem változtak. Nem tisztázták kellő nyíltsággal a kedvezőtlen lerakódásokat sem

ezekben a kapcsolatokban, tehát nem hozták napvilágra mindazokat a „fékberendezéseket", amelyek visszafogták fejlődésüket, az új, jelenlegi szakaszba való átmenetüket. Közben mindegyik szocialista ország, mindegyik szocialista társadalom sok saját tapasztalatot szerzett az élet minden szférájában. És ha ragaszkodnánk az együttműködés régi formáihoz, ha beérnénk velük, ezzel közvetlenül ártanánk a szocializmus presztízsének, s rontanánk lehetőségeit is.

Valóban. A hetvenes évek végétől kezdve a testvéri országok vezetői közti érintkezés ünnepélyes színezetet kapott. Megcsappant benne az őszinteség, a gyakorlatiasság.

Ma sok minden megváltozott. Két és fél év alatt közösen nagy munkát végeztünk. Ez a munka folytatásra vár, és folytatódik is. A szocialista országok közti politikai, gazdasági, humanitárius kapcsolatok egész skálája megújulóban van. Nem érzelmi okokból, hanem mert ezt írják elő a belső fejlődés és az egész nemzetközi helyzet objektív szükségletei.

Új kapcsolatok felé

Az átalakítás idején a Szovjetunió szerepét a közösségben országunk objektív helyzete határozza meg. És amikor nálunk jól mennek a dolgok, meg amikor rosszul mennek — ez elkerülhetetlenül hatással van mindegyik szocialista országra. De az együttműködésnek az a szintje, amelyre most jutunk el, nem csupán annak a munkának az eredménye, amelyet mi idehaza végzünk. Ez a testvéri országok együttes tevékenységének és együttes erőfeszítéseinek az eredménye. Barátainkkal és szövetségeseinkkel együtt nem egyszer és nem kétszer megvitattuk az együttműködés minden aspektusát.

Valamennyien abból indulunk ki, hogy a világfejlődés mostani bonyolult időszakában a szocializmusnak teljes egészében demonstrálnia kell politikai és gazdasági rendszerének dinamizmusát, humánus életmodelljét. A szocialista közösségen belüli kapcsolatoknak a kor követelményeivel összhangban történő átalakítása már folyamatban van. Szó sincs eufóriáról, a munka még csak most bontakozik ki. De a döntő irányokat meghatároztuk.

Mi ezek lényege? Mindenekelőtt arról van szó, hogy a szocialista országok közti politikai kapcsolatok egész rendszerét feltétlenül a teljes önállóságra kell alapozni. Ez a testvérországok valamennyi vezetőjének közös álláspontja. Mindegyik párt önállósága; mindegyik pártnak az a joga, hogy szuverénül döntse el országa

kérdéseit; mindegyik párt saját népének tartozik felelősséggel — ezek szilárd elvek.

Ugyanilyen mély meggyőződésünk az is, hogy a közösség sikerei nem lehetségesek, ha nem törődik mindegyik párt és állam nem csupán saját érdekeivel, hanem a közös érdekekkel is, ha nem tisztelik barátaikat és szövetségeseiket, ha nem számolnak feltétlenül barátaik és szövetségeseik érdekeivel, ha nem kísérik figyelemmel egymás tapasztalatait.

Erőnk forrása az, hogy megértjük a belső feladatoknak és a világszocializmus érdekeinek ezt az összefüggését. Belőle merítünk magabiztosságot azoknak a feladatoknak a megoldása során, amelyeket a kor rótt ránk.

A szocialista országok politikai együttműködésének lelke továbbra is a kormányzó kommunista pártok együttműködése. Az utóbbi évek folyamán gyakorlatilag mindegyik testvéri ország vezetőségével találkoztunk és behatóan tárgyaltunk. Megújulóban vannak az együttműködés formái is. Kialakulóban van egy új, talán kulcsfontosságú láncszem — a testvéri országok vezetői sokoldalú munkatalálkozóinak intézménye. A munkatalálkozók módot adnak arra, hogy operatívan, elvtársi szellemben tanácskozzunk a szocialista építés problémáinak egész komplexumáról, a szocialista építés belső és külső aspektusairól.

A bonyolult nemzetközi helyzetben nagy jelentőségű a Varsói Szerződés érvényének valamennyi tagország egyhangú határozata alapján történt meghosszabbítása. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének időről időre megtartott tanácskozásain mintegy akkumuláljuk a részvevők eszméit és kezdeményezéseit, „egyeztetjük az órákat".

Vagyis arról van szó, hogy a nemzetközi ügyekben mindegyik ország kezdeményezéseit szervesen összekapcsoljuk a megállapodások szerinti közös irányvonallal. A tapasztalatok megmutatták, hogy mennyire fontos itt mindkét elem. Egyik testvéri ország sem tudja megoldani — és ezt teljes mértékben magunkra is vonatkoztatjuk — nemzeti feladatait a nemzetközi színtéren a közös irányvonaltól elszigetelten. És ugyanígy az egyeztetett külpolitika csak abban az esetben lehet hatékony, ha akkumuláljuk és figyelembe vesszük mindegyik államnak a közös ügyhöz való hozzájárulását.

A gazdasági kapcsolatokat a kölcsönös előny és a kölcsönös segítségnyújtás elveinek következetes érvényesítésére alapozzuk. Kialakult az a közös felismerés, hogy ma valamennyiünknek jelentős előretörésre van szüksége a tudományos-műszaki és a gazdasági haladásban. Ebből a célból dolgoztuk ki és fogadtuk el a tudományos-műszaki haladás közös komplex programját, amely előirá-

nyozza a termelés hatékonyságának nagymértékű fokozását, a munka termelékenységének megkétszerezését-megháromszorozását 2000-ig. Utópia? Nem. A szocialista közösség rendelkezik mindennel, ami ehhez szükséges: hatalmas termelő potenciállal is, tekintélyes tudományos-műszaki tartalékokkal is, természeti erőforrásokkal is, szakemberekkel is. És a tervgazdaság rendszere is lehetővé teszi, hogy nagy erőforrásokat összpontosítsunk a döntő irányokban.

A KGST-országok vezetőivel tartott találkozók során valamennyien erre a következtetésre jutottunk: a szocialista rendszer keretében biztosítani kell a rendszer valamennyi struktúrájának termékenyebb működését. Ez persze nem azt jelenti, hogy a szocialista országokban mindenütt egyformán mennek majd végbe a folyamatok. A politikai intézmények funkcionálása tekintetében mindegyik országnak megvannak a maga hagyományai, sajátosságai, amiből eltérések adódnak. De elvben valamennyi szocialista ország így vagy úgy keresi a megújulás, a mélyreható átalakítások útjait. Azt viszont mindegyik ország, az egyes országok vezetősége és népe önállóan dönti el, hogy ezeket milyen szférákra terjeszti ki, milyen formában, milyen ütemben és milyen módszerekkel valósítja meg őket. Ebben ellentétek nincsenek, itt sajátosságok vannak.

Jacques Chirac, Franciaország miniszterelnöke ezt kérdezte: „Mi a véleménye, az átalakítás szelleme hatással lesz valamennyi kelet-európai szocialista országra?" Azt feleltem, hogy a hatás kölcsönös. Átveszünk egyet-mást barátaink tapasztalataiból, ők pedig tőlünk átveszik azt, ami megfelel nekik. Egyszóval, ez a kölcsönös csere és a kölcsönös gazdagodás folyamata.

Megvallom, úgy tűnt fel nekem, hogy a kérdés nem csupán a mi ügyeink iránti érdeklődésből fakadt, hanem bizonyos fokig annak a szóbeszédnek a hatásából is, hogy egyes barátaink „nem értenek egyet" a szovjet vezetés átalakítási irányvonalával. Mit lehet mondani ezzel kapcsolatban? Komolyabb nézeteltérések nincsenek köztünk és barátaink, szövetségeseink között. Emellett nyíltan, érdemben szoktunk beszélgetni. Az meg szerintem, ha barátaink mindig csak tapsolnak nekünk, rosszabb, mint cselekedeteink és kezdeményezéseink érdekeltségen alapuló kritikus elemzése. Erre gondoltam először. És másodszor — megismétlem ebben az összefüggésben is —, nem tartunk igényt az igazság monopóliumára. Az igazság közös kutatások és munkálatok eredményeképpen születik.

De visszatérek a gazdasági ügyekre. Véleményünk szerint integrációnk elmélyítésének fő tartaléka és tényezője az egyesülések és a vállalatok közti közvetlen kooperációs kapcsolatok fejlesztése,

a szakosodás. Ebben a szellemben alakítjuk át külgazdasági tevékenységünket, eltávolítjuk azokat a sorompókat, amelyek akadályozzák a vállalatokat abban, hogy megfelelő partnereket keressenek a testvéri országokban, s maguk egyezzenek meg a közös munkát illetően. Közös szocialista vállalatokat alapítunk, köztük olyanokat, amelyek gyorsabban tudják kielégíteni országaink szükségleteit a legkorszerűbb termékekből. Ilyen vállalatok alakulnak a szolgáltatás, az építőipar, a közlekedés szférájában. A Szovjetunió kész nagy megrendeléseket ajánlani ezeknek a vállalatoknak. Készek vagyunk kedvezően fogadni azt is, ha ezeknek a vállalatoknak a tevékenységébe nyugati vállalkozók is bekapcsolódnak.

A következő években meg akarjuk gyorsítani az integrációs folyamatot. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának a munkája ebből a célból nyilvánvalóan egyre inkább összpontosulni fog két fő területre.

Először, a gazdaságpolitika egyeztetésére, a legfontosabb területekre vonatkozóan hosszú távú együttműködési programok kidolgozására, nagyszabású közös tudományos-műszaki programok és tervjavaslatok megvalósítására. Ebben is lehetséges és célszerű az együttműködés nem szocialista országokkal, ezek egyesüléseivel, mindenekelőtt az Európai Gazdasági Közösséggel.

Másodszor, a KGST összpontosítja erejét az integrációs mechanizmus normatív alapjainak, a közvetlen kooperációs kapcsolatok jogi és közgazdasági feltételeinek — természetesen az árképzést is beleértve — kidolgozására és egyeztetésére.

Arra törekszünk, hogy a KGST tevékenységében kevesebb legyen az adminisztrálás, csökkenjen a mindenféle bizottságok és albizottságok száma, nagyobb figyelmet fordítsunk a közgazdasági eszközökre, a kezdeményezésre, a szocialista vállalkozásra, a dolgozókollektíváknak e folyamatba való bevonására. Barátainkkal együtt az a véleményünk, hogy a KGST-t meg kell szabadítani a „makulatúragyártástól", a papírözöntől.

A KGST léte egyáltalán nem csorbítja az egyes tagállamok függetlenségét, azt a szuverén jogukat, hogy rendelkezzenek saját erőforrásaikkal, potenciáljukkal, s megtegyenek mindent népük javára. A KGST nem nemzetekfölötti szervezet. A döntéseket itt nem szótöbbséggel fogadják el, minden kérdést konszenzus alapján, vagyis az egyhangúság elve alapján döntenek el. Csak az a fontos, hogy ha egyik-másik ország nem óhajt részt venni valamelyik tervben, vagy nem érdeklődik eziránt, ne akadályozza a többieket. Ha van érdeklődés — vegyél részt, ha nincs érdeklődés — figyeld, hogyan fejlődnek a dolgok. Mindegyik ország maga határozza meg, mennyire kész az ilyen együttműködésre, és milyen messzire

hajlandó elmenni ebben. Szerintem ez az egyedüli helyes megközelítési mód.

Óriási feladat vár valamennyiünkre a szellemi téren folyó együttműködésben is. A változások itt is az ajtón kopogtatnak. Lényegében véve mindegyik szocialista ország olyan társadalmi laboratórium, amelyben kipróbálják a szocialista alkotó tevékenység különféle formáit és módszereit. Véleményem szerint ezért nagymértékben növekszik a szocialista építésben szerzett tapasztalatok kicserélésének, általánosításának a jelentősége.

Mi, szovjet kommunisták a szocializmus jövőjével kapcsolatos töprengéseinkben Leninnek ahhoz a gondolatához tartjuk magunkat, hogy a szocializmus jövője különböző országok sok kísérletéből alakul majd ki. Ezért természetes számunkra az a felfogás, hogy a kormányzó kommunista párt komolyságának megbízható mércéje nem csupán a saját tapasztalataihoz való viszony, hanem a barátok tapasztalataihoz, a világtapasztalatokhoz való viszony is. Ami e tapasztalatok értékét illeti, ehhez egy kritériumunk van: a társadalmi-politikai gyakorlat, a gazdasági és társadalmi fejlődésben elért eredmények, a szocializmus tényleges erősödése. Tudományunk, sajtónk, gyakorlati embereink ma a múlthoz képest összehasonlíthatatlanul szélesebb körben és aktívabban elemzik és alkalmazzák alkotó módon a szovjet viszonyokra a testvéri országok tapasztalatait.

Ugyanakkor óriási érdeklődés nyilvánul meg aziránt, ami nálunk történik. Tapasztalom ezt akkor, amikor külföldi utazásaim során a szocialista országok vezetőivel és egyszerű állampolgáraival találkozom.

Egy kis illusztráció a mondottakhoz. Csehszlovákiai látogatásom alkalmával Prága utcáin, üzemeiben, amikor szokásomhoz híven beszélgetésbe elegyedtem az emberekkel, ezt mondták nekem: „Jó dolog, amit most csinálnak!" Egy fiatal férfi megjegyezte: „Nekem ez a véleményem, Mihail Szergejevics: mondd az igazat, szeresd az igazságot, és kívánd az igazat másoknak." Én meg hozzátettem: „De cselekedj is az igazság szerint. Ez a legnehezebb tudomány." És még megtoldottam: „Az élet nehezebb, mint bármely iskola, és nem mindig sikerül benne könnyen minden. Néha visszavonulni is kell, hogy utána támadjunk. Néha gyötrődve kell gondolkozni, értelmezni és újraértelmezni — nem kell félni ettől."

A szovjet vezetőség általános következtetése így szól: a dolgozókollektívák, az emberek közti kapcsolatok fejlesztése révén, tapasztalatcsere révén elérhetjük a kapcsolatok új szintjét. Kapcsolataink az élet minden szférájában aktívabbá válnak. Jól rajtoltunk. A testvéri országok együttműködése szempontjából óriási,

azt lehet mondani, meghatározó jelentőségű a párt-, állami és társadalmi vonalon fennálló kapcsolatok kialakult, szilárd hálózata. Az érintkezés sok szinten folyik — kapcsolatot tartanak egymással vállalatok, brigádok, családok, gyermek- és ifjúsági szervezetek, egyetemek és iskolák, művészeti szövetségek, kulturális téren tevékenykedő emberek, egyének, és állandó munkakapcsolatot tartanak a főhatóságok vezetői, a kormányok tagjai, a KB-titkárok.

Külön is szeretnék szólni arról, hogy milyen a kapcsolatunk a Kínai Népköztársasággal, ahol a „négy modernizálás" során igen érdekes, sok tekintetben termékeny elgondolások valósulnak meg. Kína nagy szocialista állam, és gyakorlati lépéseket teszünk annak érdekében, hogy a szovjet—kínai kapcsolatok sikeresen fejlődjenek a jószomszédság és az együttműködés medrében. Ezen a téren van bizonyos javulás, előrehaladás. Hisszük, hogy az elidegenülés időszaka már a múlté. Azt javasoljuk a kínai elvtársaknak, hogy cselekedjünk közösen az országaink és népeink közti jó viszony bővítése és fejlesztése érdekében.

A történelmi fejlődés mostani szakasza szigorú követelményt támasztott a szocialista országokkal szemben: erősen gyorsítsák fel lépteiket, kerüljenek a gazdaság, a tudomány, a technika élvonalába, meggyőzően mutassák meg a szocialista életmód vonzóerejét.

Nyíltan és önkritikusan ítéltük meg a múltbeli fejlődést, és vállaltuk a felelősség ránk jutó részét azért, ami nem sikerült a szocialista világban. A válasz nem váratott magára. Ezzel megnyílt az út, hogy átalakítsuk, új, korszerű szintre emeljük kapcsolatainkat.

Az utóbbi időben nem keveset tettünk közösen — a politikában, a gazdaságban, a tájékoztatásban. Ha valami még nem sikerül, nem idegeskedünk, állhatatosan dolgozunk, keressük az új megközelítési módokat. A legfőbb az, hogy meg vagyunk győződve az együttműködés fontosságáról, fejlesztésének szükségességéről. A történelem mai szakaszán, amely lényegében véve fordulópont, a szocialista országok kormányzó pártjai tudatában vannak nagy nemzeti és nemzetközi felelősségüknek, kitartóan keresik a társadalmi fejlődés meggyorsításának tartalékait. Figyelmük középpontjában áll a tudományos-műszaki haladás, a tömegek alkotó tevékenysége, a demokrácia fejlesztése, és ez garancia arra, hogy a szocializmus a következő időszakban mindenféle rosszakaróinak jóslatai ellenére még teljesebben hasznosítja a benne meglevő potenciált.

A nagy, nemzetközi szocialista épületbe bevonulnak a forradalmi változások. És erősödnek. Ez a szocialista országokra vonatkozik, de ez egyszersmind hozzájárulás a civilizáció haladásához is.

A „harmadik világ" a nemzetközi kapcsolatokban

A mai világ nagy realitásai közé tartozik az, hogy több mint száz ázsiai, afrikai és latin-amerikai állam az önálló, független fejlődés útjára lépett, és megjelent a nemzetközi színtéren. Mi üdvözöljük ezt a XX. századi jelenséget. Óriási és sokarcú világ ez, amelynek nagy érdekei és nehéz problémái vannak. Tisztában vagyunk azzal, hogy az emberiség jövője függ attól, hogyan fejlődik ez a világ.

Azért, hogy az országok e tucatjai és a Föld népességének sokmilliós tömegei fel tudják tárni és az egész világ haladásának javára hasznosítani tudják roppant gazdag tartalékaikat, nemcsak ők maguk tartoznak felelősséggel.

Egyfelől, a „harmadik világban" látunk példákat a gyors, bár egyenlőtlen, s betegségekkel is járó gazdasági fejlődésre. Sok ország a modern ipari államok sorába nyomul. Néhány ország már nagyhatalmi szerepet tölt be. A „harmadik világhoz" tartozó államok többségének a megszerzett nemzeti öntudatra támaszkodó önálló politikája egyre nagyobb hatással van a nemzetközi ügyekre.

Másfelől, az egykori gyarmatokon és félgyarmatokon élő 2,5 milliárd ember életének jellemző jegyei közt találjuk mind a mai napig a szegénységet, a nyomort, a szó szoros értelmében embertelen mindennapi életkörülményeket, az analfabetizmust és a tudatlanságot, az éhezést és az éhínséget, a döbbenetes gyermekhalandóságot, a járványokat. Ez a keserű igazság. A „harmadik világban" a nyolcvanas évek elején az egy főre jutó jövedelem 11-szer alacsonyabb volt a fejlett tőkés országokban mért jövedelemszintnél. Ez a szakadék nem kisebbedik, hanem növekszik.

Ennek ellenére a gazdag nyugati államok továbbra is behajtják a neokolonialista „sarcot". Csupán az utóbbi évtizedben is az Egyesült Államok társaságai négyszer annyi profitot sajtoltak ki a fejlődő országokból, mint amennyit ezekben az országokban befektettek.

A fejlődő országokra kolosszális külső adósság terhe nehezedik. A növekvő eladósodás az ezekből az országokból évről évre kivitt profitokkal együtt azzal a következménnyel jár, hogy beszűkülnek

a fejlődés perspektívái, elkerülhetetlen az amúgy is roppant súlyos társadalmi, gazdasági és más problémák további éleződése.

Erről a témáról beszélgettem François Mitterrand elnökkel. A beszélgetés lényege a következő volt. Világos, hogy mindegyik tőkés vállalat maximális profitra törekszik. De a tőkés vagy a társaság — jelentős mértékben a dolgozók nyomására — kénytelen számolni azzal, hogy vállalatai hatékony, normális funkcionálása érdekében a dolgozóknak olyan jövedelmet nyújtson, amely alacsony szintje ellenére lehetővé teszi a termelőképesség helyreállítását, az egészség megóvását, a szakmai továbbképzést, a gyermekek nevelését. A tőkés rákényszerül erre, mert tudja, hogy ezzel biztosítja profitját ma és holnapra. A tőkések együttesen pedig a nyugati országok egykori gyarmatai vonatkozásában nem akarják megérteni még ezt az egyszerű igazságot sem. A tőkések együttesen úgy alakították gazdasági kapcsolataikat Ázsiával, Afrikával és Latin-Amerikával, hogy egész népek vannak gazdasági stagnálásra ítélve, nem képesek kielégíteni legelemibb szükségleteiket, fantasztikus adósságok gúzsában vergődnek.

A mai körülmények között ezek az országok természetesen nem tudják visszafizetni az adósságokat. Ez a helyzet, ha nem találnak igazságos megoldást, kiszámíthatatlan következményekkel terhes. A fejlődő országok adóssága afféle késleltetett „társadalmi bombává" vált. Ha ez a bomba felrobban, szörnyű szerencsétlenségeket okozhat. Hatalmas erejű társadalmi robbanás potenciálja van felgyülemlőben.

A fejlődő országok eladósodásának problémája a világ egyik legsúlyosabb problémája. Ez a probléma régóta létezik. De vagy elhalasztották, vagy figyelmen kívül hagyták, vagy beérték általános okoskodással. A Nyugat vezetői lebecsülik a fenyegető veszélyt, messze vannak attól, hogy felismerjék azoknak a gazdasági megrázkódtatásoknak teljes súlyát, amelyek bekövetkezhetnek. Ezért is javasolnak részintézkedéseket, hogy tüneti kezeléssel próbálják menteni a helyzetet. De szemmel láthatóan nem akarnak igazi, lényeges lépéseket tenni annak érdekében, hogy normalizálják a gazdasági együttműködést a fejlődő országokkal.

Nehéz harc lesz még addig, amikor igazi változtatásokat lehet végrehajtani, s a kapcsolatokat át lehet vezetni az új gazdasági világrend medrébe. Hosszú és nehéz út lesz ez, és fel kell készülnünk minden meglepetésre. Hiszen a nemzetközi kapcsolatok átalakítása megköveteli az összes országok érdekeinek figyelembevételét, az érdekek egyensúlyát, sokan pedig semmiről sem akarnak lemondani.

A regionális konfliktusok

A fejlődő országok nyomorúságos helyzete az igazi oka sok konfliktusnak Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában. Amikor még a genfi találkozón ez a téma került szóba, azt mondtam Reagan elnöknek: mindenekelőtt azt kell megérteni, miből erednek a regionális konfliktusok.

Az igazság ez: noha ezek a konfliktusok természetüket és az egymás ellen küzdő erők jellegét tekintve nem egyformák, rendszerint helyi talajon keletkeznek, olyan belső vagy regionális ellentétek következményeként, amelyeket vagy a gyarmati múlt, vagy az új társadalmi folyamatok, vagy a hódító politika visszatérő megnyilvánulásai, vagy ez is, az is, mind együttvéve idéztek elő.

A válságok és a konfliktusok kedvező talajul szolgálnak a nemzetközi terrorizmus számára. A Szovjetunió elvi alapon elutasítja a terrorizmust, és kész tevékenyen együttműködni más államokkal ennek a bűntettnek a kiirtásában. Ezt a munkát célszerű az ENSZ keretében összpontosítani. Hasznos lenne az ENSZ égisze alatt döntőbíróságot alakítani a nemzetközi terrorizmus cselekményeinek kivizsgálására. A nyugati országokkal folytatott kétoldalú párbeszéd során — és az utóbbi év folyamán beható eszmecserénk volt erről a témáról az Egyesült Államokkal, Angliával, Franciaországgal, az NSZK-val, Olaszországgal, Kanadával, Svédországgal — szorgalmazzuk a terrorizmus elleni harc hatékony intézkedéseinek kidolgozását. Készek vagyunk erről kétoldalú egyezményeket kötni. Remélem, hogy a nemzetközi terrorizmus elleni közös harc frontja a következő években szélesedni fog.

De tisztában kell lennünk azzal is, hogy a terrorizmus kiirtása érdekében meg kell szüntetni azokat az okokat, amelyek a konfliktusokat és a terrorizmust szülik. Nemegyszer hallottam megütközve vezető nyugati politikusoknak azt a vélekedését, hogy a regionális konfliktusok puszta léte is „a Kreml felforgató tevékenységének" következménye. De mi a valóság?

A Közel-Keleten már hosszú évtizedek óta éles konfliktushelyzet van Izrael és szomszédai között. Ki tehet róla? Kiderül, hogy Moszkva, amely következetesen fellép az izraeli expanzió ellen, az arab népek, köztük a palesztinai arab nép szuverén jogainak védelmében. Emellett a Szovjetuniónak tulajdonítanak nem létező Izrael-ellenes előítéleteket, noha a Szovjetunió az elsők között segítette elő Izrael állam létrejöttét.

Komoly dolgokról komolyan kell beszélni. A Közel-Kelet bonyolult, összegubancolódott csomó, amelyben sok ország érdekei vannak jelen. A helyzet itt továbbra is veszélyes. Nekünk

az a véleményünk, hogy mind a Kelet, mind a Nyugat, sőt általában az egész világ számára fontos e csomó kibogozása. De van ilyen álláspont is: a Közel-Kelet problémái egyáltalán nem oldhatók meg. Ezt az álláspontot megérteni is nehéz. Nem lehet egyetérteni vele sem politikai, sem morális megfontolásokból. Hiszen ebből logikusan csak ez az egy következik: végzetszerűen bekövetkeznek az újabb kiéleződések, a harcok újabb fellángolásai, a térség népeit sújtó újabb tragédiák. Nem volna jobb aktív álláspontra helyezkedni, és támogatni azoknak az erőfeszítéseit, akik a közel-keleti zsákutcából kivezető utat az igazságos politikai rendezésben keresik?

Tisztában vagyunk azzal, hogy a mostani helyzetben nehéz harmóniát teremteni a konfliktusban részt vevő felek érdekei között. De kutatni kell, meg kell próbálni valamilyen közös nevezőre hozni az arab országoknak, Izraelnek, Izrael szomszédainak, más államoknak az érdekeit. Mi egyáltalán nem azt akarjuk, hogy a rendezés menete és formája, e folyamat céljai csorbítsák az Egyesült Államok és a Nyugat természetes érdekeit. Nem törekszünk arra, hogy az Egyesült Államokat kiszorítsuk a Közel-Keletről, és ez irreális is. De az Egyesült Államoknak sem kell irreális célokat kitűznie.

A legfontosabb most az, hogy figyelembe vegyék és vegyük valamennyi fél érdekeit. Éppen ez a magyarázata annak a régi indítványunknak, hogy a Közel-Kelet ügyében hívjunk össze nemzetközi konferenciát. Megemlítettem ennek az indítványunknak a történetét már akkor, amikor Jimmy Carterrel beszélgettem. Tíz év kellett az amerikaiaknak ahhoz, hogy saját tapasztalataik alapján győződjenek meg róla (noha felhasználhatták volna elődjeik tapasztalatait), hogy a különalkuk semmilyen eredménnyel nem járnak, hogy ezen az úton járni meddő fáradság. Csak most, úgy látszik, miután kijártak egy sajátos „átképzési" tanfolyamot, hajlanak Washingtonban arra, hogy reálisabban ítéljék meg a helyzetet, és térnek vissza e kérdések szélesebb alapon történő megvitatására.

Fontos, hogy a tárgyalási folyamat mozgásba lendüljön, magába foglalja a már meglevő kétoldalú és sokoldalú érintkezéseket, hogy aktívan keressük az igazságos politikai rendezés módját. Ha a konferencia nem „ernyő" lesz különalkuk és különlépések leplezésére, ha arra irányul, hogy a Közel-Keleten megvalósuljon az igazi rendezés az arab országok, köztük a palesztinok, és Izrael érdekeinek figyelembevételével, akkor készek vagyunk megtenni ezért minden tőlünk telhetőt, és részt venni e konferencia minden szakaszában. Mégpedig konstruktívan részt venni.

Ezzel kapcsolatban szeretném hangsúlyozni: elvben semmiféle ellenséges érzület nincs bennünk Izraellel szemben. Elismerjük Izraelnek a létezéshez való törvényes jogát. De a mostani helyzetben és Izrael cselekedeteinek láttán nem tartjuk lehetségesnek a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását. Ha viszont megváltozik a helyzet, ha majd azt látjuk, hogy van lehetőség a közel-keleti normalizálás és rendezés irányában való előrehaladásra, meg lehet vizsgálni ezt a kérdést is. Ezzel kapcsolatban nincs semmilyen komplexusunk sem. Ami azokat az érintkezéseket illeti, amelyek már léteznek országaink között, nem hagyjuk abba őket.

Nézzük a bolygó másik „fájó pontját", Közép-Amerikát. Mi a konfliktus lényege? Nicaraguában megdöntik Somoza népellenes rendszerét, győz a népi forradalom. És megint, hogy úgy mondjam, egyből „Moszkva és Kuba művének" nyilvánítják a sandinista forradalmat. És ezzel a sablonos, agyoncsépelt ideológiai indokolással folytatnak hadüzenet nélküli háborút egy kis ország ellen, amelynek az az egyetlen „bűne", hogy a maga belátása szerint, idegen felügyelet nélkül, külső beleszólás nélkül akar élni. Egyébként az, ami Nicaraguában történt, megmutatja, mit lehet várni más országokban is. Módfelett csodálkozunk, amikor azt halljuk, hogy Nicaragua az Egyesült Államok biztonságát „fenyegeti", hogy Nicaraguában hamarosan szovjet katonai támaszpontok létesülnek, amelyekről az amerikaiak állítólag tudnak, de amelyeknek én hírét sem hallottam.

Erről a témáról élénk vitám volt Margaret Thatcherrel. Azt mondtam: az elviselhetetlen életkörülmények forradalomra késztették a nicaraguaiakat. Ezeket a körülményeket pedig Nagy-Britannia amerikai barátai idézték elő, akik Közép-Amerikát és egész Latin-Amerikát nyomorúságra kárhoztatták, kíméletlenül kihasználják az erőforrásokat, azután meg csodálkoznak, hogy miért kel fel a nép. Az, ami Nicaraguában történt és történik, a sandinisták ügye, a nicaraguai nép ügye. Szókimondó, nyílt beszélgetés volt ez. Megkérdeztem M. Thatchert: „Ön szemünkre veti, hogy szolidárisak vagyunk Nicaraguával, de miért tartja ön rendjén valónak azt, hogy támogatást nyújt az apartheidnak, a fajüldözőknek? Önt nem zavarja, hogy a világközvélemény milyennek látja önöket? Mi rokonszenvezünk a társadalmi igazságosságért küzdő felszabadító mozgalmakkal, ön pedig, ha jól értem, nem rokonszenvez velük. Ebben nem egyformák az álláspontjaink".

Valóban, ha az Egyesült Államok nyugton hagyná Nicaraguát, ez jobb lenne mind saját maga, mind a latin-amerikaiak, mind az egész világ számára.

Robbanásveszélyes problémákat nem lehet félretenni, maguktól nem rendeződnek el. Már régóta forrong Dél-Afrika. Viharral terhes a helyzet. A Dél-afrikai Köztársaság lakosságának nagy tömegei tiltakoznak az apartheid ellen, fokozódik ennek az erkölcstelen és elnyomó rezsimnek a nemzetközi elszigetelődése. De Nyugaton sokan ezt a konfliktusszituációt is „a kommunista összeesküvés" következményének látják, itt is „Moszkva kezét" fedezik fel, holott mi a Dél-afrikai Köztársaságban egyáltalán „nem vagyunk jelen", amit nem lehet elmondani az Egyesült Államokról és partnereiről.

Ugyanezt mondhatjuk arról a helyzetről is, amely a Perzsa-öbölben alakult ki. Az itteni helyzetről, a feszültség kiéleződésének okairól alkotott véleményünk ismeretes, kifejtettük hivatalos nyilatkozatokban. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa elfogadta azt a határozatot, amely követeli, hogy a szemben álló felek léptessenek életbe tűzszünetet és hagyjanak abba mindennemű hadi tevékenységet, hogy Irán és Irak vonják vissza csapataikat a nemzetközileg elismert határokra. A Szovjetunió megszavazta ezt a határozatot. De az Egyesült Államok e határozat szellemével szöges ellentétben ürügyet keres rá, hogy beavatkozzon az iráni—iraki konfliktusba, fokozza katonai jelenlétét az öbölben, megint csak azzal az ürüggyel, hogy a Nyugat érdekeit védelmezi a „fenyegetés" ellen, amely állítólag a Szovjetunió részéről áll fenn. És ígéri, hogy az öbölben marad a konfliktus rendezése után is.

Így vélekednek valamennyi regionális konfliktusról. Valamennyit a szovjet—amerikai vetélkedés prizmáján át nézik. Az a benyomásunk, hogy az Egyesült Államoknak szüksége van a regionális konfliktusokra mint olyan állandó tartalékra, amelyre támaszkodva manőverezhet a konfrontáció, az erőpolitika és a szovjetellenes propaganda szintjével. Nekünk viszont az a véleményünk, hogy a regionális konfliktusokat nem szabad a két rendszer, különösen a Szovjetunió és az Egyesült Államok vetélkedésének porondjává változtatni.

Mivel szóba kerültek a regionális konfliktusok, az olvasóban nyilván felvetődik a kérdés: de mi a véleménye Gorbacsovnak az afgán problémáról?

Talán nem mindenki tudja, hogy Afganisztán az első ország, amellyel a Szovjetunió diplomáciai kapcsolatokat létesített. És ezzel az országgal — akár királyokkal, akár törzsi vezetőkkel — mindig jó viszonyban voltunk. Persze Afganisztánnak rengeteg problémája van az ország hallatlan elmaradottsága következtében. Ezek a problémák nem utolsósorban az angol uralom következményei is. És ezért egészen természetes, hogy az afgánok körében

feltűntek olyan emberek, akik segíteni akartak népüknek abban, hogy kitörjön a középkorból, modernizálja az állami és társadalmi intézményeket, hogy dinamizmust vigyen a fejlődésbe. De mihelyt Afganisztánban progresszív változások kezdődtek, az ország külső nyomás alá került, beavatkoztak az imperialista körök. Ezért az afgán vezetés az országaink közti szerződéssel összhangban segítséget kért a Szovjetuniótól (11-szer kérte ezt, mielőtt beleegyeztünk, hogy odaküldjük a szovjet csapatok korlátozott kontingensét).

Szeretnénk minél gyorsabban hazahozni a szovjet csapatokat. Elvben ez eldöntött kérdés. De a kérdés összefügg az Afganisztán körüli politikai rendezés szükségességével. Támogatjuk a mostani afgán vezetésnek a nemzeti megbékélésre irányuló politikáját. A Szovjetunió azt akarja, hogy Afganisztán ezután is független, szuverén, el nem kötelezett állam legyen. Hogy milyen úton jár, milyen kormánya lesz, milyen fejlesztési programokat valósít meg, azt döntse el az afgán nép, ez szuverén joga. Az amerikai beavatkozás viszont késlelteti csapataink kivonását, fékezi a nemzeti megbékélés politikájának megvalósítását, tehát az Afganisztán körüli egész probléma rendezését is. Az viszont már merőben erkölcstelen és semmivel sem igazolható cselekedet, amikor az ellenforradalmi bandáknak légvédelmi rakétákat adnak, amelyekkel polgári repülőgépeket lőnek le.

A saját fejlődési úthoz való jog

Minden népnek meg kell hagyni azt a jogát, hogy megválassza saját fejlődési útját, rendelkezzen sorsával, területével, emberi és természeti erőforrásaival. Ha ezt nem érti meg minden állam valamennyi politikusa, a nemzetközi kapcsolatokat nem lehet normális mederbe terelni. Hiszen az ideológiai és társadalmi különbségek, a politikai rendszerekben fennálló különbségek is a népek választásának eredményei. És nem szabad, hogy ez a választás ürügyül szolgáljon a nemzetközi kapcsolatokban olyan események vagy tendenciák előidézésére, amelyek konfliktusokba vagy háborús konfrontációba torkollhatnak.

Ideje, hogy a nyugati vezetők megszabaduljanak — hiszen ezt előbb-utóbb úgyis meg kell tenniük — a gyarmatbirodalmak idejében kialakult pszichológiától és képzetektől. Mindaddig, amíg a Nyugat a „harmadik világot" befolyási övezetnek tekinti, ahol évszázadokon át hozzászokott a garázdálkodáshoz, fennmaradnak a feszültséggócok is. Erősödni fog az ellenállás az imperializmussal szemben, és ebből újabb „forró pontok" alakulnak ki.

Nyugati opponenseinknek nem tetszik, amikor így beszélünk velük. Odalesz a nyugalmuk, sőt felháborodnak, amikor nevükön nevezzük a dolgokat. A maguk módján értelmezik álláspontunkat: ez, úgymond, merénylet az Egyesült Államok, Nyugat-Európa és a fejlődő országok közti hagyományos kapcsolatok ellen, a tőkés országok lakosságának életszínvonala ellen.

Többször is kénytelen voltam megvilágítani, hogy nincsenek olyan céljaink, amelyek ellenségesek a Nyugat érdekeivel szemben. Tudjuk, milyen jelentősége van az Egyesült Államok, Nyugat-Európa számára a Közel-Keletnek, Ázsiának, Latin-Amerikának, a „harmadik világ" más térségeinek, sőt a Dél-afrikai Köztársaságnak — a gazdasági érdekek és nyersanyag-beszerzés szempontjából. Nem azt akarjuk, hogy ezek a kapcsolatok megszakadjanak, nem provokáljuk a történetileg kialakult gazdasági kapcsolatok megszakítását.

De már ideje elismerni, hogy a „harmadik világ" népeinek joguk van ahhoz, hogy önállóak legyenek. Hosszú és nehéz harc után elnyerték a politikai függetlenséget. Gazdasági függetlenségre is törekszenek. Ezeknek az országoknak a vezetői — sokukkal beszélgettem — népeik akaratára támaszkodnak, élvezik népeik támogatását, valamit akarnak tenni népeikért. Rá akarják vezetni őket az igazi függetlenség, az egyenjogúság és az együttműködés útjára. Úgy akarnak élni, mint a fejlett országok népei, nem rosszabbul. De éhínség, betegségek marcangolják őket. Erőforrásaikat lefölözik a fejlett államok, és ami ebből nekik jut, az a nem egyenértékű csere csatornáin kerül ezeknek az államoknak a nemzeti jövedelmébe. A fejlődő országok nem akarnak beletörődni ebbe a helyzetbe.

Ez a mai világ egyik realitása, amelyet Nyugaton nem mindenki vesz figyelembe, noha mindenki tisztában van vele. Pedig nem lehet nem figyelembe venni. Hiszen most államok tucatjairól van szó.

Minél gyorsabban tudatosul ez a realitás mindenkiben és mindegyik földrészen, annál gyorsabban jutnak a nemzetközi kapcsolatok normális mederbe. Annál gyorsabban javul az egész nemzetközi helyzet. Ez nagyon fontos. Ez a legfőbb probléma.

Úgy gondolom, ideje ezt a problémát nemzetközi szinten felvetni, s ideje az érdekegyensúly alapján keresni megoldását. Keresni kell ennek a megoldásnak valamilyen szervezeti formáit a nemzetközi közösség keretében. Erre a legjobb fórum az ENSZ. Előkészítjük erre vonatkozó javaslatainkat. Erről tájékoztattam Pérez de Cuellart, az ENSZ főtitkárát, s ő megbeszélésünk során nem titkolta, hogy támogatná e kérdés felvetését az ENSZ-ben.

A fejlődő államok többsége az elnemkötelezettség politikájához tartja magát. Ezen a platformon jött létre az el nem kötelezett or-

országok mozgalma — a Föld lakosságának óriási részét képviselő több mint 100 ország részvételével. Ez a mozgalom ma hatalmas erő, a nemzetközi politika igen jelentős tényezője. Előmozdítja az új típusú nemzetközi kapcsolatok megteremtését — bár a mozgalomban természetesen vannak árnyalatok és sajátosságok.

Az el nem kötelezett országok mozgalma a felszabadult népeknek azt a törekvését testesíti meg, hogy tegyék lehetővé számukra az egyenjogú együttműködést, hogy a többi nép elismerje törvényes jogaikat és érdekeiket, hogy a nemzetközi életből kiiktassák az uralom és a diktátum megnyilvánulásait, a világuralmi ambíciókat. A Szovjetunió megérti az el nem kötelezett országok mozgalmának céljait, szolidáris a mozgalommal.

Még nem is olyan régen e mozgalom tagjai körében az volt a vélemény, hogy a leszerelésnek, a nukleáris fegyver megsemmisítésének kérdései a „nagyhatalmakra", az Egyesült Államokra és a Szovjetunióra tartoznak, a fejlődő országokat pedig vajmi kevéssé érintik. De az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek Harareban tartott VIII. konferenciáján a mozgalom kifejezésre juttatta, hogy mélységesen tisztában van a leszerelés és a fejlődés összefüggésével. És hivatalosan bejelentette álláspontját. Valóban, ha sikerül megállítani a fegyverkezési versenyt és megvalósítani a leszerelést, elegendő erőforrás szabadul fel ahhoz, hogy segítséget lehessen nyújtani a fejlődő országoknak égető problémáik megoldásához.

A leszerelés és a fejlődés összefüggését megvitattam Pérez de Cuellarral, az ENSZ főtitkárával. És egyetértettünk abban, hogy ez a kérdés megérdemli az ENSZ legkomolyabb figyelmét. A Szovjetunió konkrét javaslatokat terjesztett az ENSZ leszerelési és fejlesztési konferenciája elé. Az Egyesült Államok sajnos nem volt hajlandó részt venni ezen a konferencián.

Ma nemcsak a szocialista államok, hanem sok tőkés állam is elismeri, hogy az el nem kötelezett országok mozgalma fontos és pozitív tényező a világpolitikában. A Szovjetunió üdvözli ezt, és számol vele külpolitikai tevékenységében.

Az ázsiai—csendes-óceáni problémakör

A civilizáció fejlődése Keleten, Ázsiában és a Csendes-óceán térségében is mind lendületesebbé válik. A mi gazdaságunk is terjeszkedik Szibéria, a Távol-Kelet irányában. Úgyhogy objektív érdekünk fűződik az ázsiai—csendes-óceáni együttműködés fejlesztéséhez.

A Szovjetunió nem csupán európai, hanem ázsiai ország is. Síkraszáll azért, hogy a hatalmas ázsiai—csendes-óceáni térségben, ahová a következő évszázadban minden bizonnyal áthelyeződik a világpolitika középpontja, lerakjuk az alapokat a helyzet javításához, hogy felülvizsgáljuk a kapcsolatokat valamennyi állam érdekeinek figyelembevétele és az így létrejövő érdekegyensúly alapján. Ellene vagyunk annak, hogy ez a térség valakinek a hitbizománya legyen. Mindenkinek tényleges egyenjogúságot, együttműködést és kölcsönös biztonságot javasolunk.

Ázsiában a béke problémái talán nem is kevésbé, hanem helyenként még inkább súlyosak és fájdalmasak, mint a világ más részein. Természetes, hogy a Szovjetunió, India és más államok, amelyeket ez a körülmény nyugtalanít, az elmúlt évek során megfelelő kezdeményezéseket tettek. Ezek között az a javaslat a legismertebb, hogy az Indiai-óceánt változtassuk békeövezetté. Ezt a javaslatot támogatta az ENSZ közgyűlése és az el nem kötelezett országok mozgalma.

Ázsiában, a Csendes-óceán térségében, de az egész világ viszonylatában is a béke igen fontos tényezője az a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság által vállalt kötelezettség, hogy nem alkalmaznak elsőként nukleáris fegyvert.

1985 májusában, amikor az SZKP Központi Bizottsága főtitkárának minőségében első ízben találkoztam Radzsiv Gandhival, az Indiai Köztársaság miniszterelnökével, kifejtettem a következő gondolatot: nem kellene-e a korábbi kezdeményezések, valamint bizonyos mértékben az európai tapasztalatok figyelembevételével gondolkodnunk az ázsiai biztonság problémájának közös komplex megközelítéséről és az ázsiai államok ez irányú erőfeszítéseinek lehetséges egyesítéséről?

Ez a gondolat tovább erősödött, amikor egyre több állam vezetőivel és más politikusaival találkoztam. Önkéntelenül összehasonlítottam az ázsiai helyzetet az európaival. És arra a következtetésre jutottam, hogy a csendes-óceáni térség — a veszélyes sebességre kapcsolt militarizálás következtében — ugyancsak rászorul valamiféle olyan „biztosító" rendszerre, amilyen Európában a helsinki folyamat.

A központi bizottságnak az SZKP XXVII. kongresszusa elé terjesztett politikai beszámolójában hangsúlyoztuk, hogy a szovjet külpolitikában növekszik az ázsiai és a csendes-óceáni irány jelentősége. Megállapítottuk, hogy ebben a térségben haladéktalanul keresni kell az itteni körülményekkel számoló megoldásokat, utakat. Először egyesíteni, majd pedig koordinálni kell az erőfeszítéseket a fájó problémák politikai rendezése érdekében, hogy ezen az

alapon egyidejűleg legalább mérsékeljük a katonai szembenállás élességét Ázsia különböző térségeiben, és stabilizáljuk a helyzetet. Ennek megfelelő javaslatokat jelentettem be Vlagyivosztokban (1986. július). (Ezek a javaslatok a következők: torlaszoljuk el a nukleáris fegyver elterjedésének és felhalmozásának útját Ázsiában és a Csendes-óceán térségében; csökkentsük a hadiflották tevékenységét a Csendes-óceán térségében; csökkentsük a fegyveres erőket és a hagyományos fegyverzeteket Ázsiában; tegyünk intézkedéseket a bizalom erősítése érdekében, és vállaljunk kötelezettséget, hogy nem alkalmazunk erőt a térségben.)

Vlagyivosztokban különösen helyénvalónak éreztem, hogy ázsiai—csendes-óceáni szemszögből tárgyaljam a világpolitika kérdéseit. Nemzeti, állami érdekünk fűződik ahhoz, hogy miként alakul a helyzet egészében a Távol-Keleten, Ázsiában és a szomszédos óceáni térségeken, ahol állandó, régi lakosok és hajósok vagyunk. Itt, ebben a hatalmas térségben, amely a földkerekségnek jóformán a fele, sok nagy állam van, köztük a Szovjetunió, az Egyesült Államok, India, Kína, Japán, Vietnam, Mexikó, Indonézia. Vannak itt olyan államok, amelyeket közepes nagyságúnak tartanak, de európai mérce szerint meglehetősen nagyok — Kanada, Fülöp-szigetek, Ausztrália és Új-Zéland, mellettük pedig több tucat kis és egészen parányi ország.

Egyébként milyen nagy lármát csaptak vlagyivosztoki beszédemmel kapcsolatban! Mennyi inszinuációt hallottunk arról, hogy a Szovjetunió most rá akarja tenni a kezét a Csendes-óceánra is, hogy „ott is" ki akarja erőszakolni hegemóniáját, és természetesen elsősorban az Egyesült Államok érdekeit akarja csorbítani.

Egyébként megszoktuk, hogy kezdeményezéseinkre ilyen „kőkorszaki" módon reagálnak. Ha csak a legkisebb kísérletet is teszszük azért, hogy jó viszonyt, egyszerűen diplomáciai vagy kereskedelmi kapcsolatokat létesítsünk a térség valamelyik országával, ezt a kísérletet tüstént az ármánykodás kategóriájába sorolják.

De mi a helyzet a valóságban? Távol-keleti utazásom évfordulójával kapcsolatban interjút adtam a „Merdeka" című indonéz újságnak. B. M. Diah főszerkesztő ottani beszédem lényegét teljesen helyesen úgy értékelte, hogy felhívtam a térség valamennyi országát a problémák közös megoldására. De amikor felsorolta az országokat, elfelejtette megemlíteni az Egyesült Államokat. Én emlékeztettem erre, és azt mondtam: reméljük, hogy együtt fogunk működni az Egyesült Államokkal. Az az okoskodás pedig, hogy itteni aktivitásunk és a térség iránti érdeklődésünk veszélyezteti mások érdekeit, képtelenség. Az, amit Vlagyivosztokban mondtam, megfontolt politikánk kifejezése. E politika miatt senkinek sem kell

nyugtalankodnia. Azt mondjuk, hogy készek vagyunk együttműködni az Egyesült Államokkal ugyanúgy, mint Japánnal, az ASEAN-országokkal, Indiával, más államokkal. Együttműködésre hívjuk fel őket a béke érdekében, mindenkinek a javára.

A „Merdeka" főszerkesztőjének kérdéseire adott válaszaimban e térséggel kapcsolatos igazi szándékainkat megerősítettem újabb konkrét javaslatokkal, amelyek között az a legjelentősebb, hogy semmisítsük meg összes közepes hatótávolságú rakétáinkat a Szovjetunió ázsiai részén, természetesen az Egyesült Államokkal kialakítandó „globális nullamegoldás" alapján.

Ami a világnak ezt a hatalmas részét illeti, ahol oly különböző államok és népek tömege összpontosul, megközelítési módunk az itteni realitások elismerésén és megértésén alapul. Az ázsiai és csendes-óceáni nemzetközi biztonság és békés együttműködés kialakítására vonatkozó elképzeléseink ezekre a realitásokra támaszkodnak, abból az őszinte törekvésből fakadnak, hogy közösen építsük az új, igazságos kapcsolatokat ebben a térségben.

Egy év elteltével több pozitív tendenciát konstatálhattunk — erről beszéltem az említett interjúban. De nem lettek kisebbek a nehézségek, az ellentmondások, továbbra is erősödik a konfrontáció tendenciája. Ez késztetett bennünket arra, hogy az ázsiai és a csendes-óceáni feszültség csökkentése érdekében további intézkedéseket javasoljunk, amelyek konkretizálják és továbbfejlesztik a vlagyivosztoki kezdeményezéseket.

Figyelmesen tanulmányozzuk a világ e részében levő államok véleményeit és kezdeményezéseit. Már jelentkeznek eredeti, konstruktív gondolatok, és bekerülnek a regionális érintkezés forgalmába. Az itt élő népek világnézetének sajátosságai, történelmi és politikai tapasztalataik, kultúrájuk sajátszerűsége valóban sokat számíthatnak a térség problémáinak olyan megoldásában, amely mindenki számára érthető és elfogadható.

Örömmel látjuk, hogy az ASEAN nemzetközi aktivitása fokozódik. Készek vagyunk fejleszteni kapcsolatainkat külön-külön mindegyik ASEAN-országgal és az ASEAN-nal mint szervezettel annak az önálló és független hozzájárulásnak a tisztelete alapján, amivel ezek az országok együtt és külön-külön elősegítik a nemzetközi helyzet javulását.

Miért mondom, hogy értékes az egyes országok vagy országcsoportok által érvényesített független irányvonal? Nem azért, mert e függetlenség támogatásával ártani akarunk valaki másnak. Hanem azért, mert csak függetlenség alapján lehet elkezdeni az új nemzetközi kapcsolatok építését. A nemzetközi kapcsolatok mind-

eddig nagymértékben függtek bizonyos országok vagy országcsoportok tetteitől. Ez nem segítette elő a világhelyzet javulását. Ez a múlt tanulsága, amelyet egyetlen komoly politikus sem felejthet el. A mi bonyolult világunkban, olyan bonyolult térségben, mint az ázsiai—csendes-óceáni térség, az új kapcsolatok építése csakis valamennyi állam együttműködése révén, valamennyi állam érdekeinek egyeztetése útján lehetséges. Mára elavult, túlhaladottá vált a múltból örökölt kapcsolatoknak az a típusa, amikor az egyik oldalon vannak az anyaországok, a másikon pedig a gyarmatok. E rendszernek át kell adnia helyét a kapcsolatok új típusának.

Sokat kommentálták azt a gondolatot, hogy valamikor a belátható jövőben csendes-óceáni konferenciát kellene tartani az óceántól függő valamennyi ország részvételével. Ezt a gondolatot mintegy munkahipotézisként vetettem fel, jobban mondva azzal a szándékkal, hogy vitassuk meg. Helsinkire azért hivatkoztam, mert ilyesfajta más tapasztalattal a világközösség egyelőre nem rendelkezik. Ez persze nem azt jelenti, hogy az európai „modellt" át lehet ültetni az ázsiai—csendes-óceáni gyakorlatba. De manapság bármely nemzetközi kísérletben vannak általános, globális vonások is.

A „Merdeka" kérdései között ez is szerepelt: hogyan látja ön a Szovjetunió szerepét a regionális gazdasági együttműködés fejlesztésében? Országunk gyorsított gazdasági és társadalmi fejlesztésének koncepciójával összhangban megkülönböztetett figyelmet fordítunk az Urálon túli területekre, amelyek gazdasági tartaléka sokszorta nagyobb a Szovjetunió európai részének teljesítményénél. Az a véleményünk, hogy e térségek erőforrásainak hasznosításában részt vehetnének közös cégek és vállalatok, amelyeket az ázsiai—csendes-óceáni térség országainak üzleti köreivel együttműködve alapítunk.

Az ázsiai nukleáris leszerelésről

A Szovjetunió az ázsiai országok véleményét és nyugtalanságát figyelembe véve fontos lépést tett: beleegyezett a „globális kettős nullamegoldásba" a közepes hatótávolságú és a hadműveleti-harcászati rakéták tekintetében. Kifejezésre jutattuk azt is, hogy készek vagyunk vállalni azt a kötelezettséget, hogy nem növeljük a nukleáris fegyvert hordozó repülőgépek számát országunk ázsiai részében, ha az Egyesült Államok nem telepít az ázsiai—csendes-

óceáni térségben további nukleáris fegyvereket, amelyek elérik a Szovjetunió területét. Arra számítunk, hogy mindez ösztönzi az ázsiai nukleáris leszerelést.

Bármennyire bonyolult és tarka is az ázsiai—csendes-óceáni helyzet, bármennyi árnyalat van is a világos és a sötét tónusok között, markánsan kirajzolódik az általános kép antinukleáris kompozíciója. És megvan rá a lehetőség, hogy már most elkezdjük a haladást azokon az utakon, amelyek a nukleáris fegyver megsemmisítéséhez vezetnek Ázsiában. Ebben az irányban fontos lépés lenne például nukleáris fegyvertől mentes övezetek létrehozása. A Szovjetunió, mint ismeretes, aláírta a Csendes-óceán déli részén létrehozandó ilyen övezetről szóló rarotongai szerződéshez csatolt vonatkozó jegyzőkönyveket. Támogatjuk más országoknak azokat a javaslatait, amelyek nukleáris fegyvertől mentes övezetek létesítését indítványozzák Délkelet-Ázsiában, a Koreai-félszigeten. A nukleáris leszerelés céljait szolgálná egy Indiai-óceánnal foglalkozó nemzetközi konferencia is, amelyen meg lehetne vizsgálni és el lehetne dönteni e térség békeövezetté nyilvánításának kérdését.

Ázsiában és Európában egyforma koncepciónk, egyforma szempontjaink vannak a nukleáris leszerelésről. A nukleáris leszerelést szigorú nemzetközi ellenőrzés mellett kell megvalósítani, beleértve a helyszíni felügyeletet is. Az Egyesült Államoknak kitartóan javasoljuk, hogy kezdjünk tárgyalásokat az ázsiai—csendes-óceáni térségben levő nukleáris fegyverzetekről, és oldjuk meg ezt a problémát kölcsönösségi alapon, szigorúan tiszteletben tartva minden ország biztonságának érdekeit.

Egészében véve ez a felfogásunk arról, hogyan lehet kibogozni az ázsiai nukleáris csomót. És ha már elkezdődött e probléma megoldása, az e térségben levő államok hozzáláthatnának a regionális biztonsági rendszer felépítéséhez. Mit jelent ez tulajdonképpen? Normális kapcsolatokat, a jó helyzet megteremtését abban a térségben, ahol két és fél milliárd ember él. Olyan ez, mint amikor egy épület falába mindenki belehelyez egy vagy több téglát, hogy fokozatosan, közös erővel felépítik az együttműködés és a kölcsönös megértés mindenki számára megfelelő épületét. Nagy, nehéz, de reális cél ez.

A két kontinens — Európa és Ázsia — ezirányú erőfeszítései összeolvadhatnának egy egységes eurázsiai folyamatban, amely erőteljes impulzust adna az egyetemes nemzetközi biztonsági rendszer megteremtéséhez.

Az utóbbi idők eseményei azt mutatják, hogy helyes és időszerű az ázsiai—csendes-óceáni biztonság kérdésének felvetése. Ma már jelentős érdeklődés nyilvánul meg a regionális és a kontinentális

együttműködés útjainak keresése iránt. Igen dinamikussá váltak kétoldalú kapcsolataink az ázsiai—csendes-óceáni térség néhány országával.

A szovjet—indiai kapcsolatok

India déli szomszédunk, 800 millió lakosú ország, nagyhatalom, nagy befolyása van az el nem kötelezett országok mozgalmában, nagy a nemzetközi tekintélye. India az ázsiai és a világbéke igen fontos tényezője.

A szovjet—indiai kapcsolatok régóta és töretlenül fejlődnek. Többször találkoztam Radzsiv Gandhival, India miniszterelnökével — Moszkvában is, Delhiben is. Mély benyomást tett rám 1986-os indiai látogatásom. Ott fogadtuk el a ma már nevezetes delhi nyilatkozatot.

Érthető, hogy mindenütt érdeklődést keltett ez a dokumentum. A delhi nyilatkozat rendkívüli jelenség. Az államközi kapcsolatok politikai-filozófiai megközelítésének teljesen új példáját demonstrálja. A nyilatkozat filozófiai és erkölcsi alapja az egyetemes emberi értékek prioritása a nukleáris fegyver és a világűrkutatás korában. Noha ezt a dokumentumot két ország dolgozta ki közösen, jelentősége messze túlnő a kétoldalú és a regionális kereteken.

A delhi nyilatkozat önmagában véve is a szovjet—indiai kapcsolatok egyedülálló jellegét fejezte ki. Társadalmi rendszereink különbözők, de ez nem akadálya az olyan együttműködésnek, amely kölcsönös szellemi gyarapodásra, a jelenkor sarkalatos kérdéseiben széles nézetazonosságra vezet. Ehhez a nézetazonossághoz országaink külön-külön jutottak el, mindegyiküknek voltak indítékai.

Az India és a Szovjetunió közti kapcsolatokat sok értelemben példásnak minősíthetjük. Mind abban az értelemben, hogy sokrétű politikai, gazdasági, tudományos-műszaki, kulturális tartalmuk van, mind abban az értelemben, hogy mély kölcsönös tisztelet és rokonszenv él a két ország népeiben egymás iránt, mind pedig a tónust tekintve, amely visszatükrözi a kölcsönös bizalmat, a barátság iránti igaz igényét.

Miért alakulhattak ki ilyen magas szakítószilárdságú kapcsolatok India és a Szovjetunió, e két különböző társadalmi-politikai rendszerű állam között? Mert mindkét fél — nem szavakban, hanem ténylegesen — a szuverenitás, az egyenjogúság, a belügyekbe

való be nem avatkozás, az együttműködés elveire alapozza politikáját, s elismeri minden népnek azt a jogát, hogy szabadon válassza meg politikai rendszerét, társadalmi fejlődésének formáit.

Éppen ezért büszkén mondjuk, hogy a Szovjetunió és India az államközi kapcsolatok olyan példáját mutatja, amely vonzóvá válhat mások számára. Ezeket a kapcsolatokat olyan nemzetközi berendezkedés kezdeteinek tekintjük, amikor a békés egymás mellett élés és a jóindulatú kölcsönösen előnyös együttműködés egyetemes normává válik.

Nehéz hágón

Az utóbbi másfél, két év folyamán számos alkalommal találkoztam és folytattam beható megbeszélést afrikai politikusokkal. Találkoztam Robert Mugabével, Hailé Mariam Mengisztuval, José Eduardo dos Santosszal, Oliver Reginald Tambóval, Moussa Traorével, Mathieu Kérékouval, Sadli Bendzsediddel és másokkal (néhányukkal többször is). A beszélgetésekből, amelyeket ezekkel a tekintélyes politikusokkal, elismert nemzeti vezetőkkel folytattam, az a benyomásom alakult ki, hogy az afrikai földrész új, igen felelősségteljes és aktív fejlődési szakaszban van. Mozgásban van. Nagy változások történnek ezen a földrészen. De van sok éles, nehéz probléma is.

Afrikát természetesen nem tekintjük olyan földrésznek, ahol minden egyértelmű, ahol minden folyamat egy séma szerint zajlik le. Mint mindenütt a világon, Afrikában is mindegyik országnak vannak sajátos vonásai, s mindegyik ország a saját politikai irányvonalát érvényesíti. Az afrikai vezetők is különböző önálló emberek. Néhányan viszonylag régóta állnak országuk kormányrúdjánál, és jól ismertek világszerte. Mások csak most jelennek meg az afrikai és a nemzetközi színtéren, szereznek gyakorlati tapasztalatokat.

Tisztában vagyunk azzal, hogy mennyire bonyolultak azok a feladatok, amelyek megoldásán a progresszív afrikai kormányok fáradoznak. Az a valóság, hogy országaik történelmileg kötődnek az egykori anyaországokhoz, sok esetben függenek is tőlük gazdaságilag. De annak ellenére, hogy az imperializmus gazdasági, pénzügyi, sőt katonai eszközökkel tartani igyekszik pozícióit, ezek az országok eltökélten és következetesen nemzeti vívmányaik megszilárdítására törekednek.

A Szovjetunió szolidáris az afrikai országoknak ezekkel az erőfeszítéseivel és ezzel a politikájával. Ugyanis a politikai szuverenitás és a gazdasági önállóság rendíthetetlenségéről van szó, és csakis erre lehet alapozni a nemzetközi kapcsolatokat a mai világban. Mindegyik afrikai népnek törvényes joga, hogy megválassza saját fejlődési útját. És erélyesen elítélünk minden olyan próbálkozást, amely arra irányul, hogy beavatkozzanak belügyeikbe. Országunk támogatta és ezután is támogatja az afrikai népek nemzeti felszabadító harcát, ezen belül Dél-Afrika népének harcát, ahol a rasszizmus egyik utolsó bástyája van.

Amikor Oliver Tambóval, az Afrikai Nemzeti Kongresszus elnökével találkoztam, azt mondtam neki: mi az önök oldalán vagyunk az apartheid-rezsim és támogatói elleni harcukban, demokratikus állam megteremtése, független fejlődési út mellett, amellett vagyunk, hogy valamennyi faj és nemzetiség emberei egyenlőek és így élhessenek. Figyelmet érdemel, hogy a Dél-afrikai Köztársaságban a fehér közösség mind több tagja ítéli el az apartheidot, igyekszik felvenni a kapcsolatot az Afrikai Nemzeti Kongresszussal, támogatja az ANK céljait. Ez csak azt igazolja, hogy az apartheidnak nincs jövője.

Baráti kapcsolataink vannak Dél-Afrika „frontállamaival". Támogatjuk igazságos álláspontjukat, erélyesen elítéljük a Dél-afrikai Köztársaság ellenséges akcióit.

A Szovjetuniónak Dél-Afrikában nincsenek különösebb érdekei. Csak egyet akarunk: hogy a térség népei és országai végre megkapják a lehetőséget arra, hogy szuverénül döntsék el fejlődésük kérdéseit, intézzék bel- és külügyeiket a béke és a stabilitás körülményei között.

Latin-Amerika: nagy változások ideje

Ezek az általános elvek vezetnek bennünket a latin-amerikai országokhoz fűződő kapcsolatainkban is. Ennek a földrésznek sajátos történelmi hagyományai és óriási lehetőségei vannak. A latin-amerikai népek szenvedélyesen vágynak a jobb jövőre, és minden akadály ellenére küzdenek reményeik és vágyaik teljesüléséért. A szabadsághoz vezető út mindig nehéz. De meggyőződésünk, hogy Latin-Amerika haladása tovább gyorsul.

Az Egyesült Államok jobboldali körei, s őket követve a propaganda is úgy tüntetik fel Latin-Amerika iránti érdeklődésünket, mintha ott „szocialista forradalmak" sorozatát akarnánk elő-

idézni. Ostobaság! Ennek az állításnak semmi köze sincs ahhoz, ahogy hosszú évtizedek óta tevékenykedünk. Semmi köze sincs elméletünkhöz, elveinkhez, egész külpolitikai koncepciónkhoz.

Megmondtam Reagan elnöknek: önök évtizedeken át előszobájuknak tekintették Latin-Amerikát, és ennek megfelelően viselkedtek ott. A népek ezt nem akarják többé. Hogy vágyaikat hogyan valósítják meg — békés vagy nem békés úton —, ez tőlük függ. Önök saját maguk helyezték el a bombát Latin-Amerikában — ez a bomba a latin-amerikai országok hatalmas adóssága. Ezen kell elgondolkodni.

Meglehet, az Egyesült Államok kormányzó körei tisztában vannak ezzel. De elismerni nem akarják. Hiszen akkor meg kellene változtatni a politikát. És mindenki rájön, hogy a hírhedt „Moszkva keze" — grandiózus hazugság.

Valóban rokonszenvezünk azzal a harccal, amelyet a latin-amerikai országok vívnak a minden szférára kiterjedő teljes függetlenségért, a neokolonializmus minden béklyójának lerázásáért. És ezt nem titkoljuk. Nagyra értékeljük Mexikó, Argentína aktív külpolitikáját, a leszerelés és a nemzetközi biztonság problémáival kapcsolatban elfoglalt felelős álláspontjukat, részvételüket „a hatok kezdeményezésében". Támogatjuk a Contadora-csoport béketeremtő erőfeszítéseit, a közép-amerikai államfők kezdeményezéseit, a guatemalai egyezményt. Üdvözöljük a sok latin-amerikai országban kibontakozó demokratizálási folyamatot. Megértéssel fogadjuk, hogy a latin-amerikai országok egyre szorosabban összefognak a nemzeti szuverenitás megóvása és megszilárdítása érdekében.

Mindemellett ebben az esetben is hangsúlyozni szeretném: nem akarunk magunknak semmiféle előnyt ebben a térségben. Nekünk nem kell onnan sem nyersanyag, sem olcsó munkaerő. Nem szándékozzuk kiaknázni, és még kevésbé felkorbácsolni az Egyesült Államok-ellenes érzelmeket. Nem célunk, hogy megszakítsuk a hagyományos kapcsolatokat, amelyek Latin-Amerika és az Egyesült Államok között kialakultak. Ez kalandorkodás lenne, nem pedig politika. Mi nem kalandorok, hanem realisták vagyunk. De amikor valamely ország népe azért harcol, hogy kivívja a szabadságot és a függetlenséget, rokonszenvünk mindig az ő oldalán van. Ebben a tekintetben nem szabad tévedni.

Meggyőződésem, hogy az emberiség olyan szakaszba érkezett, amikor minden egymástól függ. Nem lehet elszakítani az egyik országot a másiktól, az egyik népet a másiktól, még kevésbé szabad szembefordítani a népeket egymással. A kommunista szóhasználat ezt internacionalizmusnak nevezi. De ez egybevág az egyetemes emberi értékek érvényesítésével.

Végső soron a Nyugat kormányzó körei is kénytelenek számolni a „harmadik világ" népeinek érdekeivel. Megkérdeztem J. Hart amerikai politikust: vajon Amerika nem tud a fejlődő országoknak más politikát javasolni, mint azt, anelyet ma folytat? Az Egyesült Államok sokat tehet az államok közti jó kapcsolatok kialakításáért, és ezzel mit sem veszítene gazdasági tekintetben, ellenkezőleg — nyerne. Miért kell az Egyesült Államoknak lemondania erről, miért fűrészeli az ágat, amelyen ül?

Nagyon sok függ az Egyesült Államok, egészében a Nyugat álláspontjától. Elsősorban az függ tőle, hogy ki tudjuk-e bogozni a mai világ problémáinak csomóját, fel tudjuk-e szabadítani a fejlődés lehetőségeit. Ha megteremtjük az egyenjogúságon és mindenki érdekeinek figyelembevételén alapuló új kapcsolatokat, akkor minek van szükség arra a hadigépezetre, amelyet éppen az expanzionista külpolitika eszközeként hoztak létre?

Érthető, hogy a hadigépezet évszázadok alatt alakult ki, és nem éppen egyszerű megsemmisíteni. De most elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amikor ez kategorikusan elkerülhetetlenné válik a többi közt azért, mert az Ázsiát, Afrikát, Latin-Amerikát benépesítő milliárdok emberhez méltó életet akarnak élni. Meggyőződésem, hogy az új nemzetközi kapcsolatok megteremtéséhez vezető utak keresésében az Egyesült Államok és a Szovjetunió igen sokat tehet.

Felszólítjuk az amerikai vezetőséget, hogy keressük együtt a „harmadik világ" problémáinak megoldásához vezető utakat. A kényszerítésen kívül vannak más utak, más módszerek is. Az, amit mi javasolunk, teljesen a realizmuson alapul. Az Egyesült Államoknak meg kell találnia a lehetőséget arra, hogy erőtartalékát, tőkéjét, mindazt, amit most katonai célokra fordít, más célokra, a mai világ gazdasági és szociális problémáinak megoldására fordítsa. Meggyőződésem, hogy ez lehetséges, hogy az Egyesült Államok be tudja ebbe vonni a Nyugat más országait is. És, ismétlem, ezzel semmit sem veszít, csak nyer.

Európa a szovjet külpolitikában

Személyes megjegyzéssel kezdem. Az SZKP Központi Bizottsága főtitkárának minőségében első ízben 1985 októberében utaztam Nyugatra, nevezetesen Franciaországba. Körülbelül egy évvel előbb, 1984 decemberében a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa küldöttségének élén Nagy-Britanniában jártam. Mindkét utazás arra késztetett, hogy sok mindenen elgondolkozzam, mindenekelőtt azon, hogy mi a szerepe és hol a helye Európának a világban.

François Mitterrand megfogalmazott egy gondolatot, amelyet fontosnak éreztem. „Miért ne képzelhetnénk el — mondta —, hogy fokozatosan... elindulhatunk egy szélesebb európai politika útján?" Egy év múlva pedig, már Moszkvában, azt mondta: „Fontos, hogy Európa valóban újból főszereplője legyen saját történelmének, hogy teljesen betölthesse az egyensúly és a stabilitás tényezőjének szerepét a nemzetközi kapcsolatokban". Ebbe az irányba haladtak az én gondolataim is. A két vezető nyugat-európai állam vezetőivel, a parlamenti képviselőkkel, a politikai pártok és az üzleti körök képviselőivel való közvetlen érintkezés lehetővé tette, hogy jobban, pontosabban ítéljem meg az európai helyzetet.

Az SZKP XXVII. kongresszusán megállapítottuk, hogy nemzetközi politikánk európai iránya — az egyik fő irány. És szeretnénk, hogy a szovjet vezetésnek Nyugat-Európával kapcsolatos álláspontját mindenki helyesen értelmezze.

Mind a kongresszus előtt, mind a kongresszus után volt alkalmam találkozni és beszélni sok tekintélyes nyugat-európai politikussal, akik különböző politikai táborokhoz tartoznak. E megbeszélések igazolják: a nyugat-európai államok is érdekeltek abban, hogy fejlesszék kapcsolataikat a Szovjetunióval. Országunk lényeges helyet foglal el külpolitikájukban. Tehát, miért tulajdonítunk ilyen jelentőséget Európának?

Nyugaton némelyek megpróbálják „kizárni" a Szovjetuniót Európából. Lépten-nyomon mintegy véletlenül egyenlőségjelet tesznek az „Európa" és a „Nyugat-Európa" fogalmak közé.

De az effajta ravaszkodások mit sem változtathatnak a földrajzi és történelmi realitásokon. Oroszországnak a többi európai néphez és államhoz fűződő kapcsolatai — kereskedelmi, kulturális, politikai kapcsolatai — századok mélyére nyúlnak vissza. Európaiak vagyunk. Az ősi orosz földet a kereszténység egyesítette Európával. 1988-ban emlékezünk meg arról, hogy ezer éve jelent meg a kereszténység őseink földjén. Oroszország történelme a nagy európai történelem szerves része. Az oroszok, az ukránok, a beloruszok, a moldovánok, a litvánok, a lettek, az észtek, a karélok, országunk más népei sokkal járultak hozzá az európai civilizáció létrejöttéhez.

Közös európai történelmünk bonyolult és tanulságos, nagy és tragikus; érdemes rá, hogy tanulmányozzuk, leszűrjük belőle a tanulságokat.

Európa történelmének mérföldkövei ősidők óta a háborúk voltak. A XX. században ezen a kontinensen kezdődött két világháború — véresebb és pusztítóbb háborúk nem voltak az emberiség történelmében. A hitleri fasizmus elleni felszabadító harc oltárán a mi népünk hozta a legnagyobb áldozatokat: a szörnyű háborúban több mint 20 millió szovjet ember vesztette életét.

Egyáltalán nem azért emlékeztetünk erre, hogy kisebbítsük más európai népeknek a fasizmus elleni harcban betöltött szerepét. A szovjet emberek tisztelik a Hitler-ellenes koalíció országainak és az ellenállási mozgalom résztvevőinek hozzájárulását a fasiszta söpredék szétzúzásához. De semmiképpen sem tudunk egyetérteni azzal a véleménnyel, hogy a Szovjetunió „csak" 1941-ben kapcsolódott be a náci Németország elleni küzdelembe, azt megelőzően a többiek „egy az egy ellen" alapon harcoltak Hitlerrel.

Amikor Margaret Thatchertől ilyesfajta véleményt hallottam, ellenvetést tettem, emlékeztettem rá, hogy a Szovjetunió 1933-tól politikailag harcolt a fasizmus ellen, 1936-tól pedig fegyveresen is, amikor segítséget nyújtott Spanyolország köztársasági kormányának. Ami a Németországgal kötött megnemtámadási egyezményt illeti (amelynek lényegét ellenfeleink állandóan meghamisítják), ezt el lehetett volna kerülni, mint sok minden mást is, ha Nagy-Britannia és Franciaország kormányzó körei akkor hajlandók együttműködni a Szovjetunióval az agresszor ellen.

De ki dobta oda szabad prédaként a náciknak Csehszlovákiát? Chamberlain, amikor Münchenből hazament, kijelentette, hogy a

békét hozta az angol népnek, de a valóságban minden a visszájára fordult, a háborút hozta meg. És elsősorban azért, mert Anglia kormányzó köreinek csak ez járt az eszében: hogyan lehetne Hitlert keletre, a Szovjetunió ellen fordítani, hogyan lehet eltiporni a kommunizmust.

Nem szeretnék egyszerűsíteni: hiszen a kelet-európai országok öröksége is bonyolult. Nézzük például Oroszország és Lengyelország viszonyát. Évszázadokon át ezt a viszonyt a két ország kormányzó osztályainak harca tette komplikálttá. A királyok és a cárok lengyeleket küldtek az oroszok ellen, oroszokat a lengyelek ellen. A háborúk, az erőszak, a hódítások pedig megmérgezték a népek lelkét, életre hívták a kölcsönös ellenszenvet.

A szocializmus mélyreható fordulatot hozott a világ e részének sok évszázados történelmében. A fasizmus szétzúzása és a szocialista forradalmaknak a kelet-európai országokban kivívott győzelme új helyzetet teremtett a kontinensen. Hatalmas erő született itt, amely célul tűzte ki, hogy szétszakítja a fegyveres konfliktusok végtelen láncát. És Európa népei már ötödik évtizede nem ismernek háborút.

Ugyanakkor Európa mind a mai napig éles ideológiai, politikai és katonai konfrontáció porondja. Némelyek Európa megosztottságát visszavezetik Jaltára és Potsdamra, megkérdőjelezik az ott kötött történelmi jelentőségű egyezményeket. Vagyis mindent fejtetőre állítanak.

Jalta és Potsdam lerakta a háború utáni európai rendezés alapját. Jalta és Potsdam életképességét annak köszönheti, hogy ezek antifasiszta, lényegüket tekintve demokratikus egyezmények voltak. Előírták annak a hitleri „új rendnek" a felszámolását, amely egész népeket és államokat fosztott meg a függetlenségtől és a szabadság és az önállóság minden reményétől.

A régi politikai gondolkodás logikája vezetett arra, hogy Európa két szemben álló katonai tömbre szakadt. Nyugaton forgalomban van olyan verzió, amely szerint Európát a kommunisták szakították ketté. És Churchill fultoni beszéde? És a Truman-doktrína? Európa politikai kettészakítását azok kezdték el, akik felbontották a Hitler-ellenes koalíciót, akik megszervezték a hidegháborút a szocialista országok ellen, akik létrehozták a NATO-t mint az európai katonai-politikai konfrontáció eszközét. Még egyszer emlékeztetnem kell rá, hogy a Varsói Szerződést a NATO megalakítása *után* írták alá.

A NATO bűne, hogy Európát újból befogták a militarista szekérbe, amely ezúttal nukleáris töltetekkel van megrakva. És ma Európa megosztottságának mélyüléséért a fő felelősséget azok vi-

selik, akik Európát a nukleáris rakétaszembenállás terepévé változtatták, akik az európai államok közti határok revízióját, a területi-politikai realitások megrendítését szorgalmazzák.

Nemegyszer javasoltuk, hogy oszlassuk fel a katonai tömböket vagy — legalábbis kezdetnek — a két szövetség katonai szervezeteit. Mivel ebbe nem egyeznek bele, kénytelenek vagyunk számolni ezzel a realitással is. De úgy véljük, hogy a tömbök fennmaradásának körülményei között is építeni kell az utat a kedvezőbb béke felé, olyan nemzetközi kapcsolatok felé, amelyek egy későbbi szakaszban minden katonai csoportosulás felszámolására vezetnek.

A háború utáni Európában nem kevés drámai szituáció és fordulat volt. De az európai országok így vagy úgy, a konkrét körülményekkel és lehetőségeikkel összhangban, döntöttek: egyes országok tőkés országok maradtak, más országok elindultak a szocializmus felé. Valóban európai politikát, összeurópai folyamatot csak akkor lehet kialakítani, ha mindenki elismeri és tiszteletben tartja ezt a realitást.

Nem akarunk megbékélni azzal a létező felfogással, hogy Európa a tömbök közti konfrontációra és egymás elleni háború előkészítésére van kárhoztatva. Arról, hogy a szocialista országok nem értettek egyet ezzel a perspektívával, az a kezdeményezésük tanúskodik, amely egész Európát, az Egyesült Államokat és Kanadát elvitte Helsinkibe. Az ott elfogadott záródokumentum megmutatta azokat a reális utakat, amelyeken haladva meg lehet teremteni a földrész egységét, békés, egyenjogú alapon.

De az az ösztönzés, amelyet a Finnország fővárosában tartott nevezetes konferencia adott, az elkezdődött második hidegháború szeleinek hatására kezdett kialudni. Ennek okairól sok szó esett, és most nem erről van szó. Önbírálatként csak egyet említek — hagytuk, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján meggyengüljenek a szocializmus gazdasági pozíciói. Ugyanakkor ez sokadszor, mintegy a visszájáról, azt bizonyítja, hogy éppen a szocializmus tölti be a fő szerepet az enyhülés ellenségeinek megfékezésében, az összes európai államok közti kapcsolatok normalizálásában. Mihelyt a szocializmus lazít, újból aktivizálódik a militarizmus, az erőpolitika, a világuralmi ambíciók.

A Szovjetunió, a szocialista közösség most újból magához ragadta a kezdeményezést. Azzal, hogy erősítjük a szocializmust, újabb energiát és életerőt adunk a helsinki folyamatnak. Végre ideje megérteni ezt az egyszerű gondolatot: a most meglevő sorompókat nem abban az értelemben lehet leküzdeni, hogy a Nyugat a Keletre vagy a Kelet a Nyugatra rákényszeríti rendszerét. Közös erőfeszí-

tésekkel át kell térni a konfrontációról és a katonai vetélkedésről a békés egymás mellett élés, a kölcsönösen előnyös együttműködés pályájára. Földrészünk csak ebben az értelmezésben lehet egységes.

Európa közös házunk

Ez a metafora egy beszélgetés során ötlött az eszembe. Mintegy véletlenül mondtam ki, de ezt a gondolatot magamban már régóta kerestem. Nem váratlanul fogalmazódott meg, hanem hosszas töprengések után, és a többi közt sok európai személyiséggel tartott találkozó eredményeképpen.

Miután ráhangolódtam az új politikai gondolkodásra, már nem tudtam a régi módon tekinteni Európa több darabból összevarrt takaróhoz hasonló sokszínű politikai térképére. Európa éppen eleget háborúskodott, sírásból is bőven kijutott neki. Elég volt. Ahogy elnéztem ennek a sokat szenvedett földnek a panorámáját, s elgondolkoztam e sokrétű, de lényegében egységes civilizáció közös gyökerein, mind határozottabban éreztem, hogy feltételes, ideiglenes a tömbök szembenállása, a „vasfüggöny" archaizmusa. Nyilván így született meg a közös európai ház gondolata. Így aztán a kellő pillanatban ez a kifejezés mintegy magától jött a nyelvemre.

Azután mintegy önálló életet kezdett élni, megjelent az újságok hasábjain. Hallottam eleget szemrehányásokat is — túlságosan elvont, úgymond, tartalmatlan. Akkor elhatároztam, hogy összefüggően kifejtem e problémával kapcsolatos nézeteimet. Alkalom is kínálkozott — Csehszlovákiába látogattam, ahol Európa földrajzi középpontja van. Ez a körülmény hozta elő az „európai témát" Prágában a nyilvánosság előtt elmondott beszédemben.

Európa valóban közös házunk, ahol a geográfia és a történelem szorosan összekapcsolta országok és népek tucatjainak sorsát. Természetesen mindegyik országnak és népnek megvannak a maga problémái, mindegyik a maga életét akarja élni, ragaszkodni akar hagyományaihoz.

Ezért a metaforát folytatva azt lehet mondani: a ház ugyan közös, de mindegyik családnak külön lakása van, még a bejáratok is különböznek. De ezt a házat az európaiak csak együtt, kollektívan, az együttélés ésszerű normáit tiszteletben tartva tudják megóvni, megoltalmazni tűztől vagy más elemi csapásoktól, csak így tudják szebbé és biztonságosabbá tenni, fenntartani benne a kellő rendet.

Némelyeknek ez csupán szép fantazmagóriának tűnhet fel. De ez nem képzelődés, hanem az európai helyzet komoly elemzésé-

nek eredménye. Ha a világnak szüksége van új kapcsolatokra, Európának különösen szüksége van rájuk. Európa népei, azt lehet mondani, megszenvedtek értük és kiérdemelték őket.

A „közös európai ház" fogalma elsősorban bizonyos fokú egység elismerését jelenti, noha olyan államokról van szó, amelyek különböző társadalmi rendszerekhez tartoznak, és ellentétes katonai-politikai szövetségek tagjai. Ez a fogalom egyesíti magában *a szükségszerűséget és a lehetőséget.*

A szükségszerűség: az összeurópai politika imperatívuszai

Megemlíthetek több olyan objektív körülményt, amely szükségessé teszi az összeurópai politikát.

1. Európában magas a népsűrűség és magas az urbanizáció szintje, ugyanakkor a földrész zsúfolásig van fegyverrel — mind nukleáris, mind egyéb fegyverekkel. Ma már nem is illik rá igazán az a kifejezés, hogy „puskaporos hordó". Itt állnak szemben egymással a legerősebb katonai csoportosulások, amelyek a legkorszerűbb technikával vannak felszerelve, és a technika tökéletesítése folytatódik. Nukleáris töltetek ezrei összpontosulnak itt, noha mindössze néhány tucat elég belőlük ahhoz, hogy az európai földet tüzes pokollá változtassa.

2. Európára nézve nemhogy egy nukleáris háború, de ma még egy „hagyományos" háború is végzetes. Nemcsak azért, mert a „hagyományos" fegyver ma sokszorta pusztítóbb, mint az a fegyver, amelyet a második világháborúban alkalmaztak. Hanem azért is, mert Európa területén az atomerőművekben mintegy 200 blokk van, és nagyszámú hatalmas vegyigyár működik. Ha ezeket az objektumokat „hagyományos" hadműveletek során csapások érnék, a földrész alkalmatlanná válna az életre.

3. Európa a világ egyik legiparosítottabb térsége. Az iparosításnak és a közlekedés fejlettségének a szintje a földrészen olyan, hogy az ökológiai veszély itt megközelítette a kritikus pontot. Ez a probléma messze kilépett a nemzeti határok közül, összeurópai méretűvé vált.

4. Európa mindkét részében intenzíven kibontakoznak az integrációs folyamatok. Ideje elgondolkozni, hogy mi lesz ezután. Vajon ezek a folyamatok továbbra is Európa megosztottságát fogják elmélyíteni, vagy egyesíteni lehet őket mind a keleti, mind a nyugati rész javára, és egyébként az egész világ érdekében is. A gazdaság fejlesztésének szükségletei, amelyek Európa mindkét felében

fennállanak, de a tudományos-műszaki haladás is arra késztetnek, hogy keressük a kölcsönösen előnyös kooperáció valamilyen formáit. Nem „európai autarkiáról" van szó, hanem arról, hogy Európa együttes potenciálját jobban használjuk fel az itt élő népek javára és a világ többi részéhez fűződő kapcsolatokban.

5. Európa két fele között nem kevés probléma van a Kelet—Nyugat relációban, de a roppant súlyos Észak—Dél probléma megoldásához közös érdekük fűződik. Ez persze nem azt jelenti, hogy a kelet-európai országok osztoznak a felelősségben a nyugat-európai hatalmak múltbeli gyarmatpolitikájáért. De most másról van szó: a fejlődő országokban élő népek sorsának semmibevevése, a fejlett és a fejlődő országok közti szakadék megszüntetésével összefüggő igen égető probléma ignorálása katasztrofális következményekkel terhes mind Európára, mind az egész világra nézve. (Ebben a tekintetben egyetértünk a „Brandt-bizottság" által az Észak—Dél problémáról készített jelentéseknek, valamint a Szocialista Internacionálé Willy Brandt és Michael Manley vezetésével készített „Globális kihívás" című jelentésének szellemével és tendenciájával). Mind a nyugat-európai államoknak, mind a Szovjetuniónak és más szocialista országoknak széles körű kapcsolataik vannak a „harmadik világgal", úgyhogy egyesíthetnék erőfeszítéseiket a „harmadik világ" fejlődésének előmozdítása céljából.

Nagyjából ezek az összeurópai politikai imperatívuszok, amelyek Európának mint meghatározott totalitásnak az érdekeiből és szükségleteiből fakadnak.

Európa lehetőségei

Most pedig lássuk, milyen lehetőségei és előfeltételei vannak annak, hogy az európaiak a „közös ház" lakóiként cselekedjenek.

1. A két világháború legfájdalmasabb és legkeserűbb tapasztalatai az európai népek osztályrésze lett. Az ő történelmi emlékezetükben sokkal inkább, mint másokéban, él az új háború megengedhetetlenségének tudata. Nem véletlen, hogy itt van a legnagyobb tömegeket megmozgató, a legtekintélyesebb, az összes társadalmi körökre kiterjedő háborúellenes mozgalom.

2. Az európai politikai hagyomány a leggazdagabb a nemzetközi ügyek intézésének kultúrája értelmében. Az államok európai komplexumában egymásról kialakított kép közelebb jár a valósághoz, mint bármely más térségben. A politikai „ismeretség" szélesebb, hosszabb időre tekinthet vissza, és ezért közelibb.

3. Egy egész kontinens viszonylatában sehol sincs olyan fejlett rendszere a kétoldalú és sokoldalú tárgyalásoknak, konzultációknak, szerződéseknek, érintkezéseknek gyakorlatilag minden szinten, mint Európában, ahol olyan egyedülálló vívmány létezik a nemzetközi kapcsolatok történetében, mint a helsinki folyamat. Biztató eredményeket hozott a stockholmi konferencia. Azután a stafétabotot átvette Bécs, ahol, reméljük, újabb lépést teszünk előre a helsinki folyamat fejlesztésében. Úgyhogy a „közös európai ház" építéséhez a tervrajzok gyakorlatilag készen állnak. (Létezik az államok latin-amerikai komplexuma is, de ennek mások a történelmi előfeltételei és más természetűek a sajátosságai.)

4. Hatalmas Európa gazdasági és tudományos-műszaki potenciálja. Ez a potenciál megosztott, a földrész nyugati és keleti része között a taszítás erői túlsúlyban vannak a vonzás erőivel szemben. De mind Nyugaton, mind Keleten olyan a gazdasági ügyek jelenlegi állapota, és az érzékelhető perspektívák is olyanok, hogy lehetővé válik valamilyen módot találni az Európa két részében végbemenő folyamatok összekapcsolására — mindenki javára. Ez az európai anyagi civilizáció további haladásának egyedül ésszerű útja.

5. Európa „az Atlanti-óceántól az Urálig" — ez történeti és kulturális egység is, amelyet egyesít a reneszánsz és a felvilágosodás korának, a XIX—XX. század nagy filozófiai és társadalmi tanainak közös öröksége. Mindezek erős mágnesek, amelyek megkönnyítik a politikusok számára, hogy az államközi kapcsolatok szintjén keressék a kölcsönös megértés és az együttműködés útját.

Az európai kulturális örökségben a béke és a jószomszédság politikájának hatalmas tartaléka rejlik. Tehát Európában az új, a megmentő gondolkodásnak sokkal kedvezőbb talaja van, mint a két társadalmi rendszer közvetlen érintkezésének bármely más körzetében.

Nem titkolom, örülünk annak, hogy „a közös európai ház" eszméjét megértéssel fogadják nemcsak Kelet-Európa, hanem Nyugat-Európa tekintélyes politikusai és közéleti személyiségei is, köztük azok is, akiknek a politikai nézetei távol állnak a mieinktől. Genscher, az NSZK külügyminisztere például kijelentette, hogy kész „elfogadni a közös európai ház koncepcióját, és a Szovjetunióval együtt munkálkodni azon, hogy ez az európai ház valóban közös ház legyen". Ugyanebben a szellemben nyilatkozott beszélgetésünk során R. von Weizsäcker, az NSZK elnöke, Giulio Andreotti, Olaszország külügyminisztere és több más politikus. Tehát nem veszett még el az európai kultúra közösségének, valamennyi

európai ország sorsközösségének és egymásrautaltságának, együttműködésük létfontosságának tudata.

Ám vannak olyan ideológusok és politikusok, akik továbbra is ébren tartják a bizalmatlanságot a Szovjetunióval szemben. A nyugat-európai országok többségében — az Egyesült Államok után — nincs hiány hisztériás cikkekben, de mint mindig, különösen buzgólkodik a francia jobboldali sajtó. A francia jobboldali sajtó valósággal megrémült az európai helyzet javulásának már a perspektívájától is. Vegyük elő például a „L'Express" című francia hetilapot. 1987. március 6-i számában ez a lap olyan törekvést tulajdonított nekünk, hogy uralmunk alá akarjuk vetni Európát. A cikk, amely ezzel a rikító címmel jelent meg: „Gorbacsov és Európa", pontosan lemásolja a Piroskáról és a farkasról szóló közismert mese sémáját.

Elgondolkoztam: vajon az európai olvasó, az európai népek annyira naivak, hogy hisznek ilyen förmedvénynek? Mi bízunk az európaiak józan eszében, abban, hogy végül is meg tudják majd különböztetni az igazságot a koholmányoktól. Úgy tűnik — ha a nyilvánosságra hozott közvélemény-kutatási adatok alapján ítélünk, hogy Nyugat-Európában a többség méltóképpen értékeli a Szovjetunió nyitott európai politikáját, amely arra irányul, hogy véget vessen az örökös viszályoknak ezen a földrészen.

A két német állam

A közös európai ház koncepciója kapcsán mindenképpen szólnunk kell arról is, hogyan látjuk azt a helyzetet, amely a második világháború eredményeképpen alakult ki Európa közepén, ott, ahol most két német állam létezik — az NDK és az NSZK. Erről meglehetősen behatóan beszéltünk R. von Weizsäckerrel, az NSZK elnökével.

Weizsäcker azt mondta, hogy az NSZK-ban odafigyelnek „a közös európai ház" jelszavára. Hogyan értékeli ezt ön az NSZK-ban? — kérdeztem. Bátorkodom idézni itt az ezt követő rövid párbeszédet:

R. von Weizsäcker: Ez olyan tájékozódási pont, amelyhez igazodva jobban el tudjuk képzelni, milyennek kell lennie a rendnek ebben a közös európai házban. A többi közt azt, hogy a házban a lakások mennyire lesznek kölcsönösen látogathatók.

M. Sz. Gorbacsov: Mindez helyes. Csak esetleg nem mindenkinek tetszik, ha éjszaka jönnek a vendégek.

R. von Weizsäcker: Nekünk sem nagyon tetszik, amikor a közös szalonon mély árok húzódik végig.

Weizsäcker azt óhajtotta kifejezni, hogy az NSZK-t és az NDK-t nemzetközi határ választja el. Ugyanilyen határ húzódik Berlinen keresztül is. Ez a történelmileg kialakult realitás, amelyet a második világháború eredményei hívtak életre.

A végtelenségig lehetne találgatni, hogyan festene ma Németország, ha a potsdami egyezmény teljes terjedelmében végrehajtásra kerül. Potsdamon kívül nem volt más alap az egység számára. De nemcsak az akkori amerikai, brit és francia vezetők szabotálták a velünk kötött megállapodásokat. Potsdam ellen felkeltek az erőpolitika nyugatnémet hívei. Az ő számukra Potsdam „lidércnyomás" volt. Az eredmény megvan.

Minket természetesen óvatosságra késztet az, amikor olyasmiket hallunk, hogy a „német kérdés" nyitott, hogy a „keleti területek" ügyében nem minden világos, Jalta és Potsdam pedig „törvénytelen". Az NSZK-ban, mint ismeretes, az ilyen kijelentések nem mennek ritkaságszámba. Kereken meg kell mondanom: a „német egység" helyreállítására vonatkozó megannyi kijelentés egyáltalán nem „Realpolitik", ha ezt a német szót használjuk. Ezek a kijelentések 40 év alatt semmit sem adtak az NSZK-nak. Akik azt az illúziót dédelgetik, hogy vissza lehet térni „az 1937-es határok közti Németországhoz", azok megrendítik az NSZK iránti bizalmat a szomszédokban és más népekben.

Akármit mondjanak is erről Ronald Reagan, más nyugati vezetők, a valóságban semmi reálisat sem tudnak javasolni az NSZK-nak az úgynevezett német kérdésben. Azt, ami itt történelmileg kialakult, meg kell hagyni a történelemnek. A többi közt a német nemzetnek, a németek állami létformáinak kérdését is.

Most a politikai aspektus a fontos. Van két különböző társadalmi-politikai rendszerű német állam. Ezeknek az államoknak vannak saját értékeik. Mindkét állam tanult a történelemből, és mindegyik hozzájárulhat Európa és a világ ügyeihez. Hogy mi lesz 100 év múlva, azt eldönti majd a történelem. Egyelőre azonban a kialakult realitásokból kell kiindulni, nem pedig uszító spekulációkkal kell foglalkozni.

Egy kis kitérővel hadd mondjak el egy epizódot, amelyet akkor is felidéztem, amikor Weizsäckerrel beszélgettem. 1975-ben, a fasizmus fölött aratott győzelem 30. évfordulója alkalmával, az NSZK-ban jártam. Frankfurt-am-Main közelében egy benzinkútnál beszélgetésbe elegyedtem a tulajdonossal. Azt mondta: „Sztálin kijelentette: a hitlerek jönnek és mennek, de a német nép marad. Aztán, miután vége lett a háborúnak, a Szovjetunió fogta magát, és kettéosztotta a német népet".

Vita kerekedett. Emlékeztettem a német állam feldarabolásának terveire, amelyeket Churchill és az amerikai politikusok még a háború alatt dolgoztak ki. Mi elleneztük ezeket a terveket, egységes és szuverén demokratikus német állam megteremtését akartuk. Emlékeztettem arra is, hogy a nyugati hatalmak támogatták a külön állam létrehozását Nyugat-Németországban, és csak később alakult meg az NDK. Mi Jalta és Potsdam után is amellett voltunk, hogy Németország nácitlanítása, demokratizálása és demilitarizálása alapján alakuljon meg az egységes, szuverén és mindenekelőtt békés német állam. De Nyugaton akadtak olyan erők, amelyek elérték azt, ami ma van. Úgyhogy nem a Szovjetunió a felelős Németország megosztottságáért, a felelősöket másutt kell keresni. Ma pedig két német állam van, amelyeknek a realitását nemzetközi szerződések ismerik el. Minden reálpolitikusnak ehhez kell tartania magát.

Szóval így elbeszélgettünk.

A Szovjetunió még a szörnyű háború ellenére is elvi álláspontra helyezkedett. Nem hagyott cserben bennünket a valóságérzék. Nem tévesztettük össze a német népet a náci rezsimmel. És nem a népnek rójuk fel azokat a szörnyűségeket, amelyeket a hitleri agresszió okozott nekünk.

Ami az NSZK-t illeti, figyelembe vesszük potenciálját és lehetőségeit, helyét Európában és a világban, politikai szerepét. A történelem arra kötelez bennünket, hogy kellő tisztelettel legyünk egymás iránt. Európai építés elképzelhetetlen államaink, az NSZK és a Szovjetunió aktív együttműködése nélkül. Az NSZK és a Szovjetunió közti kapcsolatok megalapozottságának a szó igazi értelmében történelmi jelentősége lenne. Miközben mindkét állam önmaga marad saját rendszerében és saját szövetségében, igen nagy szerepet tölthet be az európai és a világfejlődésben. A Szovjetuniónak érdeke az NSZK szilárd biztonsága. Ha az NSZK nem szilárd, nem lehet számítani Európa stabilitására, tehát a világban sem lehet stabilitás. Az NSZK és a Szovjetunió közti kapcsolatok stabilitása pedig jelentősen javítaná az európai helyzetet.

Európa és a leszerelés

Európához a legközvetlenebb köze van annak, amiről Reykjavíkban tárgyaltunk. Az Egyesült Államokkal való érintkezéseinkben sohasem feledkezünk meg Európa érdekeiről.

Reykjavík után találkoztam több nyugat-európai NATO-ország kormányfőivel: P. Schlüter dán, R. Lubbers holland, G. Harlem Brundtland norvég, S. Hermannsson izlandi miniszterelnökkel, A. Fanfanival és G. Andreottival, az olasz vezetés képviselőivel. Sokat beszélgettünk az „Európa és a leszerelés" témáról.

Sok érdekeset hallottam partnereimtől. A szovjet vezetésben később komolyan fontolóra vettük érveiket és gondolataikat. És azt, amit igazságosnak találtunk, figyelembe vettük politikánkban. A többi közt az eurorakéták kérdésében. De voltak viták is, különösen éles viták voltak Margaret Thatcherrel és Jacques Chirackal a „nukleáris fékentartásra" vonatkozó koncepciójuk miatt, amely egyébként a NATO álláspontja is. Elmondtam nekik, hogy csodálkoztam azon a riadalmon, amely néhány nyugati fővárosban Reykjavíkot kísérte. Reykjavík eredményeiben semmi olyasmit nem lehetett látni, ami fenyegeti Európa biztonságát, márpedig némelyeknek ilyesmi rémlett. Az ilyen következtetések és értékelések a hidegháború idejéből való kiöregedett gondolkodás gyümölcsei.

Amikor külföldi politikusokkal beszélgetek, néha kereken megkérdezem tőlük: elhiszik-e azt, hogy a Szovjetunió meg akarja támadni országukat, egyáltalán Nyugat-Európát? Csaknem mindannyian így válaszoltak: nem, nem hisszük ezt. De egyesek rögtön megtoldották egy fenntartással: a puszta tény, hogy a Szovjetuniónak óriási katonai ereje van, „objektíve" potenciális fenyegetést rejt magában. Ám legyen, ezt az okoskodást még meg lehet érteni. De sokkal kevésbé érthető, amikor a nemzeti presztízst és a nemzeti nagyságot kötik össze a nukleáris fegyver birtoklásával, noha tudják, hogy ha kitör a nukleáris háború, ezzel a nukleáris fegyverükkel csak magukra irányítják a tüzet. A birtokukban levő nukleáris fegyvernek más jelentősége nem lesz.

Amikor a leszerelésről mint a közös európai ház építéséhez elengedhetetlenül és elsősorban szükséges elemről van szó, mindenekelőtt természetesen az európai nukleáris hatalmakhoz — Angliához és Franciaországhoz — fordulunk. Amikor a Szovjetunió a mostani leszerelési tárgyalások során beleegyezett abba, hogy ne vegye figyelembe e két ország nukleáris potenciálját, óriási bizalmat tanúsított Nyugat-Európa iránt. E lépésünknek az a fő indítéka, hogy még gondolatban is kizárjuk — a hadászati tervekről nem is szólva — az Anglia vagy Franciaország elleni háborúnak és még inkább a nem nukleáris európai államok elleni háborúnak még a puszta lehetőségét is.

És amikor javaslatainkról hallanunk kellett azt a szóbeszédet, hogy nem akarja-e Moszkva becsapni őket, nem akarja-e megoszta-

ni a NATO-t, nem akarja-e elaltatni az éberséget, hogy azután maga alá gyűrje Nyugat-Európát, amikor újra gyalázni kezdték a nukleáris fegyvertől mentes Európa eszméjét, hogy az káros és veszélyes, akkor a nyilvánosság előtt ezt válaszoltam ezeknek a politikusoknak: „Mitől félnek, uraim? Ilyen nehéz felemelkedni arra a szintre, hogy reálisan ítéljék meg azokat a valóban történelmi jelentőségű folyamatokat, amelyek a Szovjetunióban, az egész szocialista világban kibontakoztak? Képtelenek felfogni, hogy ezek a folyamatok objektív, elszakíthatatlan kapcsolatban vannak a valóban jó külpolitikai szándékokkal?"

Ideje végre felhagyni a Szovjetunió agresszivitásáról terjesztett koholmányokkal. Országunk soha, semmilyen körülmények között sem kezd hadműveleteket Nyugat-Európa ellen, ha minket és szövetségeseinket nem ér támadás a NATO részéről! Ismétlem, soha!

Nyugat-Európának mihamarabb meg kell szabadulnia a rákényszerített, a Szovjetunióval szemben érzett rettegéstől. Gondolkozzon el azon, hogy az európai nukleáris fegyver megsemmisítése új helyzetet teremtene nemcsak a Nyugat számára, hanem a mi számunkra is. Mi nem feledhetjük el, hogy a prenukleáris korszakban a nyugati irányból törtek be területünkre, mégpedig nem is egyszer. És talán nem önmagáért beszél az a tény, hogy a NATO hadgyakorlatain mindenkor támadó hadműveletek változatát játsszák le?

Politikai szempontból igen fontos tényezőnek tartjuk azt, hogy az eurorakéták problémájának megoldása mellett foglalt állást Görögország, Hollandia, Spanyolország, Olaszország, Svédország, Finnország és sok más európai ország.

A nyugati oldalon egyenlőtlenségről, aránytalanságról beszélnek. Igaz, Európában mindkét oldalon vannak aránytalanságok és egyenlőtlenség egyes fegyverfajták és haderőnemek tekintetében, ezek történelmi, földrajzi és más tényezők következményei. Mi amellett vagyunk, hogy szüntessük meg az egyes elemek körében kialakult egyenlőtlenséget, de ne úgy, hogy a hátrányban levő növelje erőit, hanem úgy, hogy az előnyben levő csökkentse őket.

Itt sok konkrét kérdés vár megoldásra: csökkenteni kell és végső soron meg kell semmisíteni a harcászati nukleáris fegyvert egyidejűleg a fegyveres erők és a hagyományos fegyverek radikális csökkentésével, ki kell vonni a támadófegyvert a közvetlen érintkezésből, hogy kizárjuk a váratlan támadás lehetőségét, meg kell változtatni a fegyveres erők egész struktúráját abból a célból, hogy kizárólagosan védelmi jellege legyen. Erről beszéltem a többi közt a prágai nagygyűlésen. Ezeket a javaslatokat részletesen ki-

fejtettük a Varsói Szerződés tagországainak budapesti nyilatkozatában.

Az új gondolkodás szellemében igen nagy jelentőségű bizalomerősítő lépést tettünk 1987 májusában, amikor a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének berlini ülésén a nyilvánosság elé tártuk katonai doktrínánkat. Ez valamennyi komponensében kizárólag védelmi doktrínaként van kidolgozva.

Az európai biztonság megszilárdításának céljait előmozdítanák olyan intézkedések is, mint a nukleáris fegyverektől mentes övezetek, valamint a vegyi fegyvertől mentes övezetek létrehozása. Támogatjuk az NDK és Csehszlovákia kormányának az NSZK kormányához intézett felhívását, amelyben javasolták nukleáris fegyvertől mentes folyosó létrehozását Közép-Európában. Mint ismeretes, ennek az eszmének a kidolgozásában része volt a Német Szociáldemokrata Pártnak is. Készek vagyunk garantálni és tiszteletben tartani ennek az övezetnek nukleáris fenyvertől mentes státusát. Időszerűnek és ígéretesnek tartjuk Lengyelországnak azt a kompromisszumos tervét, amely a közép-európai fegyverzetcsökkentés és bizalomerősítés kérdésével van kapcsolatban.

Az a véleményünk, hogy a fegyverzeteket csökkenteni kell olyan szintre, amely ésszerűen elegendő, vagyis amely a csakis védelmi feladatok megoldásához szükséges. Elérkezett az ideje annak, hogy elvégezzük a szükséges korrekciókat mindkét szövetség stratégiai koncepciójában a védelem irányában. Az „európai házban" mindegyik lakásnak jogában áll, hogy védje magát betörőkkel szemben, de úgy, hogy ne rombolja szét a szomszédos lakásokat.

Az összeurópai együttműködés

A „közös európai háznak" az építéséhez szükség van anyagi alapra — ez pedig az érdemi együttműködés a legkülönbözőbb területeken. Mi a Szovjetunióban készek vagyunk erre, a többi közt arra is, hogy keressük a kooperáció és az együttműködés új formáit, beleértve közös vegyes vállalatok alapítását, közös tervek megvalósítását „harmadik országokban" stb.

A széles körű tudományos-műszaki együttműködés kérdését nem mint kérelmezők vetjük fel, akiknek nincs mit ajánlaniuk cserébe. Sajnos éppen ezen a területen támasztják a legtöbb mesterséges akadályt. Arra hivatkoznak, hogy valamiféle stratégiai jelentőségű „érzékeny technológiáról" van szó. Az „érzékeny technológia" elsősorban az elektronika. De ma gyakorlatilag nincs az ipari terme-

lésnek egyetlen olyan valóban korszerű területe sem, ahol ne alkalmaznának elektronikát.

Nem a csillagháborúk militarista programja adja meg Nyugat-Európának azt a lehetőséget, hogy végrehajtsa a technológiai kiugrást. Nem a világűr militarizálása a technológiai haladás útja. Ez tömény demagógia, összekeverve a technológiai imperializmussal. Nem kevés útja és objektuma van a békés tudományos-műszaki együttműködésnek. Már szereztünk tapasztalatokat a közös munkában, amikor a Halley-üstökös tanulmányozása folyt a „Vega" űrszerkezet segítségével. Ennek a tervnek a megvalósítása során sikerült új szerkezeti anyagokat találni, felfedezések születtek a rádióelektronika, az irányítórendszerek, a matematika, az optika stb. terén. Ígéretesnek látszik Giulio Andreotti eszméje, a „Világlaboratórium" gondolata. Ez az elvi szempontból új nemzetközi kutatási program, úgy látszik, már a valóságban körvonalazódik.

Napirenden van a termonukleáris energia közös hasznosítása. Ehhez a tudományos bázist már megteremtették több ország tudósainak munkája eredményeképpen, a szovjet tudomány által javasolt eszmék alapján. Ebbe a munkába természetesen bekapcsolódhat az amerikai tudomány is. A jövő pedig olyan lehetőségeket is tartogat, mint a világűrnek, a Naprendszer bolygóinak, a szupravezetők, a génsebészet problémáinak közös kutatása és a kutatási eredmények közös hasznosítása.

Mindez természetesen azzal járna, hogy fokozódik az európai államok egymástól való függése. De ez hasznos lenne mindkét fél számára, erősítené a felelősséget, a mérsékletet.

Az együttműködés szellemétől vezettetve sokat lehet tenni azon a széles területen is, amelyet „humanitáriusnak" neveznek. Ezen az úton nagy mérföldkő lehetne a humanitárius együttműködéssel foglalkozó nemzetközi konferencia, amelynek színhelyéül a Szovjetunió Moszkvát javasolja. Ezen a konferencián meg lehetne vitatni e probléma valamennyi aspektusát, amely mind a Keletet, mind a Nyugatot érinti, beleértve az emberi jogok sokrétű problémáját. Ez újabb erőteljes ösztönzést adhatna a helsinki folyamatnak.

De érdekes: mihelyt azt javasoltuk, hogy beszéljünk komolyan, érdemben az emberi jogokról, a kölcsönös nyilvánosság légkörében hasonlítsuk össze, hogyan élnek az emberek a valóságban nálunk, és hogyan a tőkés országokban, odaát a jelek szerint idegeskedni kezdtek, makacsul egyes személyi esetekre próbálják redukálni ezt a témát, és kitérnek minden egyéb kérdés megvitatása elől.

Nyilvánosan is, külföldi politikusokkal és küldöttségekkel folytatott beszélgetéseim során is elmondtam, hogy mi készek vagyunk a humanitás szellemében megvitatni részeseteket is, de határozot-

tan, nyíltan és tág értelemben kívánunk beszélni erről az egész problematikáról.

Egészében véve azt lehet mondani, hogy a Kelet és a Nyugat közti békés együttműködés és verseny mindkét fél javára válhat és válik is. Ehhez jelentősen hozzájárulhatnak Európa kis és közepes országai. Beszéltünk erről Hermannssonnal, Izland egykori miniszterelnökével, Lubbersszel, Hollandia miniszterelnökével, Karlssonnal, Svédország miniszterelnökével, más államférfiakkal.

Az új gondolkodás hajtásai Európában

Nekem úgy tűnik, hogy Nyugat-Európa az utóbbi időben, különösen Reykjavík után, jobban érzékeli annak szükségességét, hogy hozzájáruljon az európai helyzet javításához. És örömmel látjuk, hogy az európaiak már sokat tesznek a világ politikai légkörének megtisztításáért.

Azt hiszem, nem árulok el nagy titkot, ha elmondom a következő epizódot, amelyet Amintore Fanfanitól hallottam. Eduardo de Filippóval, a világhírű filmrendezővel beszélgettek a bonyolult nemzetközi helyzetről, és de Filippo megkérdezte: „Akkor hát mit kell tennünk?" Fanfani, ezt ő mondta, így válaszolt: „Bízzunk istenben". Erre de Filippo megjegyezte: „Akkor meg mi, emberek, cselekedjünk úgy, hogy ne akadályozzuk az istent".

Igen, ez a felfogás, hogy mindenki felelős a béke sorsáért, ma különösen szükséges és értékes. Elismerés illeti azokat a nyugat-európai politikusokat, akik tudatában vannak annak, hogy a Rejkjavíkban lerakott alapot az összes európaiak közös erőfeszítéseivel kell oltalmazni.

Nyugat-Európában ma tanúi vagyunk annak, hogy a nemzetközi ügyekben jelentkeznek az új gondolkodás első hajtásai. Bizonyos változások történnek a kormányzó körökben. A védelmi politika és a biztonság terén új megközelítési módokat dolgoz ki sok nyugat-európai szocialista és szociáldemokrata párt. E pártok élén komoly politikusokat látunk, akiknek nagy áttekintésük van a világproblémákról.

Nem sokkal azelőtt, hogy 1985-ben Franciaországba látogattam, francia újságírók megkértek, mondjam el, milyenek a kapcsolataink Európa szociáldemokrata kormányaival. Azt feleltem, hogy az utóbbi időben a háború és a béke kérdéseiben aktívan együttműködünk a szociáldemokratákkal. A külföldi politikusokkal folytatott találkozásaim és tárgyalásaim meglehetősen nagy része szocialista és szociáldemokrata pártok küldöttségeivel történt.

Fogadtam a Szocialista Internacionálé Konzultatív Tanácsát, élén Kalevi Sorsával, találkoztam Willy Brandttal, Egon Bahrral, Felipe Gonzálezszel és más szociáldemokrata vezetőkkel, és minden alkalommal azt állapítottuk meg, hogy a nemzetközi biztonság és a leszerelés időszerű kérdéseivel kapcsolatos nézeteink közel vannak egymáshoz vagy megegyeznek. Nagyon fájlalom, hogy nem ismerkedhettem meg Olof Palméval, akinek tragikus halála mélyen megrendített bennünket. Az Olof Palme által megfogalmazott és a nemzetközi „Palme-bizottság" által továbbfejlesztett eszme, a „biztonság mindenki számára" eszméje sok tekintetben hasonlít a mi koncepcionkra, az egyetemes biztonság koncepciójára.

A kommunisták és a szociáldemokraták között elkezdődött párbeszéd egyáltalán nem azt jelenti, hogy megszűnnek vagy valahogyan elmosódnak a meglevő ideológiai különbségek. Azt hiszem azonban, olyan szemrehányást nem tehetünk egymásnak, hogy a párbeszéd valamelyik részvevője elvesztette egyéniségét vagy a partner uralma alá került volna. Ilyen veszély, mint a tapasztalatok megmutatták, nincs.

Jó kapcsolataink, hasznos érintkezéseink vannak az NSZK, Finnország, Svédország, Dánia szociáldemokratáival, az angol labouristákkal, a spanyol szocialistákkal stb. Mi becsüljük ezt. Általában nyitottak vagyunk az együttműködésre mindazokkal az erőkkel, amelyek érdekeltek abban, hogy leküzdjük a veszélyes tendenciákat a világhelyzet alakulásában.

Mindazonáltal úgy vélem, hogy Európa hozzájárulása a béke és a biztonság ügyéhez jóval nagyobb lehetne. Sok nyugat-európai vezetőnek nincs meg ehhez a politikai akarata, talán lehetőségei sincsenek. De az élet úgyis kikényszeríti, hogy áttérjenek a körülöttük zajló események reális megítélésére.

Európáról és az Egyesült Államokról

Sajnálatra méltó, hogy a NATO-országok kormányai, köztük azok is, amelyek szavakban elhatárolják magukat az amerikai politika veszedelmes szélsőségeitől, végül is engednek a nyomásnak, és ezzel felelősséget vállalnak a fegyverkezési verseny, a nemzetközi feszültség fokozódásáért.

Egy konkrét példa. 1986 áprilisában az amerikai légierő bombázta Tripolit, Bengázit, más objektumokat Líbia területén. Ez nyílt agressziós cselekmény volt olyan ürüggyel, amely civilizált társadalomban semmilyen kritikával szemben nem állhat helyt

magáért. Az amerikai repülőgépek Angliában levő támaszpontokról szálltak fel, átrepültek a nyugat-európai légtéren. És mit tett Nyugat-Európa? A NATO-országok kormányai lényegében véve szótlanul nézték, ami történt, nem merték megakadályozni ezt az amerikai akciót. A svéd miniszterelnöknek, akivel néhány órával a támadás hírének vétele után beszélgettünk, azt mondtam akkor, hogy ez az álláspont azt a politikát juttatja eszembe, amelyet a nyugati hatalmak közvetlenül a második világháború előtt folytattak — az agresszor „megbékéltetésének" politikáját. Tegyük fel, hogy az amerikai katonai vezetőknek hirtelen „kedvük szottyan", hogy bombázásokkal megbüntessék a Varsói Szerződés Szervezetének egyik tagországát. Mi lesz akkor? Újból elbújnak a „bokorban"? De hiszen ez háború! Nukleáris korunkban mérhetetlenül növekszik mindenkinek a felelőssége.

Van egy ókori görög mítosz Európa elrablásáról. Ez a mesebeli történet váratlanul mának szóló üzenetet tartalmaz. Természetesen Európa mint földrajzi fogalom a helyén marad. De időnként az a benyomásunk, hogy elrabolják és az óceánon túlra viszik a nyugat-európai államok önálló politikáját. Hogy a biztonság védelmezése ürügyén kiárusítják a nemzeti érdekeket.

Nagy veszélyben van az európai kultúra. E veszély forrása az óceánon túlról záduló „tömegkultúra". Megértjük a nyugat-európai értelmiség emiatt érzett aggodalmát. Valóban, csak csodálkozni lehet, amikor a mély, gondolatgazdag, humanista európai kultúra helyét elfoglalja az erőszak és a pornográfia tobzódása, az olcsó érzelmek és a sekélyes gondolatok özöne.

Amikor Európa önálló álláspontjának jelentőségét hangsúlyozzuk, gyakran azzal a váddal vágnak vissza, hogy viszályt akarunk szítani Nyugat-Európa és az Egyesült Államok között. Nem volt és nincs ilyen szándékunk. Mi sem áll tőlünk távolabb, mint hogy figyelmen kívül hagyjuk vagy lebecsüljük azokat a történelmi kapcsolatokat, amelyek Nyugat-Európa és az Egyesült Államok között fennállanak. Képtelenség úgy értelmezni a Szovjetunió európai politikáját, mintha az valamiféle „Amerika-ellenesség" kifejeződése volna. Nem szándékozunk diplomáciai ügyeskedéssel foglalkozni, nem akarunk káoszt kiprovokálni a nemzetközi kapcsolatokban. Ez összeegyeztethetetlen külpolitikánk fő céljával, nevezetesen azzal a céllal, hogy előmozdítsuk a szilárd békét, amely az államok kölcsönös bizalmán és együttműködésén alapul.

A „közös európai házról" kialakított elképzelésünk korántsem azt jelenti, hogy bárki előtt is be akarjuk csapni a ház ajtaját. Igaz, nem szeretnénk, hogy valaki berúgja az európai ház ajtaját, és ide-

gen lakásban az asztalfőre telepedjen. De ez már a lakás gazdájának a gondja. A szocialista országok annak idején kedvezően fogadták az Egyesült Államoknak, akárcsak Kanadának a részvételét a helsinki folyamatban.

Európa felelőssége

Tehát más földrészek, más népek szerepét és jelentőségét egy cseppet sem kisebbítve beszélünk Európa egyedülálló szerepéről.

Az európai folyamat sikere lehetővé tenné, hogy Európa még többel járuljon hozzá a világ többi részének haladásához. Európának nem szabad kivonnia magát az éhínség, az eladósodás, az elmaradottság problémáinak megoldásából, a fegyveres konfliktusok megszüntetésének előmozdításából.

Egyáltalán nem kétséges, hogy kivétel nélkül valamennyi európai nép azt akarja, hogy a kontinensen meghonosodjon a jószomszédság és a bizalom, az egymás mellett élés és az együttműködés légköre. Ez teljes értelemben az új politikai gondolkodás diadala lenne. Európa méltó példát mutathat. A világ most választ előtt van, és az, hogy merre megy, nagymértékben Európa politikai álláspontjától függ.

Európát hatalmas lehetőségeivel és tapasztalataival nem pótolhatja senki sem a világpolitikában, sem a világfejlődésben. Európa szerepe konstruktív, újító, áldásos lehet, és annak is kell lennie.

A leszerelés kérdése és a szovjet–amerikai kapcsolatok

Már akkor érdekelt az Egyesült Államok története, amikor a moszkvai egyetemen tanultam. Sok könyvet olvastam amerikai szerzők tollából, folytonosan figyelemmel kísértem kapcsolataink alakulását. E kapcsolatokat pedig éles fordulatok jellemezték: szövetség a második világháborúban, majd a hidegháború a negyvenes-ötvenes években, enyhülés a hetvenes években, utána pedig a kapcsolatok hirtelen kiéleződése a nyolcvanas évek elején.

Az SZKP Központi Bizottságának számunkra fordulatot hozó 1985. áprilisi ülése és e könyv megjelenése között eltelt idő bővelkedett eseményekben, köztük olyanokban is, amelyek közvetlenül összefüggenek a szovjet—amerikai kapcsolatokkal.

Most párbeszédet folytatunk az Egyesült Államokkal. Időnként levelet váltunk az Egyesült Államok elnökével. Képviselőink a tárgyalásokon valóban fontos kérdéseket vitatnak meg.

Az utóbbi egy-két évben valamelyest oldottabbak lettek érintkezéseink olyan területeken, mint a tudományos és kulturális együttműködés. Napjainkban különböző szinteken olyan kérdéseket vitatunk meg, amelyek korábban csupán kölcsönös vádaskodásra adtak alkalmat. Elkezdődött az érintkezés még a tájékoztatási tevékenység területén is, amelyet meg kell szabadítani az erőszak, az ellenségeskedés propagálásától, a belügyekbe való beavatkozástól.

Mi történt hát, talán „megtört a jég", és kapcsolataink valamilyen nyugodtabb és konstruktívabb szakaszba érkeztek? Szeretnénk, ha a folyamat folytatódna. De ha azt állítanánk, hogy valamiféle számottevő eredmények születtek, vétenénk az igazság ellen. Ha gondoskodni akarunk a szovjet—amerikai kapcsolatok tényleges javulásáról, becsületesen kell megítélnünk e kapcsolatok állapotát. Ha vannak is kedvező irányú változások, ezek rendkívül lassúak, a korábbi tarthatatlan szemlélet minduntalan felülkerekedik a szovjet—amerikai kapcsolatok megújításának létszükségletén.

Napjainkban a tudományos-technikai forradalom, az informatika közelebb hozta egymáshoz az embereket. Ezt fel lehet hasz-

nálni a kölcsönös megértés fejlesztésére. De fel lehet használni arra is, hogy megossza az embereket. Ezt mind ez ideig valahogy sikerült elkerülni, bár vannak ebből adódó veszteségek, mégpedig óriási veszteségek. A világ azonban olyan határhoz érkezett — ez vonatkozik mind az Egyesült Államokra, mind a Szovjetunióra —, amikor ideje elgondolkodni azon, hogyan éljünk ezután. Ha az eddigi gyakorlatot folytatjuk és semmit sem változtatunk, akkor nehéz megmondani, hol leszünk majd 10—15—20 év múlva. Nekem úgy tűnik fel, hogy növekszik az aggodalom országaink jövője, az egész civilizáció jövője miatt. Növekszik ez az érzés mind a szovjet, mind az amerikai népben.

Én sohasem fogok egyetérteni azzal — bárki bármit mondana is nekem —, hogy az amerikai nép agresszív érzelmeket táplál a Szovjetunióval szemben. Ezzel én nem tudok egyetérteni. Bizonyára vannak olyan emberek, akiknek kedvükre való az országaink közötti feszültség, konfrontáció vagy éles versengés. Lehet és valószínűleg így van, hogy ebből valakik valamilyen hasznot húznak. De népeink fontos és tágan értelmezett érdekeinek ez a helyzet nem felel meg.

Gondolkozunk azon, mit kell tenni, hogy kapcsolataink mégis javuljanak. Rászorulnak erre. Hiszen ezen a téren például a hetvenes évek közepétől nemcsak hogy nem történt előrehaladás, hanem sok minden tönkrement abból is, amit akkor teremtettünk, amit akkor elvégeztünk. Előrehaladás nem történt, ellenkezőleg. Mi azt mondjuk, hogy az amerikaiak a hibásak. Az amerikai fél azt mondja, hogy a Szovjetunió a hibás. Nyilván tisztázni kell a történtek okait, mert le kell vonni a tanulságokat a múltból, a többi közt kapcsolataink múltjából is. Ez tudomány, komoly tudomány, felelősségteljes tudomány, persze ha az igazság talaján állunk. És mégis most többet kell gondolkodnunk azon, hogyan éljünk és működjünk együtt a jövőben ezen a világon.

Számos alkalommal találkoztam amerikai politikusokkal és közéleti személyiségekkel. Néha ez nagyon feszítetté teszi az időbeosztásomat, de minden egyes esetben igyekszem időt szakítani az ilyen találkozókra. Ilyenkor nem csupán azt tekintem feladatomnak, hogy megértessem politikánk lényegét, azt, hogy miként látjuk mi a világot, hanem szeretném érzékelni, megérteni, jobban megismerni az amerikaiak észjárását, teljesebb képet kapni az amerikai problémákról és az Egyesült Államokban zajló politikai folyamatok sajátosságairól. Másképp nem lehet. A tudományos alapozású politikának a valóság szigorú számbavételén kell alapulnia. Nem lehet harmonikusabbá tenni a kapcsolatokat a Szovjetunió és az Egyesült Államok között, ha ideológiai mítoszok rabjai maradunk.

Kevés az érintkezés közöttünk, nem eléggé értjük, sőt nem eléggé tiszteljük egymást. Ebben nagyon nagy szerepük volt bizonyos erőknek. Nagyon sok olyan elképzelés gyülemlett össze, amelyek zavarják az együttműködést, akadályozzák fejlődését.

E könyvnek nem tárgya a szovjet—amerikai kapcsolatok második világháború utáni története. De ha gondolatban felidézzük akár csak a közelmúlt eseményeit, látjuk, milyen káros szerepet játszott az előítélet, a szembehelyezkedés az újjal. Amikor 1987 nyarának elején találkoztam Jimmy Carterrel, az Egyesült Államok egykori elnökével, őszintén azt mondtam neki: korántsem tartjuk mindazt negatívnak, ami az elnöksége idején történt. Nem, voltak pozitív dolgok is. Gondolok itt a többi közt a SALT—II szerződésre, amely — bár nincs ratifikálva — igen hasznos szolgálatot tesz az Egyesült Államok kormányának mostani irányvonala ellenére. E szerződés szelleme él. Ugyanakkor meg kell mondani, hogy sok lehetőséget elszalasztottunk. Úgy véltük és véljük, hogy a nyolcvanas évek küszöbén, mint mondják, egy lépésre voltunk a fontos megállapodásoktól olyan területeken, mint a műholdelhárító fegyver, a fegyverkereskedelem, a katonai tevékenység korlátozása az Indiai-óceánon, a közel-keleti rendezés. Tíz évvel ezelőtt! Mennyi időt vesztettünk, mennyi eszköz ment veszendőbe a fegyverkezési verseny miatt, hány emberélet veszett oda!

Mit várunk az Egyesült Államoktól?

1985 végén, az amerikai „Time" kérdéseire válaszolva ezt mondtam: országaink egyszerűen nem engedhetik meg maguknak, hogy hagyják konfrontációig fajulni a helyzetet. Ez mind a szovjet, mind az amerikai nép tényleges érdeke. És ezt ki kell fejezni a reálpolitika nyelvén. Meg kell állítani a fegyverkezési versenyt, hozzá kell látni a leszereléshez, normális mederbe kell terelni a szovjet—amerikai kapcsolatokat. Becsületszavamra, ideje a két nagy nép közötti kapcsolatokat a történelmi szerepükhöz méltóvá tenni. Hiszen kapcsolatainktól ténylegesen függ a világ sorsa, a világcivilizáció sorsa. Mi készek vagyunk ebben az irányban cselekedni.

Meg kell tanulnunk élni a valóságos világban, abban a világban, amelyben a Szovjetuniónak, az Egyesült Államoknak, Angliának, Franciaországnak, az NSZK-nak egyaránt vannak érdekei. De vannak érdekei Kínának, Indiának, Ausztráliának, Pakisztánnak, Tanzániának, Angolának, Argentínának, más államoknak is,

vannak érdekei Lengyelországnak, Vietnamnak, Kubának — minden egyes országnak. Ennek el nem ismerése azt jelentené, hogy elvitatjuk a népektől a szabad választás jogát, az érdekeik szerinti társadalmi berendezkedés jogát. Még ha egy nép téved is az útválasztásban, a kivezető utat neki kell megtalálnia. Ez az ő joga.

Erről beszélgettünk sok amerikaival, köztük George Schultzcal 1987 tavaszán Moszkvában. Sok téma szóba került, de én újra meg újra visszatértem erre az egy gondolatra: próbáljunk meg a valóságos világban élni, vegyük figyelembe mindkét ország érdekeit. Ez pedig nem lehetséges anélkül, hogy ne vegyük figyelembe a világ közössége tagjainak az érdekeit. Nem rendeződnek a nemzetközi kapcsolatok, ha csak a Szovjetunió és az Egyesült Államok érdekeiből indulunk ki. Egyensúlyra van szükség.

Ez a feladat a történelem minden egyes szakaszában új módon vetődik fel. Változnak az érdekek, változik az egyensúly is. És új megközelítési módokra van szükség. Ismétlem: veszélyes és káros lenne a XX. század végén a politikát a Churchill fultoni beszédén és a Truman-doktrínán alapuló megközelítési módokra építeni. Rég ideje már komolyan hozzálátni a szovjet—amerikai kapcsolatok átalakításához. Ha pedig ezt elismerjük, akkor le kell mondani a megszokott parancsolgatásról. Senki, sem a Szovjetunió, sem az Egyesült Államok, sem más országok nem tekinthetik a világot vagy valamelyik részét kizsákmányolás tárgyának még a „nemzeti érdekek" jelszó ürügyén sem.

Azok a kísérletek, hogy a kapcsolatokat diktátumra, erőszakra, parancsolgatásra alapozzák, ma már nehezen sikerülnek. Idővel pedig ez teljesen lehetetlenné válik. Az új realitások megértése bonyolult dolog. Időt és erőfeszítéseket követel mindenkitől. De ha egyszer elkezdődött, ez a folyamat nem áll meg. Meg kell tanulnunk meghallgatni és megérteni egymást. Mi amellett vagyunk, hogy együttműködjünk az Egyesült Államokkal, együttműködjünk konstruktívan — mondtam George Schultznak —, és a Szovjetunióra meg az Egyesült Államokra háruló felelősséget senki sem veszi át.

Megemlítettem Richard Nixonnal, az Egyesült Államok elnökével folytatott beszélgetésemet. Winston Churchill — remélem, nem prófétai — szavait idézte, hogy a tudomány fényes szárnyain visszatérhet a Földre a kőkorszak, és hangsúlyozta, hogy nekem mint az SZKP Központi Bizottsága főtitkárának és Reagan elnöknek, valamint utódainknak az a feladatunk, hogy elvégezzük a történelmi választást a békés jövő javára.

Akkor azt mondtam Richard Nixonnak: láttam egyszer egy filmet, amely amerikai turisták volgai utazásáról szólt. A kép-

ernyőn ott voltak a mi állampolgáraink és az amerikaiak. És nem volt könnyű megkülönböztetni, hogy itt ki amerikai és ki orosz. Az emberek élénken beszélgetnek, érződik, hogy barátságosan beszélgetnek, megértik egymást, a politikusok pedig nem képesek erre.

Jó, hogy nemcsak a politikusok beszélgetnek, hanem a népek egyszerű képviselői is. Ez nagyon fontos. Én ezt üdvözölném. Találkozzanak csak többet a szovjet és az amerikai emberek, alakuljon csak ki mindannyiukban közvetlen benyomás egymásról. Igen nagy dolog az érintkezés, az emberek közvetlen érintkezése. Enélkül, a népek közötti széles körű érintkezés és kölcsönös megértés nélkül a politika nem sokra megy.

Felhívtam Richard Nixon figyelmét arra, hogy a mai világ legkomolyabb realitása az, hogy óriási katonai, a többi közt nukleáris arzenál van éppen a mi két országunk birtokában. Azt mondtam neki: ha mi a politikát az egymáshoz és a világ összes többi részéhez fűződő kapcsolatainkban hibás premisszákra építjük, akkor eljuthatunk a konfrontáció végső pontjáig, amely a legtragikusabb következményekkel jár mind a Szovjetunióra, mind az Egyesült Államokra, mind az egész világra nézve.

És ma kész vagyok megismételni az akkor mondottakat: a szovjet társadalomban, nemcsak a vezetőségben, kialakult az az eltökélt szándék, hogy keressük a szovjet—amerikai kapcsolatok normalizálásának útját, megtaláljuk és bővítsük az érintkezési pontokat, hogy végső soron eljussunk a baráti kapcsolatokhoz. Lehet, hogy egyelőre ez a cél túlságosan nagy, de meggyőződésünk, hogy éppen ezt kell választanunk, mert különben nem lehet elképzelni, hogy hova jutunk.

A jobbhoz vagy a rosszabbhoz, de a politika nem ismeri a felszólító módot. A történelem próba nélkül zajlik. A történelmet nem lehet újrajátszani. De annál fontosabb értelmezni a menetét, tanulságait.

Az Egyesült Államok — „édenkert"?

Túlságosan gyakran találkozunk az országunkkal kapcsolatos eltorzított elképzelésekkel, divatos szovjetellenes sztereotípiákkal, ezért azt, hogy milyen sok kárt okoz a tudatos vagy nem tudatos hazugság, túlságosan jól ismerjük ahhoz, hogy kizárólag feketén-fehéren lássuk az Egyesült Államokat.

Tudom, hogy az amerikai propaganda, igen-igen, a propaganda igyekszik „édenkertnek" feltüntetni Amerikát.

Amerikának jelentős a történelme. Ki merné vitatni az amerikai forradalom jelentőségét az emberiség társadalmi haladásában, vagy Amerika tudományos-műszaki zsenialitását, eredményeit az irodalomban, az építészetben, a művészetben? Ezeken a területeken Amerika jelentőségét tagadni lehetetlen. De a mai Amerikának vannak éles társadalmi és egyéb problémái, amelyekre az amerikai társadalom egyelőre nem találta meg a választ, és ami még rosszabb, előfordul, hogy ott és oly módon keresi, hogy mások nem ússzák meg szárazon.

Az Egyesült Államok óriási termelő potenciálja, anyagi gazdagsága — és kisemmizett milliók. Ezen az ellentéten lehet gondolkozni. Majdhogynem misszionáriusi szenvedéllyel beszélnek az emberi jogokról — és ezeket a legelemibb jogokat sem biztosítják otthon — ez szintén ok a gondolkodásra. Vég nélkül beszélnek az emberi szabadságról — és saját életmódjukat próbálják rátukmálni másokra, hatalmas erőfeszítésekkel propagálják az erő és az erőszak kultuszát. Hogyan értsük ezt? Megmámorosodnak az erőtől, a katonai erőtől, állandóan növelik a fegyverkezési kiadásokat — és hiányok a költségvetésben, belső adósság, most meg már külső adósság is. Minek az érdekében? Mi mozgatja az Egyesült Államokat? Mindezeket sok más kérdéssel együtt feltesszük magunknak, igyekszünk eligazodni az amerikai valóságban, keressük azokat a rugókat, amelyek az Egyesült Államok politikáját mozgatják.

Megmondom őszintén, abból, amit tudunk, egyáltalán nem olyan képünk alakul ki, hogy az Egyesült Államok „édenkert". Ugyanilyen határozottan mondhatom, hogy mi nem tartjuk az Egyesült Államokat a „gonosz birodalmának" sem. Mint minden országban, az amerikai valóságban is van fény és árnyék. Mi olyannak látjuk az Egyesült Államokat, amilyen a valóságban, látjuk, hogy az amerikai társadalom milyen sokféleképpen vélekedik és milyen sokféleképpen ítéli meg magát az amerikai társadalmat.

A szovjet vezetőség nem egy dimenzióban látja az Egyesült Államokat, pontosan megkülönbözteti az egész színskálát: mind a saját ügyeikkel és gondjaikkal elfoglalt, általában békeszerető dolgozó milliókat, mind a realista módon gondolkodó politikusokat, mind a befolyásos konzervatívokat és velük együtt a katonai-ipari komplexumhoz kapcsolódó és a hadiiparból profitot húzó reakciós köröket, mind az irántunk megnyilvánuló egészséges, normális érdeklődést, mind a meglehetősen elterjedt megtévesztő szovjetellenességet, antikommunizmust.

Az a véleményünk, hogy az Egyesült Államok politikai rendszere, társadalmi rendje magának az amerikai népnek az ügye. Neki kell eldöntenie, hogyan kormányozza az országát, hogyan választja meg az ország vezetését, kormányát. Tiszteletben tartjuk az amerikai nép e szuverén jogát. Mire vezetne, ha elkezdenénk kétségbe vonni az amerikai nép választását? A politikának a realitásokon kell alapulnia, annak megértésén, hogy minden népnek joga van önállóan megválasztani saját életmódját, saját kormányzási rendszerét.

Az Egyesült Államok olyan hatalom, amellyel együtt fogunk élni, kapcsolatokat fogunk fenntartani. Ez realitás. Kapcsolataink minden ellentmondásossága dacára nyilvánvaló, hogy az Egyesült Államok nélkül semmi érdemlegeset sem tehetünk a béke biztosítása érdekében, és az Egyesült Államok sem tehet semmit ezen a téren nélkülünk. Nincs hová rejtőznünk az amerikaiak elől, és az amerikaiaknak sincs hová rejtőzniük előlünk. Ezért érintkezésekre, párbeszédre van szükség, keresni kell a kapcsolatok javításának útjait.

Jól tudjuk és értjük, van kormány — a Fehér Ház, és van Kongresszus. És mi szeretnénk együttműködni mind a kormánnyal, mind a Kongresszussal. Igyekszünk megalapozottabb képet kialakítani magunknak az Egyesült Államokban lejátszódó politikai folyamatról. Egyebek közt látjuk a nézetkülönbséget a civil védelmi miniszter és az Egyesült Államok hivatásos katonai körei között. Az előbbi számára sokat számítanak az üzlet, a katonai megrendelések, a reálisan gondolkodó hivatásos katonák pedig tisztában vannak azzal, hogy mi van a kezükben, és ez milyen következményekkel járhat az egész világra nézve. Ez a felismerés annak a jele, hogy a katonák realizmusról és felelősségérzetről tesznek tanúságot. Nagyon fontos, hogy a katonák helyesen értelmezzék a fennálló helyzetet.

Az elmondottakhoz még hozzáteszem: nincs szándékunkban úgy alakítani kapcsolatainkat az Egyesült Államokkal, hogy a belső politikai konjunktúrára orientálódunk. Ma a republikánusok vannak az Egyesült Államok kormányánál, holnap a demokraták vagy ismét a republikánusok. Különösebb különbségek itt nincsenek. Léteznek azonban az Egyesült Államoknak mint államnak az érdekei. És mi azzal a kormánnyal tartjuk a kapcsolatokat, amely hatalmon van. Az amerikaiak ügyei maradjanak az ő ügyeik, a mieink pedig a mi ügyeink. Ez az elvi álláspontunk.

„Az ellenségkép"

Nekünk határozottan nincs szükségünk „ellenségképre" Amerikáról se belső használatra, se külpolitikai érdekeink szempontjából.

A mitikus vagy tényleges ellenség feltételezése szükségessé teszi a feszültség fenntartását, a konfrontáció messzemenő, és hozzáteszem, prognosztizálhatatlan következményeivel. Nekünk más a célunk.

Ami bennünket illet, a Szovjetunióban nincs olyan propaganda, amely gyűlöletet szít az amerikaiak ellen, tiszteletlenséget ébreszt Amerikával szemben. Ennek önök nyomát sem találják nálunk sem a politikában, sem az oktatásban, sehol sem. Bíráljuk azt a politikát, amellyel nem értünk egyet. De ez más dolog. Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy mi nem tiszteljük az amerikai népet.

1987 nyarán találkoztam az Egyesült Államokból érkezett orosznyelv-tanárok egy csoportjával, akik két hónapos nyelvgyakorlaton voltak Leningrádban. Jól elbeszélgettünk, őszintén, melegen, barátian. Idézek egy rövid részletet a jegyzőkönyvből.

M. Sz. Gorbacsov: Találkoztak-e önök ezekben a napokban az amerikaiak iránti tiszteletlenség akár egyetlen jelével is?

J. Padula: Nem. Bár egyszer egy ember az utcán megkérdezte tőlem, hogy mikor lesz béke. És én azt válaszoltam: remélem, hogy hamarosan béke lesz.

M. Sz. Gorbacsov: Ez igen érdekes információ. Meggyőződésem, barátaim, bárhová mennének is a Szovjetunióban, nem találkoznának az amerikaiak iránti tiszteletlenség egyetlen jelével sem. Sehol. Elolvashatják a sajtónkat is. Megtalálják ott a kormány politikájának értékelését, valamilyen csoport nyilatkozatainak vagy cselekedeteinek bírálatát, elemzését, megítélését, de sehol sem találják annak jelét, hogy nem tiszteljük Amerikát és az amerikaiakat. Úgyhogy bár „mennek a vörösök", ne feledjék, a vörösök önökkel együtt menetelnek az emberiség közös útján.

Az Egyesült Államokban ellenben akadnak olyanok, akiknek „szükségük" van arra, hogy a Szovjetuniót ellenségnek lássák. Másképp nehéz megérteni bizonyos filmeket, a Münchenből sugárzott uszító amerikai adásokat, a szovjet nép iránti gyűlölettel átitatott és sértésektől hemzsegő cikkek és adások özönét. Mindez a negyvenes évek messzeségéből, ha ugyan nem régebbről datálódik.

Távol áll tőlem, hogy idealizáljam a szovjet külpolitikának az utóbbi évtizedekben tett minden egyes lépését. Történtek hibák is. De ezek nagyon gyakran annak következményei voltak, hogy nem körültekintően reagáltunk az amerikai akciókra, arra a politikára, amelyet kieszelői „a kommunizmus visszavetésének" neveztek el.

Érzékenyen érint bennünket, és nem titkolom, nyugtalanító számunkra az, hogy valóságos kultuszt csinálnak annak az „ellenségképnek", amely a Szovjetuniót ábrázolja. Annál is inkább, mert nemcsak a „szovjet katonai fenyegetésről", „Moszkva kezéről", „a Kreml intrikáiról" koholt szokványos fantazmagóriák szellemében fogant ideológiai handabandázásról, és nem is csak belügyeink merőben kedvezőtlen bemutatásáról van szó. Szót sem akarok vesztegetni az effajta állítások abszurditására, de nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a politikában mindennek megvan a maga célja. Tehát a politikai gyakorlatról van szó, amely mögött bizonyosan meghatározott szándékok és tervek húzódnak meg. Meg kell szabadulni országainkban a sovinizmus bármiféle jelenlététől, különösen ha figyelembe vesszük azt az erőt, amellyel országaink rendelkeznek. A sovinizmus olyan elemeket vihet be a politikába, amelyek megengedhetetlenek.

Szomorú, tragikus tény az, hogy a szovjet—amerikai kapcsolatok hosszú időn át folyamatosan romlottak. A kapcsolatok javulásának rövid szakaszai a feszültség és az ellenségeskedés fokozásának elhúzódó időszakaival váltakoztak. Meggyőződésem, hogy most minden alap megvan a helyzet javítására, és úgy tűnik fel, már lesz is belőle valami. Készek vagyunk minden módon elősegíteni a helyzet javulását.

Miért és kinek kell a fegyverkezési verseny?

Ha elgondolkozunk azon a kérdésen, hogy mi terheli a szovjet—amerikai kapcsolatokat, arra a következtetésre jutunk, hogy mindenekelőtt a fegyverkezési verseny. Nem szándékozom elmondani e verseny egész történetét. Csupán újból megjegyzem, hogy alighanem mindegyik szakaszban a Szovjetunió volt az, amelynek utol kellett érnie az Egyesült Államokat. A hetvenes évek elejére elértük a hozzávetőleges hadászati egyensúlyt. De, őszintén megmondom, ijesztő szinten. Most mind a Szovjetuniónak, mind az Egyesült Államoknak többszörös lehetősége van arra, hogy megsemmisítsék egymást.

Úgy tűnt fel, logikus volna a hadászati patthelyzet láttán megállítani a fegyverkezési versenyt, hozzálátni a leszereléshez. De más történik. És az amúgy is túlságosan telített fegyvertárakba újabb rafinált fegyverfajták kerülnek, a haditechnika kifejlesztésének újabb irányzatai nyernek teret. És ebben a veszélyes, hogy azt ne mondjam, végzetes foglalatosságban az Egyesült Államok a hangadó.

Nem árulok el semmiféle titkot, ha azt mondom, hogy a Szovjetunió minden szükségeset megtesz azért, hogy védelmét korszerű és megbízható szinten tartsa. Ez kötelességünk a szovjet néppel szemben, szövetségeseinkkel szemben. Ugyanakkor teljes határozottsággal hangsúlyozni kívánom, hogy ez nem a mi választásunk. Ezt ránk kényszerítették.

Az amerikaiakban igyekeznek mindenfajta kételyeket ébreszteni a Szovjetunió leszerelési szándékaival szemben. A történelem azonban azt mutatja, hogy adott szavunkat meg tudjuk tartani, vállalt kötelezettségeinket pedig teljesítjük. Ezt sajnos nem lehet elmondani az Egyesült Államokról. Az amerikai kormány megdolgozza a közvéleményt, szovjet fenyegetéssel ijesztgeti, és teszi ezt különösen makacsul akkor, amikor a Kongresszusban el akarja fogadtatni a katonai költségvetést. Felvetődik a kérdés: minek az érdekében teszik mindezt, mi a célja az Egyesült Államoknak?

Teljesen nyilvánvaló, hogy abban a világban, amelyben élünk, a nukleáris fegyver világában bármilyen olyan kísérlet, hogy ezt a fegyvert használják fel a Szovjetunió és az Egyesült Államok között meglevő problémák megoldására, egyet jelentene az öngyilkossággal. Ez tény. Nem hiszem, hogy ezt az amerikai politikusok nem ismerték fel.

Sőt, most a szó igazi értelmében paradox helyzet alakult ki. Ha csak az egyik ország is folytonosan fegyverkezik, növeli fegyverzetét, a másik fél pedig semmit sem tesz, az a fél, amelyik fegyverkezik, semmit sem nyer ezen. A gyenge fél egyszerűen felrobbanthatja az összes nukleáris tölteteit akár saját területén, ami számára öngyilkosság, az ellenfélre nézve pedig lassú gyilkolás. A katonai fölényre való törekvés tehát egy mítosz hajszolása. Nem lehet felhasználni reálpolitikában.

Nem siet feladni az Egyesült Államok egy másik illúziót sem. Azokról az erkölcstelen számításokról beszélek, amelyek azt célozzák, hogy gazdaságilag kimerítsék a Szovjetuniót, s a fegyverkezési verseny örvényébe egyre mélyebben bevonva megakadályozzák alkotó terveinek végrehajtását.

Javaslom az olvasónak, vessen egy pillantást a háború utáni évtizedek tapasztalataira. A Szovjetunió igen súlyos helyzetben került ki a második világháborúból. Igen, győztünk a fasizmus elleni harcban, együtt arattunk győzelmet az Egyesült Államokkal, a Hitler-ellenes koalíció más részvevőivel. De amíg az Egyesült Államok területére nem dobtak le egyetlen ellenséges bombát sem, és amerikai földön nem dördült egyetlen ellenséges ágyúlövés sem, a mi országunk óriási területein elkeseredett ütközetek zajlottak. Veszteségeink — mind az emberéletben, mind az anyagiakban elszenvedett veszteségek — óriásiak. Mindazonáltal volt erőnk helyre-

állítani, amit leromboltak, növelni a gazdasági potenciált, és teljesen magabiztosan megbirkóztunk a védelmi feladatokkal. Vajon ez nem tanulság a jövőre nézve?

Megengedhetetlen, hogy az államok téves elképzelésekre alapozzák politikájukat. Ismeretes számunkra, az Egyesült Államokban es általában a Nyugaton van olyan vélemény, hogy a tényleges veszély egyáltalán nem azért fenyeget a Szovjetunió felől, mert a Szovjetunió nukleáris fegyverrel rendelkezik. Így okoskodnak — fentebb már szóltam erről más összefüggésben —: a szovjetek, úgymond, jól tudják, hogy ha megtámadják az Egyesült Államokat, nem marad el a válaszcsapás. Pontosan ugyanígy az Egyesült Államok is tisztában van azzal, hogy a Szovjetunió megtámadását válaszcsapás követi. Ezért csak egy őrült képes kirobbantani a nukleáris háborút. Az igazi veszély tehát — az ilyen okoskodók szerint — akkor fenyegeti az Egyesült Államokat, a nyugati világot, ha a Szovjetunió megvalósítja a gazdasági és társadalmi fejlődés meggyorsításának terveit, megmutatja új gazdasági és politikai lehetőségeit. Ebből fakad az az irányvonal, hogy gazdaságilag kell kimeríteni a Szovjetuniót.

Őszintén tanácsoljuk az amerikaiaknak: igyekezzenek megszabadulni attól, hogy ilyen szemlélettel tekintsenek országunkra. Hiú remény az, hogy a technológia, a modern technika terén élvezett valamilyen előny felhasználásával fölénybe kerülhetnek országunkkal szemben. Nagyot tévednek azok, akik abból a hipotézisből indulnak ki, hogy a Szovjetunió „kilátástalan helyzetben" van, csupán fokozni kell a nyomást vele szemben, hogy kicsikarjanak tőle mindent, amire az Egyesült Államoknak szüksége van. Ezekből a tervekből semmi sem lesz. Reálpolitikában nem lehet a vágyakat valóságnak tartani. Ha a Szovjetunió akkor, amikor sokkal gyengébb volt, válaszolni tudott minden kihívásra, akkor most igazán csak a vak nem látja, hogy ma sokszorta nagyobb lehetőségeink vannak erős védelem fenntartására és a szociális meg egyéb feladatok egyidejű megoldására.

Ismétlem, ami az Egyesült Államok külpolitikáját illeti, legalábbis két tévedésen alapszik. Először, azt hiszik, hogy a Szovjetunió gazdasági rendszere előbb-utóbb csődöt mond, és az átalakításból semmi sem sikeredik. Másodszor, a Nyugat technikai, technológiai és végső soron katonai fölényében bizakodnak. Ezek az illúziók éltetik azt a koncepciót, amelynek az a lényege, hogy a fegyverkezési verseny révén ki kell meríteni a szocializmust, hogy azután diktálhassák neki a feltételeket. Ez a séma naiv séma.

Kertelés nélkül kimondom: a Nyugat jelenlegi politikájában érződik a felelősségnek és az új gondolkodásnak a hiánya. Ha nem

állunk meg, nem kezdünk hozzá a tényleges leszereléshez, akkor mindannyian azon a pokoli vonaton találjuk magunkat, amely feltartóztathatatlanul robog velünk a katasztrófa felé.

Ma mind a Szovjetuniónak, mind az Egyesült Államoknak nagyobb szüksége van felelősségteljes politikára, mint valaha. Nekünk is, az amerikaiaknak is megvannak a maguk politikai, gazdasági és társadalmi problémái. Van mivel foglalkoznunk. Közben különböző agytrösztökben stratégiai terveket dolgoznak ki, amelyeknek a szerzői bűvészek módjára játszanak az embermilliók sorsával. Az agytrösztök ajánlásainak lényege az, hogy a Szovjetunió, tetszik látni, a legfőbb veszély mind az Egyesült Államokra, mind az egész világra nézve. Már szóltam arról, hogy szakítani kell a kőkorszak gondolkodásmódjával. Megértem, hogy vannak olyan politikusok és diplomaták, akik évtizedeken át ezzel a politikával és ezzel a gondolkodással kötötték össze sorsukat. De vajon nem járt el felettük az idő? A nukleáris korban új gondolkodásra van szükség. És mindenekelőtt az Egyesült Államoknak és a Szovjetuniónak van rá szüksége, amikor a kölcsönös kapcsolatokról van szó.

Mi realisták vagyunk, s ezért abból indulunk ki, hogy a nemzetközi politikában jelen vannak minden országnak — még a legkisebbnek is — az államérdekei. És ideje felismerni, hogy elmúlt vagy legalábbis eltűnőben van az az idő, amikor a nagyhatalmak a nekik tetsző minta szerint szabhatták a világot.

Még egyszer a realitásokról. Az államközi kapcsolatok dezideologizálásáért

Mély meggyőződésem, már rég itt az ideje, hogy nyitott szemmel nézzük a környező világot, elgondolkozzunk a múlt tapasztalatain, bátran mondjuk ki, hová jutottunk. Amikor az egyik ország az „abszolút rossznak" tartja a másikat, magát pedig az „abszolút jónak" nyilvánítja, ez a kapcsolatokat zsákutcába viszi. Most nem az antikommunista retorikáról beszélek, jóllehet igen nagy kárt okoz. Arról beszélek, hogy nem tudják vagy nem akarják megérteni az emberi nem közösségét, sorsközösségét, arról beszélek, hogy meg kell tanulni helyesen, civilizáltan élni egymás mellett ezen a földgolyón.

A mai nemzedékek a múlttól kapták örökül a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti konfrontációs kapcsolatokat. De vajon arra vagyunk ítélve, hogy végzetszerűen tovább vigyük az ellenségeskedés váltóbotját?

Persze már hosszú évek óta békében élünk. Ez egészében véve így van. De a mostani nemzetközi helyzetet nem lehet kielégítőnek minősíteni. A fegyverkezési verseny, különösen a nukleáris fegyverkezési verseny folytatódik. Nem szűnnek meg a regionális konfliktusok. A háború kockázata nő. A kivezető út — a nemzetközi kapcsolatok humanizálása. Ez nehéz dolog. Mi így tesszük fel a kérdést: felül kell emelkedni az ideológiai nézeteltéréseken, mindenki válassza meg az általa követendő utat, amellyel számolni kell. És éppen ehhez kell az új politikai gondolkodás, amely az egyetemes egymásrautaltság felismeréséből indul ki, s amelynek alapja a civilizáció megmaradásának eszméje. Ha meg tudunk állapodni ennek a gondolkodásnak a kritériumairól, akkor megtaláljuk a világközösség előtt álló problémák adekvát megoldását. Ha ezt a politikusok felismerik és meg tudják valósítani, akkor ez az értelem diadala lesz.

Amikor síkraszállunk a világhelyzet javításáért, úgy gondoljuk, két olyan ismérv van, amely megkülönbözteti a realista külpolitikát, nevezetesen a saját nemzeti érdekek figyelembevétele és más államok érdekeinek a tisztelete. Ez szilárd és értelmes álláspont. Ezt állhatatosan védelmezni kell. Mi ezt így gondoljuk, s így is igyekszünk eljárni.

Az elidegenedés rossz dolog

Néha azt mondják, magam is mondom, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok meg tud élni egymás nélkül. Egész jól megvagyunk az Egyesült Államok nélkül. Amerika is megvan nélkülünk. Gazdasági szempontból ez lehetséges. Hiszen kereskedelmi kapcsolataink ma is jelentéktelenek. És semmi baj, élünk. És az amerikaiaktól kapott leckékkel számolunk.

Érzékeny kérdés volt számunkra a takarmánygabona-import. Most bebiztosítottuk magunkat ebben a tekintetben nemcsak a gabonabeszerzés forrásainak tudatos bővítésével, hanem úgy is, hogy meghonosítjuk mezőgazdaságunkban az intenzív technológiákat, amelyek lehetővé teszik a terméshozamok jelentős növelését. Kitűztük a feladatot, hogy rövid időn belül meg kell jelennünk gabonával a világpiacon.

Nyugaton összeállították a COCOM-listát, és az Egyesült Államok éberen figyeli a benne rögzített korlátozások legszigorúbb megtartását, kierőszakolja a lista bővítését olyan árukkal, amelyeket nem szabad nekünk eladni, nem riad vissza attól sem, hogy beavatkozzon e tiltó rendszer részvevőinek a belügyeibe.

Élesen reagáltunk. Kidolgoztuk a megfelelő programot. A „Program—100" elnevezést kapta, mert éppen 100 anyagról volt szó benne. Ezt a programot nem egészen három év alatt teljesítettük. Ezekből az anyagokból már 90 százalékban önellátók vagyunk. Lényegében tehát a kitűzött feladatot teljesítettük.

Nyíltan megmondtuk: szakítani kell a kisebbrendűségi komplexussal. Országunk hatalmas, erőforrásaink óriásiak, tudományos potenciálunk impozáns, a nemzetközi tőkés partnerek nem mindig megbízhatók, olykor nem riadnak vissza attól sem, hogy a kereskedelmet politikai zsarolásra, nyomásra használják fel. Az általunk foganatosított intézkedések már kezdenek konkrét eredményeket hozni. Elvileg is új konstrukciók jelentek meg a számítógépek, a szuperszámítógépek, a szupravezetés stb. területén. Tehát nem keveset tettünk.

Igen, az Egyesült Államok rövidlátóan és elbizakodottan jár el, amikor abban reménykedik, hogy mindig az élen marad, mi pedig mindig hátul fogunk kullogni. Jóllehet tudjuk, hogy sok amerikai tudós másképp vélekedik erről.

De a gazdaság fejlesztésének — mind a szovjet, mind az amerikai gazdaság fejlesztésének — mennyi kedvező lehetőségét szalasztottuk el az országaink közötti elidegenedés hosszú évei alatt! És nem lehet összeszámolni, hogy mennyi jó közös vállalkozást nem vittünk véghez, mert kapcsolatainkat megmérgezte a bizalmatlanság és a gyanakvás.

Az elidegenedés bizony nem jó, hanem rossz dolog. És nagyon rossz dolog. Ráadásul a gazdasági kapcsolatok alkotják a politika kapcsolatoknak, e kapcsolatok javításának anyagi bázisát. A gazdasági érintkezések során kialakul a kölcsönös érdekeltség, amely segíti a megoldás megtalálását a politika szférájában is. Gondolom, ha sikerülne úgy igazán fejleszteni a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat, folytatni azt a folyamatot, amely nem nagyon gyorsan, de azért kibontakozik a kultúra területén, akkor meg tudnánk szilárdítani a bizalmat országaink között. De gazdasági téren az Egyesült Államok sok torlaszt emelt, sok kerítést épített.

Igen, vásárolunk gabonát. De most inkább azért, hogy fenntartsunk valamiféle kereskedelmi kapcsolatokat, különben ezek teljesen elsorvadnak. De előfordulhat, mint már említettem, hogy hamarosan nem kell már gabonát vásárolnunk. Másfajta kereskedelem köztünk és az Egyesült Államok között lényegében nincs. Egyes áruink épp hogy csak behatoltak az amerikai piacra, az amerikaiak máris nyugtalankodni kezdtek, intézkedéseket hoztak, hogy korlátozzanak, tiltsanak. Az Egyesült Államokban számtalan jogszabály van érvényben, amely tiltja a velünk való kereskedelmet!

Újból hangsúlyozom: tulajdonképpen persze az Egyesült Államok is megél nélkülünk, és mi is megélünk az Egyesült Államok nélkül, ami a kereskedelmet illeti. De ha arra gondolunk, hogy a világban milyen sok függ tőlünk, a mi kölcsönös megértésünktől, akkor ennek a kölcsönös megértésnek normálisan fejlődnie kell, el kell mélyülnie, ez pedig feltételezi a kereskedelem fejlődését. Ez egészséges folyamat is lenne, és érdeklődésre is számot tarthatna.

Az Egyesült Államok bizonyos köreiből hiányzik a nyitottság, nem hajlandók kölcsönösségre. Kölcsönösség tehát nincs. De amint valahol valamit el lehet venni a Szovjetuniótól, arra igen, arra van hajlandóság. Kölcsönösség azonban nincs.

Lehetséges, hogy valami, sőt sok függ tőlünk is. Lehetséges, hogy nem tudunk kereskedni. Az is lehetséges azonban, hogy mi nem teszünk különösebb erőfeszítéseket, mert enélkül is megvagyunk. Egyszóval, ahhoz, hogy szétromboljuk a torlaszokat, nemcsak szovjet, hanem amerikai buldózerre is szükség van.

Pontosan így kell megoldani a bizalom kérdését. Ráolvasással itt semmire sem megyünk. A bizalom valóságos folyamat eredményeképpen alakul ki, a gyakorlat alapján, a többi közt a felek arra irányuló erőfeszítései alapján, hogy fejlesszék a gazdasági, kereskedelmi, tudományos-műszaki, kulturális és egyéb kapcsolatokat, és természetesen azon az alapon, hogy erőfeszítéseket tesznek a fegyverkezési verseny megszüntetése, a leszerelés érdekében. A bizalom növekedését elősegíti majd az is, ha közösen törődünk a regionális konfliktusok rendezésével.

Amikor azt mondják nekem, hogy előbb meg kell teremteni a bizalmat, és majd utána lehet megoldani a fő problémákat, én ezt nem értem. Ez inkább csak kifogás. Mi az, a bizalom talán az égből pottyan? Vagy úgy alakul ki, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok ismételgetik, hogy bizalmat akarnak? Természetesen nem. Ez folyamat. És a bizalom foka mindig, minden időkben a tényleges kapcsolatok fejlődésének, a különböző területeken való együttműködésnek a szintjétől függött.

Jobban kell ismernünk egymást, hogy elkerüljünk mindenféle véletlent, előre nem látható dolgot, amelyeknek súlyos következményeik lehetnek. Még egyszer ismétlem: nemcsak és nem annyira a gazdasági tényezők folytán, hanem éppen a politikai megfontolásokból kell együttműködnünk. Gondolom, bármilyen nehéz is ez, bármilyen bonyolultan alakulnak is kapcsolataink belső vagy külső okok miatt, nem szabad szem elől tévesztenünk a fő célt, nevezetesen az országaink közötti kapcsolatok javítását.

A rendelkezésünkre álló információk és a személyes érintkezések alapján nekünk úgy tűnik fel, hogy a reálisan gondolkodó embe-

rek az Egyesült Államokban és mindenütt a világon az együttműködést, nem pedig a konfrontációt akarják. Üdvözlik a realizmust a Szovjetunió politikájában, nagy reményeket fűznek hozzá. Találkoztam az üzleti körök számos képviselőjével, és meggyőződtem, hogy tágas kategóriákban gondolkodnak, bár nem feledkeznek meg a saját üzleti érdekeikről sem. Szívesen emlékszem vissza dr. Armand Hammerrel folytatott beszélgetéseimre, aki sokat tesz az országaink közötti kölcsönös megértésért és a baráti kapcsolatok fejlesztéséért. Nemrég pedig elmondták nekem azt, amit Edgar Bronfman, egy igen gazdag amerikai mondott. Javasolta, hogy igyanak Gorbacsov egészségére, és azt mondta partnerének: „Anyagi vonatkozásban már mindent megkaptam az élettől. De most az emberiség sorsáról van szó. Ha a Szovjetunió fejlődni fog, képes lesz megőrizni az erőegyensúlyt, tehát lesz piac is, béke is."

Vitathatatlan, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok két hatalmas állam, szerteágazó érdekekkel. Mindegyik országnak megvannak a maga szövetségesei, a maga barátai. Nekünk is vannak prioritásaink a külpolitikában. De nem hiszem, hogy ebből elkerülhetetlenül az következik, hogy konfrontációra vagyunk ítélve. Logikusabb más következtetést levonni, nevezetesen azt, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok különleges, fokozott felelősséget visel a béke sorsáért.

A nukleáris fegyverek alapvetően a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban összpontosulnak. Annak a mennyiségnek pedig, amivel ez a két ország rendelkezik, tíz százaléka, ugyan már, egy százaléka is elég ahhoz, hogy helyrehozhatatlan kár érje az egész bolygót és az egész emberi civilizációt.

Ebből a szempontból tehát az amerikaiakkal együtt a legnagyobb felelősséggel tartozunk az összes népeknek. A politikusok, államaink, népeink különleges, páratlan felelősséggel tartoznak az egész emberi közösségnek. Az amerikai népnek volt elég ereje ahhoz, hogy megteremtse a mai Amerikát. A Szovjetuniónak volt elég ereje ahhoz, hogy az elmaradott országot a mai Szovjetunióvá változtassa. És ma, annak ellenére, hogy milyen nehéz megpróbáltatásokat kellett kiállnunk nem könnyű történelmünk folyamán, a Szovjetunió erőteljes, hatalmas fejlett állam, népe művelt, óriási intellektuális lehetőségekkel rendelkezik. Hát valóban ne lenne elég bölcsesség, képesség, felelősség és egymás iránti tisztelet bennünk, a szovjet és az amerikai népben, amelyek képesek voltak megoldani ilyen nagy történelmi feladatokat, hogy eligazodjunk a mai világban és elhárítsuk a katasztrófát?

Húsba vágóan érezzük, hogy országaink között szó szerint problémák hegyei halmozódtak fel. Rövid idő alatt nem lehet meg-

vizsgálni, elrendezni mindazt, ami hosszú évek során gyűlt össze. Ezt feltételezni illúzió, üres ábrándozás. A szovjet—amerikai kapcsolatokban az a fontos, hogy ne építsünk légvárakat, hanem álljunk a valóság talaján.

Ismétlem, mi a realista politika szemszögéből nézzük a világot, az Egyesült Államokat. És kiindulópontnak azt a tényt tekintjük, hogy az amerikai és a szovjet nép nem akarja elpusztítani önmagát. Ezért akarjuk javítani a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal, és reménykedünk abban, hogy az Egyesült Államok is ezt akarja.

A Genfhez vezető út

Az SZKP Központi Bizottsága 1985. áprilisi ülése után a szovjet vezetőség mélyrehatóan megvizsgálta a helyzetet, beleértve a külső ügyeket is, és arra a meggyőződésre jutott: túlságosan veszélyes a világhelyzet ahhoz, hogy elszalasszuk akár a legkisebb esélyt is, amely a helyzet javítására, a stabilabb és szilárdabb béke előmozdítására kínálkozik.

Úgy gondoltuk, meg kell próbálnunk, hogy érvek erejével, példamutatással, a józan ész demonstrálásával megállítsuk az események veszélyes alakulását. Éppen a helyzet súlyossága győzött meg bennünket arról, hogy szükség van közvetlen tárgyalásra az Egyesült Államok elnökével, legalább azért, hogy beható véleménycserét folytassunk, jobban megismerjük egymás álláspontját.

Már előzőleg, néhány hónappa a találkozó előtt elkezdtük mintegy az utat egyengetni, megteremteni a kedvező légkört. Még 1985 nyarán a Szovjetunió egyoldalúan felfüggesztette az összes nukleáris robbantásokat és kifejezésre juttatta, hogy kész haladéktalanul felújítani a nukleáris kísérletek teljes megtiltásáról szóló tárgyalásokat. Megerősítettük a műholdelhárító fegyverrel végzett kísérletek egyoldalú moratóriumát, s radikális javaslatot terjesztettünk elő a nukleárisfegyver-készletek csökkentésére. Azt a szilárd álláspontunkat, hogy meg kell akadályozni a fegyverkezési verseny kiterjesztését a világűrre, kiegészítettük azzal a javaslattal, hogy szervezzük meg a legszélesebb nemzetközi együttműködést a világűr békés kutatása és hasznosítása érdekében.

A genfi csúcstalálkozó előtt Szófiában ülésezett a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete, s ezen az ülésen a szocialista országok nyomatékosan állást foglaltak a béke megvédése, a feszültség enyhítése mellett, a fegyverkezési verseny, a konfrontáció ellen, síkraszálltak a nemzetközi helyzet javításáért a Föld minden népe érdekében.

A genfi találkozó minden mozzanatát élénken őrzi emlékezetem. A két zsúfolt nap folyamán több négyszemközti megbeszélést folytattunk Ronald Reagan elnökkel. Ha pontos akarok lenni, azt mondhatom, hogy öt ilyen beszélgetésünk volt, nem számítva azt, amikor csak rövid időre találkoztunk, hogy elbúcsúzzunk egymástól.

Megbeszéléseink, mint már említettem, nyíltak, huzamosak, élesek, egyes pillanatokban rendkívül élesek voltak. Megláttuk — nekem úgy tűnt fel —, mi az a közös vonás az álláspontokban, ami kiindulópont lehet a szovjet—amerikai kapcsolatok javításához. Ez annak megértése, hogy a nukleáris háború megengedhetetlen, ilyen háborút nem lehet viselni és ilyen háborúban nem lehet győztes.

Ezt a gondolatot mi is többször kifejtettük, s így tett az amerikai fél is. Ebből következik, hogy a jelenlegi szakaszban az országaink közötti kapcsolatok középponti kérdése — a biztonság kérdése. Azt mondtam az elnöknek: gondolkozzunk el azon, mit kell tennünk mind a szovjet, mind az amerikai nép érdekében, hogy valamennyire javítsuk a kétoldalú kapcsolatokat, azután pedig esetleg barátivá változtassuk őket abból a felismerésből kiindulva, hogy országaink nemcsak különböznek, hanem kölcsönösen függenek is egymástól. Hiszen az alternatíva az egyetemes megsemmisülés.

Éppen ebben a megközelítésben beszéltünk arról, hogy szükséges intézkedéseket foganatosítani, hogy megakadályozzuk a fegyverkezési verseny kiterjesztését a világűrre, véget vessünk a fegyverkezési versenynek bolygónkon; beszéltünk a hadászati egyensúly fenntartásának, az egyensúly szintje csökkentésének fontosságáról. Ebben a megközelítésben beszéltünk a mai világról, amely országok és népek sokszínű összessége, s ezek mindegyikének megvannak a maga érdekei, törekvései, politikája, hagyományai, vágyai. Szó volt arról, hogy természetes minden népnek az a kívánsága, hogy érvényesítse szuverén jogait politikai, gazdasági és társadalmi téren egyaránt. Mindegyik országnak joga van hozzá, hogy megválassza útját, rendszerét, barátait. Ennek elismerése nélkül nem lehet normális nemzetközi kapcsolatokat kialakítani.

Az Egyesült Államok elnöke egyben-másban egyetértett velem, de sok mindenben nem tudtunk megegyezni. Elvi kérdésekben jelentős nézetkülönbségek maradtak közöttünk. Genfben nem sikerült megoldást találni a fegyverkezési verseny megszüntetésének és a béke megszilárdításának sarkalatos kérdéseire.

De akkor, 1985 őszén, és ma is, úgy véltem és úgy vélem, hogy a találkozó szükséges és hasznos volt. A történelemnek azokban a szakaszaiban, amelyekben fordulat megy végbe, egyszerűen úgy kellenek az igazság pillanatai, mint a levegő. A fegyverkezési verseny következtében túlságosan aggasztó lett a nemzetközi helyzet, túlságosan sok fantazmagória született ezzel kapcsolatban. Szükségessé vált, hogy eloszlassuk ezt a ködöt, tettekkel igazoljuk a szavakat. Nincs jobb mód erre, mint az olyan közvetlen beszélgetés, amely rendszerint csúcstalálkozót igényel. A közvetlen párbeszéd során nem lehet kitérni az igazság elől.

Genfben jobban megismertük egymást, világosan megértettük a nézeteltérések jellegét, elkezdtük a párbeszédet. Aláírtuk a kulturális csereegyezményt, amelynek alapján már elkezdődtek a cserék, és amely mindkét fél számára hasznos. Megértettük, hogy a kielégítő kölcsönös megértés még messze van, dolgozni és újból dolgozni kell, hogy javulás történjen a szovjet—amerikai kapcsolatokban, és általában az egész világon.

Genf után

Mi történt Genf után? Kezdettől fogva tudatában voltam annak, hogy ha nem kezdeményezzük az elért eredmények továbbfejlesztését, akkor automatikusan semmi sem történik. Miután Genfben egyetértésre jutottunk abban, hogy a háború megengedhetetlen, hogy ugyancsak megengedhetetlen katonai fölényre törekedni, továbbá, hogy meg kell gyorsítani a genfi leszerelési tárgyalásokat, most azon volt a sor, hogy e kötelező erejű megállapodásokat átvigyük a gyakorlatba. Ezt is tettük.

Moratórium

1986. január 1-jén lejárt a nukleáris robbantások egyoldalú szüneteltetésének határideje. A Szovjetunió meghosszabbította a moratóriumot. Ez nagyon jelentős lépés volt, és ránk nézve bizonyos kockázattal járt, mivel folyik az űrtechnikának, a nukleáris fegyver újabb fajtáinak, a nukleáris gerjesztésű röntgenlézernek a fejlesztése. De volt bátorságunk megtenni ezt a lépést, és felhívtuk az Egyesült Államokat, hogy a világközösség érdekeitől vezérelve kövesse a jóakarat példáját.

A nukleáris robbantások megtiltása próbakő. Ha valaki őszintén meg akarja semmisíteni a nukleáris fegyvert, akkor vállalja az olyan tilalmat, amely a meglevő fegyverkészletek csökkentéséhez és a nukleáris eszközök tökéletesítésének megszüntetéséhez vezet. Ha valójában nem akarja ezt, akkor mindent megtesz a kísérletek folytatása érdekében.

A nukleáris kísérletek megszüntetése olyan intézkedés, amely rögtön új, örvendetes elemet vinne a szovjet—amerikai kapcsolatokba, sőt a világhelyzetbe is. E lépés megtételéhez megvolt a jó alap is. A Szovjetunió és az Egyesült Államok aláírása ott van azon az egyezményen, amely megtiltja, hogy a légkörben, a világűrben és a víz alatt nukleárisfegyver-kísérleteket hajtsanak végre. Kidolgoztuk a megállapodást a föld alatti nukleáris robbantások korlátozásáról, voltak bizonyos tapasztalataink a teljes megtiltásukról folyó tárgyalásokról.

Korábban nehézségeket okozott az ellenőrzés kérdése. Ezt figyelembe véve kijelentettük, hogy készek vagyunk beleegyezni az ellenőrzés bármely formájába, felhasználni erre a célra mind a nemzeti műszaki eszközöket, mind a nemzetközi ellenőrzést harmadik országok bevonásával.

A nukleáris robbantások szüneteltetése, a moratórium részünkről tett volt, nem pedig csak javaslat, ezért a gyakorlatban igazolta nukleáris leszerelési programunk komolyságát és őszinteségét, mint ahogy azt is, hogy komolyan és őszintén szorgalmazzuk az áttérést az új politikára — a realizmus, a béke és az együttműködés politikájára.

A jóakaratú emberek üdvözölték a nukleáris robbantások szüneteltetéséről hozott döntésünket. A helyeslés és a támogatás szavait hallottuk a Föld minden szegletéből. Politikusok és parlamenti képviselők, közéleti személyiségek és tömegszervezetek jelentették ki, hogy ez a tett a mai problémák helyes megközelítésének példája, amely felcsillantja a reményt, hogy meg lehet szabadulni a nukleáris katasztrófától való rettegéstől. A szovjet moratóriumot helyeselte az ENSZ-közgyűlés, az államok legreprezentatívabb fóruma.

Támogattak bennünket kiváló fizikusok és orvosok, akik talán bárki másnál jobban ismerik az atomban rejlő veszélyeket. Moratóriumunk aktív tettekre lelkesítette számos ország tudományának képviselőit.

De az új gondolkodás mindezen szemmel látható és biztató megnyilvánulásaival szemben áll a militarizmus és a vele kapcsolatos politikai gondolkodás, amely veszélyesen elmaradt a nemzetközi életben végbemenő mélyreható változások folyamata mögött.

Az amerikai kormány félreérthetetlenül reagált a szovjet moratórium meghosszabbítására: folytatta a kísérleteket a nukleáris töltetekkel. A kormány képviselői hivatalosan kijelentették: az, úgymond, Moszkva ügye, hogy folytatja vagy nem folytatja a kísérleteket a nukleáris töltetekkel. Ami az Egyesült Államokat illeti, a kísérleteket rendületlenül folytatja.

Nukleáris lőtereinken csend honolt. Természetesen mérlegeltük a Washington eljárásával kapcsolatos veszélyeket, láttuk, hogy az amerikai kormány milyen tüntetően és kihívóan ragaszkodik irányvonalához, mit sem törődve azokkal a felhívásokkal, amelyek minden nukleáris robbantás abbahagyását sürgetik. És az SZKP KB Politikai Bizottsága és a Szovjetunió kormánya ennek ellenére — miután sokoldalúan mérlegelte a „mellette" és az „ellene" szóló érveket — a világ sorsa iránt érzett felelősségétől vezérelve 1986 augusztusában úgy döntött, hogy 1987. január 1-jéig meghosszabbítja a nukleáris robbantások egyoldalú moratóriumát. De az Egyesült Államok csak nem követte a szovjet példát.

Ebből arra lehet következtetni, hogy moratóriumunk meddő volt? Én nem hiszem. Megtudta a világ, hogy véget lehet vetni a nukleáris kísérleteknek, és tudja azt is, hogy ki ellenzi ezt. Igaz, a történelmi esély a fegyverkezési verseny megszüntetéséhez vezető úton akkor kihasználatlan maradt. De ennek az egész históriának a politikai tanulságai nem mentek veszendőbe. És ma, amikor megszületett a megállapodás, hogy 1987. december 1-jéig megkezdődnek a teljes körű szakaszos tárgyalások a nukleáris kísérletek problémáiról, gratulálhatunk magunknak és másoknak, hogy az ügy kimozdult a holtpontról.

A nukleáris leszerelés programja. 1986. január 15-én előterjesztettük azt a 15 évre szóló programot, amely előirányozza a nukleáris fegyver szakaszos megsemmisítését a XX. század végéig. Gondosan kiszámítottuk ezt a programot, igyekeztünk minden egyes szakaszában biztosítani az érdekek kölcsönösen elfogadható egyensúlyát úgy, hogy egyetlen szakaszban se legyenek veszélyeztetve senkinek a biztonsági érdekei sem. Bármilyen más megközelítés egyszerűen irreális lett volna. E program alapján képviselőink jelentős kompromisszumos javaslatokat terjesztettek elő a genfi tárgyalásokon. A javaslatok a közepes hatótávolságú rakétákra, a hadászati támadófegyverekre, a világűr militarizálásának megakadályozására vonatkoztak.

A január 15-i nyilatkozat jellegét tekintve program volt. Fel akartuk hívni a figyelmet a civilizációt fenyegető legnagyobb veszélyre, amely a nukleáris fegyverrel, a nukleáris robbantásokkal függ össze, és nem mellőztük a vegyi fegyver megtiltásának és

megsemmisítésének kérdéseit, valamint a hagyományos fegyverzetek jelentős csökkentésének kérdéseit sem. Ez a nyilatkozat afféle intézkedéskomplexum, mely nincs részletesen kifejtve. A fő elv, amely mindegyik szakaszban érvényesül, az egyensúly fenntartása. Nem politikai játékra, nem fortélyokra van szükség, hanem politikai felelősségre, annak világos megértésére, hogy senki senkit sem csap be, amikor olyan érzékeny területről van szó, mint az államok biztonsága.

Ehhez a lépéshez, amelyet 1986. január 15-én megtettünk, nemcsak saját felelősségünk felismerésére volt szükség, hanem határozottságra, politikai akaratra is. Abból indultunk ki, hogy a nukleáris és űrkorszakban új megközelítésekre van szükség a biztonság kérdéseiben. Ez volt egész népünk akarata is.

Amikor megtettük ezt a lépést, a legkevésbé sem gondoltunk arra, hogy ezzel előnyt szerzünk a propagandában, hogy túljárunk a másik fél eszén. Lépésünket a nukleáris háború elhárításáért, a béke megőrzéséért érzett felelősségünk követelte meg. Álláspontunk egyezett a világközvéleménnyel, a többi közt reagált a „hatok" (India, Argentína, Svédország, Görögország, Mexikó és Tanzánia) felhívására.

Mi mélységesen elköteleztük magunkat a nukleáris fegyverektől mentes béke eszméje mellett. Ez az eszme — gazdagodva az indiai politikai hagyománnyal, az indiai filozófia és kultúra sajátosságaival — továbbfejlődött a nukleáris fegyverektől és az erőszaktól mentes béke elveiről szóló delhi nyilatkozatban. Számunkra ez nem valamilyen jelszó, amit azért találtunk ki, hogy elkápráztassuk az embereket. A biztonság politikai kérdés, nem pedig a katonai versengés tárgya. Ha ezt nem értjük meg, az eredmény csak háború lehet az összes katasztrofális következményekkel. Ha a felhalmozott óriási nukleáris, vegyi és más fegyverkészletek bevetésre kerülnek, akkor a világból semmi sem marad. Az emberiség megmaradásáról van szó. Számunkra a nukleáris fegyverektől mentes béke eszméje szenvedésből született meggyőződés. Mi a biztonságot átfogó koncepciónak tekintjük, amely nemcsak a katonai-politikai, hanem a gazdasági, ökológiai, humanitárius aspektusokat is magában foglalja.

Az SZKP XXVII. kongresszusán sokoldalúan megalapoztuk *a nemzetközi biztonság mindent átfogó rendszerének a koncepcióját.* Mi ezt az egész világnak címeztük, azoknak a kormányoknak, pártoknak, társadalmi szervezeteknek és mozgalmaknak, amelyeket valóban aggaszt a világbéke sorsa. (E rendszer elvi *alapjai* szerintünk a következők:

1. Katonai téren

— a nukleáris hatalmak lemondása az egymás elleni vagy harmadik államok elleni háborúról — mind a nukleáris, mind a hagyományos háborúról;

— az űrfegyverkezési verseny megakadályozása; minden nukleárisfegyver-kísérlet megszüntetése és a nukleáris fegyver teljes megsemmisítése, a vegyi fegyver megtiltása és megsemmisítése, lemondás más tömegpusztító eszközök kifejlesztéséről;

— az államok rendelkezésére álló katonai potenciálok szintjének szigorúan ellenőrzött leszállítása az ésszerűen elegendő szintre;

— a katonai csoportosulások feloszlatása, ehhez vezető lépcsőfokként pedig lemondás a katonai csoportosulások kibővítéséről és új katonai csoportosulások alakításáról;

— a katonai költségvetések arányos csökkentése.

2. Politikai téren

— a nemzetközi gyakorlatban minden egyes nép azon jogának feltétlen tiszteletben tartása, hogy szuverénül válassza meg fejlődésének útjait és formáit;

— a nemzetközi válságok és a regionális konfliktusok igazságos politikai rendezése;

— olyan intézkedések komplexumának kidolgozása, amelyek az államok közti bizalom erősítésére, ellenük irányuló külső támadással szemben hathatós garanciák megteremtésére, határaik sérthetetlenségének biztosítására irányulnak;

— a nemzetközi terrorizmus elhárítását célzó hathatós módszerek kidolgozása, beleértve a nemzetközi szárazföldi, légi és tengeri közlekedési útvonalak biztonságát.

3. Gazdasági téren

— a diszkrimináció minden formájának kizárása a nemzetközi gyakorlatból; lemondás a gazdasági blokádok és szankciók politikájáról, ha ezt nem írják elő közvetlenül a világközösség ajánlásai;

— azoknak az utaknak közös keresése, amelyeken elérhető az adósság problémájának igazságos rendezése;

— olyan új gazdasági világrend megteremtése, amely garantálja valamennyi állam egyenlő gazdasági biztonságát;

— azoknak az elveknek a kidolgozása, amelyek alapján a világközösség, elsősorban a fejlődő országok javára lehet felhasználni a katonai költségvetések csökkentése eredményeképpen felszabaduló eszközök egy részét;

— az erőfeszítések egyesítése a világűr kutatásában és békés hasznosításában, a globális problémák megoldásában, amelyektől a civilizáció sorsa függ.

4. Humanitárius téren

— együttműködés a béke, a leszerelés, a nemzetközi biztonság eszméinek terjesztésében; a közös objektív informáltság szintjének emelése, annak elősegítése, hogy a népek jobban megismerjék egymás életét; a népek közti kapcsolatokban a kölcsönös megértés és az egyetértés szellemének erősítése;

— a népirtásnak, az apartheidnek, a fasizmus és minden más faji, nemzeti vagy vallási kizárólagosság propagandájának, valamint az emberek ezen az alapon történő diszkriminációjának radikális megszüntetése;

— az ember politikai, társadalmi és személyiségi jogainak érvényesítésében a nemzetközi együttműködés bővítése mindegyik ország törvényeinek tiszteletben tartásával;

— a családegyesítés, a házasságkötés kérdéseinek humánus és pozitív szellemben történő megoldása, az emberek, a szervezetek közti érintkezés fejlesztése;

— a kultúra, a művészet, a tudomány, az oktatás és az egészségügy területén folyó együttműködés erősítése és az együttműködés új formáinak keresése.)

(Az SZKP XXVII. kongresszusa. 1986. február 23—március 6. Kossuth Könyvkiadó, 1986. 100—101. old.)

Ma sem vonjuk vissza kongresszusi programunk egyetlen javaslatát sem, készek vagyunk a lehető leggondosabban megvizsgálni minden olyan elképzelést, amely a békés egymás mellett élésnek mint az államközi kapcsolatok legfőbb, egyetemes elvének a megszilárdítását szolgálja.

Beszéltünk a kongresszuson a szovjet—amerikai kapcsolatokról is. Szeretnék emlékeztetni az ott elhangzottakra: „A Szovjetuniónak eltökélt szándéka az, hogy beváltsa a két ország, az egész világ népeinek reményeit, a népekét, amelyek a Szovjetunió és az Egyesült Államok vezetőitől konkrét lépéseket, gyakorlati tetteket, a fegyverkezési verseny csökkentésére vonatkozó tényleges megállapodásokat várnak." (Uo., 93. old.) A szovjet—amerikai kapcsolatokra vonatkozó kongresszusi állásfoglalás egész lényege kifejezhető néhány szóban: egy bolygón élünk, és az Egyesült Államok nélkül nem tudjuk megőrizni a békét.

Az Egyesült Államok Genf után

De milyen magatartást tanúsított az amerikai kormány Genf után? Immár sokadszor zajos kampányt indítottak, hogy felszítsák a szovjetellenes érzelmeket. A Szovjetuniót újra meg újra valamiféle madárijesztőnek próbálták feltüntetni, igyekeztek félelmet ébreszteni, hogy keresztülhajszolják a Kongresszusban az esedékes katonai költségvetést. Előszedték a lomtárból a „gonosz birodalmát". Az elnök újból megerősítette, hogy nem tágít ettől a meghatározástól.

Mindezt a retorika számlájára lehetne írni, de mint már említettem, az ellenséges retorika is mérgezi a kapcsolatokat. Azután később komolyabb dolgok történtek: követelték, hogy a Szovjetunió 40 százalékkal csökkentse az Egyesült Államokban tevékenykedő diplomatái számát; amerikai hadihajók haladtak át szovjet felségvizeken a Krím-félsziget partjainál; katonai csapást mértek a szuverén Líbiára. A Genf után kialakult helyzetben az amerikai kormány ilyen akcióit nemcsak a Szovjetunióhoz intézett demonstratív kihívásnak értékeltük.

Ez kihívás volt az egész világ, a többi közt az amerikai nép ellen is.

Azután bejelentették az Egyesült Államoknak azt a szándékát, hogy felmondja a SALT—II szerződést. Ezt a dokumentumot „halottnak" nyilvánították. Ahelyett, hogy a fegyverkezési verseny megszüntetése érdekében újabb jelentős egyezmények útját egyengette volna, az amerikai kormány előnyben részesítette a meglevő szerződések leépítését. Felerősödött az amerikai és a világközvélemény pszichológiai megdolgozása annak érdekében, hogy felbontsák a rakétaelhárító védelmi rendszerek korlátozásáról szóló meghatározatlan időre szóló szerződést (ABM-szerződést).

A Genf utáni időszak megmutatta, hogy ha korábban csak találgatásokra, feltételezésekre voltunk utalva, most tények állnak rendelkezésünkre, amelyek azt bizonyítják, hogy az Egyesült Államok nem akarja teljesíteni a genfi megállapodásokat. De miközben mindent a régi módon folytattak, a közvéleményt is meg akarták „nyugtatni".

Bennünk ismét felvetődtek a kérdések: hát azt hiszik Washingtonban, hogy gyenge idegzetűekkel van dolguk, hogy úgy viselkedhetnek, mint a hazárdjátékosok, hogy a Szovjetunió, látva az egyre újabb harcias pózokat, megijed?

Akkoriban mondtam beszédet Togliatti városban. E város munkásosztályának, az egész szovjet népnek meg kellett magyaráznom, hogy mi történt Genf után.

Mi sokat tettünk, és a világ előtt vállalt kötelezettségeinket teljesítettük, azaz Genfben magas fokú felelősséggel viseltettünk kötelezettségeink iránt.

És az Egyesült Államok? Felsoroltam a tényeket, és természetesen újra meg újra beleütköztünk a kérdésbe: mit akar az Egyesült Államok, ha nem a nyilatkozatok, hanem tényleges politikája alapján ítéljük meg? Az amerikai kormány eltávolodott nemcsak az enyhüléstől, de félt bármiféle felmelegedéstől is. Becsületesen meg kellett mondanom a szovjet népnek, hogy kinek az érdekeit szolgálja ez a politika. És valóban, elvégre nem az amerikai nép érdekelt a háborús veszély fokozásában. Szólnom kellett az Egyesült Államok katonai-ipari komplexumáról, amely az ősi Molochhoz hasonlóan nemcsak az amerikai és más népek óriási erőforrásait falja fel, hanem a nukleáris háború veszélyének megszüntetésére tett erőfeszítések gyümölcseit is.

Természetes, hogy népünket aggasztja a hadászati védelmi kezdeményezés (SDI). És nemegyszer beszéltünk erről. Lehetséges azonban, hogy ismét meg akarnak félemlíteni bennünket? Lehet, hogy már nem kell „félni" az SDI-től.

A közömbösség persze megengedhetetlen. Láttuk, hogy bár az amerikaiak milliói — köztük politikusok és közéleti személyiségek, egyszerű állampolgárok, tudósok, papok, középiskolások és egyetemi hallgatók — fellépnek az SDI ellen, akárcsak a nukleáris kísérletek ellen, az Egyesült Államok bizonyos körei egyszerűen belehabarodtak a csillagháborúk programjába. És ez annál veszedelmesebb, mert egyenes következménye a politikai gondolkodás ott folyó rohamos militarizálásának.

De mégiscsak meg kellett szabadulni teljesen attól a benyomástól, amelyet nem mi idéztünk elő. Hiszen éppen arra számítanak, hogy a Szovjetunió fél az SDI-től, tehát meg kell félemlíteni morálisan, gazdaságilag, politikailag és katonai téren. Az SDI-t éppen azért erőltetik, hogy kimerítsenek bennünket. És úgy döntöttünk, megmondjuk: igen, mi ellenezzük az SDI-t, mert mi a nukleáris fegyver megsemmisítése mellett vagyunk. Az SDI még labilisabbá teszi a békét. De számunkra ez nem félelem kérdése, hanem a felelősségé, mert a következmények prognosztizálhatatlanok. Az SDI nemhogy szilárdítja a biztonságot, hanem szétrombolja annak maradványait, ami még szolgálhatja a biztonságot.

Úgy döntöttem, hogy Togliattiban újból megmondom: az SDI-re adott válaszunk hatékony lesz. Az Egyesült Államok arra számít, hogy hasonló rendszert fogunk létrehozni, abban reménykedik, hogy technológiailag előreszalad, kihasználja technológiai előnyeit. De mi, a Szovjetunió vezetősége tudjuk, hogy a szovjet

tudomány és technika számára semmi sem lehetetlen abból, amit az Egyesült Államok meg tud csinálni. Az SDI megsemmisítéséhez elég egy tizedannyiba kerülő ellenrendszert létrehozni.

Tehát úgy döntöttünk, hogy véglegesen leszámolunk azzal a demagógiával, hogy félünk az SDI-től.

Ebben a beszédemben megismételtem a kongresszus megfogalmazását: nagyobb biztonságra nem tartunk igényt, de kisebb biztonsággal nem elégszünk meg.

Tehát a Genf utáni hónapok mérlegét megvonva meg akartuk mondani a Nyugatnak, az Egyesült Államoknak és az egész NATO-nak, hogy egyáltalán nem mondunk le a békét szolgáló irányvonalunkról, de cselekedeteinkben figyelembe vesszük a Nyugat tényleges politikáját. A békéért nem fogunk könyörögni. Nemegyszer adtunk választ bármiféle kihívásra, meg tudjuk adni erre is.

A Genf utáni kezdeményezéseinkre és tetteinkre az Egyesült Államoknak — úgy tűnhetne fel — egyetlen természetes válasza lehetett, mégpedig az, hogy kedvezően fogadja a kezdeményezéseket, reagál a népek várakozásaira. De nem ez történt. A kormányon levő csoport szűk érdekeit az emberiség és az amerikai nép érdekei fölé helyezte. Emellett nem elhanyagolandó, hogy ezt milyen formában tette — tüntetően, kihívóan, teljesen semmibe véve a világközösség véleményét.

Ez a magatartás arról tanúskodott, hogy a felelősségérzet ismét meghátrált a szokás hatalma — a „mindent szabad" szokásának hatalma — előtt.

A Genf után támadt reményeket mindenütt, az amerikai társadalomban is hamarosan csalódás váltotta fel. Mivel az Egyesült Államok tényleges politikájában minden maradt a régiben.

Csernobil tanulságai

1986 áprilisa igen súlyos leckét adott nekünk abból, mit tud művelni az atom, még a békés atom is, ha kikerül az ellenőrzés alól. A csernobili tragédiáról beszélek. Arról, hogy miként és miért történt, valamint a következményeiről már elmondtuk a teljes igazságot. A katasztrófa főbűnöseit a bíróság elítélte. A világ tudja, hogy az országban mit tettünk azért, hogy csökkentsük a szerencsétlenség mértékét.

A történteket többször megvitattuk a Központi Bizottság Politikai Bizottságában. Miután megkaptuk az első tájékoztatásokat, megértettük, hogy a helyzet nagyon súlyos, és felelősek va-

gyunk mind a történtek megítéléséért, mind a helyes következtetések levonásáért. Munkánkat az egész nép és az egész világ színe előtt végezzük. Megengedhetetlen azt hinni, hogy beérhetjük félmegoldásokkal és ügyeskedhetünk. Teljes és objektív tájékoztatásra van szükség a történtekről. A gyáva álláspont nem méltó politika. Nincs semmiféle olyan érdek, amely az igazság eltitkolására kényszerítene bennünket.

A szovjet vezetőség közvetlenül figyelemmel kísérte a baleset következményei felszámolásának egész folyamatát. Ezt kötelességünknek tartottuk a néppel szemben, és nemzetközi felelősségünk is ezt követelte. A baleset következményeinek felszámolására bevontuk a legjobb tudományos, egészségügyi, technikai erőket. Segítettek nekünk — és ezt nagyra értékeljük — külföldi tudósok, iparvállalatok, orvosok, köztük amerikai orvosok. Végül levontuk a magunk számára a nukleáris energetika további fejlesztésére vonatkozó legfontosabb következtetéseket.

Az emberek tízezreinek önfeláldozó erőfeszítéseivel, az egész nép támogatásával, az anyagi támogatást is beleértve, sikerült korlátok közé szorítani a baleset következményeit. De nem gondoljuk, hogy megnyugodhatunk. Nem egyszerűsítjük le a helyzetet sem a magunk, sem mások számára.

A munka folytatódik. Évekre lesz szükség, jóllehet — ismétlem — az egész helyzetet ellenőrzés alatt tartjuk.

De hiszen mindössze egyetlen reaktor üzemzavaráról van szó! Csernobil könyörtelenül figyelmeztetett rá, hogy mi vár mindannyiunkra, ha kitör a nukleáris vihar.

Nem térek vissza azokra a koholmányokra, amelyeket Csernobillal kapcsolatban fabrikáltak. Csupán annyit mondok, hogy nagyra értékeljük azok együttérzését és támogatását, akik szívvel-lélekkel segítettek a bajban, de újból tapasztaltuk, hogy mennyi harag és rosszakarat gyűlt fel a világban.

Reykjavík

Láttuk, hogy az Egyesült Államokban a militarista párt (nem a republikánus pártról és nem a demokrata pártról beszélek, hanem azokról, akik életre-halálra elkötelezték magukat a hadiipari biznisz mellett) már arra is allergiás, ha az országaink közötti kapcsolatokban az enyhülés legcsekélyebb jelei mutatkoznak. Ez a párt minden lehetőt és lehetetlent megtett azért, hogy mihamarabb feledésbe merüljön Genf, hogy szertefoszlassa Genf szellemét, eltakarítson az

útból mindenfajta korlátot, és akadálytalanul folytassa a fegyverkezést, beleértve az űrfegyverkezést is.

Mindazonáltal jól tudjuk, hogy a militarista párt korántsem jelenti az Egyesült Államok politikai színképének egészét. Azok az amerikai politikusok, akik realista álláspontot képviselnek, és józanul ítélik meg a világhelyzetet, figyelembe veszik, hogy a fegyverkezési verseny súlyos negatív következményekkel jár magára az Egyesült Államokra nézve is, síkraszálltak a Szovjetunióval való tárgyalások folytatásáért, a szovjet—amerikai kapcsolatok normalizálásának előmozdításáért. De így vagy úgy, mint ez már nemegyszer megtörtént, a militarista csoportosulás érdekei felülkerekedtek.

Egyre zsugorodott a teljes értékű, eredményes szovjet—amerikai csúcstalálkozó lehetősége. Újabb találkozót tartani csak azért, hogy kezet fogjunk egymással, folytassuk az ismerkedést, komolytalan, sőt értelmetlen dolog lett volna.

És mégsem tudtuk elfogadni az amerikai nemleges választ azokra az állhatatos erőfeszítéseinkre, amelyeket azért teszünk, hogy közelítsük az álláspontokat, keressük az ésszerű kompromisszumot. Tudatában voltunk annak, hogy nagy áttörésre van szükség, hogy az idő az emberiség érdekei ellen dolgozik. Akkor vetődött fel az a gondolat, hogy közbülső szovjet—amerikai találkozót kellene tartani, hogy igazán erőteljes impulzust adjunk a nukleáris leszerelés egész ügyének, megtörjük a veszélyes tendenciákat, a kellő irányba tereljük az események menetét. Az Egyesült Államok elnöke elfogadta kezdeményezésünket. Ez biztató volt. Így nyílt meg az út az 1986 októberében Reykjavíkban tartott találkozóhoz.

Már az első beszélgetéskor azt mondtam az elnöknek, hogy Genf után sikerült mozgásba hozni a szovjet—amerikai párbeszéd bonyolult és széles körben ható gépezetét. Ez a gépezet azonban már nemegyszer akadozott: a mindkét felet aggasztó legfontosabb kérdések vonatkozásában, nevezetesen abban, hogy hogyan lehet elhárítani a nukleáris háború veszélyét, hogyan lehet hasznosítani Genf kedvező impulzusát, hogyan lehet konkrét megállapodásokat elérni — nincs semmi haladás. És ez bennünket igencsak nyugtalanít. Azt mondtam az elnöknek, hogy a genfi tárgyalásokat fojtogatja a naftalinszag. A tárgyalásokon levegőben lebeg a különféle javaslatok 50—100 változata, de nem foglalkoznak azzal az egy-két javaslattal, amely ténylegesen a tárgyalások előrehaladását szolgálná.

Gondosan készültünk Reykjavíkra, nagyszabású előkészítő munkát végeztünk. Pontosan és szilárdan megválasztottuk az irányt: végső soron megállapodni a nukleáris fegyver teljes meg-

semmisítéséről, és az e cél felé való haladás minden szakaszában biztosítani az Egyesült Államok és a Szovjetunió egyenlőségét és egyenlő biztonságát. Más megközelítés érthetetlen, irreális és megengedhetetlen lett volna. A reykjavíki találkozónak meggyőződésünk szerint az előfeltételeket kellett megteremtenie ahhoz, hogy következő találkozónkon aláírhassuk a fegyverzetkorlátozás legfőbb, kardinális kérdéseiről szóló egyezményeket.

Nagyszabású intézkedések terveit vittük Reykjavíkba, amelyek, ha elfogadásra kerülnek, új korszak — a nukleáris fegyverektől mentes korszak — kezdetét jelentették volna az emberiség életében. Már nem a nukleáris fegyverzetek korlátozásáról volt szó, mint a SALT—I és a SALT—II szerződés esetében, hanem a nukleáris fegyver viszonylag rövid idő alatt történő megsemmisítéséről.

Első javaslatunk a hadászati támadófegyverekre vonatkozott. Kijelentettem: a következő öt év során készek vagyunk ezek 50 százalékos csökkentésére.

Válaszul azt hallottam, amit küldöttségeink a genfi tárgyalásokon hónapokon át csűrtek és csavartak, és ami teljes zsákutcába vitte őket, nevezetesen a szinteket, az alszinteket, a fejfájdító számítgatásokat. Heves vitába kezdtünk, de hamar észrevettem, hogy a beszélgetés egy helyben topog. Hogy kikeveredjünk a kátyúból — amely egyébként nem véletlenül alakult ki a genfi leszerelési tárgyalásokon, hanem külön azért kreálták, hogy lejárassák a tárgyalásokat, komédiává változtassák őket —, egyszerű és világos megoldást javasoltam. Három fajta hadászati fegyver van: a szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéták, az atomtengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakéták és a hadászati nehézbombázó repülőgépek. Mindegyikből van mind a Szovjetuniónak, mind az Egyesült Államoknak, bár a hadászati támadófegyverek struktúrájában mindkét félnél vannak történetileg kialakult sajátosságok. Csökkentsük hát a felére e fegyverzetek mindhárom elemét, mind a három fegyverzetfajtát. Ez így igazságos és egyenlő mértékű.

A megállapodás megkönnyítése érdekében nagy engedményt tettünk, visszavontuk azt a korábbi követelésünket, hogy a hadászati kiegyenlítésbe vonjuk be a területünk elérésére képes közepes hatótávolságú amerikai rakétákat és az előretolt telepítésű amerikai eszközöket. Készek voltunk figyelembe venni az Egyesült Államoknak a mi nehézrakétáinkkal kapcsolatos aggodalmát is.

Az elnök egyetértett ezzel a megközelítéssel. Sőt, felvetette a hadászati támadófegyverek öt év alatt történő teljes megsemmisítésének gondolatát, amelyet én persze határozottan támogattam.

Második javaslatunk a közepes hatótávolságú rakétákra vonatkozott. Indítványoztam az elnöknek, hogy semmisítsük meg Európában az ebbe a kategóriába tartozó szovjet és amerikai rakétákat. Ebben is nagy engedményeket tettünk. Mellőztük Nagy-Britannia és Franciaország ellenünk irányzott nukleáris erőit. Beleegyeztünk, hogy befagyasztjuk az ezer kilométernél kisebb hatótávolságú rakéták számát, s készek vagyunk azonnal tárgyalásokat kezdeni további sorsukról. Természetesen abból indultunk ki, hogy végső soron Európa megszabadul a rakétafegyverzet e típusától is. Végül beleegyeztünk abba az amerikai javaslatba, hogy jelentősen csökkentsük a Szovjetunió ázsiai területén telepített közepes hatótávolságú rakétáink számát, s 100 robbanótöltet maradjon az Uráltól keletre elhelyezett rakétákon, az amerikaiak pedig ugyanennyit hagyjanak meg hasonló rakétáikon az Egyesült Államok területén. Ennek eredményeképpen lehetővé vált, hogy megbízzuk a külügyminisztereket: lássanak hozzá a közepes hatótávolságú rakétákról szóló egyezmény tervezetének kidolgozásához.

A *harmadik* kérdés, amelyet rögtön az első megbeszélés folyamán feltettem az elnöknek, s amely javaslataink szerves része volt, a rakétaelhárító védelmi rendszerek korlátozásáról szóló, érvényben levő szerződés (ABM szerződés) funkcionálásának megszilárdítására és a nukleáris kísérletek megtiltására vonatkozott.

Arról próbáltam meggyőzni az elnököt: ha csökkentjük a nukleáris fegyvereket, akkor biztosnak kell lennünk abban, hogy egyikünk sem tesz olyat, ami veszélyeztetné a másik fél biztonságát. Ezért kulcsfontosságú az ABM-szerződés funkcionálásának megszilárdítása. Emellett mi tekintetbe vesszük, hogy az elnök elkötelezte magát az SDI eszméje mellett. Javasoltuk, oldjuk meg a kérdést úgy, hogy tíz éven át nem élünk a szerződésből való kilépés jogával, azzal a kiegészítéssel, hogy nem tiltjuk az SDI-vel kapcsolatos laboratóriumi kísérleteket.

Feltétlenül szükséges, hogy a felek tíz éven át ne éljenek a szerződésből való kilépés jogával, mert ennyi időre van szükség annak a bizonyosságnak a megteremtéséhez, hogy a fegyverzetcsökkentés kérdésének megoldásával szavatolni lehet a kölcsönös biztonságot, meg lehet akadályozni, hogy az űrrendszerek kifejlesztésével a felek egyoldalú előnyökhöz jussanak.

Az efféle korlátozások politikailag, gyakorlatilag és technikailag senkit sem rövidítettek volna meg. Még visszatérek erre a témára, de most arra szeretnék emlékeztetni, hogy Reykjavíkban javasoltuk az elnöknek: állapodjunk meg, hogy képviselőink rögtön az izlandi fővárosban tartott találkozó után tárgyalásokat kezdenek a nukleáris kísérletek megtiltásáról. Ebben a kérdésben is rugalmas

álláspontra helyezkedtünk, kijelentettük, hogy a nukleáris robbantások teljes és végleges megtiltásáról szóló nagy formátumú szerződés elérését olyan folyamatnak tekintjük, amelynek során szakaszosan lehetne cselekedni. Mondjuk, első lépésként megoldanánk a nukleáris robbantások „küszöbének" kérdését, meghatároznánk az egy-egy évre jutó ilyen robbantások számát, döntenénk az 1974-es, 1976-os szerződések sorsáról. Közel jártunk tehát ahhoz, hogy megtaláljuk a formulát ebben a kérdésben is.

Én még most sem hiszem, hogy a moratóriumhoz vezető út teljesen el van zárva. Abból, hogy nekünk fel kellett újítanunk a kísérleteket, korántsem következik, hogy csakis az Egyesült Államok írhatja a forgatókönyvet. Nehéz megmondani, hogy mikor jelenik meg a realizmus az értékelésekben. De meg fog jelenni és lehet, hogy meglepően gyorsan, mert az élet nagy tanító. A történelemben bőségesen találunk arra példákat, hogy néha döntően megváltozik a helyzet.

Reykjavíkban tehát kirajzolódott annak lehetősége, hogy kidolgozzuk a direktívákat a külügyminiszterek részére: készítsék elő a három egyezménytervezetet, hogy azután a következő szovjet—amerikai csúcstalálkozó idején aláírjuk őket. De az a világos, teljesen érzékelhető perspektíva, hogy megszületik a valóban történelmi jelentőségű kompromisszum a Szovjetunió és az Egyesült Államok között, nem valósult meg. Pedig majdhogynem kéznyújtásnyira volt tőlünk.

A botránykő az ABM-szerződéssel kapcsolatos amerikai álláspont volt. Már Reykjavík után újra és újra elgondolkoztam azon, hogy az Egyesült Államok miért tért ki az elől, hogy megállapodjunk e meghatározatlan időre szóló szerződés funkcionálásának megszilárdításáról. És mindig ugyanarra következtetésre jutottam: az Egyesült Államok nem hajlandó lemondani arról a reményről, hogy katonai fölényre tesz szert, s most, az SDI-vel kapcsolatos munkákat meggyorsítva, meg akarja előzni a Szovjetuniót.

És ezzel összefüggésben újból a következőket szeretném mondani: ha az Egyesült Államoknak sikerül is megvalósítania az SDI-vel kapcsolatos szándékait, bár ebben erősen kételkedünk, a szovjet válasz nem marad el. Ha az Egyesült Államok nem mond le az SDI-ről, mi nem fogjuk megkönnyíteni számára az életet. A válasz hatékony lesz, megbízható és gazdaságos. Vannak kidolgozott terveink, hogyan lehet hatástalanítani az SDI-t úgy, hogy ne költsünk erre olyan csillagászati összegeket, amilyenekre az Egyesült Államoknak szüksége van e rendszer megteremtéséhez. Az amerikaiak gondolják meg még egyszer: megéri-e, hogy kimerítsék magukat az SDI-jükkel. Az SDI semmiképpen sem tudja garantálni a szilárd védelmet.

Az SDI azonban azt jelenti, hogy a fegyvereket új közegbe viszik át, ami nagymértékben destabilizálja a hadászati helyzetet, másrészt az SDI-hez való ragaszkodás elárulja azt a politikai szándékot, azt a politikai álláspontot, hogy a Szovjetuniót ha nem így, hát úgy, egyenlőtlen helyzetbe hozzák. Ezek a politikai szándékok, ezek az illuzórikus számítások — mármint hogy a „hadászati védelmi kezdeményezés" révén domináns helyzetbe kerüljenek a Szovjetunióval szemben — akadályozták meg, hogy a Reykjavíkban tartott találkozót történelmi jelentőségű döntésekkel fejezzük be.

Sokat beszéltünk Reagan elnökkel erről is, mégpedig élesen. Én teljes őszinteséggel megmondtam az elnöknek, hogy találkozónknak nem lehet egyetlen győztese — vagy mindketten győzünk, vagy mindketten veszítünk.

És Reykjavík mégis fordulóponttá vált a világtörténelemben. Szemléletesen megmutatta, hogy van lehetőség a világhelyzet javítására. Minőségileg új helyzet alakult ki a korábbiakhoz képest. Már senki sem cselekedhet úgy, ahogy korábban. Reykjavík meggyőzött bennünket arról, a választott út helyes, hogy az új politikai gondolkodás szükséges és konstruktív.

A találkozó, azt lehet mondani, új szintre emelte a szovjet—amerikai párbeszédet, akárcsak a Kelet—Nyugat közötti párbeszédet egészében véve. Ezt a párbeszédet a műszaki számítások, az adatösszehasonlítgatások, a politikai számtan zűrzavarából új paraméterek szintjére emeltük. Reykjavíkból nézve láthatók a perspektívái azon problémák megoldásának, amelyek ma is égetőek, gondolok itt a biztonságra, a nukleáris leszerelésre, a fegyverkezési verseny újabb irányzatainak megakadályozására. Reykjavík kijelölte az irányt, amelyen haladva vissza lehet adni az emberiségnek a halhatatlanságot, amelyet abban a percben vesztett el, amikor a nukleáris fegyver hamuvá változtatta Hirosimát és Nagaszakit.

Úgy gondoljuk, hogy az izlandi találkozó határkő volt. A leszerelésért folytatott harc egyik szakaszának lezárása, és egy másik szakasz kezdete.

Széttörtük a tárgyalások régi sablonját, kivezettük a szovjet—amerikai párbeszédet — úgy mondanám — a politikai ködből és a demagógiából. A leszerelés témakörében folytatott tárgyalások évei alatt a mindkét oldalról tett számos javaslat következtében ez a tematika annyira összekuszálódott, hogy még a politikusok is nehezen ismerik ki magukat benne, a széles közvéleményről már nem is szólva. A nukleáris leszerelés általunk előterjesztett új programja rendkívül egyszerű és érthető. Négy pontból áll, és elfér másfél oldalon. Hozzáférhető széles körök számára. Mi tudatosan törekedtünk erre, hogy a világ közvéleményét mintegy a tárgyalások részvevőivé tegyük.

Reykjavík dialektikája a következő: a cél közelibb lett, érzékelhetőbbé vált, de a helyzet még bonyolultabb és ellentmondásosabb. Világosan látható, hogy elérhető ez a méreteit tekintve példa nélkül álló egyezmény, de láthatók az ezen az úton tornyosuló akadályok is. Egyébként még soha nem kerültünk ilyen közel a megállapodáshoz.

Valóban, úgy tűnt fel, hogy platformunk első és második pontja — a hadászati támadófegyverek és a közepes hatótávolságú rakéták — tekintetében, bár nehezen, de sikerült megértésre találnunk. Már ennyivel is rengeteg tapasztalatot szereztünk. Megértettük az elnök nehézségeit, megértettük, hogy nem dönthet szabadon. És nem csináltunk tragédiát abból, hogy az ABM-szerződés miatt Reykjavík nem végződött teljes sikerrel. Úgy véltük: az elnök gondolja át mindazt, ami történt, tanácskozzon a Kongresszussal. Talán még egy kísérletre van szükség, hogy átlépjük azt, ami még elválaszt bennünket. Mi tudunk várni. És nem vonjuk vissza a Reykjavíkban tett javaslatainkat.

Reykjavík elvezetett bennünket egy nagyon fontos szakaszhoz, amikor megértettük, hogy hol tartunk most. Itt szükség van arra, hogy pontosan gondolkozzunk. Nincs szükség primitivizmusra. Én semmi esetre sem nevezném Reykjavíkot kudarcnak. Reykjavík lépcsőfok a bonyolult és nehéz párbeszédben, a megoldások keresésében. Teljes erőből keresni kell a megoldásokat. Megállapodás csak ebben az esetben lehetséges. Reykjavíkból azt a következtetést vontuk le, hogy még nagyobb szükség van a párbeszédre. Ezért vagyok én Reykjavík után még inkább optimista.

A könyv már a kiadó kezében volt, amikor Washingtonban Eduard Sevardnadze és George Shultz megállapodott abban, hogy a közepes hatótávolságú rakétákról és a hadműveleti-harcászati rakétákról szóló megállapodást a közeljövőben előkészítik, s már ebben az évben aláírásra kerülnek. Ez lesz az első, mégpedig jelentős lépés a tényleges nukleáris leszerelés útján. És ez kétségtelenül Reykjavík gyakorlati eredménye, igazolja Reykjavík döntő, történelmi jelentőségét.

Ez tartalmazza a választ is arra a kérdésre, amelyet sokan feltettek akkoriban, nevezetesen arra, hogy biztonságosabb lett-e a világ Reykjavík után.

Egyesek igyekeztek úgy feltüntetni a reykjavíki drámát (a helyzet valóban drámaian alakult), mintha egy szón fordult volna meg minden, mintha minden egyetlen szó miatt hiúsult volna meg. Nem elvi problémáról volt szó. Jelentős lépéseket tettünk egymás felé,

de akkora engedményt nem tehetünk. Már miután Moszkvába visszatértem, kétszer beszéltem Reykjavík mérlegéről. És nemcsak azért, hogy helyreállítsam az igazságot, amelyet már kezdtek eltorzítani. Mindenekelőtt azért, hogy meghatározzuk: hogyan tovább. Ezt mondtam akkor, és most is meg vagyok győződve erről: Reykjavík sikertelensége a Nyugat bizonyos köreinek két stratégiai jellegű tévedésével függ össze.

Az *első* tévedés az, hogy az oroszok félnek az SDI-től, és ezért minden engedményre készek. A *második* tévedés az, hogy mi jobban érdekeltek vagyunk a leszerelésben, mint az Egyesült Államok. Ez a mentalitás megnyilvánult a reykjavíki tárgyalások során is. Nagyon hamar megéreztük, mit várnak tőlünk: az amerikai küldöttség meghatározott program nélkül érkezett, csupán le akarta aratni a termést.

Az amerikai tárgyalófelek makacsul azokat a témákat erőltették, amelyekkel oly hosszú időn át eredménytelenül foglalkoztak küldöttségeink a genfi tárgyalásokon. Mi pedig azt akartuk, hogy ténylegesen gyakorlati formába öntsük azt, amiben elvben megállapodtunk a genfi csúcstalálkozón. Más szóval, ösztönzést akartunk adni a nukleáris fegyver megsemmisítése folyamatának.

És valóban, korábban csupán a nukleáris fegyverzet korlátozásáról volt szó. Most a csökkentéséről és a megsemmisítéséről. Ha pedig így van, akkor el kellett zárni a megkerülő manőverek minden útját, amelyek lehetővé tennék a fölény megszerzését. Ezért kulcskérdéssé vált az ABM-szerződés megtartásának kérdése. Az amerikai fél ezzel kapcsolatos reykjavíki álláspontja világosan megmutatta, hogy az Egyesült Államok nem mondott le a fölény megszerzésének szándékáról. És nem volt hozzá sem elég felelősségérzete, sem politikai elszántsága, hogy átlépje ezt a küszöböt. Mivel ez azt jelentette volna, hogy megszabadul a katonai-ipari komplexumtól való függőségtől.

Mindazonáltal nem tettük ki a pontot. Abból indultunk ki, hogy Reykjavík új lehetőséget ad mindenkinek, az európaiak, az amerikaiak és a mi számunkra egyaránt, hogy eligazodjunk abban, ami történik. Számunkra egyelőre egy dolog világos: ha meg akarnak szabadulni az ABM-szerződéstől, siettetni akarják az SDI-t — ez a fölény biztosításának a fegyvere —, akkor csomagterv kell, akkor minden kölcsönösen összefügg. És nem fogunk ravaszkodni: ezzel a csomagtervvel meg akartuk mutatni az egész világnak, hogy az SDI a nukleáris leszerelésről szóló egyezmény legfőbb akadálya.

A Reykjavík óta eltelt idő a legnagyobb mértékben tanulságos volt. A militarista körök szemmel láthatólag megijedtek. Arra törekedtek és ma is arra törekednek, hogy a legostobább akadályo-

kat állítsák fel azért, hogy a Reykjavíkban megkezdődött folyamat valamilyen módon zátonyra fusson. Különféle változatokat terjesztettek a Reykjavíkban folytatott megbeszélések tartalmáról, minden módon igyekeztek eltitkolni azt a tényt, hogy az amerikai fél üres kézzel érkezett Reykjavíkba, és csak arra volt felkészülve, hogy összegyűjtse a szovjet engedményeket.

Mindenféle történt a Reykjavíkot követő napokban és hetekben, hónapokban, most pedig már egy év telt el azóta. Én szeretem a nevükön nevezni a dolgokat: lényegében az Egyesült Államok kormánya akkoriban irányt vett Reykjavík eredményeinek a felszámolására. Összes cselekedetei ezt bizonyítják. Tanúi voltunk, hogy az Egyesült Államok elkezdett zavart kelteni arról: mi történt a valóságban Reykjavíkban, és ekkor Nyugat-Európában majdhogynem pánikhangulat tört ki.

A legfőbb azonban az, hogy mit tesz az Egyesült Államok. Arra gondolok, hogy gyakorlatilag kivonta magát a SALT—II szerződés korlátai alól, amikor hadrendbe állította a robotrepülőgépekkel felszerelt 131. hadászati bombázót. Gondolok továbbá arra a szándékoltan zajos vitára, amelyet az amerikai kormánykörökben folytattak az ABM-szerződés úgynevezett széles értelmezése érdekében. 1987 első hónapjaiban pedig azt hallottuk Washingtonból: ideje, hogy az Egyesült Államok megkezdje az SDI első komponenseinek telepítését a világűrbe.

És a genfi leszerelési tárgyalásokon is lagymatagon folyt a munka. Igyekeztek visszahúzni bennünket, ismét kiborították az asztalra az összes szinteket és alszinteket. Propagandakörítésként pedig nyakló nélkül azt sulykolták, hogy a Szovjetunió merev, makacs, csomagban hozza a javaslatait, nem teszi lehetővé, hogy megtalálják a kibontakozást ott, ahol az már ma lehetséges.

Hogyan kellett volna eljárnunk? A fogat fogért elv szerint kellett volna reagálnunk? Az ilyen eljárás soha nem vezet jóra.

Mi nem követtük az Egyesült Államok „példáját", és kijelentettük, hogy hűek maradunk a SALT—II szerződésben vállalt kötelezettségeinkhez. Több vagy kevesebb hadászati bombázó — figyelembe véve a Szovjetunió és az Egyesült Államok között meglevő mostani hadászati egyensúlyt — édeskeveset jelent. Az, hogy Washington felrúgta a SALT—II szerződést, nem annyira katonai, mint inkább politikai jellegű lépés. Ez mintegy „felhívás" volt a Szovjetunióhoz, hogy térjen vissza a Reykjavík előtti időszakhoz.

Hidegvérrel fogadtuk az Egyesült Államok szélsőséges csoportjainak kijelentéseit, hogy gyorsítani kell az SDI-t, és sürgősen meg kell kezdeni az űrállomásoztatású rakétaelhárító védelmi rendszerrel kapcsolatos kísérleteket, sőt e rendszerek telepítését is.

Ami a szovjet csomagtervvel kapcsolatos okoskodásokat illeti, én most is úgy vélem, hogy ha az Egyesült Államok beleegyezett volna e csomagterv elfogadásába a lehetséges pontosításokkal, bizonyos módosításokkal, akkor hatalmas lépést tettünk volna előre. Ebben a csomagban már korábban benne voltak mind a hadászati támadófegyverek csökkentésének és megsemmisítésének, mind pedig a világűr militarizálása megakadályozásának kérdései. Ezek szervesen összefüggenek egymással. Ez a stratégiai összekapcsolódás. Ha nem korlátozzuk szigorúan a fegyverkezési versenynek a világűrbe való kiterjesztését, akkor nem fogjuk csökkenteni a hadászati támadófegyvereket sem. Ezzel mindenkinek tisztában kell lennie.

Reykjavíkban betettük a csomagba a közepes hatótávolságú rakéták kérdését is, mivel egyidejűleg akartunk előbbre jutni a fegyverkezési verseny visszafogása felé az összes fő irányokban. Ugyanakkor, ismétlem, meg akartuk mutatni az egész világnak, hogy az SDI a legfőbb akadály a nukleáris leszerelésre való áttérés útján. Sok nyugati politikus bírált és elítélt bennünket azért, hogy a közepes hatótávolságú rakétákat betettük a csomagba. Tudom, hogy nem értettek egyet velünk különböző társadalmi körök sem. De azt hiszem, hogy akkor helyesen jártunk el.

A moszkvai fórum és a közepes hatótávolságú rakéták

Rám, akárcsak a szovjet vezetőség többi tagjára, mély benyomást tett „Az atomfegyvermentes világért, az emberiség fennmaradásáért" címmel rendezett moszkvai fórum. Közvetlenül éreztük a világ társadalmi köreinek hangulatát, nyugtalanságát és aggodalmát Reykjavík sorsáért. Azért, hogy már Reykjavík után a Szovjetuniónak fel kellett függesztenie a nukleáris kísérletek egyoldalú moratóriumát, hogy az Egyesült Államok felrúgta a SALT—II szerződést, hogy veszélybe került az ABM-szerződés. Mi mindezt nagyon komolyan átgondoltuk, s úgy döntöttünk, teszünk még egy lépést, hogy életet leheljünk a genfi tárgyalásokba, kedvező irányú elmozdulást érjünk el a leszerelés terén. Gondolok itt arra, hogy kivettük a csomagtervből a közepes hatótávolságú rakéták kérdését.

És mi történt?

Ismét, akárcsak Reykjavík után, ijedelem támadt a NATO táborában. Miután mi újabb lépéssel közeledtünk álláspontjához, a Nyugat, az atlantista kormányzó körök, mindenki szeme láttára

kezdtek visszalépni arról az álláspontról, amelyet ők maguk hosszú időn át védelmeztek. Kezdték megtagadni vagy feltételekkel körülbástyázni a saját nullaváltozatukat. Odáig fajult a dolog, hogy az európai nukleáris fegyvertárak csökkentése helyett ezek amerikai hadműveleti-harcászati rakétákkal való „feltöltését" javasolták.

Hallunk ilyen kijelentést is: a Nyugat, úgymond, akkor fog hinni a Szovjetunió fegyverzetcsökkentési javaslatainak, ha a Szovjetunió megváltoztatja politikai rendszerét, ha a nyugati társadalom mintájára rendezkedik be. Ez már teljesen komikus.

Reykjavík után, és különösen azután, hogy javasoltuk: kössünk külön megállapodást a közepes hatótávolságú rakétákról, a NATO-körökben nagy zajt csaptak, azt hangoztatták, hogy nukleáris fegyverek nélkül nem lehet biztosítani a békét Európában.

Erről éles vitám volt Margaret Thatcherrel. Azt bizonygatta, hogy Anglia számára a nukleáris fegyver az egyetlen eszköz, amelylyel garantálni tudja biztonságát, ha Európában hagyományos eszközzel vívott háború törne ki. De hiszen ez a végzetszerűség sajátos filozófiája! Azt mondtam az angol miniszterelnöknek: „Ha ön esküszik arra, hogy a nukleáris fegyver áldás, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió csak csökkentse e fegyverek szintjét, Anglia pedig kimarad ebből, akkor mindenki előtt rögtön világossá válik, hogy a nukleáris fegyver lelkes hívével van dolga. Tegyük fel, hogy megkezdjük a leszerelés folyamatát, kivonjuk Európából a közepes hatótávolságú rakétákat, csökkentjük a hadászati támadófegyvereket ötven vagy más százalékkal, önök pedig növelik nukleáris erőiket. Gondolt ön arra, milyen kép lesz önről a közvéleményben?"

Kötelességemnek éreztem, hogy emlékeztessem: Anglia részvevője volt a nukleáris kísérletek teljes és végleges megtiltásáról folyó háromoldalú tárgyalásoknak, azután nem érdeklődött tovább e téma iránt. Mi több mint másfél évig megtartottuk a nukleáris robbantások moratóriumát, Nagy-Britannia pedig kitér ez elől.

A nukleáris fegyver léte állandóan magában rejti az előre nem látható fordulatok kockázatát. Ha abból indulunk ki, hogy a nukleáris fegyver áldás, a biztonság reményteli garanciája, akkor vessük el az atomsorompó-egyezményt is. Annál inkább, mert napjainkban államok tucatjai rendelkeznek azokkal a tudományos-műszaki és anyagi feltételekkel, amelyek lehetővé teszik, hogy kifejlesszék saját atombombájukat. Milyen erkölcsi jogon tagadhatnák meg ezt a mostani nukleáris hatalmak például Pakisztántól, Izraeltől, Japántól, Brazíliától vagy bárki mástól? De mi lesz akkor a békével, a nemzetközi kapcsolatokkal?

A helyzetet értékelve az SZKP Központi Bizottságának Politikai Bizottsága megerősítette, hogy a szovjet vezetőség határozottan nem ért egyet azzal az állásponttal, amely szerint a nemzetközi ügyek intézése és a nemzeti biztonság csakis a nukleáris fegyverre támaszkodva képzelhető el.

De visszatérek a közepes hatótávolságú rakéták kérdésére. Szigorúan véve, Európa számára a „nullamegoldást" annak idején Reagan elnök javasolta. Az eszme szabadalmára azonban Helmut Schmidt tart igényt. Elsőként ténylegesen ő tett ilyen javaslatot, amikor az NSZK kancellárja volt. Reykjavíkban az elnökkel megtaláltuk a megoldást, gyakorlatilag elvittük a megállapodás küszöbéig. Most életre lehet kelteni. Az egyik nyugatnémet újság azt írta, hogy az NSZK-ban vannak olyan politikusok, akik szüntelenül azt hajtogatják, hogy Gorbacsovot a szaván kell fogni. De Gorbacsov beleegyezett a „nullamegoldásba", s így őket fogta szavukon. Most aztán bizonyítsák be, írta az újság, hogy nem demagógiával foglalkoztak, és amikor saját „nullamegoldásukkal" előhozakodtak, nem számítottak arra, hogy az oroszok úgyis elvetik. Elnevettem magam, amikor olvastam, de azt gondoltam: hiszen az újságnak igaza van.

Megoldhatónak bizonyult a hadműveleti-harcászati rakéták kérdése is. Mi a megsemmisítésük mellett vagyunk. De mi történt? 1987 áprilisában megérkezik Moszkvába George Schultz, és arról kezd győzködni bennünket, hogy az Egyesült Államoknak szüksége van a „pótfegyverkezés" jogára. Arra, hogy szert tegyen bizonyos mennyiségű hadműveleti-harcászati rakétára addig, amíg a Szovjetunió teljesen meg nem semmisíti saját ilyen rakétáit. Micsoda képtelen logika, visszájára fordított logika! Mi megsemmisítjük az NDK és Csehszlovákia területéről kivont kis hatótávolságú rakétáinkat, azután készek vagyunk megsemmisíteni az ebbe az osztályba tartozó többi rakétát is. És amikor előterjesztjük ezt a javaslatot, a NATO-ban elkezdik kerülgetni, mint macska a forró kását. A történelem ismétlődik.

Ez azonban nem kedvetlenített el bennünket. Átgondolva a helyzetet, amely 1987 tavaszán és nyár elején alakult ki a genfi tárgyalásokon, és meghallgatva a közvélemény — nemcsak az európai, hanem az ázsiai társadalmi körök — véleményét, ismét egy jelentős lépést tettünk.

1987. július 22-én a szovjet vezetés nevében bejelentettem, hogy a Szovjetunió kész megsemmisíteni *összes* közepes hatótávolságú rakétáit, beleértve az ország ázsiai részén levő rakétákat is, azaz leveszi a napirendről a közepes hatótávolságú rakétákra felszerelt azon száz robbanófej kérdését, amelyről megállapodtunk az

Egyesült Államok elnökével Reykjavíkban, és amelyekről azután szó volt a genfi tárgyalásokon. Azzal a feltétellel persze, hogy az Egyesült Államok is hasonlóképpen jár el. Megsemmisítésre kerülnek a hadműveleti-harcászati rakéták is. Egyszóval, a Szovjetunió kész megvalósítani a „globális kettős nullamegoldást".

Tiszta lelkiismerettel, joggal mondhatjuk: a Szovjetunió minden tőle telhetőt megtett, hogy megszülessen az első jelentős egyezmény a nukleáris fegyverzetek nem egy, hanem két osztályának megsemmisítéséről.

De mennyi korlátot emeltek és emelnek, hogy akadályozzák a megállapodást. Az akadályok milyen kerítését kell ledönteni, hogy győzedelmeskedjen az értelem, a józan ész a nukleáris téboly felett.

Ítéljék meg önök, hogy amikor beleegyeztünk a „kettős nullamegoldásba", hogyan hathatott ránk az a hír, hogy az NSZK területén ott marad a 72 Pershing—1A rakéta, és ott kell maradniuk az ezekhez a rakétákhoz tartozó amerikai nukleáris robbanófejeknek is. Kiderül, hogy mindent félretolnak — mind az NSZK nemnukleáris státusát, mind az atomsorompó-egyezményt, mind a felek egyenlőségének elvét. És ha ebben a helyzetben az NDK, Csehszlovákia vagy Lengyelország azzal a kéréssel fordul hozzánk, hogy biztosítsuk számukra az amerikai—nyugatnémet nukleáris rakétakomplexum ellensúlyát? Mi legyen akkor — békéljünk meg azzal a helyzettel, hogy jóllehet a fegyverkezési verseny egyik iránya lezárult, de a verseny folyik tovább új mederben?

Azt mondtam az Egyesült Államok külügyminiszterének: valóban azt gondolják, olyan gyengék vagyunk, hogy a végtelenségig udvarolunk az önök kormányának? Vagy úgy gondolják, hogy mi érdekeltebbek vagyunk a szovjet—amerikai kapcsolatok fejlesztésében, tehát az amerikai fél megteheti, hogy semmit sem tesz ennek érdekében? Ha ez így van, ez illúzió, rendkívül veszélyes illúzió. Megmondom ezt nyíltan, minden diplomáciai csomagolás nélkül.

A világ belefáradt a feszültségbe. Az emberek türelmetlenül várták, mikor lesz esély a helyzet javítására, a háborús veszély csökkentésére. A Szovjetunió példa nélkül álló engedményeket tett, hogy ez az esély megteremtődjön. Ha ezt az esélyt elszalasztanánk, az rányomná bélyegét az egész világpolitikára.

Felteszik a kérdést, hogy tulajdonképpen nekünk, a Szovjetuniónak miért kell úgy sietnie. Hiszen több közepes hatótávolságú rakétát kell megsemmisítenünk, mint a Nyugatnak, és a hadműveleti-harcászati rakéták terén hasonló a helyzet. Ki hajt bennünket? Bennünket csupán egy dolog siettetett, nevezetesen annak világos felismerése, hogy valamit tenni kell, valamilyen tényleges

lépést azért, hogy akár lassan, akár attól függően, hogy a konkrét körülmények hogyan alakulnak, de mégis megkezdődjön a leszerelés folyamata.

Minden tárgyaláson — és elsősorban a genfi tárgyalásokon — s minden fórumon keresni kell az éles problémák megoldását. Nagyon nagy figyelmet fordítunk erre. Azt hiszem, az olvasók most már tudják, mit tettünk azért, hogy a genfi tárgyalások előrehaladjanak.

És mi nem akarunk tárgyalni csak a tárgyalások kedvéért. Van, akiket az kielégít Amerikában — és ezt őszintén meg kell mondanom —, hogy egyszerűen ott van az újságban: a tárgyalások folynak. Bennünket ez nem elégít ki. Jó dolog, hogy a tárgyalások folynak. De ezeken a tárgyalásokon valamire törekedni kell, hogy haladás legyen, hogy létrejöjjön a megállapodás, hogy végső soron a szovjet és az amerikai nép, az egész világ a genfi tárgyalások révén megkapja az égető problémák megoldását, amely lehetővé teszi a nukleáris háború veszélyének megszüntetését, azt, hogy rátérjünk a leszerelés útjára.

Hát erre törekszünk. Ha a tárgyalásokat spanyolfalként használják fel, hogy leplezzék az összes katonai programok folytatását és a katonai költségvetések felsrófolását, akkor mi ellenezzük, határozottan ellenezzük őket. Az ilyen álláspont elfogadhatatlan.

Persze nehéz változtatni azokon a koncepciókon, amelyekre az elmúlt 50 évben a Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatok épültek. De az új szó szerint ott kopogtat minden ajtón és ablakon. Nekünk, a politikusok mai nemzedékének meg kell ezt hallanunk. Sajnos sok politikus még mindig a régi komplexusok és sztereotípiák rabja.

Eljött a választás ideje. Valamennyien vizsgázunk jóakaratból, politikai bátorságból, értelemből. Nyilvánvaló, hogy a közepes hatótávolságú rakétákkal és a hadműveleti-harcászati rakétákkal összefüggő problémák sikeres megoldásának az egész leszerelési folyamat szempontjából igen nagy jelentősége és fontos vonzata lesz. A sikeres megoldás erősítené a bizalmat, amelyből így sincs elég.

Természetesen folytatni fogjuk a hadászati fegyverzetekről, az ezek csökkentéséről szóló tárgyalásokat. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió között megközelítő egyenlőség, paritás van a hadászati erők ereje és potenciálja tekintetében. Amerikai részről nemegyszer hallottam, hogy az Egyesült Államok különösen nagy fenyegetést lát a mi interkontinentális ballisztikus rakétáinkban. Mi igen nagy fenyegetést látunk az amerikai atomtengeralattjáró-fedélzeti rakétákban, mivel kevésbé sebezhetők, és szintén fel vannak szerelve nukleáris robbanófejekkel, nagyon pontosak. És fenyegetést látunk abban is, hogy a Szovjetunió körül van véve nagyszámú katonai

támaszponttal. Mindazonáltal fennáll a hadászati egyensúly. Ezért, ha ma a mostani struktúra és a hadászati támadófegyverek mennyisége tekintetében biztosított a hadászati egyensúly, akkor az 50 százalékos csökkentés esetén az egyensúlyt megőrizzük, de már jóval alacsonyabb szinten. Ez pedig megváltoztatja a helyzetet. Pontosan ezt javasoltam Reagan elnöknek Reykjavíkban: csökkentsük az egész hármas csoportot és mindegyik komponensét a felére. És ez már óriási eredmény lenne.

És persze szigorúan meg kell tartani az ABM-szerződést. Ami az SDI-t illeti, nem ellenezzük a kutatási munkálatok folytatását laboratóriumokban, tudományos intézetekben, kísérleti üzemekben, lőtereken. Javaslatunk lényegében véve figyelembe veszi az Egyesült Államok SDI-vel kapcsolatos koncepciójának 5—8 tételét. És a szakértők üljenek össze, vitassák meg és határozzák meg, milyen komponenseket lehet kijuttatni a világűrbe és milyeneket nem lehet. Kompromisszumos javaslataink jó lehetőségeket biztosítanak a megoldásra.

A Szovjetunió sokat tett az új helyzet, az új lehetőségek megteremtéséért, hogy dinamizmust adjon a szovjet—amerikai kapcsolatoknak, ezek javításának. Az utóbbi évtizedekben egyetlen amerikai kormánynak sem volt ilyen esélye, hogy tegyen valamit kapcsolataink javításáért. No és? Semmi sincs. Azon a megállapodáson kívül, hogy megkötjük az egyezményt a közepes hatótávolságú rakétákról és a hadműveleti-harcászati rakétákról, egyelőre semmi sincs.

Az idő pedig szorít. Meggyőződésünk: vagy sikerül megállapodnunk vagy semmi sem lesz, és nem marad más hátra, mint hogy rőzsét dobjunk a hamvadó tűzre, nehogy teljesen kihunyjanak a szovjet—amerikai kapcsolatok.

Politikánkban megtettük a szükséges lépéseket, hogy megszabadítsuk az ideológiai előítéletektől. És a Nyugatnak ugyanezt kell tennie. Elsősorban le kell mondania arról a téveszméről, hogy a Szovjetuniónak nagyobb szüksége van a leszerelésre, mint a Nyugatnak, hogy nyomást kell gyakorolnia ránk, és akkor lemondunk az egyenlőség elvéről. Ez sohasem fog megtörténni.

Nézzék: valamennyi szovjet javaslat, bármilyen gondosan is tanulmányozták őket, előirányozza az egyenlőséget, az egyensúlyt valamennyi szakaszban. Ez vonatkozik a nukleáris fegyverre, a hagyományos fegyverzetre, a vegyi fegyverre, vonatkozik minden földrajzi térségre — Keletre, Nyugatra, Európára, Amerikára. Mi gondosan dolgozzuk ki javaslatainkat, és abból indulunk ki, hogy egyetlen ország sem hajlandó biztonsága kárára cselekedni. Így nem lesz előrehaladás.

Amikor előterjesztjük javaslatainkat a tárgyalásokon, például a genfi tárgyalásokon, vagy más fórumokon, abból indulunk ki, hogy ha csak a Szovjetunió érdekeit vesszük figyelembe, és figyelmen kívül hagyjuk a partner érdekeit, semmiféle megállapodás sem lesz. Erre hívjuk fel az amerikai felet is, helyezkedjen ugyanilyen álláspontra velünk szemben. Mert nem engedjük meg, hogy fölénybe kerüljenek, nem engedjük meg, hogy biztonságunkon csorba essen. És nem akarjuk, hogy az Egyesült Államok biztonságán csorba essen. Ha mindkét fél ilyen álláspontra helyezkedik, akkor lehetővé válik a legerőteljesebb előrehaladás a szovjet—amerikai együttműködés minden területén.

Persze kivárhatjuk a következő adminisztrációt is. De jobb lenne, ha már a mostanival megállapodhatnánk. Elkezdtünk valamit, személyesen ismerjük egymást, bizonyos fokú megértés van köztünk. Nagyon fontosnak tartjuk az egészséges légkör megteremtését, amelyben lehetővé válna, hogy végre megtegyük a megállapodáshoz vezető lépést. De az amerikai fél ebben az ügyben is csetlik-botlik. Annál is rosszabb, hogy minden alkalommal, amikor valamilyen lépést teszünk Washington irányába, ott mozgásba lendülnek az ellentétes erők, amelyek igyekeznek megnehezíteni a dolgot, megállítani a kezdődő elmozdulást.

Egy példa erre a nagykövetségeken folyó lehallgatások históriája. George Schultznak „új koncepciót" javasoltam: maradjunk abban, hogy ő és Sevardnadze a „főkémek". Nagyköveteink pedig Moszkvában és Washingtonban szintén „kémek". Ezért is vannak ezen a helyen, hogy helyesen tájékoztassanak az ügyek állapotáról és a fogadó ország szándékairól. És a nagykövetségeken folyó kémkedési mánia körül felvert egész lárma értelmetlen. Mi minden lényegeset tudunk az Egyesült Államokról, és az Egyesült Államok is minden lényegeset tud rólunk. A kémkedési mániát pedig pusztán azért agyalták ki, mert már szabállyá vált: amint valami kirajzolódik, amint lehetővé válik megoldani valamit kapcsolatainkban, rögtön előszednek valamilyen trükköt, hogy elrontsák a dolgot.

Tudom, mindenféle feltevések keringenek arról, hogy milyen a szovjet vezetőség viszonya Reagan elnökhöz. Nekem vannak személyes élményeim az elnökről. Végtére is már kétszer találkoztunk, órák hosszat beszélgettünk. Úgy vélem, hogy az elnök és közöttem minden nehézség ellenére komoly párbeszéd folyik. Néha mondunk egymásnak kellemetlen dolgokat, sőt nyilvánosan is beszélünk erről, és élesen beszélünk. Részemről kimondom: folytatni fogjuk erőfeszítéseinket. Keresni fogjuk az együttműködést, az eredményes tárgyalások lehetőségét bármely elnökkel, bármely kormánnyal, amelyet az amerikai nép megválaszt. Az amerikaiakra

tartozik, hogy kit választanak, republikánust vagy demokrata pártit. Ismétlem, mi azzal a kormánnyal fogunk együttműködni, amelyet az amerikai nép megbíz az ország vezetésével. És azt hiszem, így is kell eljárni minden esetben. És az amerikai félnek ugyanígy kell eljárnia. Éljenek az amerikaiak otthon Amerikában, ahogy akarnak, mi pedig a Szovjetunióban úgy fogunk élni, ahogy mi akarunk. És ne soroljuk be a politikusokat olyan csoportokba, hogy ezt szeretem, azt nem szeretem, ezt tisztelem, azt nem tisztelem. Vannak realitások, és a realitásokkal számolni kell, különben a politika improvizációvá, kapkodássá, kiszámíthatatlanná válik. Így nem lehet politikát folytatni, különösen nem olyan államok közötti kapcsolatokban, mint az Egyesült Államok és a Szovjetunió. Ez fölöttébb komoly dolog.

Nagyon fontos, hogy mind a Szovjetunió, mind az Egyesült Államok abból a meggyőződésből induljon ki: meg kell állapodnunk, meg kell tanulnunk békében élni.

Mind a Szovjetunióra, mind az Egyesült Államokra történelmi jelentőségű nagy munka vár. Egyedül ezt a munkát egyik ország sem tudja elvégezni. Értem ezen napjaink legfőbb problémáját — nevezetesen meg kell szüntetni annak veszélyét, hogy az emberiség elpusztul nukleáris háborúban. Ha ez a munka sikeresen fog folyni, előre látható a szovjet—amerikai kapcsolatok felvirágzása, mondhatni, „aranykora", amely javára válik a Szovjetuniónak és az Egyesült Államoknak, más országoknak, az egész világközösségnek.

Befejezés

Eljött az ideje, hogy pontot tegyek... De még néhány szót befejezésül.

Mélységes meggyőződésem, hogy a könyv nincs befejezve, meg persze nem is lehet befejezni. Azon célok elérése érdekében végzett munkával, tettekkel kell folytatni, amelyekről igyekeztem őszintén szólni e könyv lapjain.

Nem megy könnyen, nem megy egyszerűen az átalakítás. Kritikusan meggondoljuk minden egyes lépésünket, ellenőrizzük magunkat a gyakorlati eredmények révén, pontosan tudatában vagyunk annak, hogy ami ma elfogadhatónak és elegendőnek tűnik fel, az holnapra meghaladottá válhat. Ez a társadalom forradalmi megújulása folyamatának logikája.

Az elmúlt két és fél év sokat adott nekünk. Az elkövetkező években, ám lehetséges, hogy már az elkövetkező hónapokban is új, nem szabványos lépések történhetnek. Az átalakítás folyamán elmélyítjük és pontosítjuk elképzeléseinket a szocializmus múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Újból felfedezzük magunkat. Ezt nem azért tettük és tesszük, mint már említettem, hogy elkápráztassuk az embereket, megnyerjük „tetszésüket", kiérdemeljük a tapsokat. Az októberi forradalom eszméi, Lenin eszméi, a szovjet nép érdekei mozgatnak bennünket.

Hiszünk abban, hogy az átalakítás hajtásai kifejlődnek a nemzetközi kapcsolatokban, a többi közt a szovjet—amerikai kapcsolatokban is. Az új politikai gondolkodás elsajátítása a kor parancsa.

Nagyok az emberiséget fenyegető veszélyek. Napjainkban elég eleme van a konfrontációnak, de szemünk láttára nőnek és sokasodnak azok az erők, amelyek meg akarják és meg tudják állítani és le tudják küzdeni a konfrontációt.

A gyanakvás és az ellenségeskedés helyett bizalom, a „félelem egyensúlya" helyett az értelem és a jóakarat egyensúlya, a szűk nemzeti önzés helyett együttműködés — ez a célunk, erre hívunk fel mindenkit, ezt szolgálják békés kezdeményezéseink, ennek érdekében fogunk fáradhatatlanul dolgozni ezután is.

A világban nő a kölcsönös megértés, a kölcsönös érintkezés vágya. Ez érződik a politikusoknál is, erősödik az értelmiség, a szellemi kultúra képviselői körében, a lakosság széles rétegeiben. És ha az orosz „peresztrojka" szó könnyen bekerült a nemzetközi szóhasználatba, akkor ez valószínűleg nemcsak azért van, mert érdeklődnek az iránt, ami a Szovjetunióban történik. Napjainkban az egész világnak szüksége van az átalakulásra, azaz a progresszív fejlődésre, a minőségi változásra.

Az emberek érzik ezt. Szükségük van arra, hogy tisztázzák helyüket, megértsék az emberiségre nehezedő problémákat, világosan lássák, hogyan éljenek ezután. Az átalakításra szüksége van a világnak, amely tele van zsúfolva nukleáris fegyverekkel, amelyben súlyos gazdasági, ökológiai problémák vannak, amelyben megtalálható a szegénység, az elmaradottság, a járványok; szüksége van rá az emberiségnek, amelynek napjainkban komolyan kell foglalkoznia azzal, hogy biztosítsa fennmaradását.

Mi mindnyájan tanulók vagyunk, a tanítómester pedig az élet, az idő. Én hiszek abban, hogy növekedni fog a megértés, hogy a szó tág értelmében vett ÁTALAKÍTÁS révén közelebb kerül a béke. Rászolgálva a legfőbb tanítótól, az élettől kapott jó osztályzatokra, felkészülten és azzal a biztos tudattal lépünk be a XXI. századba, hogy a haladás folytatódik.

Azt szeretnénk, hogy az elkövetkező évszázadban a szabadság leljen otthonra a Föld minden szegletében. Azt szeretnénk, hogy a különböző társadalmi rendszerek közötti békés versengés akadálytalanul fejlődjön, hogy a kölcsönösen előnyös együttműködést, ne pedig a konfrontációt és a fegyverkezési versenyt ösztönözze. Azt szeretnénk, hogy minden ország népe bőségben éljen, sikeres és boldog legyen. Ehhez az az út vezet, amely a nukleáris fegyverektől és az erőszaktól mentes világ felé halad. Mi ráléptünk erre az útra, és felhívjuk a népeket és országokat, hogy kövessék példánkat.

Tartalomjegyzék

Az olvasóhoz 5

Első rész: **Az átalakítás** 11

Első fejezet: **Az átalakítás forrásai, lényege, forradalmi jellege** 13
Az átalakítás halaszthatatlan szükséglet (*13*). — Lenin elméleti öröksége az átalakítás eszmei forrása (*21*). — Nem hangzatos deklaráció, hanem gondosan előkészített program (*22*). — Több szocializmust, több demokráciát (*31*). — A történelem tanulságai (*33*). — Az átalakítás útján való haladás ideológiai megalapozása (*39*). — Az átalakítás — forradalom (*44*). — „Forradalom felülről"? A párt és az átalakítás (*49*).

Második fejezet: **Az átalakítás elkezdődött. Az első következtetések** 55

I. A társadalom mozgásba jött 55
Hogyan kezdődött? (*55*). — Növekszik az átalakítás lendkerekének fordulatszáma (*58*). — Nincsenek „kész receptjeink" (*60*). — Több világosságot! (*68*). — Az átalakítás és az értelmiség (*74*).

II. Az új gazdasági és szociálpolitika a gyakorlatban 76
A gazdasági reform. Az SZKP KB 1987. júniusi ülése (*77*). — Teljes önálló elszámolást! (*81*). — A centralizmus új értelmezése (*82*). — Célunk a műszaki felszereltség világszínvonalának elérése (*85*). — Az át-

alakítás élő szövete (*88*). — Az átalakítás szociálpolitikája (*91*).
III. A demokratizálás útján 95
Legfőbb tartalékunk (*95*). — A törvényesség a demokrácia elválaszthatatlan része (*97*). — Az átalakítás és a tanácsok (*102*). — A szakszervezetek új szerepe (*105*). — Az ifjúság és az átalakítás (*106*). — A nőkről és a családról (*108*). — A szocialista nemzetek szövetsége – egyedülálló képződmény (*109*). — Tekintély és bizalom (*113*).
IV. A Nyugat és az átalakítás 115

Második rész: **Az új gondolkodás és a béke** 125

Harmadik fejezet: **Hogyan látjuk a mai világot?** 127
Hol tartunk? (*127*). — Az új politikai gondolkodás (*130*). — Hogyan jutottunk el az új gondolkodáshoz? (*136*). — „Moszkva keze" (*142*). — Az új gondolkodás nemzetközi erőforrásai (*143*). — Becsületes és nyitott külpolitikáért (*149*).

Negyedik fejezet: **Az átalakítás a Szovjetunióban és a szocialista világ** 153
A létező szocializmusról (*153*). — Új kapcsolatok felé (*156*).

Ötödik fejezet: **A „harmadik világ" a nemzetközi kapcsolatokban** 163
A regionális konfliktusok (*165*). — A saját fejlődési úthoz való jog (*169*). — Az ázsiai–csendes-óceáni problémakör (*171*). — Az ázsiai nukleáris leszerelésről (*175*). — A szovjet–indiai kapcsolatok (*177*). — Nehéz hágón (*178*). — Latin-Amerika: nagy változások ideje (*179*). — Nem konfrontáció, hanem együttműködés (*181*).

Hatodik fejezet: **Európa a szovjet külpolitikában** 183
Történelmi örökség (*184*). — Európa közös házunk (*187*). — A szükségszerűség: az

összeurópai politika imperatívuszai (*188*). — Európa lehetőségei (*189*). — A két német állam (*191*). — Európa és a leszerelés (*193*). — Az összeurópai együttműködés (*196*). — Az új gondolkodás hajtásai Európában (*198*). — Európáról és az Egyesült Államokról (*199*). — Európa felelőssége (*201*).

Hetedik fejezet: **A leszerelés kérdései és a szovjet—amerikai kapcsolatok** 203
Mit várunk az Egyesült Államoktól? (*205*). — Az Egyesült Államok – „édenkert"? (*207*). — „Az ellenségkép" (*210*). — Miért és kinek kell a fegyverkezési verseny? (*211*). — Még egyszer a realitásokról. Az államközi kapcsolatok dezideologizálásáért (*214*). — Az elidegenedés rossz dolog (*215*). — A Genfhez vezető út (*219*). — Genf (*220*). — Genf után (*221*). — Moratórium (*221*). — Az Egyesült Államok Genf után (*227*). — Csernobil tanulságai (*229*). — Reykjavík (*230*). — Reykjavík után (*236*). — A moszkvai fórum és a közepes hatótávolságú rakéták (*239*).

Befejezés 247

Szerkesztette:
E. FEHÉR PÁL

A fordítást az orosz eredetivel összevetette:
DR. BOROS SÁNDOR

Megjelent
a Kossuth Könyvkiadó és a Pallas Lap- és Könyvkiadó
gondozásában

Felelős kiadó:
Illés Tibor, a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
és
Siklósi Norbert, a Pallas Lap- és Könyvkiadó
vezérigazgatója

Könyvkiadói igazgató: Kovácsné Köves Szvetlána

Műszaki vezető: Rácz Lajos
Műszaki szerkesztő: Somogyi László

020—P—8788

Fedél és kötésterv: Somogyi László
Készült 1987-ben, 16 (A/5) ív terjedelemben

A kiadók köszönetet mondanak a Révai Nyomda kollektívájának a könyv gyors és gondos elkészítéséért.

Révai Nyomda Egri Gyáregység 87. 1667
Felelős vezető: Horváth Józsefné dr. igazgató

KOSSUTH ● PALLAS

MIHAIL GORBACSOV

ÁTALAKÍTÁS ÉS ÚJ GONDOLKODÁS

Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára nyári szabadsága idején írott könyvében a hazai és külföldi olvasók számára elemzi az átalakítás, az új gondolkodás, a hazájában zajló változások lényegét.

Éles kritikus szemlélettel tekinti át a Szovjetunió fejlődésének hetven esztendejét és a világhaladás igényeihez igazodva határozza meg a tennivalókat.

Politikai esszé ez a könyv, amelyben nemcsak a konkrét történeti és gazdasági tények izgalmasak, hanem Mihail Gorbacsov gondolkodásmódjának megismerése. Mintegy beavatja olvasóit a Szovjetunió politikai vezetésének döntési mechanizmusába.

A könyv egyszerre jelent meg a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban. Azóta több világnyelven ugyancsak napvilágot látott.

KOSSUTH ● PALLAS